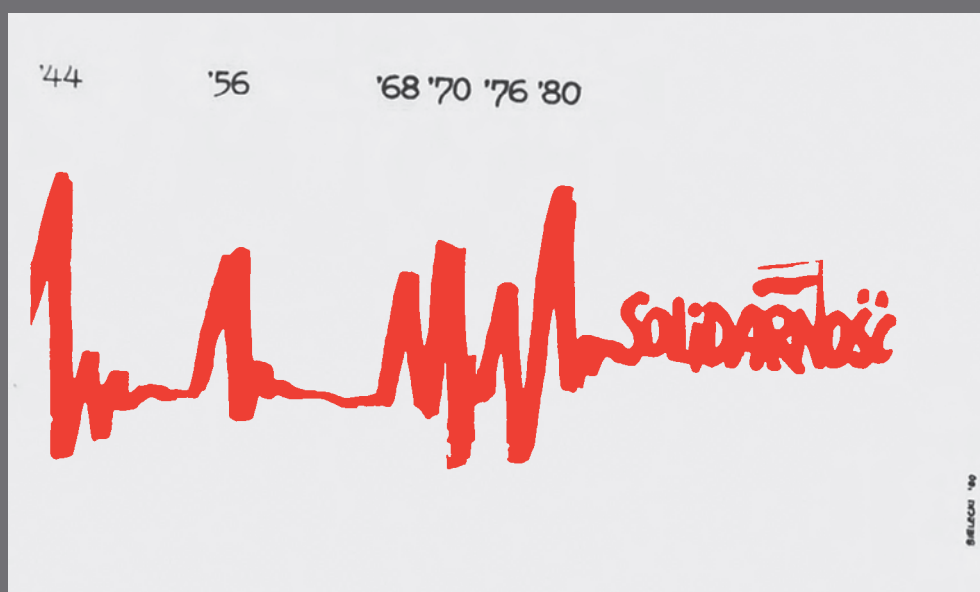

Z „Solidarnością” do wolności

TEKI EDUKACYJNE IPN

SZCZECIN-WARSZAWA 2011

Z „Solidarnością” do wolności

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA

SCENARIUSZE LEKCJI
ĆWICZENIA
BIBLIOGRAFIA

SZCZECIN-WARSZAWA 2011

Z „Solidarnością” do wolności

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA

SZCZECIN-WARSZAWA 2011

Z „Solidarnością” do wolności

Recenzenci: dr Małgorzata Choma-Jusińska, prof. dr hab. Andrzej Friszke, Agnieszka Jaczyńska,
Anna Klimowicz, Andrzej Sznajder

Opracowanie: Katarzyna Rembacka

Wprowadzenie: Łukasz Kamiński

Wybór i przygotowanie materiałów: Katarzyna Rembacka (koordynator), Zofia Fenrych, Paweł Miedziński

Scenariusze lekcji: Katarzyna Cegieła, Grzegorz Czapski, Iwona Demczyszak, Zofia Fenrych, Adam Gościński,
Monika Koszyńska, Katarzyna Rembacka, Kamila Sachnowska, Olga Tumińska, Andrzej Zawistowski

Ćwiczenia: Wiesława Młynarczyk, Aleksandra Sulej

Biogramy: Andrzej Zawistowski

Bibliografia: Zofia Fenrych, Katarzyna Rembacka

Słownik pojęć: Zofia Fenrych, Katarzyna Rembacka

Tablica synchronistyczna: Andrzej Zawistowski

Redakcja: Magdalena Baj, Dorota Mazek

Korekta: Joanna Wysłowska

Projekt graficzny: Krzysztof Findziński, Tomasz Ginter

Redakcja techniczna: Andrzej Broniak

Skład: Paulina Krajewska-Pielaszkiewicz, Henryk Domagała, Krzysztof Siwiec

Druk: Legra Sp. z o.o., 30-716 Kraków, ul. Albatrosów 10C

Copyright by Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2011
ISBN: 978-83-7629-259-5

SPIS TREŚCI

Omówienie zawartości pakietu	4
Scenariusze lekcji	6
K. Rembacka, <i>Sierpień 1980 roku</i> . Scenariusz lekcji historii dla szkół ponadgimnazjalnych	6
Z. Fenrych, <i>Od sierpnia do grudnia – pierwsza „Solidarność”</i> . Scenariusz lekcji historii i społeczeństwa dla szkół podstawowych	9
G. Czapski, <i>Od rejestracji do demokracji – Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w latach 1980–1989</i> . Scenariusz lekcji historii dla szkół ponadgimnazjalnych	17
O. Tumińska, <i>Manipulowanie rzeczywistością PRL w prasie przełomu lat 1981 i 1982</i> . Scenariusz lekcji języka polskiego dla szkół ponadgimnazjalnych	22
A. Zawistowski, <i>Nie tylko „Solidarność”. Mozaika polityczna polskiej opozycji w latach osiemdziesiątych XX wieku</i> . Scenariusz lekcji historii dla szkół ponadgimnazjalnych	28
M. Koszyńska, <i>O obywatelskim nieposłuszeństwie w PRL, czyli fenomen „Solidarności”</i> . Scenariusz lekcji wiedzy o społeczeństwie dla szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych	35
K. Sachnowska, <i>„W samo południe”. Wybory 4 czerwca 1989 roku</i> . Scenariusz lekcji historii i wiedzy o społeczeństwie dla szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych	40
I. Demczyszak, <i>„Solidarność” – narodziny legendy</i> . Scenariusz dla szkół polskich poza granicami kraju	48
A. Gościński, Katarzyna Cegieła, <i>Rola Kościoła w okresie przemian polityczno-społecznych w Polsce lat osiemdziesiątych</i> . Scenariusz lekcji religii dla szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych	54
Ćwiczenia	61
W. Młynarczyk, <i>Ćwiczenia z języka polskiego dla szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych</i>	61
A. Sulej, <i>Ćwiczenia dla szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych</i>	64
Bibliografia dla nauczyciela	68

OMÓWIENIE ZAWARTOŚCI PAKIETU

Teka Edukacyjna IPN Z „Solidarnością” do wolności jest szesnastą publikacją wydaną w tej serii. Tak jak poprzednie jest skierowana głównie do nauczycieli, którzy – realizując podstawę programową – sięgają do różnorodnych źródeł wiedzy, aby szukać inspiracji i inspirować uczniów do pogłębiania wiedzy z zakresu najnowszej historii Polski. Tematem przewodnim teki są dzieje „Solidarności” rozumianej jako związek zawodowy, jak również ruch społeczny skupiający miliony ludzi. Historia tego wyjątkowego zjawiska budzi zainteresowanie historyków, wywołuje żywe emocje wśród uczestników i świadków jego pogmatwanych losów, stanowi bowiem platformę, na której zaczęło powstawać społeczeństwo obywatelskie.

Pomimo stale rozszerzającej się bazy źródłowej dotyczącej „Solidarności” dostęp do niej nie zawsze jest łatwy. Zbiory są przechowywane w licznych instytucjach, stowarzyszeniach czy fundacjach, a znakomita ich część znajduje się w rękach prywatnych. Inicjatywą, która ma pomóc w dostępie do tychże, jest stworzenie internetowej *Encyklopedii „Solidarności”*. Na stronie www.encyklopedia-solidarnosci.pl można odnaleźć szczegółowe informacje o dziejach Związku. Cenne zasoby zostały umieszczone również na tematycznych portalach edukacyjnych Instytutu Pamięi Narodowej, poświęconych historii Sierpnia '80, stanowi wojennemu, wydarzeniom roku 1989 czy kulturze niezależnej. Oba źródła (*Encyklopedia „Solidarności”* i portale IPN) umożliwiają łatwy dostęp do umieszczonych tam materiałów i dają szansę wykorzystania ich w działaniach edukacyjnych.

W tym samym nurcie znajduje się teka Z „Solidarnością” do wolności. W zamierzeniu jej twórców ma stanowić propozycję rozwiązań metodycznych do zastosowania na lekcjach. Narracja jest zbudowana wokół wprowadzającego eseju dr. Łukasza Kamińskiego, który otwiera *Materiały dla ucznia*. Odnosząc się do opisanych w eseju wydarzeń oraz wymienionych postaci, opracowano słownik pojęć, wykaz skrótów oraz biografie. Należy zaznaczyć, że wśród przedstawionych sylwetek osób znajdują się nie tylko działacze czy zwolennicy Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarności”, lecz także osoby wrogie Związkowi. Działalność tych ostatnich znacznie zaważyła na dziejach „Solidarności”, i tylko to daje im przepustkę do uczestniczenia w opisie jej historii. Przy tworzeniu tych działów kierowano się również wskazówkami autorów scenariuszy zamieszczonych w *Materiałach dla nauczyciela*. Według tego samego klucza przygotowano teksty źródłowe i opracowania znajdujące się w *Materiałach dla ucznia*. Zasada ta jest konieczna ze względu na ograniczenia techniczne, które obowiązują publikacje drukowane, oraz mnogość faktów związanych z historią samej „Solidarności”. W części przeznaczony dla młodzieży znajdują się również wskazówki bibliograficzne (bibliografia dla uczniów) mogące wspomóc uczniów w ich twórczych poszukiwaniach. W dziale tym znajduje się również kalendarium, które pozwoli zsynchronizować wydarzenia rozgrywające się w Polsce i na świecie w latach osiemdziesiątych XX wieku oraz umieścić je we właściwym czasie i odpowiedniej przestrzeni.

Podstawową zawartością *Materiałów dla nauczycieli* są scenariusze przygotowane przez historyków i nauczycieli. Zaprezentowana tematyka jest różnorodna – na podstawie dziewięciu opracowań można przeprowadzić zajęcia z historii, języka polskiego, wiedzy o społeczeństwie czy religii. Wszystkie odwołują się do nowej podstawy programowej – proponują rozwiązania metodyczne dla II, III i IV etapu edukacji. W tece znajduje się też scenariusz przeznaczony do realizacji w niestacjonarnych szkołach polskich działających poza granicami kraju. Autorzy opracowań podjęli zagadnienia bezpośrednio dotyczące historii NSZZ „Solidarności”, ale również mozaiki polskiej opozycji politycznej lat osiemdziesiątych, roli Kościoła w tym okresie czy kreowanej przez ówczesne władze rzeczywistości. Scenariusze zostały obudowane materiałami ikonograficznymi, które umieszczone są przede wszystkim w dziale *Karty*, tekstami źródłowymi i opracowaniami znajdującymi się w *Materiałach dla ucznia* oraz prezentacjami multimedialnymi i wybranymi fragmentami filmów. Do teki dołączono obraz w reż. Krystyny Mokrosińskiej pt. *Drogi do wolności. Drogi do wspólnej Europy 1945–2007*, który można wykorzystać podczas zajęć w całości lub w wybranych przez siebie częściach. Publikację wzbogacają również fragmenty innego dzieła polskiej kinematografii – *Robotnicy '80*, w reż. Bogdana Zajączkowskiego. Prezentacje multimedialne, zdigitalizowane zdjęcia oraz filmy umieszczone zostały na dwóch płytach DVD stanowiących integralną część teki. W *Materiałach dla nauczycieli* znajdują się również ćwiczenia opracowane z myślą o zajęciach z języka polskiego czy wiedzy o kulturze oraz bibliografia.

Umieszczone w tece materiały i opracowania nie wyczerpują problematyki związanej z „Solidarnością”. Celowo zasygnalizowano jedynie tematy dotyczące stanu wojennego – zagadnienie to zostało przedstawione w tece edukacyjnej IPN o tym samym tytule, wydanej w 2002 r. Publikacja Z „Solidarnością” do wolności jest propozycją, z której można skorzystać w trakcie nauczania. Jest również zbiorem cennych źródeł historycznych, zgromadzo-

nych w jednym miejscu i dostosowanych do praktycznego ich wykorzystania. Można je uwzględnić, realizując przedstawione scenariusze, można również stworzyć własny, alternatywny plan zajęć. Mając świadomość pewnych ograniczeń, liczymy na Państwa życzliwość i żywimy nadzieję, że ocenicie oddawaną tekę edukacyjną IPN jako przydatną i potrzebną w nauczaniu historii Polski.

SCENARIUSZE LEKCJI

SCENARIUSZ LEKCJI HISTORII DLA SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH

Katarzyna Rembacka
OBEP IPN Szczecin

SIERPIEŃ 1980 ROKU

Czas trwania zajęć: 45 minut.

Cele lekcji:

A. Cele ogólne zgodne z nową podstawą programową dla IV etapu edukacji:

zakres podstawowy:

- uczeń wyjaśnia znaczenie pontyfikatu Jana Pawła II dla przemian politycznych w Polsce;
- uczeń wyjaśnia przyczyny i skutki wydarzeń sierpniowych 1980 r. oraz ocenia rolę „Solidarności” w przemianach politycznych i ustrojowych.

zakres rozszerzony:

- uczeń wyjaśnia przyczyny kryzysu społeczno-politycznego w 1980 r.;
- uczeń wyjaśnia ideę „Solidarności” i jej wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce.

B. Cele szczegółowe:

Uczeń po zajęciach:

- przedstawia w układzie chronologicznym wydarzenia, które rozegrały się w latach 1976–1980;
- rozumie wpływ nowej fali opozycji demokratycznej na świadomość Polaków w drugiej połowie lat siedemdziesiątych;
- ocenia wagę wyboru i pierwszej pielgrzymki do Polski papieża Jana Pawła II;
- charakteryzuje sytuację gospodarczą i polityczną w 1980 r.;
- zna przywódców opozycji oraz przedstawicieli strony rządowej, uczestniczących w negocjowaniu porozumień sierpniowych;
- zna postulaty sierpniowe;
- potrafi wyjaśnić skutki wydarzeń Sierpnia '80;
- analizuje źródła historyczne.

Metody i techniki pracy:

- praca w grupach;
- praca ze źródłami ikonograficznymi, pisanymi i audiowizualnymi;
- elementy wykładu;
- dyskusja/burza mózgów.

Pomoce dydaktyczne:

- fragmenty filmu *Robotnicy '80*;
- fotografie (*Karty*: nr 1, 3, 4, 7, 8);
- karty pracy (*Materiały pomocnicze*);
- dokumenty (*Materiały dla ucznia*, Opracowania: nr 1 [*Poparcie Kościoła*] oraz Wybór źródeł: nr 2 [postulaty gdańskie], nr 3 [postulaty szczecińskie]).

Przebieg lekcji:

1. Nauczyciel wyjaśnia temat oraz cele lekcji, następnie dzieli klasę na cztery grupy, rozdaje karty pracy (wszystkie grupy otrzymują te same zadania) i materiały źródłowe (*Karty*: nr 1, 3, 4 – wszystkie grupy otrzymują takie same załączniki), uczniowie zapoznają się z pytaniami i zadaniami tam umieszczonymi,

w tym czasie nauczyciel wyjaśnia, że część odpowiedzi uzyskają z informacji zawartych we fragmentach filmów – 3 minuty.

2. Wprowadzenie merytoryczne nauczyciela dotyczące sytuacji w Polsce w drugiej połowie lat siedemdziesiątych, ze szczególnym uwzględnieniem nowej fali opozycji, wyboru kardynała Karola Wojtyły na papieża i jego pierwszej pielgrzymki do Polski oraz sytuacji gospodarczej, wprowadzenia cen komercyjnych i strajków na Lubelszczyźnie z lipca 1980 r. (zob. *Materiały dla ucznia*: wprowadzający esej Łukasza Kamińskiego), następnie uczniowie otrzymują tekst *Poparcie Kościoła* (*Materiały dla ucznia*, Opracowania: nr 1), który czytają – 5 minut.
3. Uczniowie przystępują do wypełniania karty pracy, zapoznają się z materiałami źródłowymi, równocześnie jest odtwarzana część prezentacji filmowej: fragmenty filmu *Robotnicy '80** (Blok I oraz Blok II – 10 min 22 sek.) – realizacja tego punktu trwa 20 minut.
4. Przedstawiciele grup na forum klasy prezentują odpowiedzi z karty pracy, każdy zespół referuje jedno zadanie, pozostałe grupy, jeżeli jest taka możliwość, dopowiadają swoje odpowiedzi – 5 minut.
5. Prezentacja ostatniego fragmentu filmu *Robotnicy '80*** (Blok III – 4 min 7 sek.). Z tego elementu lekcji można zrezygnować, jeśli prezentacje będą się przedłużać.
6. Nauczyciel przekazuje grupom dokumenty z postulatami sierpniowymi (*Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 2 i nr 3), jednocześnie informując, że powstała także lista jastrzębska uznająca postulaty gdańskie, która zawierała dodatkowo żądania o charakterze branżowym – uczniowie porównują stworzoną przez siebie listę żądań z postulatami z dokumentów, zakreślając na materiałach te, które sami wskazali. Następnie próbują odpowiedzieć na pytanie: jakie czynniki wpłynęły na proces, którego konsekwencją było sformułowanie, a następnie podpisanie porozumień sierpniowych (jeśli jest taka możliwość, można rozszerzyć dyskusję o pytanie: czy fakt podpisania porozumień miał wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce?). Odpowiedzi muszą być poparte konkretnymi argumentami – 7 minut.
7. Zadanie domowe: Na podstawie tekstów zawierających postulaty sierpniowe z Gdańska i Szczecina dokonaj ich podziału według schematu. Wybór uzasadnij w formie krótkiej notatki – 1 minuta.

Postulaty socjalno-ekonomiczne	Postulaty społeczno-polityczne

Wykaz fragmentów filmu *Robotnicy '80*

*Blok I – w sumie 3 min 20 sek.:

- wypowiedzi robotników o powodach wybuchu strajku, „diagnoza” sytuacji
- wypowiedź Stanisława Borowczaka (m.in. o zwolnieniu Anny Walentynowicz)
- prof. Jerzy Stembrowicz: czego chcą robotnicy?

Blok II – w sumie 7 min 2 sek.:

- Tadeusz Mazowiecki, Bronisław Geremek – Komisja Ekspertów
- robotnik o związkach zawodowych i blokadzie informacyjnej TV
- początek rozmów ze stroną rządową, Lech Wałęsa, rozmowa o postulatach
- Andrzej Gwiazda o aresztowaniach; czy MKS nie okaże się bandą kryminalistów?
- Andrzej Gwiazda o postulacie dotyczącym związków zawodowych
- Mieczysław Jagielski o aparacie partii
- Mieczysław Jagielski o prawie do strajku
- komunikat o strajku w kopalni „Manifest Lipcowy”

**Blok III – 4 min 7 sek.:

- Lech Wałęsa – zakończenie strajku
- podpisanie porozumień i reakcja robotnika

MATERIAŁY POMOCNICZE

KARTA PRACY

1. Na podstawie zdjęć i fragmentów filmów wypisz cztery, Twoim zdaniem, najważniejsze postulaty robotnicze z Sierpnia '80.
 - a)
 - b)
 - c)
 - d)

2. Ułóż w porządku chronologicznym podane niżej wydarzenia, rozpoczynając od najwcześniejszego (ponumeruj je od 1 do 8).
 - a) wybór Karola Wojtyły na papieża
 - b) rozpoczęcie rozmów ze stroną rządową w Gdańsku
 - c) podpisanie porozumień w Jastrzębiu-Zdroju
 - d) protesty robotnicze w Radomiu i Ursusie
 - e) pierwsza wizyta Jana Pawła II w Polsce
 - f) utworzenie Komitetu Obrony Robotników
 - g) strajki na Lubelszczyźnie
 - h) podpisanie porozumień w Szczecinie

3. Podaj sześć nazwisk osób reprezentujących strajkujących podczas rozmów ze stroną rządową.
 - a)
 - b)
 - c)
 - d)
 - e)
 - f)

4. Wskaż trzy przyczyny (pośrednie i/lub bezpośrednie) wybuchów strajków sierpniowych w Polsce w 1980 r.
 - a)
 - b)
 - c)

5. Jednym zdaniem wyjaśnij, w jaki sposób objawiała się solidarność strajkujących robotników.
.....
.....
.....
.....

6. Wyjaśnij, jaki wpływ na postawy Polaków w 1980 r. miały: wybór Karola Wojtyły na papieża oraz pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski.
.....
.....
.....
.....

SCENARIUSZ LEKCJI HISTORII I SPOŁECZEŃSTWA DLA SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Zofia Fenrych
OBEP IPN Szczecin

OD SIERPNIĄ DO GRUDNIA – PIERWSZA „SOLIDARNOŚĆ”

Czas trwania zajęć: 45 minut.

Wstęp

Prezentowany scenariusz jest przeznaczony na czterdziestopięciominutową lekcję w szkole podstawowej. Podczas lekcji uczniowie będą mieli za zadanie umiejscowić w czasie wydarzenia związane z „Solidarnością”, na podstawie postulatów strajkujących określić przyczyny, dla których Polacy zjednoczyli się przeciw władzy komunistycznej, a także będą musieli rozpoznać symbole Sierpnia ‘80 i „Solidarności”.

Do scenariusza dołączono materiały pomocnicze. Część z nich należy wyciąć. Proponujemy przygotowanie materiałów wielokrotnego wykorzystania (wydruki na grubszym papierze lub laminowane).

Cele lekcji:**A. Cele ogólne zgodne z nową podstawą programową dla II etapu edukacji:**

- uczeń opowiada o Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, używając m.in. pojęć: zależność od ZSRR, dyktatura partii komunistycznej, cenzura, opozycja demokratyczna.
- uczeń opisuje powstanie i działania „Solidarności”.

B. Cele szczegółowe:

Uczeń po zajęciach:

- rozumie słowo *solidarność*, kojarzy je zarówno z nazwą NSZZ, jak i z postawą, która połączyła Polaków;
- potrafi umiejscowić w czasie fakty związane z walką Polaków o wolność w okresie PRL;
- zna postulaty strajkujących, rozumie ich pochodzenie;
- zna znaki i symbole strajków i związku zawodowego.

Metody i techniki pracy:

- praca w grupach;
- oś czasu;
- praca z tekstem źródłowym;
- układanka;
- opowiadanie;
- quiz.

Pomoce dydaktyczne:

- Materiały pomocnicze nr 1, 2, 3, 4.

Przebieg lekcji:

1. Na początku lekcji nauczyciel wyjaśnia uczniom słowo *solidarność*. Prosi uczniów, by wskazali przykłady postawy solidarności z ich własnego życia. Informuje, że na zajęciach uczniowie poznają krótką historię szczególnej solidarności między Polakami.
2. Nauczyciel rozdaje wszystkim uczestnikom paski papieru z różnymi datami i ich opisami (materiał nr 1). Rysuje na tablicy oś czasu, na której datą początkową będzie rok 1945, a końcową 2000. Uczniowie kolejno podchodzą do tablicy i przyklejają „swoją datę” w odpowiednim miejscu. Wśród wydarzeń znajdują się również urodziny ucznia i jego rodziców (po jednym przykładzie) – nauczyciel wyjaśnia, że wszyscy jesteśmy uczestnikami historii. Gdy wszystkie daty są na swoich miejscach, nauczyciel wskazuje kilka ważnych punktów: ciąg przyczynowo-skutkowy w dążeniu Polaków do odzyskania wolności,

następstwo wydarzeń, od końca wojny, poprzez kolejne bunty przeciw władzy, aż do rejestracji „Solidarności”. Nauczyciel powinien zwrócić uwagę, że najwięcej wydarzeń zostało przyklejonych w okresie 1980–1981, gdyż właśnie im są poświęcone zajęcia.

3. Nauczyciel dzieli uczniów na trzy grupy. Każdej grupie wręcza tabelę z kilkoma postulatami z Gdańska i Szczecina (materiał nr 2). Uczniowie mają za zadanie podzielić je na dwie kategorie: postulaty polityczne oraz socjalne i ekonomiczne. W trakcie ćwiczenia należy wyjaśnić niektóre pojęcia użyte w źródle, jak np. cenzura, represje, więzień polityczny, artykuły konsumpcyjne. Następnie nauczyciel prosi każdą grupę o odczytanie swojej pracy. Nauczyciel kieruje rozmowę w ten sposób, by uczniowie na podstawie przeczytanych postulatów wskazali, czego brakowało strajkującym, co szczególnie im doskwierało w codziennym życiu. Warto powiedzieć, że robotnicy upominali się o prawa dla narodu, nie tylko swojej grupy zawodowej.
4. Nauczyciel rozdaje zdjęcia i opisy symboli „Solidarności” – każdy uczeń dostaje fotografię lub opis (materiał nr 3). Następnie prosi uczniów, którzy otrzymali fotografie, by jak najszczegółowiej je opisali. W razie potrzeby nauczyciel wskazuje jeszcze charakterystyczne szczegóły zdjęcia. W tym samym czasie osoby, które mają opisy, dopasowują swój do odpowiedniego zdjęcia i odczytują je. Po połączeniu ich w pary nauczyciel lub jeden z uczniów przyczepia je do tablicy, tworząc rodzaj układanki. Nauczyciel komentuje kolejne fotografie, uzupełniając informacje. Podsumowuje, przypominając, że są to znaki i symbole charakterystyczne dla wydarzeń od sierpnia 1980 do grudnia 1981 r., ale też często funkcjonowały i później.
5. Nauczyciel rozdaje uczniom krótki quiz podsumowujący wiadomości z lekcji (materiał nr 4). Po jego wypełnieniu uczniowie wymieniają się odpowiedziami z sąsiadem i wspólnie z nauczycielem je sprawdzają.

MATERIAŁY POMOCNICZE

NR 1

Data i wydarzenie	Kolejność
Czerwiec 1979 r. – I pielgrzymka Jana Pawła II do Polski	
Czerwiec 1956 r. – bunt mieszkańców Poznania pod hasłem „Chleba! Wolności!”	
Czerwiec 1976 r. – strajki robotników Radomia, Ursusa, Płocka przeciw podwyżkom cen	
Maj 1945 – koniec II wojny światowej	
31 sierpnia 1980 r. – podpisanie porozumień z władzą w Gdańsku*	
Lipiec 1980 r. – strajki na Lubelszczyźnie	
10 listopada 1980 r. – rejestracja NSZZ „Solidarność”	
14 sierpnia 1980 r. – początek strajku w Stoczni Gdańskiej**	
Marzec 1968 r. – manifestacje studentów i intelektualistów przeciw cenzurze	
Wrzesień – październik 1981 r. – I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”	
16 października 1978 r. – wybór kardynała Karola Wojtyły na papieża (Jan Paweł II)	
13 grudnia 1981 r. – wprowadzenie stanu wojennego w Polsce	
Grudzień 1970 r. – strajki robotników Trójmiasta i Szczecina przeciw podwyżkom cen żywności	
URODZINY MOJEJ MAMY	
URODZINY MOJEGO TATY	
MOJE URODZINY	

* Wspomnieć o porozumieniach podpisanych w Szczecinie 30 sierpnia 1980 r. i w Jastrzębiu-Zdroju 3 września 1980 r.

** W komentarzu wspomnieć o włączeniu się do strajku kolejnych zakładów z całej Polski (fala strajkowa).

NR 2

Grupa I

9. Zagwarantowanie wzrostu płac równoległe do wzrostu cen.	Gdańsk	
18. Wprowadzić urlop macierzyński płatny przez okres trzech lat na wychowanie dziecka.	Gdańsk	
9. Żądamy gwarancji i nierepresjonowania wszystkich strajkujących, w szczególności ich przedstawicieli wybranych przez załogi w czasie strajków.	Szczecin	
21. Ograniczyć cenzurę w PRL.	Szczecin	

Grupa II

4. Przywrócić do poprzednich praw: a) ludzi zwolnionych z pracy po strajkach w 1970 i 1976 r., studentów wydalonych z uczelni za przekonania, b) zwolnić wszystkich więźniów politycznych [...], c) znieść represje za przekonania.	Gdańsk	
19. Skrócić czas oczekiwania na mieszkanie.	Gdańsk	
2. Żądamy odczuwalnej przez społeczeństwo poprawy zaopatrzenia rynku w artykuły żywnościowe i konsumpcyjne.	Szczecin	
11. Żądamy całkowitych swobód do pracy Kościoła katolickiego w Polsce oraz nadania w radiu i telewizji w niedziele i święta mszy świętej.	Szczecin	

Grupa III

3. Przestrzegać zagwarantowanej w Konstytucji PRL wolności słowa, druku, publikacji, a tym samym nie represjonować niezależnych wydawnictw oraz udostępnić środki masowego przekazu dla przedstawicieli wszystkich wyznań.	Gdańsk	
6. Podjąć realne działania mające na celu wyprowadzenie kraju z sytuacji kryzysowej poprzez: a) podanie do publicznej wiadomości pełnej informacji o sytuacji społeczno-gospodarczej, b) umożliwienie wszystkim środowiskom i warstwom społecznym uczestniczenia w dyskusji nad programem reform.	Gdańsk	
1. Powołać wolne i niezależne od partii i rządu związki zawodowe oraz stworzyć warunki ich niezależnej działalności	Szczecin	
12. Ufundować przed bramą stoczni tablicę pamiątkową upamiętniającą ofiary wydarzeń w 1970 r.	Szczecin	

ZNAKI I SYMBOLE

Źródło: <http://www.bossowski.pl>.

Polski hymn

Jedną z pieśni śpiewanych przez opozycję i strajkujących. W ten sposób podkreślano, że strajki mają charakter nie tylko ekonomiczny, ale i narodowy.

Źródło: AIPN Szczecin. Fot. Zbigniew Wróblewski (fragment zdjęcia).

Biel i czerwień

Barwami narodowymi strojono bramy i mury strajkujących zakładów. Pojawiały się one również na ulotkach i plakatach opozycji.

Źródło: PAP. Fot. Zbigniew Trybek.

Długopis Wałęsy

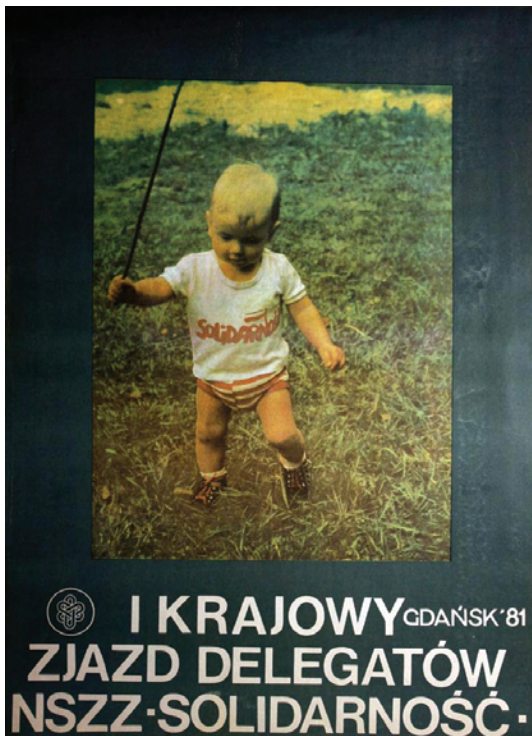
Duży, charakterystyczny długopis ze zdjęciem papieża, którym Lech Wałęsa podpisał porozumienia sierpniowe w Gdańsku. Stał się symbolem Sierpnia '80. Porozumienia z władzą zostały podpisane w trzech miastach: Szczecinie, Gdańsku i Jastrzębiu.

Źródło: Ośrodek KARTA.

Tablice postulatów

Duże, drewniane tablice z 21 postulatami zostały wywieszane 17 sierpnia 1980 r. na bramie Stoczni Gdańskiej. Podobne zostały umieszczone przed Stoczną Szczecińską im. Adolfa Warskiego. Gdańskie tablice zostały wpisane na listę UNESCO „Pamięć Świata”, na której znajdują się najwartościowsze dokumenty świata.

Źródło: Zbiory Jerzego Brukowieckiego. Plakat autorstwa Katarzyny Dobrowolskiej.

I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”

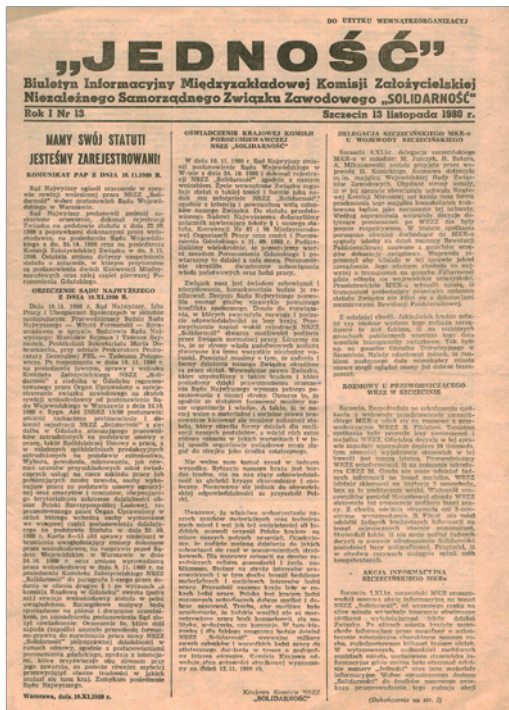
Odbył się w Gdańsku w dwóch turach, we wrześniu i październiku 1981 r. Wybrano na nim przewodniczącego Komisji Krajowej Związku (Lecha Wałęsę). Dzięki obowiązującym demokratycznym procedurom obrad możliwe było prezentowanie różnych wizji i poglądów. Delegaci uchwalili program „Solidarności” (*Samorządna Rzeczpospolita*) oraz *Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej*. Polacy stwierdzają w nim: „naszym celem jest walka o poprawę bytu wszystkich ludzi pracy. Popieramy tych z was, którzy zdecydowali się wejść na trudną drogę walki o wolny ruch związkowy”.

Źródło: Zbiory Jerzego Brukowieckiego. Plakat autorstwa Jerzego Janiszewskiego.

Solidaryca

Charakterystyczne litery tworzące logo NSZZ „Solidarność”, autorstwa Jerzego Janiszewskiego. Napis miał symbolizować tłum ludzi wspierających się nawzajem. Charakterystyczną czcionkę wykorzystywano również przy innych napisach opozycyjnych (w ulotkach, a także na murach).

Źródło: AIPN Szczecin.

„Jedność”

Oficjalny tygodnik NSZZ „Solidarność” Pomorza Zachodniego. Była pierwszym w kraju oficjalnym periodykiem „Solidarności”. Wcześniej była organem prasowym Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego i Międzyzakładowego.

Źródło: PAP. Fot. Janusz Uklejewski.

„Tygodnik Solidarność”

Oficjalny, ogólnopolski periodyk NSZZ „Solidarność” o tematyce społecznej, gospodarczej i politycznej. Publikowali w nim czołowi opozycjoniści i działacze.

Źródło: PAP. Fot. Zbigniew Matuszewski.

Victoria

Charakterystyczne dla „Solidarności” ułożenie palców prawej ręki w formie litery V, czyli znaku zwycięstwa. Zniewidzowany przez władze znak został upowszechniony w okresie stanu wojennego. Pokazywali go uczestnicy każdej manifestacji, marszu, a także mszy w intencjach patriotycznych w latach osiemdziesiątych.

Źródło: AIPN Szczecin. Fot. Zbigniew Wróblewski.

Pamięć

Jednym z postulatów sierpniowych było upamiętnienie ofiar wcześniejszych wystąpień przeciw reżimowi komunistycznemu – poznańskiego Czerwca '56 i Grudnia '70 na Wybrzeżu. Powstały pomniki w Poznaniu i Gdańsku (oba w formie ogromnych krzyży) oraz tablica w Szczecinie.

Źródło: AIPN Szczecin. Fot. Ryszard Dąbrowski (fragment), fot. Zbigniew Wróblewski (fragment).

Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej i portret papieża

Symbole religijne często umieszczane na bramach strajkujących zakładów. Jan Paweł II wspierał moralnie strajkujących, dodawał otuchy, dlatego tak chętnie wykorzystywano jego portrety, zdjęcia, a także słowa przez niego wypowiedziane.

Źródło: Zbiory P. Fenrych. Fot. Zofia Fenrych.

Pieśni „Solidarności”

W okresie pierwszej „Solidarności” Polacy chętnie śpiewali kilka pieśni. Wśród nich najpopularniejsze były: *Mury* autorstwa Jacka Kaczmarskiego, *Żeby Polska była Polską* Jana Pietrzaka i hymn kościelny *Boże coś Polskę...*, w którym szczególnie ważne były zmienione w stosunku do oryginału słowa: „Ojczyznę wolną racz nam wrócić, Panie”.

OD SIERPNI DO GRUDNIA – PIERWSZA „SOLIDARNOŚĆ”

KARTA PRACY UCZNIĄ – QUIZ

Przeczytaj uważnie poniższe pytania i wybierz właściwą odpowiedź. **Uwaga!** W niektórych pytaniach może być poprawna **więcej niż jedna odpowiedź**.

- 1. Kiedy zostały podpisane porozumienia między władzą a Międzyzakładowymi Komitetami Strajkowymi w Szczecinie, Gdańsku i Jastrzębiu-Zdroju?**
 - a) 30 sierpnia 1980 r.
 - b) 31 sierpnia 1980 r.
 - c) 3 września 1980 r.
- 2. Ile postulatów przedstawił Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS) w Gdańsku?**
 - a) 36
 - b) 21
 - c) 44
- 3. Jakie pomniki (tablice) powstały w latach 1980–1981, w celu upamiętnienia ofiar systemu komunistycznego?**
 - a) pomnik Poległych Stoczniowców 1970 w Gdańsku
 - b) pomnik Ofiar Czerwca '56 w Poznaniu
 - c) tablica upamiętniająca ofiary Grudnia '70 w Szczecinie
- 4. Jak nazwano charakterystyczną czcionkę, którą wykonywano napis „Solidarność”?**
 - a) cyrylica
 - b) głągolica
 - c) solidaryca
- 5. Czy postulat powołania niezależnych związków zawodowych znalazł się wśród postulatów sierpniowych?**
 - a) nie, bano się, że nie zostanie uznany przez władze
 - b) tak, był wymieniany jako pierwszy
 - c) nie, robotnikom wystarczyły istniejące związki zawodowe, mimo że dbały przede wszystkim o interes partii
- 6. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” został zarejestrowany:**
 - a) 11 listopada 1918 r.
 - b) 13 grudnia 1981 r.
 - c) 10 listopada 1980 r.
- 7. Kto został wybrany na przewodniczącego Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” na I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność” w Gdańsku?**
 - a) Marian Jurczyk
 - b) Lech Wałęsa
 - c) Andrzej Gwiazda

SCENARIUSZ LEKCJI HISTORII DLA SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH

Grzegorz Czapski
OBEP IPN Szczecin

OD REJESTRACJI DO DEMOKRACJI – NIEZALEŻNY SAMORZĄDNY ZWIĄZEK ZAWODOWY „SOLIDARNOŚĆ” W LATACH 1980–1989

Czas trwania zajęć: 90 minut.

Cele lekcji:**A. Cele ogólne zgodne z nową podstawą programową dla IV etapu edukacji:**

zakres podstawowy:

- uczeń wyjaśnia przyczyny i skutki wydarzeń sierpniowych 1980 r. oraz ocenia rolę „Solidarności” w przemianach politycznych i ustrojowych;
- uczeń przedstawia okoliczności wprowadzenia i następstwa stanu wojennego;
- uczeń opisuje najważniejsze postanowienia Okrągłego Stołu.

zakres rozszerzony:

- uczeń wyjaśnia ideę „Solidarności” i jej wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce;
- uczeń charakteryzuje państwo i społeczeństwo w czasie stanu wojennego oraz ocenia społeczno-gospodarcze i polityczne skutki stanu wojennego;
- uczeń opisuje przyczyny i skutki obrad Okrągłego Stołu;
- uczeń wyjaśnia międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania procesu odbudowy demokratycznego państwa po 1989 r.

B. Cele szczegółowe:

Uczeń po zajęciach:

- definiuje, rozróżnia i stosuje pojęcia: Międzyzakładowy Komitet Strajkowy, 21 postulatów, porozumienia sierpniowe, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”, stan wojenny, Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego, internowanie, Okrągły Stół, sejm kontraktowy;
- lokuje w czasie: porozumienia sierpniowe, wprowadzenie stanu wojennego, zniesienie stanu wojennego, przyznanie Lechowi Wałęsie Pokojowej Nagrody Nobla, obrady Okrągłego Stołu, wybory kontraktowe, powołanie Tadeusza Mazowieckiego na urząd premiera;
- identyfikuje postacie oraz charakteryzuje ich dokonania: Lech Wałęsa, Tadeusz Mazowiecki, Wojciech Jaruzelski;
- wyjaśnia przyczyny i następstwa protestów robotniczych, do których doszło latem 1980 r. oraz latem 1988 r.;
- przedstawia główne postanowienia porozumień sierpniowych;
- przedstawia okoliczności wprowadzenia i następstwa stanu wojennego;
- opisuje okoliczności zwołania oraz postanowienia Okrągłego Stołu;
- charakteryzuje przemiany polityczne, społeczne i gospodarcze w Polsce po 1980 r.

Metody i techniki pracy:

- praca ze źródłami pisаныmi i ikonograficznymi oraz opracowaniami;
- wykład.

Pomoce dydaktyczne:

- podręcznik do historii;
- film dokumentalny;
- prezentacja multimedialna;
- zestaw tekstów źródłowych oraz fotografii;
- schemat krzyżówki.

Uwagi ogólne:

Przed pierwszą lekcją należy dokonać podziału klasy na trzy grupy oraz rozdać przygotowane wcześniej teksty źródłowe, które będą analizowane w trakcie zajęć. Przed drugą jednostką lekcyjną należy wybrać trzech uczniów, którzy wykonają zadanie dodatkowe w domu. Na podstawie analizy tekstów, zdjęć oraz odbitek prasy uczniowie powinni scharakteryzować różne formy działalności opozycyjnej społeczeństwa po wprowadzeniu stanu wojennego (demonstracje, nielegalne drukarnie i „bibuła”) i przedstawić je w formie pięciominutowej odpowiedzi.

Pierwszy uczeń otrzymuje fotografie, na których zostały przedstawione demonstracje organizowane przez „Solidarność” (*Karty*: nr 38, fot. 78; nr 39, fot. 81) oraz fragment eseju Łukasza Kamińskiego, prezentujący sytuację w kraju w latach 1981–1986 (zob. *Materiały dla ucznia*). Pytania do uczniów: Czym był spowodowany liczny udział Polaków w demonstracjach w latach 1981–1982? Dlaczego po roku 1983 nie udało się już zorganizować liczniejszych demonstracji?

Drugi uczeń otrzymuje: do analizy tekst o działaniu TKK NSZZ „Solidarność” (*Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 29), zdjęcie Zbigniewa Bujaka (*Materiały pomocnicze*: nr 2), oświadczenie programowe TKK zawarte w „Tygodniku Mazowsze” (*Karty*: nr 41) oraz fragment eseju wprowadzającego Łukasza Kamińskiego, prezentujący działalność opozycji solidarnościowej po wprowadzeniu stanu wojennego (zob. *Materiały dla ucznia*). Pytanie do uczniów: Jakie cele stawiała sobie opozycja działająca w podziemiu? Jakimi formami sprzeciwu miało się posługiwać?

Trzeci uczeń otrzymuje reprodukcje nielegalnych pism sygnowanych przez opozycję (*Karty*: nr 41, 42, fot. 84; nr 43; 45); zdjęcia nadajników Radia Solidarność (*Karty*: nr 35) oraz wybrany fragment eseju Łukasza Kamińskiego, prezentujący działalność opozycji solidarnościowej po wprowadzeniu stanu wojennego (zob. *Materiały dla ucznia*). Pytanie do uczniów: Dlaczego „bibuła” stanowiła zagrożenie dla władz? Jakie informacje można było znaleźć w prasie i radiu podziemnym? (np. 5 października 1983 r. Komitet Noblowski ogłosił decyzję o przyznaniu Lechowi Wałęsie Pokojowej Nagrody Nobla – informację o tym wydarzeniu do Polski przekazano przez Radio Wolna Europa i Głos Ameryki, a następnie upubliczniono w prasie podziemnej oraz Radiu Solidarność).

Przebieg lekcji:

A. Pierwsza jednostka lekcyjna.

1. Nauczyciel wyjaśnia temat oraz przedstawia cele lekcji.
2. W ramach rekapitulacji wtórnej zostanie zaprezentowany fragment filmu *Drogi do wolności. Drogi do wspólnej Europy 1945–2007* w reż. Krystyny Mokrosińskiej (fragment od początku filmu do 4,46 min). Nauczyciel w komentarzu powinien zwrócić uwagę uczniów na korelacje wydarzeń w Europie i w Polsce oraz na relacje panujące pomiędzy władzą i społeczeństwem w Polsce rządzonej przez komunistów. Po zakończeniu filmu zostaje wyświetlony slajd ze zdjęciami z podpisania porozumień w Gdańsku, na kolejnym slajdzie zdjęcia prezentujące moment podpisania porozumień w Szczecinie i Jastrzębiu-Zdroju. W komentarzu nauczyciela trzeba zwrócić uwagę na punkty mówiące o powstaniu niezależnych i samorządnych związków zawodowych oraz możliwych formach działania (strajki, sprawy kadrowe) – 10 minut.
3. Wykład nauczyciela – 20 minut.
17 września 1980 r. na spotkaniu przedstawicieli Międzyzakładowych Komitetów Założycielskich i Międzyzakładowych Komitetów Robotniczych w Gdańsku utworzono NSZZ, zaproponowano nazwę „Solidarność” i powołano Krajową Komisję Porozumiewawczą z przewodniczącym Lechem Wałęsą. 22 września uchwalono statut Związku, następnie dokonano jego wstępnej rejestracji w sądzie wojewódzkim w Warszawie (fragmenty eseju Łukasza Kamińskiego, zob. *Materiały dla ucznia*).
W komentarzu nauczyciel oprócz opisu sytuacji społecznej w kraju w drugiej połowie 1980 r. powinien umieścić informację o wykorzystywaniu zapisu o możliwości strajku w celu wymuszenia postulatów robotniczych na dyrekcjach zakładów.
IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR – w komentarzu nauczyciel powinien szczególną uwagę zwrócić na fragment wypowiedzi gen. Jaruzelskiego, dotyczący sytuacji w kraju: „Pozostaje pytanie: Kto za tym wszystkim stoi? [...] Są granice, których przekroczyć nie można”.

I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność” – m.in. prezentacja problemów, z którymi borykali się działacze podczas zjazdu (charakter związku, wybory władz, określenie kierunków dalszych działań wobec sytuacji w kraju).

4. Następnie na slajdzie w prezentacji zostaje wyświetlony tekst do przeczytania dla wszystkich: *Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej*. Pytanie dla uczniów: Jaka była zasadność wydania takiego dokumentu? Dlaczego był tak ważny? (oczekiwane odpowiedzi: niezależność, próba wpłynięcia na inne narody „bloku wschodniego”). Podczas prezentacji tego zagadnienia można się także posłużyć cytatami z wybranego dokumentu pokazującego oficjalne reakcje na *Posłanie (Materiały dla ucznia, Wybór źródeł nr: 16, 18, 19) – 10 minut.*
5. W konkluzji lekcji należy zwrócić uwagę na rosnące napięcie w kraju, pojawiające się hasła wzywające do konfrontacji, zarówno ze strony władz, jak i działaczy „Solidarności”.

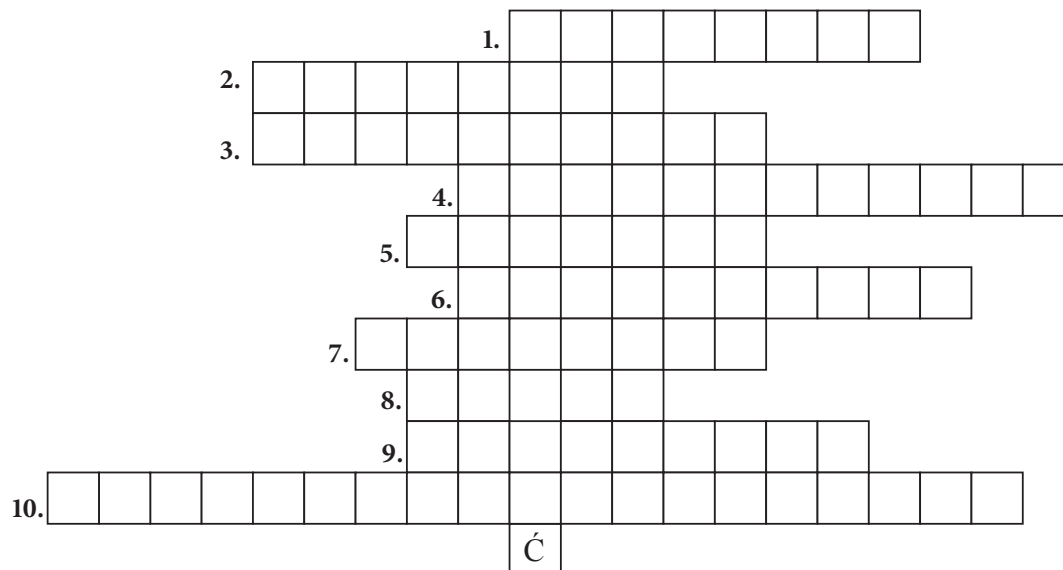
B. Druga jednostka lekcyjna:

6. W ramach powtórzenia z poprzedniej lekcji nauczyciel zadaje pytanie: Jak zareagowały władze PRL i innych krajów socjalistycznych na powstanie niezależnego, samorządowego związku zawodowego?
7. Na kolejnym slajdzie zostają zaprezentowane fotografie z blokadą wojskową Stoczni Szczecińskiej, wi-nieta „Trybuny Ludu” z 14 grudnia 1981 r. Nauczyciel w prezentacji tematu powinien zwrócić uwagę na restrykcyjność prawa stanu wojennego, nowe zasady funkcjonowania państwa. Wraz z kolejnym slajdem prezentacji uczniom należy przybliżyć represje, którym poddawano obywatele, a przede wszystkim działaczy NSZZ „Solidarność” (internowania, delegalizacja Związku) – 10 minut.
8. Reakcje społeczeństwa – prezentacje uczniów – 20 minut.
Konkluzją tej części lekcji powinno być stwierdzenie, że nawet w okresie najgłębszego osłabienia podziemie solidarnościowe było potęgą w porównaniu z ośrodkami sprzeciwu w innych krajach. W wyniku działań władz oraz niepowodzeń akcji o szerszym zasięgu, inspirowanych przez podziemną „Solidarność”, społeczeństwo polskie znalazło się w apatii. Zniechęcone do otaczającej rzeczywistości stroniło od działalności opozycyjnej, która zmieniła swą formułę.
9. Wydarzenia lat 1986–1989 zostają przedstawione w formie wykładu wzbogaconego prezentacją multimedialną. Odrodzenie „Solidarności” nastąpiło w wyniku splotu kilku wydarzeń. W celu utrwalenia zdobywanej wiedzy uczniowie otrzymują przygotowane wcześniej schematy krzyżówki, które uzupełniają w trakcie wykładu.
Zostają zaprezentowane następujące wydarzenia: III wizyta papieska w Polsce – „Wiatr od Morza!”; hasła *główności* i *pierestrojki* w ZSRR; strajki w 1988 r. – walka o rejestrację „Solidarności” (najdłuższy strajk w Szczecinie); spotkanie w Magdalence i Okrągły Stół; debata Miodowicza z Wałęsą; wyniki wyborów z 1989 r.; Tadeusz Mazowiecki prezesem Rady Ministrów – pierwszy niekomunistyczny premier; brak zgody na kontynuację rozmów z komunistami (NZZ, Solidarność Walcząca, Federacja Młodzieży Walczącej).
Na zakończenie uczniowie odczytują odpowiedzi – 15 minut.
10. Zadanie domowe: Napisz pracę pisemną na temat: „Z jakimi pojęciami kojarzy się NSZZ »Solidarność« w przestrzeni społecznej, politycznej i gospodarczej?”

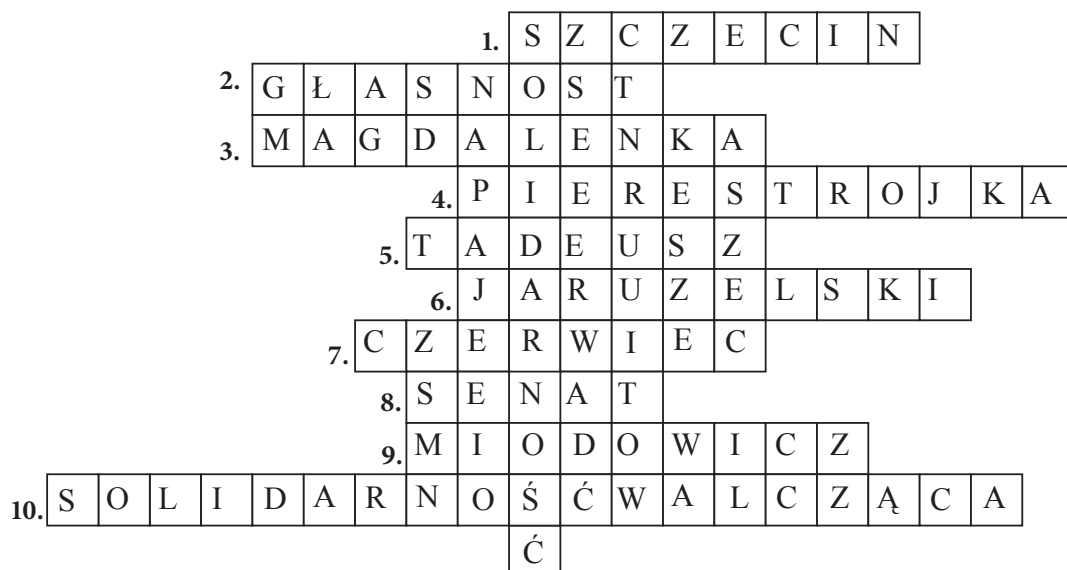
MATERIAŁY POMOCNICZE

NR 1

Schemat krzyżówki

1. Miasto, w którym odbywał się najdłuższy strajk w 1988 r.
2. Polityka „jawności” wprowadzona przez Michaiła Gorbaczowa.
3. Miejsce spotkań opozycji z władzą w 1988 r.
4. Polityka „przebudowy” wprowadzona przez Michaiła Gorbaczowa.
5. Imię pierwszego po 1948 r. niekomunistycznego premiera PRL.
6. Nazwisko prezydenta PRL wybranego w 1989 r.
7. Miesiąc, w którym odbyły się tzw. wybory kontraktowe.
8. Nazwa izby parlamentu, która została reaktywowana po rozmowach przy Okrągłym Stole.
9. Nazwisko lidera reżimowych związków zawodowych.
10. Nazwa opozycyjnej organizacji, która sprzeciwiała się rozmowom z komunistami przy Okrągłym Stole.

NR 2

„List gończy” za Zbigniewem Bujakiem

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.

SCENARIUSZ LEKCJI JĘZYKA POLSKIEGO DLA SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH

Olga Tumińska
BEP IPN

MANIPULOWANIE RZECZYWISTOŚCIĄ PRL W PRASIE PRZEŁOMU LAT 1981 I 1982

Czas trwania zajęć: 45 minut.

Cele lekcji:

A. Cele ogólne zgodne z nową podstawę programową dla IV etapu edukacji:

- uczeń dostrzega sensy zawarte w strukturze głębokiej tekstu.
- uczeń rozpoznaje funkcje tekstu i środki językowe służące ich realizacji.

B. Cele szczegółowe:

zakres podstawowy:

- uczeń wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz;
- uczeń odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte;
- uczeń rozpoznaje manipulację językową.

zakres rozszerzony:

- uczeń rozpoznaje mechanizmy nowomowy charakterystyczne dla systemów totalitarnych.

Uwagi ogólne:

Warto zajęcia zaproponowane w tym scenariuszu skorelować z lekcjami historii dotyczącymi Sierpnia '80 i narodzinami „Solidarności”.

Metody i techniki pracy:

- praca w grupach;
- praca z tekstem źródłowym;
- elementy wykładu.

Pomoce dydaktyczne:

- fragmenty „Trybuny Ludu” (*Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 20, 21, 22, 23, 24);
- zdjęcia dotyczące wydarzeń opisywanych we fragmentach „Trybuny Ludu” (*Karty*: nr 30, 31, 36, 37, 38);
- film w reż. Marcela Łozińskiego pt. *Ćwiczenia warsztatowe*;
- karty pracy dla poszczególnych grup.

Przebieg lekcji:

1. Przed zapoznaniem uczniów z tematem i celami zajęć nauczyciel odczytuje młodzieży jeden z fragmentów przemówień zamieszczonych w „Trybunie Ludu” (*Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 21 lub 24) i prosi o wypisanie z niego najważniejszych informacji, a następnie prezentację tego, co zanotowali. Pyta uczniów, jakimi słowami scharakteryzowałiby język tego przemówienia (elementy tego języka zapisujemy na plakacie lub z boku na tablicy) – będzie to jeden z elementów do stworzenia definicji nowomowy. Warto, aby na każdej ławce znalazła się przynajmniej jedna kopia przemówienia – 10 minut.
2. Nauczyciel przedstawia uczniom temat i cele lekcji.
3. Nauczyciel dzieli uczniów na cztery grupy. Zapowiada, że każdy zespół otrzyma różne fragmenty prasy komunistycznej oraz kartę pracy. Zadaniem grup będzie przeczytanie fragmentów „Trybuny Ludu” oraz wypełnienie karty pracy – 15 minut.

- a) grupa I – *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 20, *Karty*: nr 30 i 31;
 - b) grupa II – *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 22, *Karty*: nr 37, fot. 75;
 - c) grupa III – *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 33, *Karty*: nr 36;
 - d) grupa IV – *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 23, *Karty*: nr 37, fot. 76; nr 38, fot. 77.
4. Uczniowie prezentują wyniki pracy, a także wymieniają przyczyny manipulowania rzeczywistością przez władze komunistyczne oraz wspólnie definiują termin „nowomowa” – 5 minut.
5. Jako podsumowanie (do wyboru) – 15 minut.
- a) nauczyciel wyświetla uczniom film Marcelgo Łozińskiego *Ćwiczenia warsztatowe*, który pokazuje, w jaki sposób można manipulować wypowiedziami ludzi i przez to tworzyć różne obrazy rzeczywistości;
 - b) dyskutuje z uczniami problem, czy nowomowa występuje w dzisiejszym języku prasy i polityków.

Nowomowa – odmiana języka podporządkowana ideologii (najczęściej totalitarnej) i propagandzie politycznej. Jej cechy charakterystyczne to:

- dominacja wartości nad znaczeniem;
- posługiwanie się stereotypami i schematami językowymi;
- pojawianie się słów magicznych stwarzających rzeczywistość;
- narzucanie sądów i niedopuszczanie do dialogu.

Pojęcie to wprowadził George Orwell w powieści *Rok 1984* na oznaczenie urzędowego języka Oceanii, państwa totalitarnego.

KARTA PRACY DLA GRUPY I

Uważnie przeczytajcie otrzymane materiały oraz obejrzyjcie zdjęcia, a następnie rozwiążcie zadania.

Zadanie 1.

Sprawdźcie, czy w tekście *Siły porządkowe odblokowały gmach WOSP* można znaleźć odpowiedzi na pytania: kto, co, kiedy, dlaczego, w jaki sposób (odpowiedzi na te pytania muszą się znaleźć w każdym tekście informacyjnym).

Kto –

Co –

Kiedy –

Dlaczego –

W jaki sposób –

Jeżeli w tekście nie ma odpowiedzi na któreś z postawionych pytań, zastanówcie się, jaka jest tego przyczyna. Zapiszcie swoje wnioski.

.....

Zadanie 2.

Uzupełnijcie tabelę, wyjaśniając znaczenie sformułowań użytych w artykule dotyczącym pacyfikacji WOSP.

Sformułowania użyte w „Trybunie Ludu”	Znaczenie zazwyczaj wykorzystywane	Znaczenie w kontekście informacji zawartych w artykule
odblokowały		
jawne pogwałcenie zasad funkcjonowania szkoły		
społeczeństwo domaga się		
rozgrywki polityczne		
siły porządkowe		
szerszy interes		
znormalizowanie życia		

Zadanie 3.

Jaki wpływ na odbiór całego tekstu mogło mieć użycie powyższych sformułowań w kontekście informacji zawartych w artykule? Co autor chciał osiągnąć i w stosunku do kogo?

.....

Zadanie 4.

Zaznaczcie w artykule te fragmenty, które nie przekazują informacji, a są jedynie komentarzem. Spróbujcie ocenić procentowo, ile zajmują one miejsca w całości tekstu.

KARTA PRACY DLA GRUPY 2

Uważnie przeczytajcie otrzymane materiały oraz obejrzyjcie zdjęcia, a następnie rozwiążcie zadania.

Zadanie 1.

Sprawdźcie, czy w tekście *Reforma przebiję Kartę* można znaleźć odpowiedzi na pytania: kto, co, kiedy, dlaczego, w jaki sposób (odpowiedzi na te pytania muszą się znaleźć w każdym tekście informacyjnym).

Kto –

Co –

Kiedy –

Dlaczego –

W jaki sposób –

Jeżeli w tekście nie ma odpowiedzi na któreś z postawionych pytań, zastanówcie się, jaka jest tego przyczyna. Zapiszcie swoje wnioski.

.....

.....

.....

.....

Zadanie 2.

Uzupełnijcie tabelę, wyjaśniając znaczenie sformułowań użytych w artykule dotyczącym wprowadzenia Karty Pracownika Budownictwa.

Sformułowania użyte w „Trybunie Ludu”	Znaczenie zazwyczaj wykorzystywane	Znaczenie w kontekście informacji zawartych w artykule
przemysł sezonowy		
solidna odpowiedź		
interes całego społeczeństwa		
kompleks spraw		
nowy mechanizm ekonomiczny		

Zadanie 3.

Jaki wpływ na odbiór całego tekstu mogło mieć użycie powyższych sformułowań w kontekście informacji zawartych w artykule? Co autor chciał osiągnąć i w stosunku do kogo?

.....

.....

.....

.....

.....

Zadanie 4.

Zaznaczcie w artykule te fragmenty, które nie przekazują informacji, a są jedynie komentarzem. Spróbujcie ocenić procentowo, ile zajmują one miejsca w całości tekstu.

KARTA PRACY DLA GRUPY 3

Uważnie przeczytajcie otrzymane materiały oraz obejrzyjcie zdjęcia, a następnie rozwiążcie zadania.

Zadanie 1.

Sprawdźcie, czy w tekście *Każdy pretekst jest... dobry* można znaleźć odpowiedzi na pytania: kto, co, kiedy, dlaczego, w jaki sposób (odpowiedzi na te pytania muszą się znaleźć w każdym tekście informacyjnym).

Kto –

Co –

Kiedy –

Dlaczego –

W jaki sposób –

Jeżeli w tekście nie ma odpowiedzi na któreś z postawionych pytań, zastanówcie się, jaka jest tego przyczyna. Zapiszcie swoje wnioski.

.....

Zadanie 2.

Uzupełnijcie tabelę, wyjaśniając znaczenie sformułowań użytych w artykule dotyczącym śmierci Grzegorza Przemyska.

Sformułowania użyte w „Trybunie Ludu”	Znaczenie zazwyczaj wykorzystywane	Znaczenie w kontekście informacji zawartych w artykule
ośrodki dywersji		
rodzime podziemie		
antypaństwowe działania		
odpowiednie władze		
antysocjalistyczna powinność		
grupy ludzi		

Zadanie 3.

Jaki wpływ na odbiór całego tekstu mogło mieć użycie powyższych sformułowań w kontekście informacji zawartych w artykule? Co autor chciał osiągnąć i w stosunku do kogo?

.....

Zadanie 4.

Zaznaczcie w artykule te fragmenty, które nie przekazują informacji, a są jedynie komentarzem. Spróbujcie ocenić procentowo, ile zajmują one miejsca w całości tekstu.

KARTA PRACY DLA GRUPY 4

Uważnie przeczytajcie otrzymane materiały oraz obejrzyjcie zdjęcia, a następnie rozwiążcie zadania.

Zadanie 1.

Sprawdźcie, czy w tekście *Aktyw rzeczywiście aktywny* można znaleźć odpowiedzi na pytania: kto, co, kiedy, dlaczego, w jaki sposób (odpowiedzi na te pytania muszą się znaleźć w każdym tekście informacyjnym).

Kto –

Co –

Kiedy –

Dlaczego –

W jaki sposób –

Jeżeli w tekście nie ma odpowiedzi na któreś z postawionych pytań, zastanówcie się, jaka jest tego przyczyna. Zapiszcie swoje wnioski.

.....

.....

.....

.....

Zadanie 2.

Uzupełnijcie tabelę, wyjaśniając kontekst, w jakim zostały użyte poniższe sformułowania

Sformułowania użyte w „Trybunie Ludu”	Kontekst
aktywny aktyw	
instancja partyjna	
ogniska zapalne	
najszerze warstwy narodu	
ideowi członkowie partii	
ekstremalne grupy	

Zadanie 3.

Jaki wpływ na odbiór całego tekstu mogło mieć użycie powyższych sformułowań w kontekście informacji zawartych w artykule? Co autor chciał osiągnąć i w stosunku do kogo?

.....

.....

.....

.....

.....

Zadanie 4.

Zaznaczcie w artykule te fragmenty, które nie przekazują informacji, a są jedynie komentarzem. Spróbujcie ocenić procentowo, ile zajmują one miejsca w całości tekstu.

SCENARIUSZ LEKCJI HISTORII DLA SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH

Andrzej Zawistowski
BEP IPN

NIE TYLKO „SOLIDARNOŚĆ”. MOZAIKA POLITYCZNA POLSKIEJ OPOZYCJI W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH XX WIEKU

Czas trwania zajęć: 90 minut.

Cele lekcji:

A. Cele ogólne zgodne z nową podstawą programową dla IV etapu edukacji:

zakres podstawowy:

- uczeń wyjaśnia przyczyny i skutki wydarzeń sierpniowych 1980 r. oraz ocenia rolę „Solidarności” w przemianach politycznych i ustrojowych;
- uczeń przedstawia okoliczności wprowadzenia i następstwa stanu wojennego.

zakres rozszerzony:

- uczeń wyjaśnia ideę „Solidarności” i jej wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce;
- uczeń charakteryzuje państwo i społeczeństwo w czasie stanu wojennego oraz ocenia społeczno-gospodarcze i polityczne skutki stanu wojennego.

B. Cele szczegółowe:

Uczeń po zajęciach:

- charakteryzuje najważniejsze nurty polskiej opozycji lat osiemdziesiątych;
- zna najważniejszych jej przywódców;
- umie pokazać naczelną rolę NSZZ „Solidarność” wśród innych organizacji opozycyjnych;
- potrafi rozpoznać symbole polskiej opozycji występujące w latach osiemdziesiątych;
- analizuje pisane i ikonograficzne źródła historyczne.

Metody i techniki pracy:

- praca w grupach;
- praca ze źródłami ikonograficznymi;
- praca z opracowaniami historycznymi;
- elementy wykładu;
- dyskusja.

Pomoce dydaktyczne:

- karty z materiałem ikonograficznym (*Karty*: nr 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50);
- karty pracy;
- teksty opracowań historycznych (*Materiały pomocnicze* oraz *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 30, 34, 36, 37, 40, Opracowania: nr 9, 10).

Przebieg lekcji:

1. Nauczyciel wyjaśnia temat oraz cele lekcji, następnie w formie krótkiego wykładu wprowadza uczniów w tematykę zajęć, tłumacząc, że po wprowadzeniu stanu wojennego oprócz „Solidarności” działało w Polsce kilkaset organizacji konspiracyjnych. Zaznacza, że większość z nich miała charakter niewielkich, lokalnych grup, jednak działały również organizacje o zasięgu ogólnopolskim. Ich aktywność stanowiła uzupełnienie działalności podziemnej „Solidarności”, której główna pozycja była niepodważalna. Pomimo różnic programowych celem wszystkich było doprowadzenie do odzyskania przez Polskę niepodległości – 10 minut.

2. Każdy uczeń otrzymuje kartę pracy, a klasa dzielona jest na dziewięć grup (każda grupa otrzymuje kolejny numer). Pierwszy poziom tabeli jest już wypełniony, co ma stanowić wzór do późniejszych działań uczniów. Nauczyciel wyjaśnia zasady pracy – 5 minut.
3. Każda grupa otrzymuje karty z tekstem opracowania bądź źródła historycznego oraz materiałem ikonograficznym:
 - a) grupa I: *Solidarność Walcząca* (Materiały pomocnicze: nr 1, Karty: nr 42);
 - b) grupa II: *Niezależne Zrzeszenie Studentów* (Materiały pomocnicze: nr 2, Karty: nr 44);
 - c) grupa III: *Federacja Młodzieży Walczącej* (Materiały dla ucznia, Wybór źródeł: nr 34, Karty: nr 47);
 - d) grupa IV: *Międzyszkolny Komitet Oporu* (Materiały dla ucznia, Opracowania: nr 9, Karty: nr 45);
 - e) grupa V: *Konfederacja Polski Niepodległej* (Materiały dla ucznia, Wybór źródeł: nr 36, Karty: nr 46);
 - f) grupa VI: *Ruch Wolność i Pokój* (Materiały dla ucznia, Wybór źródeł: nr 37, Karty: nr 48);
 - g) grupa VII: *Niezależny Ruch Harcerski* (Materiały pomocnicze: nr 3, Karty: nr 49);
 - h) grupa VIII: *Polska Partia Socjalistyczna* (Materiały dla ucznia, Wybór źródeł: nr 40, Karty: nr 50);
 - i) grupa IX: *Pomarańczowa Alternatywa* (Materiały dla ucznia, Opracowania: nr 10, Karty: nr 51).
4. Uczniowie razem zapoznają się z przedstawionymi materiałami i wypełniają swoje karty pracy w punkcie zgodnym z numerem ich grupy. W czasie pracy w grupach nauczyciel na bieżąco sprawdza postęp pracy uczniów. Szczególną uwagę należy zwrócić na to, by uczniowie zauważyli, że niektóre organizacje swój program kierują do całego społeczeństwa, choć *expressis verbis* nie zostało to powiedziane (np. Materiały pomocnicze: nr 1) – 15 minut.
5. Przedstawiciele kolejnych grup na forum klasy prezentują odpowiedzi z karty pracy, odnoszące się do ich punktu tabeli oraz pokazują materiał ilustracyjny (można do tego użyć rzutnika multimedialnego lub tablicy elektronicznej). Uczniowie z innych grup uzupełniają tabelę w omawianych punktach – 20 minut.
6. Nauczyciel podsumowuje zajęcia, wskazując na zbieżność programu omawianych organizacji (odzyskanie niepodległości i wprowadzenie demokracji) oraz elementy rozbieżne. Wskazuje nadrzędną rolę „Solidarności” jako ruchu społecznego – 20 minut.
7. Praca domowa (opcjonalnie). Pracą domową może być polecenie uzupełnienia tabeli o kolejny poziom, odnoszący się do wyszukanej samodzielnie przez ucznia organizacji opozycyjnej z lat osiemdziesiątych lub struktury o charakterze lokalnym, działającej w najbliższej okolicy. W wyszukaniu może być pomocna Encyklopedia „Solidarności” (<http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl>) – 5 minut.

KARTA PRACY

**NIE TYLKO „SOLIDARNOŚĆ”. MOZAIKA POLITYCZNA POLSKIEGO PODZIEMIA
W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH XX WIEKU**

	Nazwa organizacji bądź ruchu	Rok powstania	Program	Symbol
	NSZZ „Solidarność”	1980	Główne tezy: 1. odzyskanie niepodległości, 2. odsunięcie od władzy komunistów. Środowisko działania: 1. wszyscy mieszkańcy kraju, 2. środowiska pracownicze.	

	Solidarność Walcząca		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	
	Niezależne Zrzeszenie Studentów		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	
	Federacja Młodzieży Walczącej		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	
	Międzyszkolny Komitet Oporu		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	
	Konfederacja Polski Niepodległej		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	
	Ruch Wolność i Pokój		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	

	Niezależny Ruch Harcerski		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	
	Polska Partia Socjalistyczna		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	
	Pomarańczowa Alternatywa		Główne tezy: 1. 2. Środowisko działania: 1. 2.	

MATERIAŁY POMOCNICZE**Nr 1**

Solidarność Walcząca, radykalna antykomunistyczna organizacja podziemna, powstała w czerwcu 1982 r. [...] Inicjatorem i przewodniczącym organizacji był Kornel Morawiecki, któremu nie odpowiadała taktyka walki z systemem, wypracowana i przyjęta przez Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność”. Solidarność Walcząca prezentowała bezkompromisową linię polityczną, zdecydowanie zachęcając do masowych wystąpień ulicznych, wymierzonych przeciwko władzom komunistycznym: „[...] nie bójmy się ZOMO, to oni niech boją się, że im spalimy samochody. Nas naprawdę jest więcej”. Oficjalną deklarację o powstaniu Porozumienia Solidarność Walcząca (pierwotnie używano tej nazwy) ogłoszono 1 lipca 1982 r. W tekście programowym *Kim jesteśmy? O co walczymy?* napisano m.in., że głównymi założeniami organizacji są walka o odzyskanie niepodległości i budowa Rzeczypospolitej Solidarnej. „[...] Nie wierzymy w ugodę z tą władzą i reformowanie tego systemu. [...] Walka podjazdowa ma być prowadzona na wszystkich poziomach i różnymi metodami, od biernego oporu poczynając, a na działaniach niemal terrorystycznych kończąc”. [...] Do grona liderów należeli: Andrzej Kołodziej, Ewa Kubasiewicz, Hanna Łukowska-Karniej, Jadwiga Chmielowska, Maciej Frankowski, Wojciech Myślecki, Andrzej Zarach. Na czele SW stała Rada Polityczna, do listopada 1987 r. kierowana przez Kornela Morawieckiego. Za działalność bieżącą odpowiadał Komitet Wykonawczy. Solidarność Walcząca stanowiła luźną federację powiązanych ze sobą terenowych grup (oddziałów), z których najprężniejsze działały w kolebce Solidarności Walczącej, Wrocławiu, a ponadto w Trójmieście, Katowicach, Poznaniu, Warszawie i Łodzi. [...] Głównymi formami aktywności były druk i kolportaż prasy podziemnej i ulotek, organizowanie demonstracji i innych akcji protestacyjnych. [...] Od 1982 r., początkowo tylko we Wrocławiu, emitowano audycje Radia Solidarność Walcząca. Solidarność Walcząca była przeciwna wszelkim rozmowom z władzą komunistyczną i porozumieniu zawartemu przy okrągłym stole; wzywała do bojkotu wyborów i zainicjowała akcję „Jaruzelski musi odejść”, mającą nie dopuścić do wyboru generała na prezydenta PRL. [...] Solidarność Walcząca zakończyła działalność w 1990 r.

Źródło: Łukasz Kamiński, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.

Nr 2

Niezależne Zrzeszenie Studentów, już od sierpnia 1980 r. trwały w Polsce prace nad stworzeniem formuły nowego związku studenckiego. 27 sierpnia pod Stoczną Gdańską przedstawiono apel dotyczący powołania niezależnej organizacji. Podobne inicjatywy pojawiały się w innych ośrodkach akademickich. Tworzono tam Tymczasowe Komitety Założycielskie. Ich reprezentanci spotkali się 18–19 października na Zjeździe Delegatów Komitetów Założycielskich Niezależnych Organizacji Studenckich na Politechnice Warszawskiej. Przyjęto wspólną nazwę Niezależne Zrzeszenie Studentów i wybrano Ogólnopolski Komitet Założycielski (OKZ). NZS formułował postulaty demokratyzacji życia studenckiego, zapewnienia godziwych warunków materialnych dla studentów oraz działania na rzecz poszerzenia autonomii środowiska akademickiego. 20 października OKZ złożył w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie wniosek o rejestrację. Była ona jednak przez władze odwlekana. Ostatecznie pod wpływem presji strajkujących studentów minister nauki, szkolnictwa wyższego i techniki, Janusz Górski, zdecydował się 17 lutego 1981 r. na zarejestrowanie NZS. Po wprowadzeniu stanu wojennego członkowie NZS stawiali opór, organizując strajki na uczelniach i biorąc udział w demonstracjach. Popularną formą manifestacji było wystawianie świeczek w oknach akademików czy podejmowanie bojkotu zajęć. Większość czołowych działaczy NZS została internowana. Łącznie do końca 1982 r. internowano 410 członków NZS. 5 stycznia 1982 r. NZS oraz wszystkie jego organizacje uczelniane i agendy zostały rozwiązane. Dawni członkowie NZS rozpoczęli pracę w konspiracji. Wielu z nich włączyło się w działania opozycji – wspierali m.in. podziemne struktury

„Solidarności”, także Solidarność Walcząca, m.in. przy organizacji druku oraz kolportażu. Starano się organizować zdecentralizowane, zakonspirowane grupy NZS, jak Ruch Oporu w Krakowie, Komisja Koordynacyjna we Wrocławiu, Akademicki Ruch Oporu w Poznaniu czy Międzyuczelniany Komitet Oporu w Lublinie. Studenci wydawali prasę podziemną, malowali napisy na murach, obchodzili rocznicę rejestracji NZS 17 lutego, brali udział w manifestacjach 1 i 3 maja, 31 sierpnia, 11 listopada. Nadawali także audycje radia NZS. Silne związki łączyły NZS z Kościołem katolickim, opozycyjnie nastawieni studenci znajdowali oparcie w duszpasterstwie akademickim. Przemiana pokoleniowa, która zaszła na uczelniach, oraz mniej represyjna polityka władz w stosunku do opozycji sprawiły, że w 1986 r. NZS rozpoczął odbudowę swoich struktur lokalnych i regionalnych. 10 stycznia 1987 r. w Warszawie spotkali się reprezentanci NZS. W oświadczeniu informowano o reaktywacji władz krajowych pod nazwą Komisji Krajowej, w której zasiadali delegaci Wrocławia, Warszawy, Krakowa, Katowic, Łodzi i Radomia. Komisja miała być ciałem koordynującym akcje o zasięgu ogólnokrajowym. Podjęto decyzję o pozostaniu w konspiracji oraz zadeklarowano cele działalności, m.in.: obronę autonomii środowiska akademickiego, godziwych warunków socjalno-bytowych studentów, poszerzenie zasięgu wolnego słowa, rozwoju kultury niezależnej. Za cel ostateczny uważano „niepodległą, demokratyczną oraz silną Polskę”. W kwietniu i maju 1988 r. były organizowane strajki wyrażające poparcie dla protestujących robotników. Struktury NZS zaczęły zdobywać coraz większą popularność wśród studentów, którzy zapisywali się do kół na swoich wydziałach i uczelniach. Organizacja, oprócz walki z systemem komunistycznym, zabiegała także o wiele spraw istotnych dla studentów, takich jak: zmiany zasad poboru i szkolenia wojskowego studentów czy programu nauczania oraz spraw materialnych młodych ludzi. Jednym z naczelnych żądań było także zarejestrowanie NZS. W 1989 r. członkowie NZS brali udział w negocjacjach prowadzonych przy okrągłym stole. Mimo to w maju 1989 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie odmówił rejestracji NZS. Fala protestów ogarnęła wiele uczelni w kraju, w momencie szczytowym mieli strajkować studenci nawet 42 uczelni wyższych. Do rejestracji doszło dopiero dzięki przychylności nowego rządu Tadeusza Mazowieckiego.

Źródło: Tomasz Kozłowski, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.

Harcerstwo niezależne i tzw. niepokorne, [...] od końca 1979 w kilkunastu tzw. niepokornych środowiskach harcerskich (głównie z Warszawy, Krakowa, Lublina, Gdańska), funkcjonujących w ramach oficjalnego ZHP, ale wbrew jego statutowi i programowi wychowawczemu kielkowała myśl odrodzenia harcerstwa w tradycyjnym, przedwojennym kształcie. Strajki sierpniowe i powstanie „Solidarności” umożliwiły koordynację tych działań. 25 października 1980 r. w Warszawie powstały Kręgi Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego, stawiające sobie za cel odnowę opanowanego przez komunistów ZHP. W latach 1980–1981 należało do nich ok. 1 tys. instruktorów, na przewodniczącego Rady Porozumienia KIHAM wybrano hm. Stanisława Czopowicza. Wiosną 1981 r. odbył się VII Zjazd ZHP, nie przyniósł on oczekiwanych przez te środowiska zmian, w związku z tym w kwietniu wystąpiły z ZHP środowiska harcerskie z Lublina i Warszawy i stworzyły Niezależny Ruch Harcerski. We wrześniu 1981 r. KIHAM zorganizowały na Krakowskich Błoniach zlot 70-lecia Harcerstwa (komendant hm. Ryszard Wcisło) z udziałem ponad 5 tys. harcerek i harcerzy. Po 13 grudnia 1981 r. kilku najaktywniejszych instruktorów NRH [...] internowano, w związku z tym praca drużyn na pewien czas zamarła. W czerwcu 1982 r. Rada Naczelna ZHP rozwiązała KIHAM, późniejsze środowiska wywodzące się z KIHAM powołały Ruch Płaskiego Węzła, nastawiony na kultywowanie tradycyjnego harcerstwa i koordynację działań drużyn realizujących jego ideały w ramach ZHP. W lutym 1982 r. środowisko lubelskiego NRH [...] utworzyło drużyny w ramach duszpasterstwa liturgicznej służby ołtarza, od 1985 r. określano je mianem Harcerskiego Ruchu Liturgicznego lub Ruchu Zawiszackiego. [...] W czerwcu 1983 r. kilka tysięcy harcerek i harcerzy uczestniczyło w Białej Służbie, wspomagając organizacyjnie (służba sanitarna, porządkowa, informacyjna) pielgrzymkę Jana Pawła II do Polski. W tym samym roku środowiska niepokornego harcerstwa powołały Ruch Harcerski [...] – konspiracyjną strukturę w ramach ZHP o charakterze kadrowym, ukierunkowaną na koordynowanie pracy wychowawczej drużyn wbrew oficjalnemu programowi ZHP. [...] W latach osiemdziesiątych powstawały środowiska i organizacje harcerskie niezależne od ZHP, m.in. Polska Organizacja Harcerska w Koninie (1985 r.), Grupa Apostolska Betania w Trzebini (1984 r.), I Niezależna Drużyna Harcerska Bór im. płk. Lisa-Kuli w Stalowej Woli (1985 r.), Szczep Harcerski Leśne Plemię w Rozwadowie-Stalowej Woli (1987 r.), Promieniści (Lublin), Bractwo Skautowe (Warszawa), Krakowskie Bractwo Skautowe, Związek Drużyn Rzeczypospolitej (Wrocław), I Niezależna Drużyna Harcerstwa Polskiego (Piotrków Trybunalski), drużyny niezależne, m.in. z Torunia, Zamościa i Przeworska oraz Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej w Trójmieście (tzw. mały ZHR, 13 października 1988 r.). Ich rozwój oraz stosunkowo duża popularność oznaczały porażkę władz zmierzających od 1945 r. do wychowania polskiej młodzieży harcerskiej wyłącznie w duchu ideologii komunizmu.

Źródło: Marek Wierzbicki, Encyklopedia Solidarności, Warszawa 2010, s. 148–149.

SCENARIUSZ LEKCJI WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE DLA SZKÓŁ GIMNAZJALNYCH I PONADGIMNAZJALNYCH

Monika Koszyńska
BEP IPN

O OBYWATELSKIM NIEPOŚLUSZEŃSTWIE W PRL, CZYLI FENOMEN „SOLIDARNOŚCI”

Czas trwania zajęć: 45 minut.

Cele lekcji:

A. Cele ogólne zgodne z nową podstawą programową dla III etapu edukacji (udział obywateli w życiu publicznym):

- uczeń uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym i podaje przykłady skutków ich łamania;
- uczeń przedstawia przykłady działania organizacji pozarządowych i społecznych (od lokalnych stowarzyszeń do związków zawodowych i partii politycznych) i uzasadnia ich znaczenie dla obywateli;
- uczeń wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz na poziomie lokalnym, krajowym, europejskim i światowym.

B. Cele ogólne zgodne z nową podstawą programową dla IV etapu edukacji:

zakres podstawowy (ochrona praw i wolności):

- uczeń znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić.

zakres rozszerzony (zmiana społeczna):

- uczeń charakteryzuje wybrany ruch społeczny, np.: „Solidarność”, ruch niepodległościowy non-violence Mahatmy Gandhiego, ruch praw obywatelskich Martina Luthera Kinga, ruch na rzecz ochrony środowiska naturalnego, ruch emancypacji kobiet.

C. Cele szczegółowe:

Uczeń po zajęciach:

- potrafi podać definicję nieposłuszeństwa obywatelskiego;
- potrafi uzasadnić, dlaczego powstanie i działalność NSZZ „Solidarność” można uznać za nieposłuszeństwo obywatelskie Polaków żyjących w PRL;
- potrafi opowiedzieć historię powstania NSZZ „Solidarność”;
- potrafi podać argumenty na potwierdzenie tezy, że działalność opozycji demokratycznej w Polsce lat osiemdziesiątych była przejawem „biernego oporu” przeciw ustrojowi PRL;
- potrafi wymienić przykłady nieposłuszeństwa obywatelskiego w XX w. w innych krajach.

Metody i techniki pracy:

- elementy technik teatralnych – improwizacja (wywiad w roli „tunel myśli”);
- „śnieżna kula”.

Pomoce dydaktyczne:

- film *Drogi do wolności. Drogi do wspólnej Europy 1945–2007*; reż. Krystyna Mokrosińska;
- Materiały pomocnicze (od 1 do 4);
- biogramy Bogdana Borusewicza, Zbigniewa Bujaka, Władysława Frasyniuka, Andrzeja Gwiazdy, Bogdana Lisa, Karola Modzelewskiego (*Materiały dla ucznia, Biogramy*);
- materiały źródłowe (*Materiały dla ucznia, Opracowania*: nr 2–6).

Uwagi dotyczące przygotowania uczniów do lekcji: przed lekcją nauczyciel powinien rozdać wszystkim uczniom *Materiał pomocniczy* nr 1 i zlecić przeczytanie go w domu. Ponadto sześciorgu uczniom nauczyciel powinien przydzielić biogramy opozycjonistów (*Materiały dla ucznia*, Biogramy) z prośbą o zapoznanie się z nimi. Pozostali uczniowie powinni otrzymać fragmenty opracowań (*Materiały dla ucznia*, Opracowania: nr 2–6), w miarę możliwości równo podzielone między uczniów i również powinni się z nimi zapoznać przed zajęciami. Przed zajęciami nauczyciel powinien wywiesić w widocznym miejscu sali dwa materiały pomocnicze (nr 1 i 2).

Przebieg lekcji:

1. Przed zajęciami nauczyciel tak przestawia stoły i krzesła, aby po jednej stronie sali znajdował się stół prezydyjalny, a po drugiej były miejsca siedzące ustawione frontem do stołu prezydyjalnego.
2. Na początku lekcji nauczyciel pokazuje uczniom fragment filmu *Drogi do wolności. Drogi do wspólnej Europy 1945–2007* (od minuty 4:53 do minuty 13:00).
3. Nauczyciel prosi, aby po jednej stronie sali zasiadło sześcioro uczniów, którzy dostali do przeczytania biogramy opozycjonistów, a po drugiej uczniowie, którzy będą odgrywali role dziennikarzy przybyłych na konferencję prasową.
4. Nauczyciel prosi, aby wszyscy uczniowie zajęli miejsca. Uczniowie grający role dziennikarzy zadają pytania o motywy, które kierowały opozycjonistami, gdy podjęli się walki z władzą komunistyczną w Polsce. Nauczyciel zachęca uczniów do takiego formułowania pytań, aby zachęcić opozycjonistów do dłuższych opowieści o swoich losach. Jeśli żaden z uczniów nie zada takiego pytania, zadaje je nauczyciel: Dlaczego wszystkie działania, które podejmowali opozycjoniści, były działaniami pokojowymi – bez użycia siły? Konferencja nie powinna trwać dłużej niż 15–20 minut.
5. Po zakończeniu tej części zajęć nauczyciel prosi uczniów, aby podeszli do miejsca, w którym wywieszono zostały biogramy Martina Luthera Kinga i Mahatmy Gandhiego i przeczytali je po cichu. Należy zwrócić uwagę uczniów na sformułowania użyte w biogramach: „nieposłuszeństwo obywatelskie” i „bierny opór”.
6. Następnie nauczyciel prosi uczniów, aby usiedli w parach i na podstawie wszystkich uzyskanych wcześniej wiadomości spróbowali ułożyć i zapisać definicję nieposłuszeństwa obywatelskiego. Po zakończeniu pisania definicji w parach metodą „śnieżnej kuli” uczniowie mają stworzyć definicję, która będzie wspólna dla grup czteroosobowych, ośmioosobowych itd., aż do uzyskania dwóch definicji, wspólnych dla dwóch dużych grup uczniów. Obie definicje przedstawiciele obydwu grup powinni zapisać na tablicy, a nauczyciel wiesza w widocznym miejscu dwie następane, które stanowią *Materiały pomocnicze* nr 3 i 4.
7. Na zakończenie zajęć nauczyciel odczytuje na głos wszystkie cztery definicje i podsumowuje zajęcia stwierdzeniem, że ruch społeczny, jakim była „Solidarność”, dlatego był tak trudny do zwalczenia przez władze PRL, gdyż posługiwał się metodami pokojowymi, starał się nigdy nie używać przemocy (chyba że uczestnicy protestów musieli się bronić przed atakami milicji) i (podobnie jak akty nieposłuszeństwa obywatelskiego stosowane przez Martina Luthera Kinga i Mahatmę Gandhiego) doprowadził do zwycięstwa ideałów, które reprezentował.

MATERIAŁY POMOCNICZE

Nr 1

Mahatma Gandhi, właściwie Mohandas Karamchand Gandhi, ur. 2 października 1869 r. w Porbandarze, zm. 30 stycznia 1948 r. w New Delhi.

Niestosowanie przemocy

Koncepcja niestosowania przemocy (*ahimsa*) i biernego oporu ma długą historię w religii hinduskiej czy buddyjskiej. Gandhi wyjaśniał swoją filozofię i sposób życia w autobiografii *Historia moich zmagañ z prawdą*. Stwierdził w niej mianowicie: „Czy jest jakaś różnica dla pomordowanych, sierot i bezdomnych, gdy szalona destrukcja bywa ukrywana pod nazwą totalitaryzmu czy świętym imieniem wolności i demokracji? Zasada oko za oko uczyniłaby wkrótce cały świat ślepym. Jest wiele powodów, dla których jestem przygotowany na śmierć, ale nie ma żadnego, dla którego gotów byłbym zabić”.

Solna satyagraha

W marcu 1930 r. Mahatma zarządził nową kampanię *satyagrahy* (czyli „biernego oporu”), skierowanej przeciwko podatkowi nałożonemu na sól. Sławny stał się w szczególności tzw. marsz solny do Dandi (21 marca do 6 kwietnia 1930 r.), w czasie którego uczestnicy pokonali 400 km z Ahmadabadu do Dandi, aby zdobyć własną sól. Tysiące Hindusów przyłączyły się do swojego mistrza w jego marszu do morza. Akcja ta była jedną z największych i przyniosła duże rezultaty. Aresztowanych zostało około 60 tys. ludzi, ale rząd pod przewodnictwem lorda Irwina został zmuszony do rozpoczęcia rozmów z Gandhim. W uznaniu dla działań Gandhiego amerykański magazyn „Time” przyznał mu tytuł Człowieka Roku 1930. Umowa Gandhi–Irwin została podpisana w marcu 1931 r. Brytyjski rząd zgodził się m.in. na uwolnienie więźniów politycznych w zamian za zawieszenie akcji „obywatelskiego nieposłuszeństwa”.

W obliczu niemieckiej inwazji na Wielką Brytanię w 1940 r. Gandhi powiedział: „Chciałbym, abyście odłożyli na bok bezużyteczną broń po to, by ocalić ludzkość. Zaprosicie Herr Hitlera i Signor Mussoliniego, aby wzięli sobie to, czego potrzebują z waszych krajów, jeśli ci panowie zdecydują się okupować wasz kraj, ustąpicie im. Jeśli nie pozwolą wam wyjechać, możecie waszym mężczyznom, kobietom i dzieciom dać się zabić, ale odmówicie im przysięgi wierności i posłuszeństwa. Jeżeli chodzi o dziedzinę polityki, to naród powinien występować przeciwko złu zawartemu w niesprawiedliwych ustawach. W wypadku, gdy mimo petycji skierowanych do prawodawcy i podobnych zabiegów nie udało się usunąć zła, pozostają – jeśli nie chcemy pogodzić się ze złem – tylko dwie drogi: albo siłą zmusić władze do ustępstwa, albo łamać prawo i ponosić za to karę”.

Opracowanie: Monika Koszyńska.

Dr Martin Luther King, Jr, ur. 15 stycznia 1929 r. w Atlancie, zm. 4 kwietnia 1968 r. w Memphis.

W 1954 r. King został pastorem w baptystycznym kościele przy Dexter Avenue w Montgomery. Miał wtedy zaledwie 24 lata. Nauki w swoich kazaniach głosił, opierając się na porażkach i sukcesach innych ruchów walczących o prawa obywatelskie, działających wówczas na południu Stanów Zjednoczonych.

1 grudnia 1955 r. powracająca z pracy szwaczka Rosa Parks, która była wśród słuchaczy kazań Kinga, odmówiła, wbrew prawu, przeniesienia się na tylne miejsce w autobusie miejskim. Została aresztowana, a zdarzenie zapoczątkowało wybuch masowych protestów i wielomiesięczny bojkot transportu publicznego. Trwał on 382 dni, a przewodził mu King. Z czasem sytuacja stała się tak napięta, że w domu pastora została podłożona bomba. Protesty polegały na stosowaniu taktyki biernego oporu i walki o prawa obywatelskie Afroamerykanów, np. czarnoskórzy studenci zajmowali miejsca rezerwowane dla białych w lokalach publicznych (taktyka *sit-ins*). Poparte to było tzw. rajdami wolności, które polegały na publicznym domaganiu się zniesienia segregacji rasowej w miastach Południa. Używano do tego celu autobusów, którymi poruszali się członkowie Kongresu Równości Rasowej. Podczas trwania tej akcji, King został aresztowany. Zakończyła się ona jednak decyzją Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych, delegalizującą segregację rasową w autobusach stanowych.

Po bojkocie autobusów w Montgomery, King przyczynił się do powstania w 1957 r. organizacji Southern Christian Leadership Conference (SCLC), której celem była walka o równouprawnienie za pomocą autorytetów moralnych, a nie przemocy. Organizacja była krytykowana przez niektórych czarnoskórych obywateli USA za regułę walki bez przemocy. King kierował nią do samej śmierci. King był wielkim zwolennikiem filozofii „pokojowego nieposłuszeństwa obywatelskiego”. W 1961 r. FBI (Federal Bureau of Investigation, Federalne Biuro Śledcze) zaczęło podsłuchiwać Kinga, obawiając się, że do ruchów broniących praw człowieka będą chcieli przeniknąć komuniści. Kiedy jednak okazało się, że nie ma na to żadnych dowodów i poszlak, zaprzestano praktyk tego typu, chociaż kilka nieistotnych incydentów bezowocnie próbowano wykorzystać przeciwko Kingowi i zmusić go do rezygnacji z przewodzenia SCLC.

King organizował i przewodził marszami na rzecz m.in. prawa głosu dla Afrykańczyków, praw czarnoskórych pracowników i zniesienia segregacji rasowej. Większość z nich została włączona do ogółu praw amerykańskich przez dokumenty zwane Civil Rights Act (1964 r.) i Voting Rights Act (1965 r.).

Marsz na Waszyngton (March on Washington for Jobs and Freedom) – demonstracja, podczas której Martin Luther King wygłosił słynne przemówienie znane później pod tytułem *Mam marzenie (I Have a Dream)*. Marsz był legalny i odbył się 28 sierpnia 1963 r. W praktyce ograniczył się do terenu Waszyngtonu. Wzięło w nim udział kilkaset tysięcy ludzi różnych ras (choć większość stanowili Afroamerykanie), najczęściej liczbę demonstrantów szacuje się na 200–250 tys. osób. Marsz zakończył się pod pomnikiem Lincolna, gdzie przemawiali zebrani mówcy (w tym King). Marsz na Waszyngton jest uważany za jedno z przełomowych wydarzeń w walce z segregacją rasową w Stanach Zjednoczonych.

Opracowanie: Monika Koszyńska.

Nr 3

Nieposłuszeństwo obywatelskie, sposób postępowania, polegający na świadomym i celowym niestosowaniu się do konkretnych przepisów prawa (należących do zasadniczo akceptowanego w całości porządku prawnego), które w przekonaniu obywatela naruszają w sposób rażący istotne normy sprawiedliwości, ograniczają wolność i równość obywateli; nieposłuszeństwo obywatelskie wyklucza stosowanie przemocy, gdyż jest działaniem jawnym, mającym na celu wyłącznie zwrócenie uwagi opinii publicznej i właściwych organów władzy państwowej na niesłuszność poszczególnych przepisów prawa i spowodowanie ich zmiany; jako pierwszy do nieposłuszeństwa obywatelskiego nawoływał H.D. Thoreau.

Źródło: Nowa Encyklopedia Powszechna PWN.

Nr 4

Obywatelskie nieposłuszeństwo, świadomy, otwarty, bez użycia przemocy, akt złamania obowiązujących norm prawnych przez obywateli, który ma doprowadzić do zmiany niesprawiedliwych przepisów prawa i związanych z nimi decyzji władz. Protestujący zakładają przy tym gotowość do spokojnego przyjęcia wszelkich grożących im za to represji. Zasadą jest, że podejmowane działania w ramach nieposłuszeństwa obywatelskiego mają zawsze charakter pokojowy, przybierają postać np. manifestacji, demonstracji, petycji lub pochodu albo też odmowy respektowania praw uznanych za niesprawiedliwe. Takie metody walki propagował i stosował w praktyce np. twórca niepodległych Indii M. Gandhi oraz przywódca Murzynów w USA M.L. King. Strategię obywatelskiego nieposłuszeństwa wykorzystywała również opozycja polityczna w Polsce, po wprowadzeniu stanu wojennego w 1981 r. i delegalizacji „Solidarności”.

Źródło: Portal wiedzy Wiem na www.onet.pl.

SCENARIUSZ LEKCJI HISTORII I WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE DLA SZKÓŁ GIMNAZJALNYCH I PONADGIMNAZJALNYCH

Kamila Sachnowska
BEP IPN

„W SAMO POŁUDNIE”. WYBORY 4 CZERWCA 1989 ROKU

Czas trwania zajęć: 90 minut.

Cele lekcji:

A. Cele ogólne zgodne z nową podstawę programową dla III i IV etapu edukacji:

1. IV etap edukacji, historia:

- uczeń rozpoznaje rodzaje źródeł, ocenia ich przydatność do wyjaśnienia problemu historycznego, dokonuje selekcji, hierarchizacji oraz integracji informacji z różnych źródeł.

2. III etap edukacji, wiedza o społeczeństwie:

- uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury, rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje.

B. Cele szczegółowe:

Uczeń po zajęciach:

- wymienia i porządkuje, w kolejności chronologicznej, główne wydarzenia historii politycznej Polski 1989 r.;
- porównuje wybory odbywające się w okresie PRL przed 1989 r. z wyborami 4 czerwca 1989 r.;
- ocenia, na ile wybory 4 czerwca 1989 r. spełniały warunki wolnych wyborów w demokratycznym państwie;
- ocenia rolę przełomu 1989 r. w najnowszej historii Polski;
- potrafi analizować różne źródła, w tym wykresy statystyczne.

Metody i techniki pracy:

- praca z tekstem źródłowym i źródłem ikonograficznym;
- praca w grupach;
- elementy rozmowy nauczającej.

Pomoce dydaktyczne:

- wykresy ilustrujące:
 - frekwencję wyborczą i przykładowe wyniki wyborów parlamentarnych w PRL (Materiały pomocnicze: nr 1, 2 i 3);
 - frekwencję wyborczą i wyniki wyborów 4 czerwca 1989 r. (Materiały pomocnicze: nr 7 i 7a);
 - frekwencję wyborczą i przykładowe wyniki wyborów parlamentarnych z lat 1989–2005 (Materiały pomocnicze: nr 4, 4a, 5, 5a, 6 i 6a); wykresy kolorowe zamieszczono w *Kartach*;
 - prezentacja multimedialna poświęcona wyborom 1989 r. (część 1 i 2), rzutnik i laptop;
 - komunikaty Państwowej Komisji Wyborczej (PKW) z czerwca 1989 r. (*Karty*: nr 60, 61).

Przebieg lekcji:

1. Nauczyciel pyta uczniów, jakie wybory można nazwać wolnymi wyborami. Propozycje odpowiedzi zapisuje na tablicy. Prosi o skonkretyzowanie odpowiedzi typu „demokratyczne” – tzn. jakie? Na tablicy powinny się znaleźć cztery przymiotniki określające wolne wybory – powszechne, równe, tajne, bezpośrednie. Jeśli ich zabraknie, nauczyciel naprowadza uczniów pytaniami pomocniczymi – 5 minut.
2. Nauczyciel dzieli uczniów na 4 grupy lub 6 grup. Grupom rozdaje wykresy ilustrujące wyniki wyborów w PRL i wyniki wyborów z lat III RP (Materiały pomocnicze: nr 1, 2, 3, 4, 4a, 5, 5a, 6 i 6a). Prosi

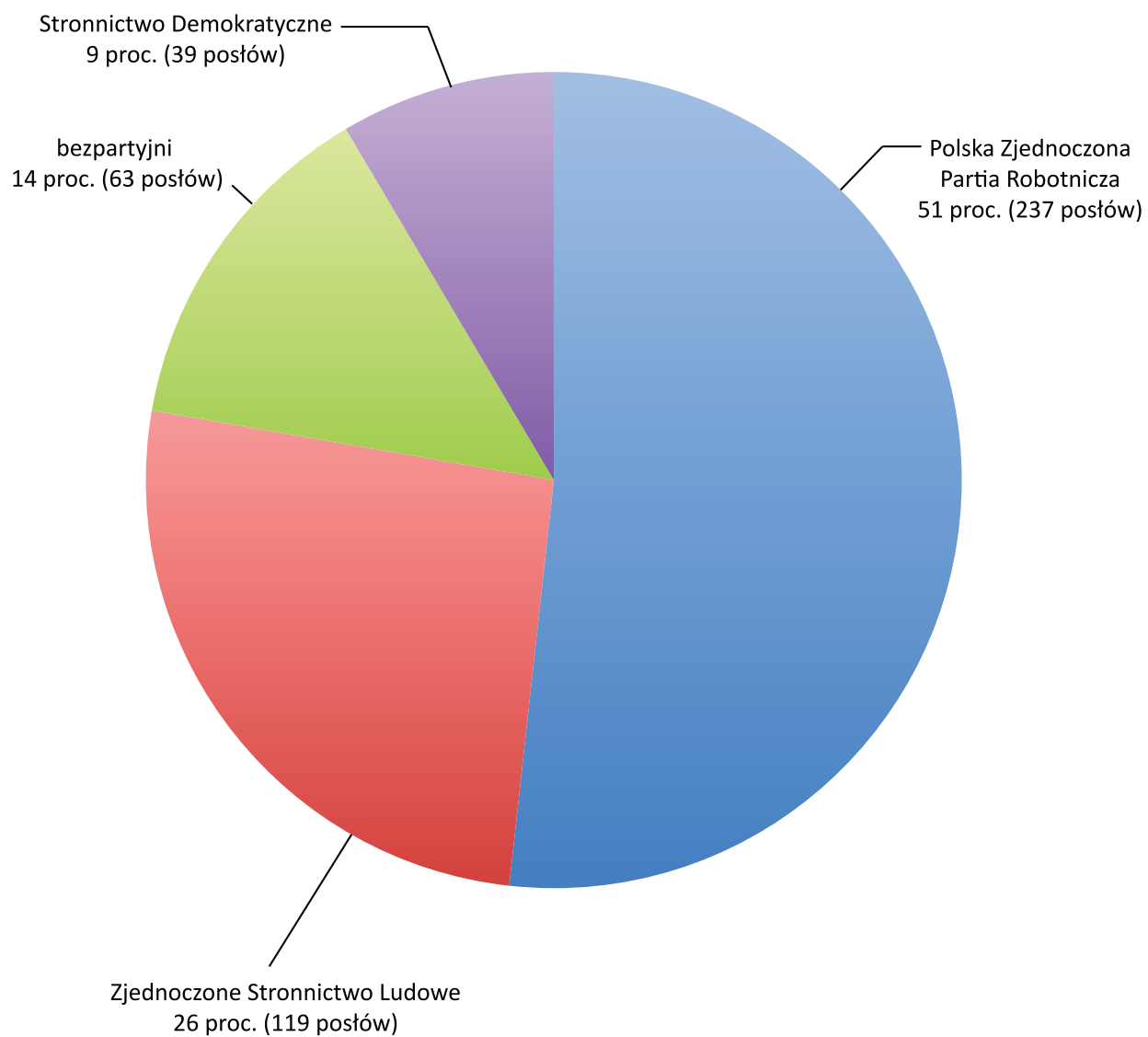
o podzielenie wykresów na 2 grupy i wyjaśnienie kryterium podziału, którym się kierowali – uczniowie mogą podać różne kryteria – 10 minut.

3. Reprezentanci grup krótko przedstawiają propozycje podziału i kryteria, którymi się kierowali. Dalsza praca zależy od tego, czy przynajmniej jednej z grup udało się podzielić wykresy prawidłowo, tzn. pogrupować na te przed i po 1989 r. (kryterium „przed 1989” – 3 partie, prawie identyczne wyniki z miażdżącą przewagą PZPR, brak senatu, frekwencja wyborcza). Jeśli nie, trzeba zaproponować taki podział i wyjaśnić, dlaczego – 10 minut.
4. Nauczyciel prosi grupy o zastanowienie się, na co wskazują różnice w wynikach wyborów przed 1989 r. i po nim. Porządkuje wypowiedzi, wyjaśniając krótko, na czym polegały wybory w PRL (należy pamiętać o systematycznym ich fałszowaniu). Zaznacza, iż nawet kandydaci określani jako bezpartyjni w rzeczywistości byli wskazywani przez PZPR – może posłużyć się przykładem rzecznika rządu, Jerzego Urbana, startującego jako kandydat bezpartyjny. Była to próba uzyskania dodatkowych mandatów poselskich przez ludzi związanych z władzą, choć formalnie nienależących do PZPR – 5 minut.
5. Nauczyciel pokazuje pierwszą część prezentacji *Wybory 4 czerwca 1989 r.* ilustrującą przygotowania do wyborów. Podkreśla, że nie wszystkie środowiska opozycyjne uczestniczyły w obradach Okrągłego Stołu. Część opozycji (Solidarność Walcząca) nawoływała do zbojkotowania wyborów, które jednak nie były do końca wolne (z góry określona liczba miejsc w sejmie). Może poinformować, że kampanię – choć dość niemrawą – prowadziła także strona rządowa, nie licząc się z możliwością całkowitej porażki (slajd 7). Pokazując slajd 7, nauczyciel zwraca uwagę na prognozy ludzi związanych z PZPR – Rakowskiego, Kwaśniewskiego, Urbana i Borowicza – dotyczące podziału owych 160 mandatów poselskich i 100 miejsc w senacie, wyłonionych w wyniku wolnych wyborów. Prosi o prognozę, ile procent z przewidzianych 35 w sejmie (160 miejsc) i 100 miejsc w senacie weźmie opozycja, a ile strona partyjna przy takich działaniach – 5 minut.
6. Nauczyciel pokazuje drugą część prezentacji *Wybory 4 czerwca 1989 r.* ilustrującą przebieg i wyniki wyborów, uzyskane w wyniku obu tur – 4 i 18 czerwca. Wyjaśnia, kto wypowiedział zdanie: „Proszę państwa, 4 czerwca 1989 roku skończył się w Polsce komunizm”. Prosi uczniów o krótkie podsumowanie wyborów 4 czerwca 1989 r. – jak oni wyraziliby sens tego, co się stało? – 10 minut.
7. Praca domowa – propozycje:
 - a) „Proszę państwa, 4 czerwca 1989 roku skończył się w Polsce komunizm” – czy to zdanie trafnie oddaje sens przemian, jakie nastąpiły w 1989 r. w Polsce? – odpowiedź uzasadnij.
 - b) Można rozdać uczniom mapki konturowe Europy Środkowo-Wschodniej z 1989 r. i poprosić o znalezienie i naniesienie na mapki informacji, kiedy w poszczególnych krajach tzw. demokracji ludowej upadły reżimy komunistyczne.
 - c) Uczniowie mogą przeprowadzić krótką ankietę wśród rodziców/znajomych, pytając ich, jak zapamiętali 4 czerwca 1989 r. Wyniki ankiety można przedstawić na następnej lekcji, porównując doświadczenia respondentów i zastanawiając się nad różnicami, i podobieństwami i ich przyczynami.

MATERIAŁY POMOCNICZE

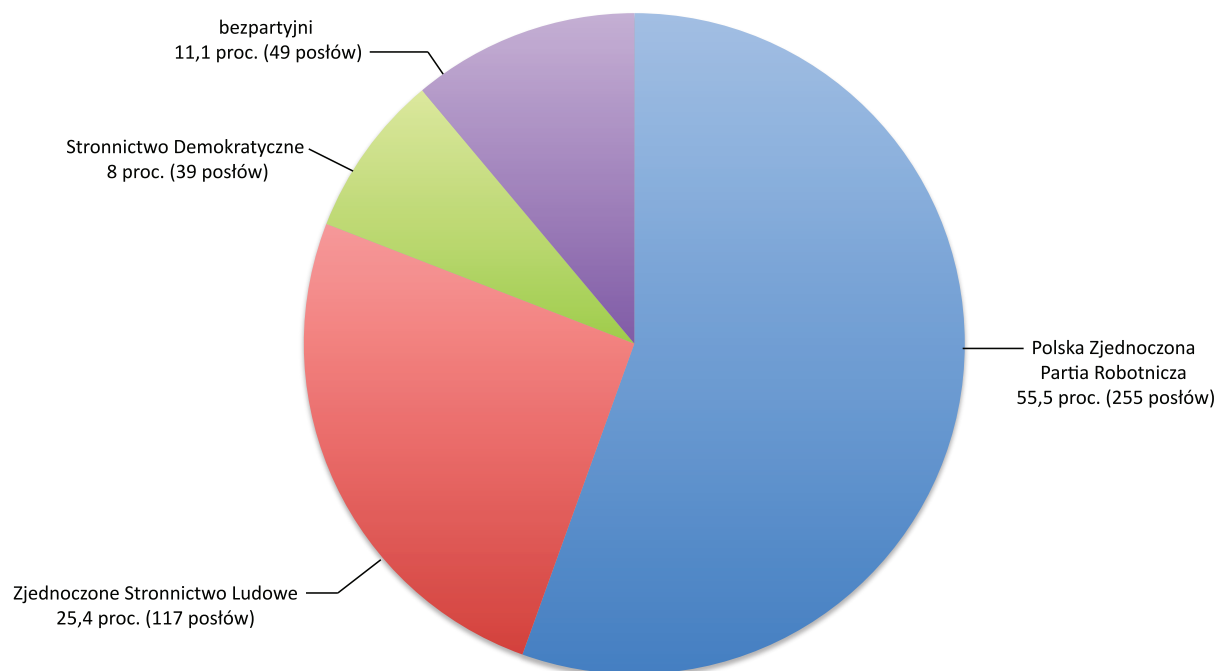
Nr 1

WYBORY 1957 R. – FREKWENCJA 94 PROC.

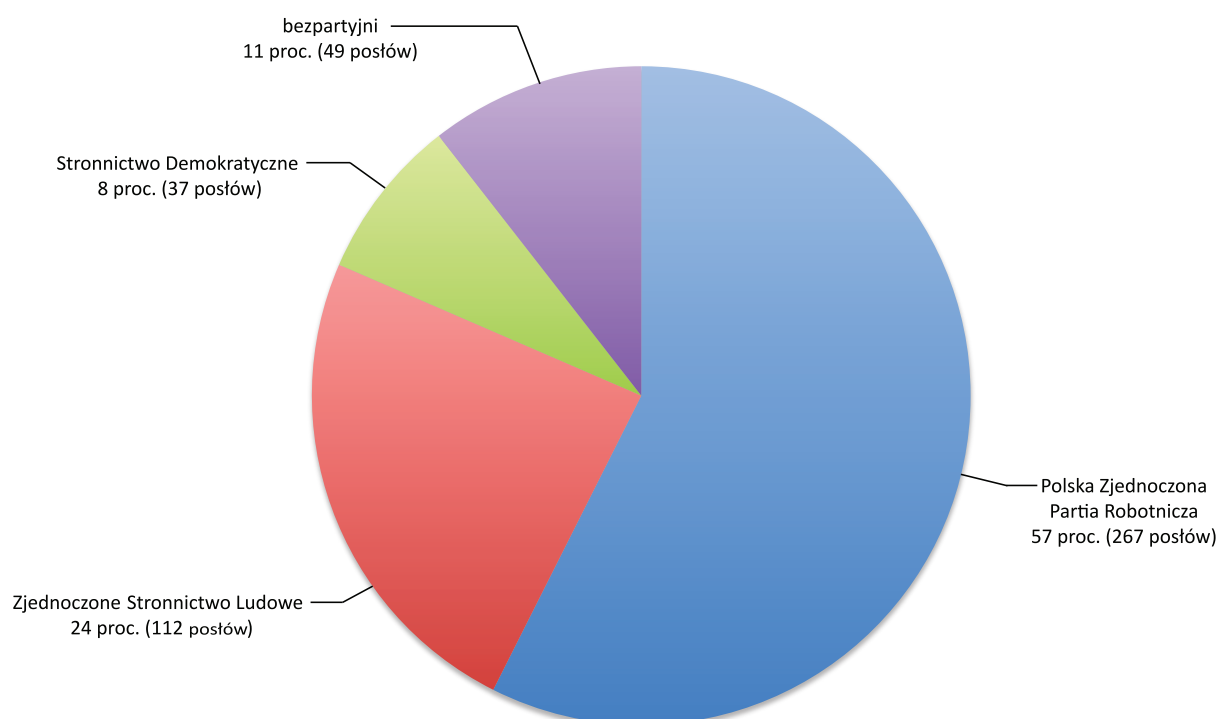
NR 2

WYBORY 1965 R. – FREKWENCJA 96,5 PROC.

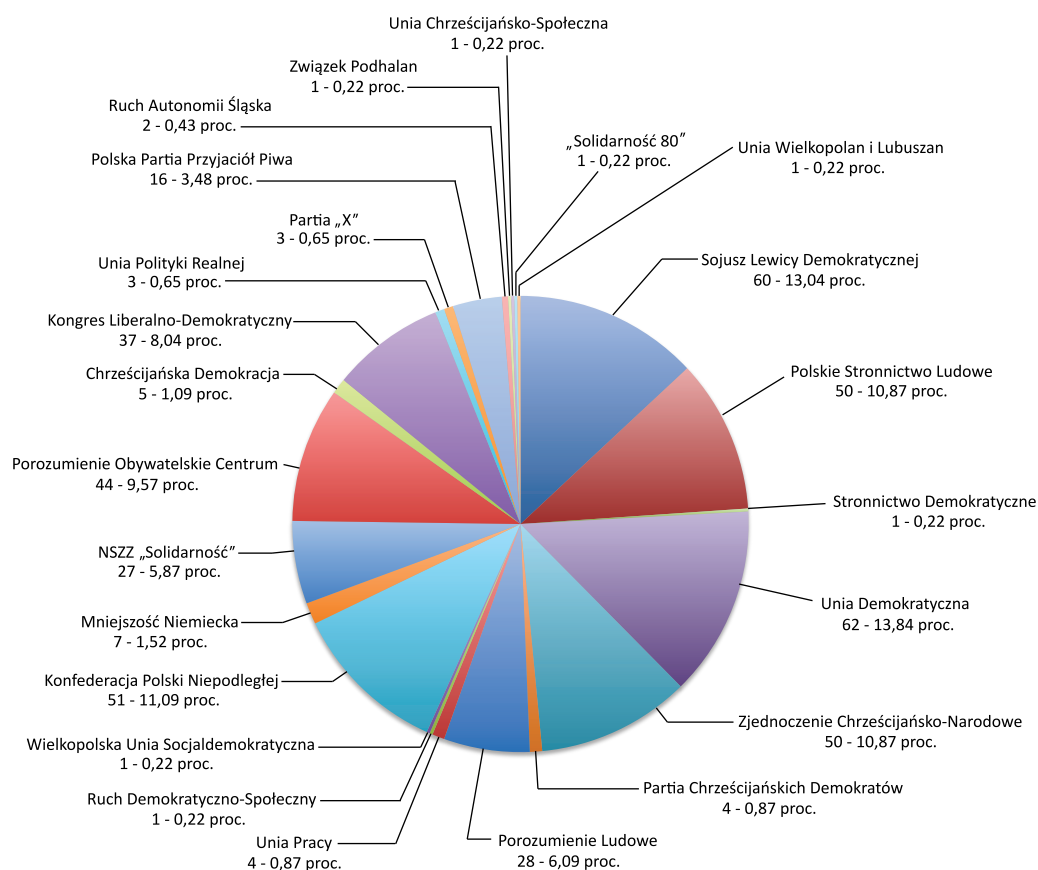
NR 3

WYBORY 1976 R. – FREKWENCJA 98,27 PROC.

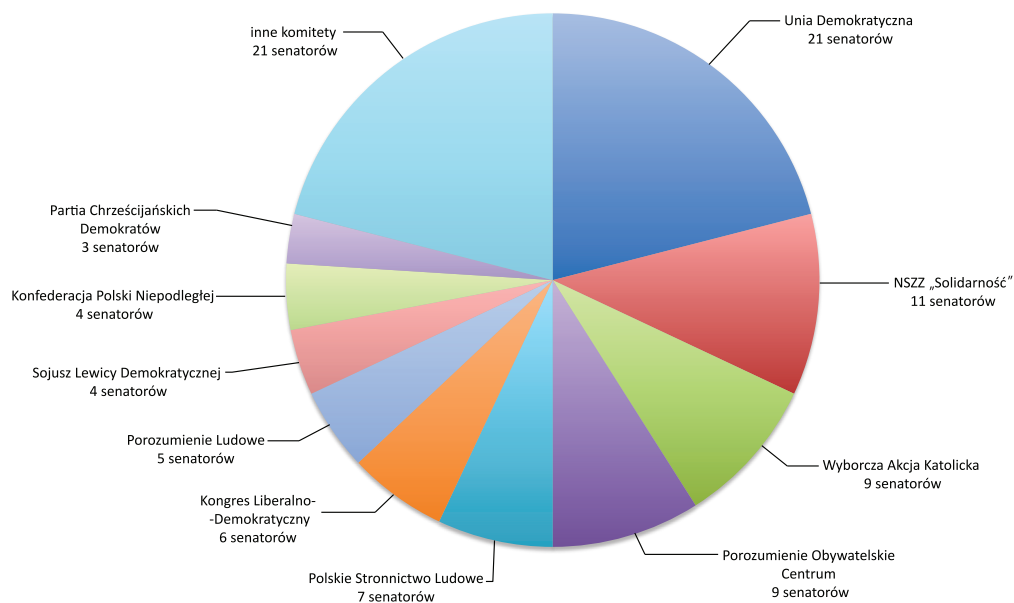
NR 4

WYBORY 1991 R. – SEJM – FREKWENCJA 43,2 PROC. (LICZBA POSŁÓW – PROCENT MANDATÓW)

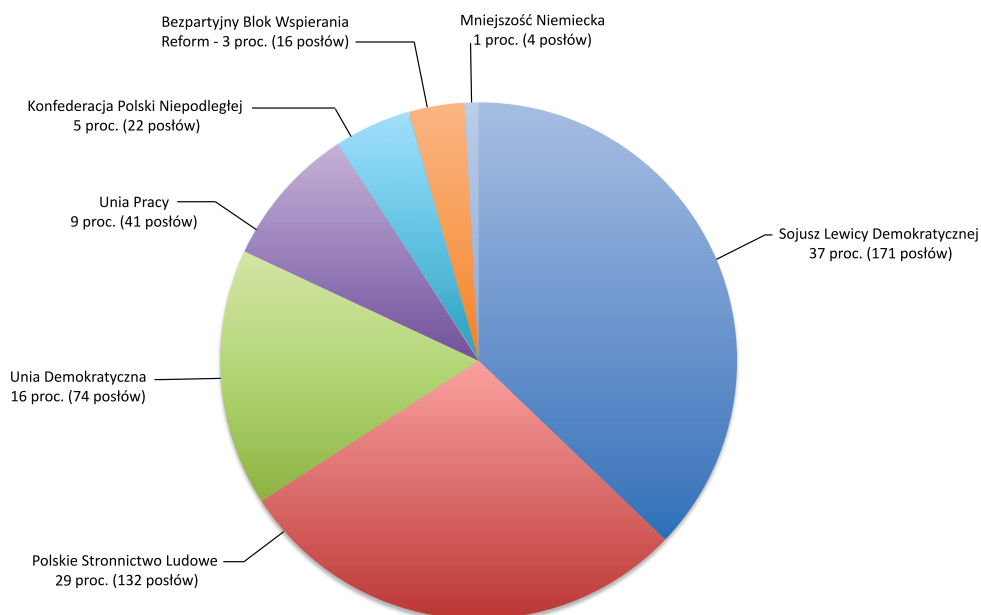
NR 4A

WYBORY 1991 R. – SENAT

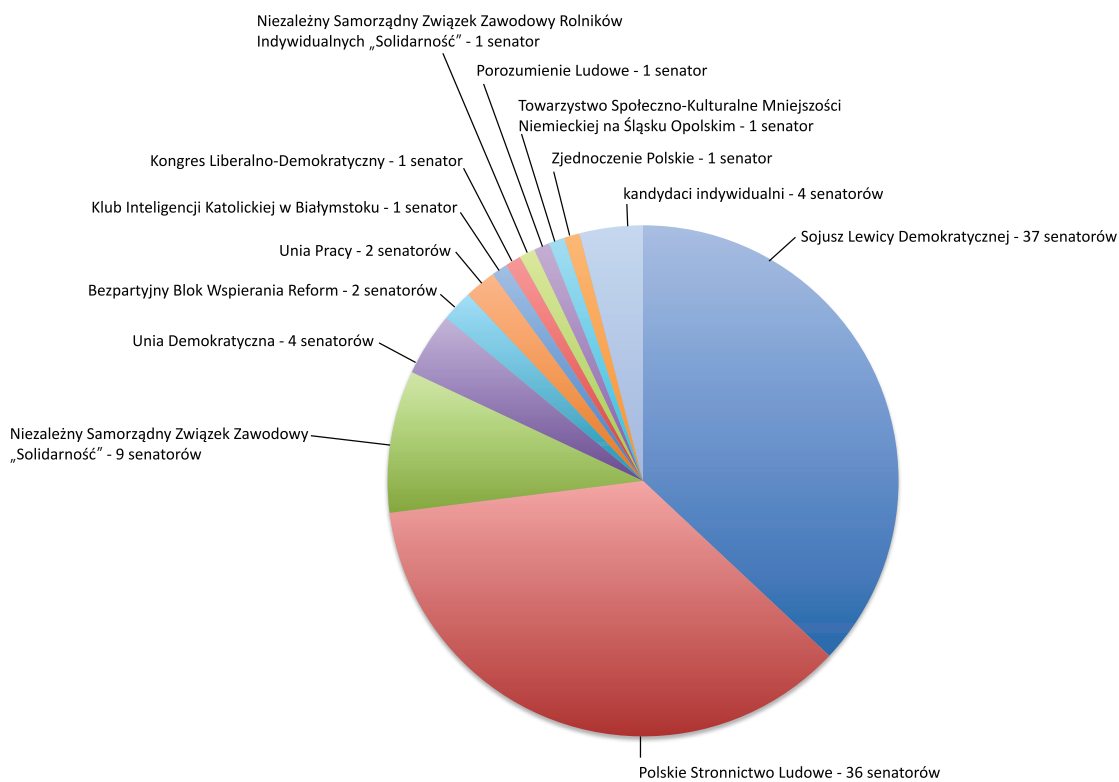
NR 5

WYBORY 1993 R. – SEJM – FREKWENCJA 52,08 PROC.

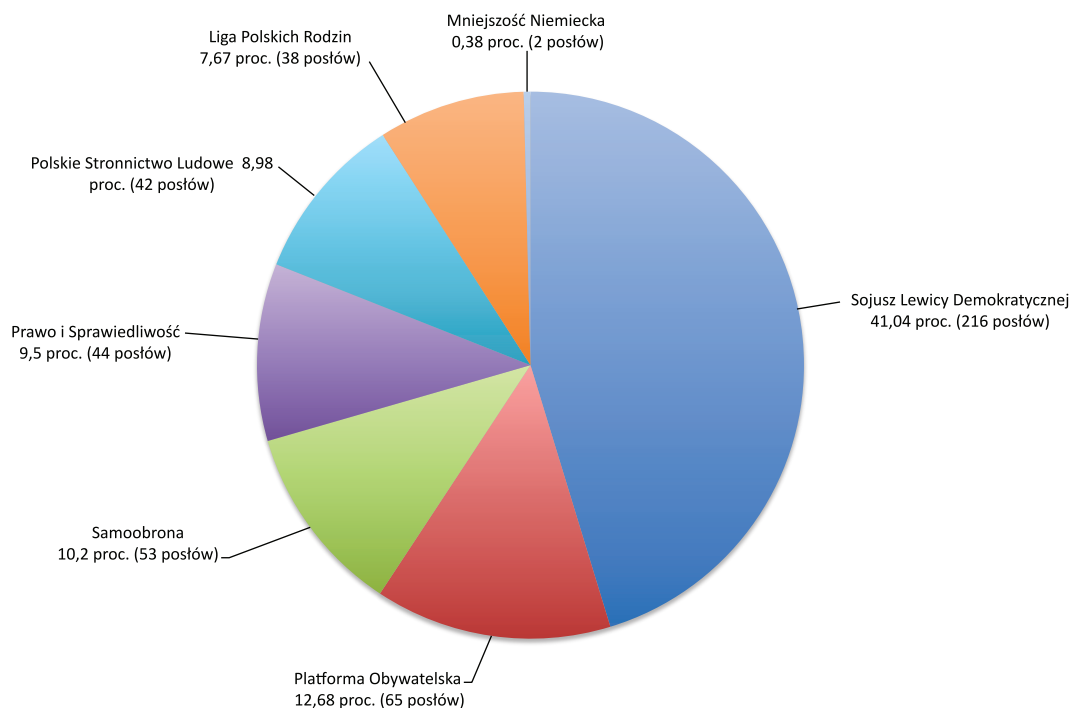
NR 5A

WYBORY 1993 R. – SENAT

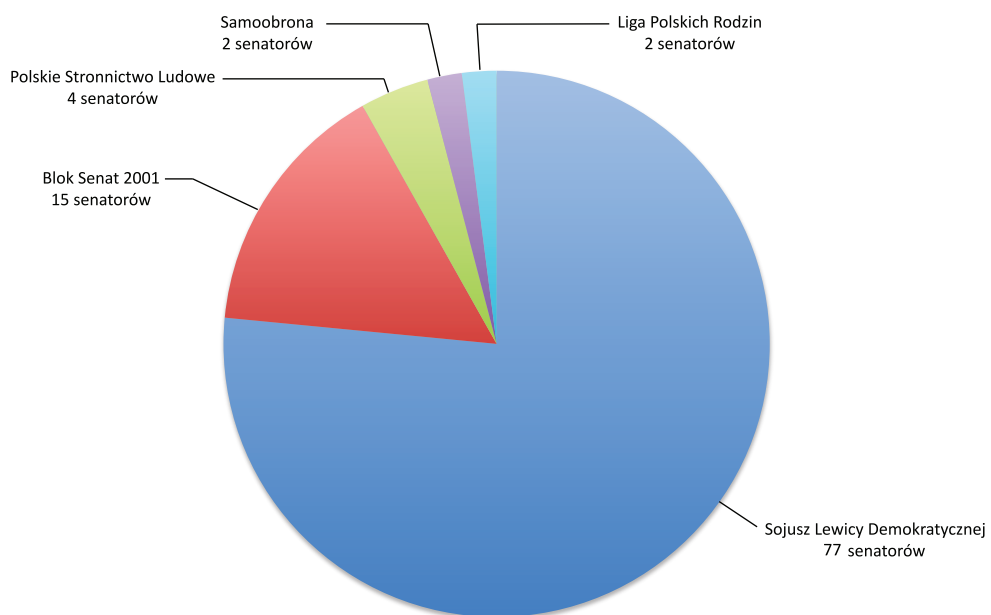
NR 6

WYBORY 2001 R. – FREKWENCJA 46,29 PROC.

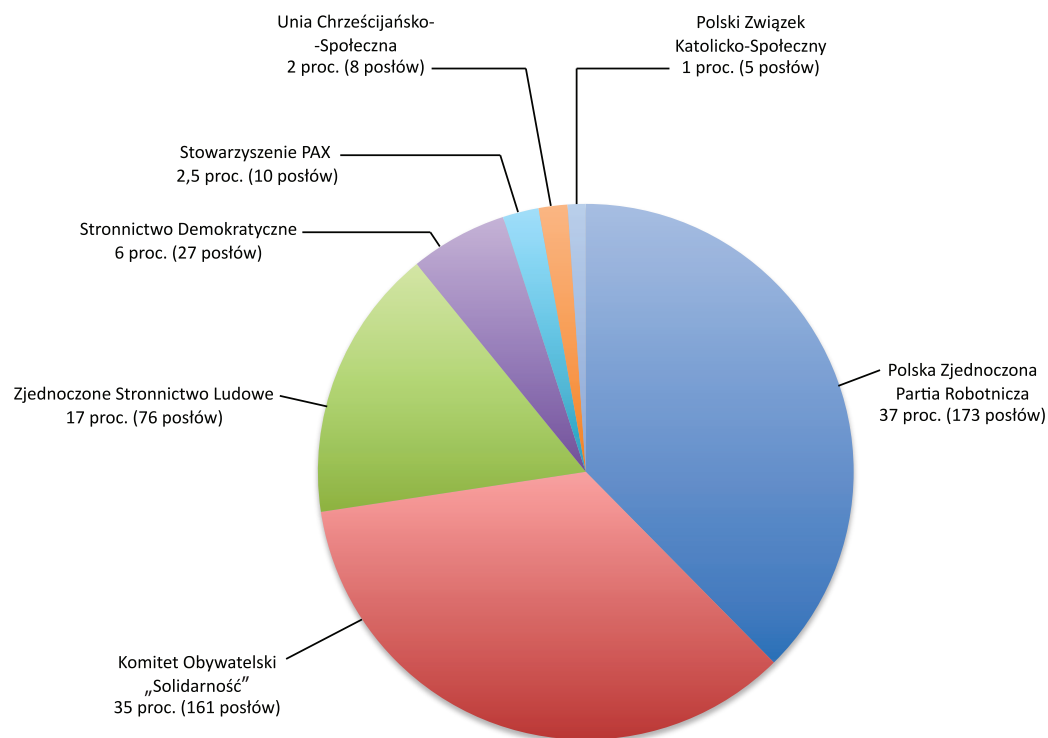
NR 6A

WYBORY 2001 R. – SENAT

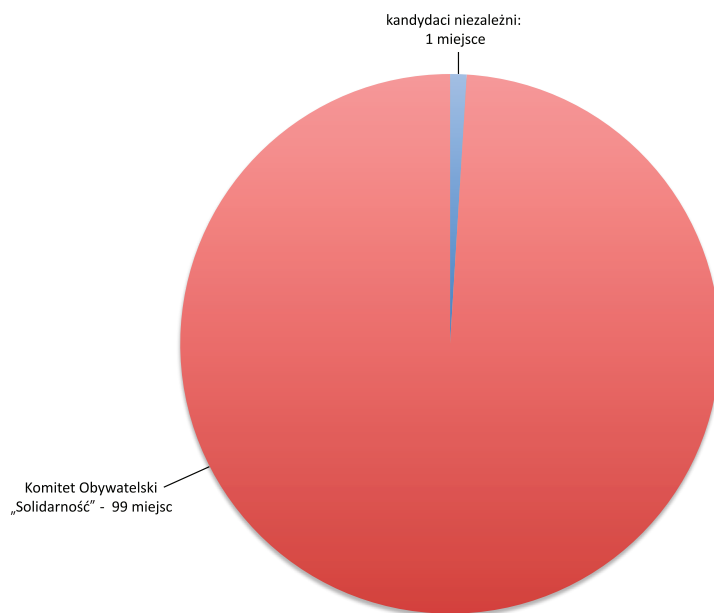
NR 7

WYBORY 1989 R. – SEJM – FREKWENCJA 62,00 PROC.

NR 7A

WYBORY 1989 R. – SENAT

SCENARIUSZ DLA SZKÓŁ POLSKICH POZA GRANICAMI KRAJU

Iwona Demczyszak
OBEP IPN Wrocław

„SOLIDARNOŚĆ” – NARODZINY LEGENDY

„NIECH ZSTĄPI DUCH TWÓJ! NIECH ZSTĄPI DUCH TWÓJ! I ODNOWI OBLICZE ZIEMI. TEJ ZIEMI!”
JAN PAWEŁ II

Czas trwania lekcji: 90 minut.

Cel ogólny:

- ukazanie genezy „Solidarności”.

Cele operacyjne:

Uczeń po zajęciach:

- wymienia przyczyny niezadowolenia społecznego w połowie lat siedemdziesiątych;
- omawia sytuację strajkową w kraju w połowie 1980 r.;
- omawia reakcję ówczesnej władzy na strajki;
- wyjaśnia, czym był i kiedy powstał Międzyzakładowy Komitet Strajkowy w Gdańsku, kto stał na jego czele;
- wymienia najważniejsze żądania robotników z listy 21 postulatów;
- wymienia najważniejsze postacie związane z powstaniem „Solidarności”: Lech Wałęsa, Anna Walentynowicz, Andrzej Gwiazda;
- wymienia najważniejsze postacie z ówczesnej władzy: Edward Gierek, Edward Babiuch, Mieczysław Jagielski;
- rozwija i objaśnia skrótownice: WZZ, MKS, NSZZ „Solidarność”, KOR, KC PZPR.

Metody i formy pracy:

- elementy rozmowy nauczającej, miniwykład, praca z tekstem źródłowym i ikonograficznym;

Środki dydaktyczne:

- fragmenty opracowań historycznych i dokumenty (Materiały pomocnicze);
- tablica, kreda, komputer z rzutnikiem multimedialnym;
- konturowe mapy Polski;
- plakat Czesława Bieleckiego „Wykres gorączki” (*Karty*: nr 10, fot. 25)

W osi czasu prowadzący zajęcia mogą skorzystać z sugerowanych fragmentów filmów i utworów muzycznych dostępnych w:

1. Poznań '56 – PRL w filmie (wyd. IPN), fragment filmu *Poznań '56* w reż. Filipa Bajona;
2. Protesty studenckie – PRL w filmie, fragment filmu *Człowiek z żelaza* w reż. Andrzeja Wajdy;
3. Wybrzeże '70 – Krystyna Janda, *Ballada o Janku Wiśniewskim* [w:] Krystyna Janda, *Guma do żucia*, EMI Music Poland 1996.
4. Radom '76 – Jan Krzysztof Kelus, *Ballada o szosie E7* [w:] Jan Krzysztof Kelus, *Kawał w bok od szosy głównej*, Universal Music Polska, 1998.
5. Warszawa '79 – I Pielgrzymka Ojca Świętego Jana Pawła II do Polski w 1979 r., fragment homilii wygłoszonej przez papieża na pl. Zwycięstwa w Warszawie [w:] *Drogi do wolności*, reż. Krystyna Mokrosińska.
6. Sierpień '80 – PRL w filmie, fragment filmu *Człowiek z żelaza* w reż. Andrzeja Wajdy;
– Portal edukacyjny IPN Sierpień '80, fragment filmu *Sierpień* Ireneusza Englera: Strajki trwają – Międzyzakładowy Komitet Strajkowy;
– Portal edukacyjny IPN Sierpień '80, fragment filmu *Sierpień* Ireneusza Englera: „Mamy Niezależne Samorządne Związki Zawodowe! Mamy prawo do strajku”.

Przebieg lekcji:

1. Przed rozpoczęciem zajęć nauczyciel zapisuje temat na tablicy. Pod tematem rysuje oś czasu, na której zaznacza rok 1945. Następnie prosi uczniów o przypomnienie niektórych wydarzeń z najnowszej historii Polski mających miejsce po zakończeniu II wojny światowej, będących dowodem na niezadowolenie społeczne.
2. Na osi czasu uczniowie zaznaczają (lub wymieniają, a nauczyciel zaznacza) daty, które pamiętają z wcześniejszej edukacji: 1956 (poznański czerwiec), 1968 (protesty studenckie), 1970 (Wybrzeże), 1976 (Radom).
3. Następnie nauczyciel ilustruje uczniom niektóre z wymienionych wydarzeń wybranymi fragmentami filmów lub muzyki i stawia pytania. Czego domagali się robotnicy? W jaki sposób demonstrowali swoje niezadowolenie? Czego żądali od władz? Odpowiedzi uczniów nauczyciel zapisuje na tablicy i głośno odczytuje.
4. Następnie nauczyciel umieszcza na tablicy jeszcze jedną datę, tj. 1979 r. (pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski). Omawia jej symboliczne znaczenie dla Polaków walczących o prawa obywatelskie, o poprawę warunków pracy i płacy, o niepodległość. Włącza uczniom fragment homilii Jana Pawła II. Po czym przechodzi do tematu właściwego, omawiając przyczyny, które doprowadziły do wybuchu strajków latem 1980 r.
5. Następnie nauczyciel prosi uczniów o wykonanie w kolejności trzech zadań (te same zadania dla całej grupy).

Zadanie 1

Na podstawie kalendarium (Materiały pomocnicze: nr 3) omów sytuację strajkową w Polsce latem 1980 r. Na konturowej mapie Polski zaznacz wybrane ośrodki strajkowe. Czego domagali się strajkujący? Czy można stwierdzić, że strajki objęły całą Polskę?

Zadanie 2

Na podstawie kalendarium (Materiały pomocnicze: nr 4) oraz dokumentu Biura Politycznego (Materiały pomocnicze: nr 5) omów reakcję władz na strajki. Czy stosunek do strajkujących był taki sam od początku strajków? Kiedy nastąpił przełom? W jaki sposób władze próbowały rozwiązać problem strajków?

Miniwykład – nauczyciel omawia temat od momentu włączenia się do strajków Stoczni Gdańskiej (14 sierpnia 1980 r.), okoliczności powstania MKS, utworzenia listy 21 postulatów, przybliży uczniom prowadzone rozmowy strony rządowej z przedstawicielami władzy. Następnie zadaje uczniom pytania:

- a) w wyniku jakich wydarzeń doszło do utworzenia listy 21 postulatów?
- b) które z nich były, waszym zdaniem, najistotniejsze?
- c) kiedy i gdzie podpisano porozumienie z władzą?
- d) czy podpisane porozumienie miało dotyczyć strajkujących w całej Polsce?

Potem nauczyciel rozdaje uczniom Materiał pomocniczy: nr 2, informując, kim byli autorzy wspomnień.

Zadanie 3

Nauczyciel prezentuje uczniom plakat Czesława Bieleckiego „Wykres gorączki” (*Karty*: nr 10, fot. 25), prosi uczniów o podanie skojarzeń i interpretacji. Na koniec nauczyciel, korzystając z osi czasu, wyświetla uczniom fragment filmu *Sierpień* Ireneusza Englera: „Mamy Niezależne Samorządne Związki Zawodowe! Mamy prawo do strajku”.

6. Nauczyciel przeprowadza rekapitulację pierwotną.

MATERIAŁY POMOCNICZE

Nr 1

Plakat Czesława Bieleckiego „Wykres gorączki” (*Karty*: nr 10, fot. 25).

Komentarz nauczyciela do plakatu:

Solidarność powstała na fali strajków i buntów podobnych do tych z wcześniejszych lat. Na wykresie w linii poziomej zaznaczono daty buntów i strajków, a na skali pionowej – symboliczne natężenie buntów.

Nr 2

a) Wałęsa Lech, *Droga nadziei*, Kraków 1990, s. 135.

Jest paradoksem, że po raz pierwszy zwrotu „strajk solidarnościowy” użył dyrektor Gniech [dyrektor Stoczni Gdańskiej]. „Strajk solidarnościowy” – to brzmiało w ustach dyrektora jak zarzut. Według wcześniejszych ustaleń mieliśmy dyskutować i negocjować tylko sprawy stoczniowców. Rzeczywiście „Solidarność” narodziła się w momencie załamania strajku stoczniowego, na przełomie, na przejściu od lokalnego sukcesu Stoczni do strajku w obronie innych zakładów pracy, które tej obrony potrzebowały. Te racje – moralne – to żądanie solidarności, które ze sobą przynieśli do Stoczni, spowodowały, że mimo ogłoszenia zakończenia strajku – łamiąc słowo – ogłosiłem w sobotę po południu dalszą fazę strajku. Był to rzeczywiście moment przełomowy.

b) *Gwiazdozbiór w „Solidarności”*. Joanna i Andrzej Gwiazdowie w rozmowie z Remigiuszem Okraską, Łódź 2009, s. 176.

Podpisując porozumienie, MKS poszedł na duże ustępstwa, ale PZPR zrezygnowała z monopolu na kontrolowanie całego życia w Polsce. Można powiedzieć, że kompromis oznaczał dla MKS ustępstwa o charakterze merytorycznym, a dla PZPR rezygnację z najważniejszej zasady systemu komunistycznego. Po powstaniu „Solidarności” to już nie był ten sam system. Tylko podporządkowanie „Solidarności”, pozbawienie jej niezależności mogło przywrócić stan sprzed strajku. Zapis w porozumieniu – Niezależny Samorządny Związek Zawodowy – nie miał znaczenia merytorycznego, a dla PZPR był bardzo ważny ze względów prestiżowych.

c) Walentynowicz Anna, *Cień przyszłości*, Kraków 2005, s. 100.

Wtedy, w czasie tych gorących sierpniowych dni, nie miałam wątpliwości. Byliśmy razem – cała stocznia – i wiedzieliśmy, że popierają nas zakłady pracy w całym kraju. My w ich imieniu mieliśmy wymusić na przedstawicielach rządu PRL zaakceptowanie każdego z dwudziestu postulatów MKS.

Nr 3

1 lipca 1980. Początek strajków o zaniechanie podwyżek cen i żądanie podwyżek płac. Strajkują: w Warszawie, w Sanoku, w Tarnowie, w Poznaniu.

Strajkujący żądają zniesienia podwyżek cen, podwyższenia zarobków, podwyższenia stawek za przestoje i gwarancji bezpieczeństwa dla uczestników strajku.

9–31 lipca 1980. Strajki obejmują cały kraj, w niektórych zakładach kilkugodzinne i tylko na poszczególnych wydziałach, w innych kilkudniowe przy poparciu całej załogi. Oprócz cofnięcia podwyżek cen żądania dotyczą spraw pracowniczych, w tym podwyżek płac, ale także kontroli gospodarności w zakładach i zmiany sposobu zarządzania.

Strajkują m.in.: w Grudziądzu, w Warszawie, w Oświęcimiu, w Żyrardowie, w Poznaniu, we Włocławku, w Polkowicach, w Ostrowie Wielkopolskim, w Lubiniu, Zakłady Przemysłu Metalowego H. Cegielski w Poznaniu, w Ostrowie Wielkopolskim, zakłady pracy w Dusznikach i Namysłowie, we Wrocławiu, Port w Gdyni.

1–14 sierpnia 1980. Fala strajków o podwyżki płac i poprawę warunków pracy obejmuje kolejne zakłady.

14 sierpnia 1980, o godz. 6.00 rozpoczął się strajk w Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Na czele strajku stanął Lech Wałęsa. Pierwsze postulaty strajkujących to: przywrócenie do pracy Anny Walentynowicz i Lecha Wałęsy, wzniesienie pomnika ofiar Grudnia 1970 roku, gwarancje bezpieczeństwa dla strajkujących, podwyżka płac, zasiłki rodzinne równe wypłacanym funkcjonariuszom MO i SB. W pierwszych rozmowach z dyrekcją strajkujący uzyskują zgodę tylko na trzy pierwsze żądania. Komitet Strajkowy ogłasza strajk okupacyjny, powstaje straż robotnicza, która nie wpuszcza na teren zakładu obcych i sprawdza, czy nikt nie wnosi alkoholu.

Opracowanie: Iwona Demszyczak na podstawie kalendarium Encyklopedii Solidarności.

Nr 4

- 1 lipca 1980.** Obraduje Biuro Polityczne KC PZPR. Tematami obrad są: możliwości zwiększenia produkcji rynkowej oraz rozwój drobnego przemysłu. Sprawa strajków nie zostaje poruszona.
- 9 lipca 1980.** W Warszawie obraduje aktywno-gospodarczy. I sekretarz KC PZPR Edward Gierek uspokaja zebranych, określając trudności jako przejściowe.
- 24 lipca 1980.** Pod przewodnictwem I sekretarza PZPR Edwarda Gierka obradują pierwsi sekretarze komitetów wojewódzkich i kierownicy wydziałów KC. Gierek określa postulaty strajkujących załóg jako ich partykularne, nieliczące się z sytuacją kraju. Kierownictwo partyjno-rządowe udaje się na letni urlop.
- 14 sierpnia 1980.** Rozpoczyna się strajk w Stoczni Gdańskiej im. Lenina.
- 15 sierpnia 1980.** I sekretarz KC PZPR Edward Gierek przerywa urlop na Krymie i powraca do kraju.
- 16 sierpnia 1980.** We wszystkich strukturach MSW wprowadzono stan podwyższonej gotowości, wstrzymano urlopy, skoszarowano jednostki ZOMO, nasilono działania operacyjne SB.
- 17 sierpnia 1980.** Władze powołują komisję do „rozpatrzenia postulatów i problemów Wybrzeża”.
- 28 sierpnia 1980.** W Stoczni Gdańskiej kontynuowane są negocjacje między Komisją Rządową a MKS, który reprezentuje już ponad 500 zakładów. Główne negocjowane postulaty dotyczyły: ograniczenia cenzury, uwolnienia więźniów politycznych i dostępu Kościoła do radia i telewizji. Wałęsa proponuje wspólny komunikat, że porozumienia, które zostaną zawarte w Gdańsku, będą dotyczyły całego kraju, co powstrzyma żywiołowe strajki w innych regionach. Mieczysław Jagielski wyjeżdża do Warszawy na konsultacje w sprawie postulatów dotyczących wolnych związków zawodowych i więźniów politycznych.

Opracowanie: Iwona Demszyczak na podstawie kalendarium Encyklopedii Solidarności.

Nr 5

1980 sierpień 14 – Protokół nr 16 z posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR

Tow. Stanisław Kania przedstawia aktualną sytuację w kraju.

Dziś rano przed bramą Stoczni im. Lenina zgromadził się około 1 tys. osób. Był wiec. Wybrano komitet do rozmów z dyrekcją. Na wiecu wysunięto postulaty: podwyżka płac o 1000 złotych, dodatek drożyzniowy, podniesienie rent i emerytur, wypuszczenie więźniów politycznych, poprawa zaopatrzenia rynku, przywrócenie do pracy obywatelki Walentynowicz, wybudowanie pomnika ku pamięci ofiar grudnia 1970 r. na Wybrzeżu.

Postulaty są eskalowane. Podjęto następujące środki:

– zgodzono się na podjęcie dyskusji i rozpatrzenie żądań, ale pod warunkiem że w Gdańsku będzie spokój, przegrupowano w kierunku Gdańska siły MO, w stan pogotowia postawiono 3 pułki wojska. Sytuacja jest trudna, bo mamy do czynienia z dużym napięciem, a nawet objawami nienawiści do władzy. [...]

Tow. E[dward] Babiuch

[...] Ale powstaje pytanie, co robić dalej, jeśli sytuacja będzie się pogarszała. Czy dzwonić do tow. Gierka i poinformować go o komplikowaniu się sytuacji (stocznia w Gdańsku)? Czy sugerować wcześniejszy powrót do kraju? Czy też tylko poinformować o sytuacji i czekać na powrót w ustalonym terminie. [...]

Tow. Żabiński

W sytuacji, jaka jest, z urlopów powinni wrócić wszyscy członkowie kierownictwa. Wystąpienie w TV musi być konkretne, nie pomijać spraw drażliwych. Ludzie chcą wiedzieć, jakie jest zadłużenie kraju, czy rynek będzie lepiej zaopatrzony, czy zamrozimy ceny i płace [...]. Musi być autentyczne, szczere, inaczej nie będzie miało znaczenia. [...] Uważam, że w propagandzie trzeba pokazać, że znów tak bardzo nie boimy się, że nasze ustępstwa muszą mieć swoje granice. Wykluczam jednak możliwość użycia sił porządkowych [...].

Tow. T[adeusz] Wrzaszczyk

Sytuacja ewoluje od prostych żądań ekonomicznych do żądań politycznych. Spełniając żądania płacowe, coś na początku osiągnęliśmy, pewne uspokojenie, potem była pauza, a teraz nowa fala. [...] Trzeba przedstawić bliższe i dalsze kierunki działania, zapowiedzieć ustabilizowanie cen (na pół roku) i płac, opartych na wydajności pracy, rozpatrywanie i załatwienie możliwych do realizacji postulatów, ale nie obiecywać tego, czego dać nie będzie można. [...]

Proponuję, aby zaraz po posiedzeniu BP zadzwonić do tow. Gierka [...] poinformować go o sytuacji i dać do zrozumienia, że powinien wrócić.

Źródło: Tajne dokumenty Biura Politycznego. PZPR a „Solidarność” 1980–1981, oprac. Zbigniew Włodek, Londyn 1992, s. 98–100.

SCENARIUSZ LEKCJI RELIGII DLA SZKÓŁ GIMNAZJALNYCH I PONADGIMNAZJALNYCH

Adam Gościński, *Gimnazjum nr 26 w Warszawie*
Katarzyna Cegiela, *BEP IPN*

ROLA KOŚCIOŁA W OKRESIE PRZEMIAN POLITYCZNO-SPOŁECZNYCH W POLSCE LAT OSIEMDZIESIĄTYCH

Czas trwania zajęć: 45 minut lub 2 x 45 minut (w zależności od możliwości, tempa pracy klasy).

Cele lekcji:

A. Cele ogólne, katechetyczne, zgodne z nową podstawą programową dla III etapu edukacji:

- wychowanie katolika świadomego i odpowiedzialnego za swoją wiarę, kochającego Boga, Kościół i własną ojczyznę przez:
 - internalizację prawd wiary i katolickich postaw moralnych (pkt 4);
 - przygotowanie do umiejętnego wyboru dobra w konkretnych sytuacjach życiowych (pkt 6);
 - przygotowanie do podjęcia misji świadczenia o prawdach wiary i wartościach chrześcijańskich (pkt 10).

B. Cele szczegółowe:

zakres podstawowy:

Uczeń po zajęciach:

- wymienia najważniejsze wydarzenia historyczne lat osiemdziesiątych XX w. w Polsce;
- wymienia przykładowe nazwiska kapłanów zaangażowanych w sprawy społeczne w latach osiemdziesiątych XX w.

zakres rozszerzony:

Uczeń po zajęciach:

- wymienia zadania realizowane przez Kościół w latach osiemdziesiątych XX w.;
- ocenia rolę Kościoła w Polsce w latach osiemdziesiątych, w tym podkreśla znaczenie pontyfikatu Jana Pawła II.

Metody i techniki pracy:

- praca w grupach;
- rozmowa nauczająca;
- burza mózgów;
- praca z tekstem źródłowym;
- dyskusja kierowana przez nauczyciela.

Pomoce dydaktyczne:

- teksty dla grup umieszczone pod scenariuszem, *Materiały dla ucznia*: Teksty źródłowe, Opracowania, Biogramy; *Materiały dla nauczyciela*: Ćwiczenia.

Przebieg lekcji:

1. Uczniowie wchodzą do klasy, otrzymują karteczki, na których mają wypisane słowa symbole (CZARNY, POPIEL, SUCHOWOLA, REDAKTORZY, PRAWICA) i znajdują miejsce w kręgu zgodnie ze swoim symbolem – 2 minuty.
2. Nauczyciel informuje uczniów, że problemem, który będą rozważać na lekcji, jest działalność Kościoła w Polsce w latach osiemdziesiątych.
3. Uczniowie siedzą w kręgu wokół stolika, na którym znajduje się arkusz papieru z zapisanym na środku słowem „KOŚCIÓŁ”. Nauczyciel prosi uczniów, by metodą burzy mózgów podali, jakie zadania, według nich, powinien realizować Kościół. Arkusz z zapisanymi czarnym flamastrem propozycjami uczniów zostaje zawieszony w widocznym miejscu w sali. Nauczyciel nie komentuje pomysłów młodzieży – 5 minut.

4. Nauczyciel prosi, by uczniowie spojrzeli na otrzymane przy wejściu karteczki i osoby o tym samym znaku utworzyły grupę. Każda grupa otrzymuje inny tekst do analizy.

Grupa I „CZARNY” – *Materiały pomocnicze*: nr 1, *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 39.

Grupa II „POPIEL” – *Materiały pomocnicze*: nr 2, *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 26 *Materiały dla ucznia*, Opracowania: nr 8.

Grupa III „SUCHOWOLA” – *Materiały pomocnicze*: nr 3, *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 31.

Grupa IV „REDAKTORZY” – *Materiały pomocnicze*: nr 4 oraz biogram ks. Stefana Niedzielaka (*Materiały dla ucznia*, Biogramy).

Grupa V „PRAWICA” – *Materiały pomocnicze*: nr 5, *Materiały dla nauczyciela*, Ćwiczenia: „Litania Solidarności” (wiersz był wykorzystany podczas kazania ks. Jerzego Popiełuszki z 30 maja 1982 r. wygłoszonego podczas mszy św. za ojczyznę w kościele pw. św. Stanisława Kostki w Warszawie) oraz biogram ks. Stanisława Suchowolca (*Materiały dla ucznia*, Biogramy).

5. Zadaniem każdej grupy jest zapoznanie się z tekstem i próba odpowiedzi na pytania: Jaką rolę społeczną w latach osiemdziesiątych odgrywali kapłani? Po stronie jakich wartości stawał Kościół? Czy Kościół poprzez konkretne działania wchodził w kompetencje państwa? Uwaga: Tekst każdej grupy składa się z trzech części: wstępu, wypowiedzi kapłana i opisu konkretnych działań podjętych przez kapłanów. Jeżeli uczniowie czytają wolno, mogą w ramach grupy podzielić się czytaniem poszczególnych części – 10 minut.
6. Rozpoczynając swoją prezentację, uczniowie informują pozostałych kolegów o tematyce tekstu, który otrzymali do analizy. Prezentują też swoje wnioski zgodnie z zadanymi pytaniami w punkcie 4. Zostają one na czerwono dopisane na arkuszu: „Zadania Kościoła”. Jeśli któreś z zadań wskazano już wcześniej, zostaje podkreślone na czerwono – 10 minut.
7. Nauczyciel po prezentacji poszczególnych grup uzupełnia wypowiedzi uczniów. Może odwołać się do własnego doświadczenia, a także sytuacji w regionie, w którym realizowana jest lekcja – 3 minuty.
8. Prowadzący odwołuje się do opinii, że obecnie „Kościół często przekracza swoje kompetencje, mieszając się do polityki”, i prosi, by uczniowie kolejny raz spojrzeli na zadania Kościoła w latach osiemdziesiątych i zaznaczyli te, które, ich zdaniem, są przykładem ingerencji Kościoła w sprawy polityki – 3 minuty.
9. Jeżeli uczniowie dostrzegą takie zadania, nauczyciel pyta, czy Kościół ma prawo do ingerencji w sprawy polityczne. Nauczyciel dzieli klasę na pół. Jedna połowa przygotowuje argumenty za, a druga przeciw. Podczas dyskusji – próba znalezienia kompromisu – wypisujemy tezy, na które zgadzają się obie grupy – 10 minut.
10. Nauczyciel podsumowuje lekcję, podkreślając zasługi Kościoła w drodze Polaków do wolności. Mówi, że działania poszczególnych księży bądź środowisk katolickich spotykały się z reakcją SB. Prowadzący zajęcia nawiązuje do rozdanych na początku lekcji kartek z nazwą grupy i wyjaśnia, jaki związek z lekcją mają podane nazwy (CZARNY – kryptonim inwigilacji przez SB ks. Edwarda Frankowskiego – kapelana „Solidarności” w Stalowej Woli, POPIEL – kryptonim inwigilacji przez SB ks. Jerzego Popiełuszki – kapelana „Solidarności” w Warszawie, SUCHOWOLA – kryptonim inwigilacji przez SB ks. Stanisława Suchowolca – kapelana „Solidarności” Białostocczyzny, REDAKTORZY – kryptonim inwigilacji przez SB katolickich środowisk w Lublinie, PRAWICA – kryptonim inwigilacji przez SB Klubu Katolickiego w Lublinie). Następnie ocenia wysiłki uczniów i zadaje pracę domową – 2 minuty.
11. Sugerowana praca domowa. Uczeń może rozwinąć jeden z tematów:
 - a) Przeprowadź wywiad ze starszą osobą ze swojej rodziny. Zapytaj o jej wspomnienia z lat osiemdziesiątych.
 - b) Kościół to nie tylko instytucja, to przede wszystkim wspólnota ludzi wierzących. Wyobraź sobie, że przyszło Ci żyć w latach osiemdziesiątych XX w. Jak widziałbyś swoją rolę w Kościele?
 - c) Jaką, Twoim zdaniem, rolę do spełnienia ma Kościół we współczesnym świecie?

MATERIAŁY POMOCNICZE

NR 1

Grupa I – „CZARNY” – Kościół a ludzie pracy

a) Rolę Kościoła katolickiego w Polsce wzmocniło wybranie kardynała Karola Wojtyły na papieża w 1978 r. Kilka miesięcy później papież przyjechał do Polski, a jego wizyta miała znaczenie nie tylko religijne, ale też polityczne i psychologiczne. Jak często się to określa, Polacy wówczas się połączyli – nabrali poczucia wspólnoty oraz pewności siebie. Nie bez znaczenia dla masowości strajków, które wybuchły w lipcu i sierpniu 1980 r., był udział milionów Polaków w papieskiej pielgrzymce rok wcześniej. Kościół udzielił wsparcia strajkującym w lipcu i sierpniu 1980 r. robotnikom, ale w ograniczonym stopniu. W czasie homilii na Jasnej Górze 26 sierpnia prymas Wyszyński apelował do robotników o spokój i cierpliwość w dążeniu do słusznych postulatów. Jednocześnie za zgodą biskupów kapłani nie opuszczali strajkujących w Gdańsku, Gdyni i Szczecinie. Na bramach stoczni wisiały portrety papieża oraz symbole religijne. Po podpisaniu porozumień sierpniowych nowo powstała „Solidarność” spotkała się z publicznym poparciem Kościoła. Również po wprowadzeniu stanu wojennego Kościół starał się odgrywać rolę mediatora pomiędzy władzą a opozycyjnie nastawionym społeczeństwem. Poszczególni kapłani angażowali się w pomoc i wsparcie dla ludzi pracy: prowadzili doradztwo prawne dla wyrzuczanych z pracy nauczycieli czy dziennikarzy, organizowali duszpasterstwa niemal wszystkich środowisk, m.in. robotników, nauczycieli i artystów.

Opracowanie: Adam Gościński.

b) Informacja o Duszpasterstwie Ludzi Pracy działającym przy kościele w Krakowie-Mistrzejowicach.

Nowa Huta, która w założeniu jej twórców miała być miastem bez Boga – wzorcowym przykładem socjalistycznego porządku, stała się w latach osiemdziesiątych bastionem „Solidarności”. Niezwykle ważnym miejscem było Duszpasterstwo Ludzi Pracy, prowadzone przez ks. Kazimierza Jancarza w parafii św. Maksymiliana Marii Kolbego w Mistrzejowicach – jednej z dzielnic Nowej Huty. Do narodzin Duszpasterstwa przyczyniły się systematycznie odprawiane msze św. za ojczyznę, a jego częściami składowymi były konfraternie: akademicka, robotnicza i nauczycielska. W 1983 r. ks. Jancarz z Janem Franczykiem z Chrześcijańskiej Wspólnoty Ludzi Pracy powołał do życia Chrześcijański Uniwersytet Robotniczy im. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego. Wzorowali się na działaniach Prymasa Tysiąclecia, który troszczył się o wykształcenie środowisk robotniczych. Uniwersytet ten organizował cykl wykładów dla robotników i członków „Solidarności”, a prelegentami byli znani duszpasterze i twórcy sztuki, przede wszystkim pracownicy krakowskich wyższych uczelni. Tematyka wykładów dotyczyła głównie historii i kultury Polski, pedagogiki i katolickiej nauki społecznej. Poza tym zetknięcie się środowisk robotniczych z przedstawicielami inteligencji umacniało jedność społeczną. Były też inne formy działalności Duszpasterstwa Ludzi Pracy:

- przygotowanie liturgii mszy św. czwartkowych,
- doroczne pielgrzymki do Kalwarii Zebrzydowskiej, pielgrzymki ludzi pracy na Jasną Górę, organizowane od 1983 r. wspólnie z ks. Jerzym Popiełuszką (zawsze w trzecią niedzielę września),
- pieszne pielgrzymki na Jasną Górę, zawsze w grupie XIV, zwanej „solidarnościową”, wystawy i koncerty twórców niezależnych, w tym np. Jacka Fedorowicza, Stanisława Markowskiego czy Andrzeja Wajdy,
- „sacrosongi”, czyli przeglądy piosenki religijnej, organizowane wspólnie z ich założycielem, ks. Janem Palusińskim, salezjaninem – studio nagrań muzycznych i filmowych,
- Niezależna Telewizja Mistrzejowicka, zorganizowana m.in. przez Macieja Szumowskiego, dokumentująca wydarzenia z okresu zmagania „Solidarności” z władzą totalitarną (dzisiaj niektóre z tych nagrań mają bezcenną wartość historyczną),

- bezpłatna apteka lekarstw z darów zagranicznych – pomoc dla osób internowanych, bezrobotnych i represjonowanych,
- pomoc dla osób niepełnosprawnych, a zwłaszcza dla obozów organizowanych przez Wspólnoty „Muminów” w zaadaptowanej willi „Chorążówka” w Rabce,
- kolonie letnie dla dzieci, organizowane w specjalnie utworzonej na ten cel bazie „Jasna Polana” w Grzechyńni.

Działalność ks. Jancarza wspierana była przez podziemne struktury związku, w tym przez „Wielką Czwórkę”, liderów „Solidarności” nowohuckiej, do których zaliczano: Mieczysława Gila, Edwarda Nowaka, Jana Ciesielskiego i Stanisława Handzlika. Głównymi animatorami życia duszpasterstwa byli: Jacek Smagowicz, Kazimierz Fugiel i Maciej Szumowski. Z kolei wiele prac, bez których środowisko nie mogłoby funkcjonować, wykonywała grupa wolontariuszy. Nieocenione usługi oddał także mec. Andrzej Rozmarynowicz, obrońca w wielu procesach politycznych i człowiek wielkiej odwagi cywilnej, późniejszy senator III RP. Służył on poradą prawną tak ks. Jancarzowi, jak i innym represjonowanym osobom. Na potrzeby Duszpasterstwa Ludzi Pracy ks. Jancarz oddał swoje mieszkanie, a ks. Kuczkowski duże pomieszczenie w przyziemiu kościoła, zwane „Bunkrem”. Duże ożywienie duszpasterstwa nastąpiło po zamordowaniu ks. Jerzego Popiełuszki, co można uznać za jeden z owoców jego męczeńskiej śmierci. Na msze św. „czwartkowe” zaczęło przychodzić coraz więcej osób, a poglądy wielu działaczy „Solidarności” coraz bardziej się radykalizowały. W samych Mistrzejowicach z oddolnej inspiracji, przy pełnym poparciu ks. Jancarza, powstało nowe stowarzyszenie katolickie – Ruch „Prawda i Odwaga” im. ks. Jerzego Popiełuszki. Z kolei od 1985 r. imię zamordowanego kapelana robotników przyjęła wspomniana grupa XIV w pieszej pielgrzymce na Jasną Górę.

Opracowanie: Adam Gościński.

Źródła: Ks. Tadeusz Isakowicz-Zaleski, Ksiądz Kazimierz Jancarz – kapelan Solidarności, „Nasz Dziennik”, 25–26 XI 2006, Ewa Zajac, „Wiosna nasza” – kwietniowo-majowy strajk w Hucie im. Lenina, „Gazeta Polska”, 11 VI 2008, Jan Żaryn, Kościół w PRL, Warszawa 2004.

NR 2

Grupa II – „POPIEL” – Kościół a stan wojenny

13 grudnia 1981 r. w Polsce wprowadzono stan wojenny. Zawieszono działalność „Solidarności” oraz internowano większość działaczy Związku wraz z jego przywódcą Lechem Wałęsą. W ciągu kilku pierwszych dni trwania stanu wojennego w 49 ośrodkach odosobnienia internowano ok. 5 tys. ludzi. W okresie całego stanu wojennego liczba ta wzrosła do 10 tys. Wprowadzono godzinę milicyjną, na ulicach większych miast pojawiły się czołgi i transportery opancerzone. Brutalnie tłumiono próby strajku w zakładach pracy i kopalniach. Zlikwidowano większość gazet – około tysiąca dziennikarzy straciło prawo wykonywania zawodu. Duże zwolnienia dotknęły także nauczycieli. W dniu wprowadzenia stanu wojennego podczas wieczornej mszy w kościele oo. Jezuitów prymas Glemp w obawie przed rozlewem krwi nawoływał: „Nie podejmujcie walk Polak przeciw Polakowi. Nie oddawajcie waszych głów, bracia robotnicy, [...] każda głowa i każda para rąk bezcenne będą dla odbudowywania tej Polski, jaka będzie i jaka być musi po zakończeniu stanu wojennego”. Prymas zapowiedział także, że Kościół będzie bronił ludzi prześladowanych.

Opracowanie: Adam Gościński.

Grupa III – „SUCHOWOLA” – Kościół a kultura

a) Już w latach 70. XX w. nastąpiło zbliżenie Kościoła i środowisk twórczych. Oficjalna polityka kulturalna państwa nie sprzyjała działaniom wychodzącym poza ramy zakreślone przez cenzurę, zwłaszcza jeśli chciano nawiązywać do tradycji religijnej i patriotycznej. Zbliżeniu twórców i Kościoła sprzyjały również zmiany, które zachodziły w samym Kościele po Soborze Watykańskim II. Artyści, literaci i ludzie nauki, którzy nie chcieli pogodzić się z lansowaną oficjalnie wizją kultury, w której miejsce wartości chrześcijańskich i narodowych zajął internacjonalizm i walka klas, znaleźli w Kościele sprzymierzeńca i sojusznika. W latach 80., zwłaszcza w okresie stanu wojennego, Kościół zaprosił pod swój parasol także osoby dotychczas nieidentyfikujące się z religią, religijnością, czy szeroko pojętym katolicyzmem, a nawet stojące na jego rubieżach [...]. Dotychczas nieliczne i sporadyczne kontakty nabrały nowej jakości. Wnętrza kościołów, salki parafialne, a nawet prywatne mieszkania kapłanów stały się miejscem szerokiej prezentacji kulturowego dorobku twórców, którym „za ciasno” było w zideologizowanej przestrzeni publicznej. To właśnie wtenczas swój złoty okres przeżywały Dni (Tygodnie) Kultury Chrześcijańskiej, które organizowano cyklicznie zarówno w dużych ośrodkach miejskich, jak i niewielkich parafiach, oddalonych od kulturalnych centrów na mapie kraju. Ich zakres i zasięg sprawiły, że odbiegały one od wcześniejszych działań Kościoła, który otoczył swoją opieką wszystkie sfery kultury (sztuki plastyczne, muzyka, poezja, literatura, teatr, architektura sakralna, media, wykłady naukowe). Pomoc Kościoła okazała się cenna i ważna, zwłaszcza dla artystów i twórców zaangażowanych w działalność opozycyjną. Z drugiej strony przez cały okres lat 80. władze starały się przeszkodzić w organizacji imprez lub zakłócić ich przebieg. Stosowano przeróżne szykany. Artystów i prelegentów zatrzymywano na czas trwania prelekcji lub występu na komendach MO. Organizatorów i uczestników zastraszano. Zdarzały się nawet przypadki podpalenia samochodów przez „nieznanych sprawców”.

Źródło: www.kultura-niezalezna.pl.

b) Duszpasterski Ośrodek Kultury Chrześcijańskiej parafii Matki Bożej Królowej Polski w Stalowej Woli.

Ośrodek powstał z inicjatywy proboszcza Edwarda Frankowskiego [...] oraz działaczy NSZZ „Solidarność” prześladowanych w latach stanu wojennego – Ewy Kuberny i Jerzego Kopeczka. Przez kolejne lata organizowana była działalność na rzecz kultury niezależnej; trzynastego dnia każdego miesiąca odprawiano mszę św. w intencji ojczyzny, od listopada 1983 r. organizowano cykliczne Katolickie Dni Społeczne z udziałem wybitnych gości z większych ośrodków naukowych w Polsce. Do Stalowej Woli, jak nigdy przedtem, przybywali najwybitniejsi aktorzy i reżyserzy (Andrzej Wajda z Krystyną Zachwatowicz, Halina Mikołajska), historycy (Marian M. Drozdowski, Tomasz Strzembosz), dziennikarze (Tadeusz Mazowiecki, Stefan Bratkowski) i działacze podziemia (Leszek Moczulski). Dla dzieci i młodzieży organizowano obozy wakacyjne. [...] Wykłady, odsłonięcie tablicy ku czci Eugeniusza Kwiatkowskiego, potem ks. Jerzego Popiełuszki, wystawy malarskie, protesty w obronie ludzi „Solidarności”, recytacje wierszy i koncerty w ramach tygodni kultury chrześcijańskiej – Stalowa Wola stała się jednym z ważniejszych ośrodków kultury polskiej lat osiemdziesiątych.

Źródło: Jan Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004, s. 145.

c) Niepokorni aktorzy.

W czasie stanu wojennego rozwinęła się idea występów domowych (znanych jeszcze z czasów okupacji niemieckiej) oraz w kościołach. Do jednych z najbardziej popularnych grup tego okresu należał wrocławski NST. Głównym miejscem spotkań NST i wystawianych przez nich sztuk stała się parafia św. Klemensa Dworzaka przy alei Pracy we Wrocławiu. Parafią kierował ks. Adam Wiktor. To tam odbywały się msze za ojczyznę, tam również witano powracających z więzienia Władysława Frasyniuka, Piotra Bednarza i Józefa Pinióra. W kościele tym odbywały się też prezentacje najważniejszych spektakli NST, z którymi później wyjeżdżano do innych ośrodków

w kraju. Były to *Epitafium św. Kazimierzowi*, *Wyrok na sierpień* (odzwierciedlający przebieg procesu Władysława Frasyniuka) czy *Anhelli* (dedykowany zamordowanemu ks. Jerzemu Popiełuszce). Aby zmusić aktorów do zaprzestania działalności, SB rozpoczęła systematyczną kontrolę przedstawień, prowadziła także rozmowy profilaktyczne i ostrzegawcze. W ramach sprawy operacyjnego rozpracowania o kryptonimie „Habit” funkcjonariusze SB gromadzili materiały obciążające zaangażowanych aktorów i prowadzili standardowe działania operacyjne. [...] Nie ulega wątpliwości, że członkowie grupy „Nie Samym Teatrem...” z Wrocławia należeli do jednej z najbardziej atakowanych i zwalczanych niezależnych scen teatralnych w kraju. Powodem było głównie to, że przedstawienia odbywały się we wrocławskich kościołach, gdzie przez cały okres rządów junty gen. Jaruzelskiego wrocławski aparat bezpieczeństwa ponosił symboliczne klęski. Próby wpłynięcia na wrocławskich hierarchów nie przynosiły żadnych rezultatów. Z kolei nasilenie represji wobec NST przyczyniało się do jeszcze większego zainteresowania występami tej grupy wśród społeczeństwa, i to nie tylko na terenie województwa wrocławskiego.

Źródło: Sebastian Ligarski, Niepokorni aktorzy, „Gazeta Polska”, 13 VIII 2008.

NR 4

Grupa IV – „REDAKTOR” – Kościół a prawda historyczna

a) Opracowania naukowe oraz podręczniki szkolne – jak i wszystkie inne publikacje – w czasach Polski Ludowej podlegały cenzurze. Cenzura szczegółowo określała, jakie wydarzenia czy osoby nie mogą znaleźć się w oficjalnych wydawnictwach. Były tematy, zwłaszcza dotyczące historii, o których nie wolno było mówić i pisać wcale (tzw. białe plamy), były też takie, o których pisano nieprawdę. Jednym z takich tematów była sprawa Katynia. Kiedy Niemcy znaleźli w Katyniu ciała zamordowanych przez Rosjan polskich oficerów, rząd Związku Radzieckiego od razu ogłosił, że zbrodni tej dokonali Niemcy. To tzw. kłamstwo katyńskie było powtarzane przez komunistów w Polsce do 1956 r., potem temat wolano przemilczeć. Zapis wytycznych dla cenzorów z 1975 r. nakazywał: „Nie wolno dopuszczać jakichkolwiek prób obarczania ZSRR odpowiedzialnością za śmierć polskich oficerów w lasach katyńskich”. Opozycja w Polsce przez wiele lat walczyła z tym kłamstwem: w „drugim obiegu” wydawano książki na ten temat, organizowano manifestacje, a w kościołach odprawiano msze za zamordowanych, wywieszano ulotki na temat zbrodni oraz umieszczano tablice upamiętniające ofiary.

Źródło: Witold Wasilewski, Pamięć Katynia. Działania opozycji, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 5–6.

b) Wypowiedź arcybiskupa krakowskiego kardynała Franciszka Macharskiego podczas posiedzenia Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Episkopatu 1 kwietnia 1981 r.

Żadna ideologia nie może być głoszona jako oficjalna, tj. z nakazu, bo dokonuje się to najczęściej bez przekonania i wbrew oporom słuchaczy. Naczelnym zadaniem nauki jest bowiem poszukiwanie prawdy, a nauczania – rzetelne jej przekazywanie. Zaprogramowane przemilczanie i deformacje, poddanie nauki i kultury prymatowi nie sumienia, ale racjom ideologii lub bieżącej polityce władzy, stanowi zagrożenie moralności społecznej, bowiem relatywizuje wartości moralne, dezintegruje osobowości, zwłaszcza dzieci i młodzieży, oducza ludzi myślenia samodzielnego [...]. Deformacja informacji [...] należy do tego kręgu zjawisk. Te przykładowo wyliczone zagrożenia prawdy w życiu społecznym są symptomami korozji moralnej niszczącej podstawy osobowości człowieka. [...] Wśród czynników warunkujących skuteczność działań Kościoła dla ratowania katastrofalnej sytuacji moralności społecznej trzeba wymienić: zaprzestanie nacisków laicyzacyjnych (tj. *de facto* antyreligijnych) oraz zaniechanie tępienia w kulturze polskiej elementów chrześcijańskich. [...] Odnoszenie się ludzi do siebie i cały system cnót obywatelskich, społecznych był w tradycji polskiej, w jej zwyczaju i obyczaju, sprzęgnięty z religijnym szacunkiem wobec wszystkich ludzi, a zwłaszcza starszych i przełożonych, gości, ludzi słabych i dzieci, a także wobec przyrody i pracy. Dewastacja elementów chrześcijańskich pozbawia tę dziedzinę

życiodajnego kontekstu i motywacji wychowania, i tak zawsze trudnego dla wyrobienia pracowitości. Trzeba przywrócić znajomość wielkich ludzi naszej historii i szacunek dla nich, a to, że wielu z nich wiązało swą religijność z zaangażowaniem społecznym, domaga się uznania i poszanowania.

Źródło: Tajne dokumenty Państwo Kościół 1980–1989, Warszawa–Londyn 1993, s. 45–50.

NR 5

Grupa V – „PRAWICA” – Kościół a działalność opozycyjna

a) Dla ekipy Edwarda Gierka, która doszła do władzy we wrześniu 1980 r., Kościół był trzecią siłą – partnerem, do którego autorytetu komuniści zmuszeni byli odwoływać się coraz częściej, by łagodzić liczne napięcia polityczne i społeczne. We wrześniu 1980 nastąpiło reaktywowanie działalności Komisji Wspólnej, złożonej z przedstawicieli państwa i Kościoła. Kościół przy stole negocjacyjnym chciał załatwić wiele spraw, m.in. dotyczących swobody działania Kościoła i stowarzyszeń katolickiego laikatu, własnych audycji religijnych, udziału w kształtowaniu innych programów radia i telewizji, wprowadzenia nauczania religii w szkołach czy odzyskaniu budynków należących w przeszłości do Kościoła. Kierownictwo partii w zamian za ustępstwa żądało od hierarchii wzięcia współodpowiedzialności za stabilność państwa i odgrywania roli mediatora między władzą a społeczeństwem, co czasami faktycznie miało miejsce. Jednocześnie biskupi często nie zabraniali podejmować księżom działalności opozycyjnej wobec władzy. Większość księży w latach 80-tych mimo krytycznego nastawienia do władzy nie dawała temu wyrazu w pracy duszpasterskiej, ale była grupa księży, która otwarcie popierała „Solidarność” i bez ich wsparcia opozycja nie dałaby rady zrobić bardzo dużej części tego, co zrobiła. Najbardziej znanym z nich był ks. Jerzy Popiełuszko. Również kilku biskupów, członków Episkopatu była krytyczna wobec ugodowej wobec rządu polityki prymasa Glempa. W czasie stanu wojennego w wielu kościołach w całym kraju upowszechniła się idea Mszy za Ojczyznę, odbieranych przez ogół jako wyraz sprzeciwu wobec rządu gen. Jaruzelskiego.

Źródło: Tajne dokumenty Państwo Kościół 1980–1989, Warszawa–Londyn 1993.

ĆWICZENIA

ĆWICZENIA Z JĘZYKA POLSKIEGO DLA SZKÓŁ GIMNAZJALNYCH I PONADGIMNAZJALNYCH

Wiesława Młynarczyk
BEP IPN

Uwagi:

Analizowane utwory pokazują dwie tendencje tzw. drugiego obiegu wydawniczego – z jednej strony – tworzenie tekstów przez autorów mało znanych lub zupełnie nieznanymi, z drugiej – tworzenie wierszy anonimowych, powstających głównie z obawy przed cenzurą. Teksty te publikowane były w tzw. drugim obiegu wydawniczym na Mazowszu. Zaproponowane ćwiczenia można wykorzystać na języku polskim w korelacji z lekcją historii.

I. Autor nieznanymi, *Litania Solidarności* [w:] *Między wierszami wierszy, Antologia poezji drugiego obiegu wydawniczego na Mazowszu (1976–1989)*, red. B. Noszczak, K. Rokicki, Warszawa 2009, s. 100–101.

- Po głośnym przeczytaniu wiersza zadaj uczniom pytanie: Z jakim ważnym tekstem religijnym kojarzy Ci się utwór? Czy można go nazwać parafrazą? Jakie fragmenty tekstu to sugerują? (np. forma inwokacji, anafory: „Matko, Królowo”; powtórzenie: „Módl się za nami”; paralelizmy składniowe); w razie potrzeby wyjaśnij, że chodzi o np. *Litanie loretańską do Matki Bożej*; możesz też rozdać uczniom kartki z tekstem tej litanii; krótko porozmawiaj z nimi o roli Matki Boskiej w tradycji polskiego Kościoła katolickiego.
- Przypomnij z uczniami definicję litanii (z greckiego słowa „błaganie”; jedna z form modlitwy używana w liturgii chrześcijańskiej wyrażająca błaganie czy też prośbę o pomoc osób boskich lub świętych).
- Poproś, aby uczniowie rozpoznali podmiot liryczny („Solidarność”) i adresata (Matka Boska) oraz wypisali na dużym arkuszu papieru/flipczarcie/tablicy: Kogo/czego matką/królową jest Matka Boska? (w środku należy napisać słowo MATKO i KRÓLOWO); np.: MATKO – prawdomównych, studentów, bitych pałkami, zastrzelonych, nieprzekupnych, osieroconych; KRÓLOWO – Polski cierpiącej, niepodległej). Jaki obraz Polski wyłania się z tej inwokacji do Matki Boskiej?
- Zinterpretuj z uczniami zakończenie wiersza w kontekście sześciu wcześniejszych wersów; czego dotyczy modlitwa błagalna „Solidarności”?
„Daj nam wszystkim żyć / w wolności i prawdzie / Amen”
- Zaproponuj krótką dyskusję wokół pytania: Dlaczego autor wiersza zastosował taką formę tekstu?

Litania Solidarności

Matko oszukanych
Matko zdradzonych
Matko w nocy pojmanych
Matko internowanych
Matko uwięzionych
Matko na mrozie trzymany
Matko bitych pałkami

Matko przerażonych
Matko zastrzelonych
Matko górników
Matko stoczniowców
Matko robotników
Matko studentów
Matko niesłusznie skazanych
Matko prawdomównych
Matko nieprzekupnych
Matko niezłamanych
Matko zrozpaczonych
Matko osieroconych

módl się za nami

Królowo Polski cierpiącej
Królowo Polski walczącej
Królowo Polski Niepodległej

Przez modły Papieża Jana Pawła
Przez uwięzienie sługi Twego Lecha
Przez poniżenie uczonych i pisarzy
Przez bohaterstwo młodych
Przez samotność starców
Przez nadzieję milionów

Daj nam wszystkim żyć
w wolności i prawdzie
Amen

II. Karol Błaszczak, „Solidarność” [w:] *Między wierszami wierszy, Antologia poezji drugiego obiegu wydawniczego na Mazowszu (1976–1989)*, red. B. Noszczak, K. Rokicki, Warszawa 2009, s. 91.

1. Rozpoznaj z uczniami strukturę tekstu; zapytaj o podmiot liryczny, bohatera lirycznego, adresata, czas, przestrzeń; niech uczniowie wskażą odpowiednie fragmenty tekstu.
2. Zaproponuj interpretację dwóch pierwszych metafor utworu; zwróć uwagę na symbolikę gołębia, błękitu, gałązki oliwnej. Jaki obraz „Solidarność” się z nich wyłania?
„Solidarność” to kwiaty na granicy / Zroszone ranną rosą
Białe gołębie w błękicie / oliwną gałązkę niosą
3. Zadaj uczniom pytania: Jakie przekonanie o „Solidarność” wyłania się ze słów podmiotu lirycznego? Jakiej Polski, według podmiotu lirycznego, chcą robotnik, górnik, rolnik? W jaki sposób możemy interpretować słowa: „Arniko!¹ – zakwitną jabłonie / Śnieżną bielą wolności / Z wiosną weźmiesz w dłonie / Świeży kwiat »Solidarność«!?”

¹ Arnika – w tym znaczeniu roślina, która chroni przed bólem i cierpieniem.

4. Poproś uczniów o znalezienie tematycznych i stylistycznych kontekstów wiersza – np. *Ody do młodości* Adama Mickiewicza („Pęka obłudna epoka”), *Roty* Marii Konopnickiej („Niechaj obcy nam but / depcze śmietniki historii”), poezji Władysława Broniewskiego („Robotniku, górniku, rolniku / Warkot maszyn zagłuszy czołgi”).

„Solidarność”

„Solidarność” to kwiaty na granicę

Zroszone ranną rosą

Białe gołębie w błękicie

Oliwną gałązkę niosą

Uniosłeś czoło na swój wzrost

Spojrzałeś mocą swego oka

Ruszyłeś twardo na wprost

Pęka obłudna epoka

Robotniku, górniku, rolniku

Warkot maszyn zagłuszy czołgi

Jesteśmy razem w jednym szyku

Od Bugu po brzegi Odry

Dziś nikt nas nie podzieli!

W jednej trwamy wierze

Próżno fanfary gardzieli

Głoszą „święte przymierze”

Niechaj obcy nam but

Depcze śmietniki historii

Nam niepotrzebny knut

Skąpany we krwi wiktorii

Nad Wisłą polska jesień

Przy warsztatach – wiosna

Rzeka-matka barki niesie

Miarowo stukają krosna

Arniko! – zakwitają jabłonie

Śnieżną bielą wolności

Z wiosną weźmiesz w dłonie

Świeży kwiat „Solidarności”!

ĆWICZENIA DLA SZKÓŁ GIMNAZJALNYCH I PONADGIMNAZJALNYCH

Aleksandra Sulej
BEP IPN

Uwagi: Propozycje ćwiczeń można wykorzystać na lekcjach języka polskiego, wiedzy o kulturze oraz historii.

I.

Jacek Kaczmarski, *Przejście Polaków przez Morze Czerwone* [w:] *Przejście Polaków przez Morze Czerwone*, Jacek Kaczmarski, Pomaton EMI 2007.

1. Jacek Kaczmarski był uważany za barda „Solidarności”. Czy znasz jakieś jego piosenki? Jeśli tak, to jakie? Jak sądzisz, dlaczego odbiorcy tak bardzo się z nimi identyfikowali?
2. Zapoznaj się z piosenką pt. *Przejście Polaków przez Morze Czerwone*. Autor buduje narrację liryczną w nawiązaniu do pewnego znanego motywu literackiego. Jaki to motyw? Jakie jest jego źródło kulturowe?
3. W formie tabeli przedstaw, które elementy narracji poetyckiej zostały zaczerpnięte z toposu, a które są jego modyfikacją.

Elementy zaczerpnięte z toposu	Elementy będące modyfikacją toposu

4. Spośród wyliczonych poniżej nazw uczuć wypisz te, które pojawiają się w piosence (niekoniecznie nazwane wprost).
 cierpienie • gniew • lęk • miłość • nadzieja • nienawiść • nuda • poczucie krzywdy • poczucie winy • pogarda
 • radość • smutek • strach • szczęście • wstręt • wstyd • zakochanie • zawiść • zazdrość • złość • żal
5. Spróbuj dopisać inne nazwy uczuć, które wyrażone są w słowach piosenki.
 Które z wypisanych przez Ciebie uczuć mogły być bliskie Polakom w latach osiemdziesiątych? Dlaczego?
 Napisz w kilku zdaniach, jak Polacy w latach osiemdziesiątych mogli interpretować ten utwór.

Przejście Polaków przez Morze Czerwone

Na brzegu stojąc, drżące plemię boże
 Patrzymy w trwodze na Czerwone Morze.
 Za nami ściana świata tego ludów
 Stoi milcząca, czekająca cudu.
 A nam niedobrze to milczenie wróży
 My się musimy w morze to zanurzyć!
 Nie dla nas sady na żyznych rzek stokach –
 Dla nas jest toń ta czerwona, głęboka.

Wtem jeden człowiek, niespełna rozumu
Na kamień włązi i woła do tłumu:
Ja wam powiadam i kto chce, niech wątpi,
Że się to morze przed nami rozstąpi!
Ja nad tym morzem trzymam wiary władzę!
Ja pójdę pierwszy! Ja was poprowadzę!
I nim ktokolwiek zdążył przetrzeć oczy
Już jedną nogę w odmętach zamoczył.
Drugiej nie zdążył, bo oto toń rzyga
I jeden poziom w dwa piony się dźwiga!
Szum się podnosi, a od ludów wrzawa:
Sprzeczne z naturą, więc na cud zakrawa!
A onże człowiek pierwszy w wąwóz wkroczył
Między sztandary purpurowych zboczy.
A wszystko warczy, pieni się i pryska,
Lecz najmniejszego nie zamoczy listka.
Więc nie pytając nawet o przyczynę,
Już wszyscy razem weszliśmy w szczelinę.
Idziemy rzędem wzdłuż krwistych otchłani –
Złęknięci, dumni, zdumieni, znękani.
Ktoś krzyknął nagle: Wracamy! To zdrada!
Ktoś – Naprzód! – woła, a ktoś jęczy – Biada!
Inny znów ściany czerwonej dotyka
I nim coś powie – bezszelestnie znika.
Czyśmy za wolno szli, czy pobłądzili,
Czy iść przestali we zwątpienia chwili,
Czy wszystko złudą było, czy omamem
I tylko w myślach weszliśmy w tę bramę,
Nie wiem i nie wie chyba nikt na świecie,
Choć wszyscy wszystko oglądali przecież.
Dość, że się toniom w pionie stać znudziło,
W chwil kilka mokrą szmatą nas przykryło
I ciężkiej ciszy przytrzasnęły drzwi
Jakby nas wchłonął kubek pełen krwi!
Chyba na zawsze będzie już schowana
Pod wodą nasza Ziemia Obiecana.
Patrzyli żywi z czerwonej mogiły
Jak do swych dziejów ludy odchodziły.
Mówiono teraz: I widzicie sami
Jakie są skutki żartów z żywiołami.
A ci z ustami, oczami pod wodą
Choć odpowiedzieć by chcieli – nie mogą
Mnie na nieznane brzegi wyrzuciło...
I stąd ta piosenka, której by nie było!

Źródło: www.kaczmarski.art.pl.

II.

Ernest Bryll, *Psalm stojących w kolejce* [w:] Ernest Bryll, *Kolęda-Nocka – Nowe wiersze*, Warszawa 1982.

1. Zdjęcia ludzi w kolejce: *Karty*, nr 34.
2. Zapoznaj się z materiałami na temat kolejki w PRL. Co je łączy? Co te dokumenty mówią na temat życia w Polsce w PRL?
3. Opisz utrwalony na fotografiach sposób zachowania się ludzi. Wybierz jedną osobę z kolejki, nadaj jej imię i spróbuj opisać jej przykładowy dzień.
Ze staniem w kolejce wiążą się pewne rytuały, obrzędowość. Jak sądzisz, które elementy kultury kolejkowej wpływały na zacieśnianie więzi społecznych, a które wpływały destrukcyjnie na relacje międzyludzkie? Odpowiedź przedstaw w tabeli.

Elementy budujące relacje międzyludzkie	Elementy destrukcyjne dla więzi społecznych

Symulacja: całą klasą ustawcie się w kolejce. Wyobraźcie sobie, że macie w niej spędzić kilka godzin. Niech każdy z Was zaproponuje jakąś aktywność, która spowoduje, że czas minąłby Wam szybciej i milej. Czy sądzicie, że uczestnicy kolejek w PRL korzystali z takich metod? Dlaczego?

4. Wyobraź sobie, że nagle przenosisz się do rzeczywistości przedstawionej na zdjęciach (można też wykorzystać film *Każdy wie, kto za kim stoi*, dołączony do historycznej gry edukacyjnej *Kolejka*, wydanej przez IPN). Jak sobie wyobrażasz swoje uczestnictwo w tamtych realiach? Wymyśliłbyś jakiś niekonwencjonalny sposób zdobycia towaru, stał spokojnie w kolejce, czy w ogóle się w nią nie angażował (wiedząc, że w ten sposób pozbawiasz się możliwości kupienia większości podstawowych produktów, takich jak mydło, mięso czy papier toaletowy)?

Psalm stojących w kolejce

Za czym kolejka ta stoi
 Po szarość, po szarość, po szarość
 Na co w kolejce tej czekasz
 Na starość, na starość, na starość
 Co kupisz gdy dojdiesz
 Zmęczenie, zmęczenie, zmęczenie
 Co przyniesiesz do domu
 Kamienne zwątpienie
 Bądź jak kamień, stój, wytrzymaj.
 Kiedyś te kamienie drgną

I polecą jak lawina
Przez noc, przez noc, przez noc.
Bądź jak kamień, stój, wytrzymaj.
Kiedyś te kamienie drgną
I polecą jak lawina
Przez noc, przez noc, przez noc.

(Jeśli to możliwe, spróbuj dotrzeć do wersji dźwiękowej piosenki – Krystyna Prońko, *Psalm stojących w kolejce* [w:] Ernest Bryll, Wojciech Trzciński, *Kolęda-Nocka*, 1994).

BIBLIOGRAFIA DLA NAUCZYCIELA (WYBÓR)

- Ash Timothy Garton, *Polska rewolucja: Solidarność*, Warszawa 1989.
- Biernacki Leszek, *Kronika Solidarności. 20. lat dzień za dniem...*, Sopot 2000.
- Bydgoski marzec 1981, oprac. Robert Gajos, Bydgoszcz–Gdańsk 2009.
- Ciołek Erazm, „Solidarność”, sierpień 1980 – sierpień 1989/, „Solidarność”, August 1980 – August 1989, Warszawa 2010.
- Droga do niepodległości. Solidarność 1980–2005*, oprac. Adam Borowski, Mirosława Łątkowska, Warszawa 2005.
- Dudek Antoni, *Reglamentowana rewolucja: rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004.
- Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 1, Warszawa 2010.
- Fedorowicz Jacek, *Solidarność – 500 pierwszych dni*, Warszawa 2008.
- Friszke Andrzej, *Rok 1989 – polska droga do wolności*, Warszawa 2009.
- Goodwyn Lawrence, *Jak to zrobiliście? Powstanie Solidarności w Polsce*, Gdańsk 1992.
- Holzer Jerzy, „Solidarność” 1980–1981. *Geneza i historia*, Warszawa 1990.
- Holzer Jerzy, Leski Krzysztof, „Solidarność” w podziemiu, Łódź 1990.
- Jankowska Janina, *Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980–1981*, wstęp, opracowanie i kalendarium Andrzej Friszke, Warszawa 2004.
- Lityński Jan, *Solidarność – problemy, znaki zapytania, próby odpowiedzi*, Warszawa 1984.
- Karpiński Jakub, *Wykres gorączki. Polska pod rządami komunistycznymi*, Lublin 2001.
- Kosiński Krzysztof, *Nastolatki '81: świadomość młodzieży w epoce „Solidarności”*, Warszawa 2002.
- Krzemiński Ireneusz, *Proces formowania się NSZZ „Solidarność” 1980*, Warszawa 1989.
- Krzemiński Ireneusz, *Solidarność. Projekt polskiej demokracji*, Warszawa 1997.
- Lekcja sierpnia. Dziedzictwo „Solidarności” po dwudziestu latach*, red. Dariusz Gawin, Warszawa 2002.
- Micewski Andrzej, *Kościół wobec „Solidarności” i stanu wojennego*, Paryż 1987.
- NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2–7, red. Łukasz Kamiński i Grzegorz Waligóra, Warszawa 2010.
- NSZZ „Solidarność” 1980–1981: *podstawowe dokumenty, kronika działalności, bibliografia*, red. Bronisław Pasierb, Wrocław 1990.
- Paczkowski Andrzej, *Droga do „mniejszego zła”. Strategia i taktyka obozu władzy lipiec 1980 – styczeń 1982*, Kraków 2001.
- Polska i „Solidarność”. 20 lat przemian. Jak wykorzystaliśmy odzyskaną wolność*, red. Ewa Zarzycka, Gdańsk 2009.
- Polska 1986–1989: koniec systemu. Materiały międzynarodowej konferencji, Miedzeszyn 21–23 października 1999*, t. 3: *Dokumenty*, red. Antoni Dudek i Andrzej Friszke, Warszawa 2002.
- Przed i po 13 grudnia – państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982*, wybór, wstęp i oprac. Łukasz Kamiński, Warszawa 2006 (t. 1) i 2007 (t. 2).
- Raina Peter, *Kardynał Wyszyński i Solidarność*, Warszawa 2005.
- Robotnicze losy. Życiorysy własne robotników pisane w latach konfliktu 1980–1982*, t. 1, wstęp Andrzej Kwilecki, oprac. i red. Aurelia Szafran-Bartoszek, Poznań 1996.
- Rodem z Solidarności – sylwetki twórców NSZZ „Solidarność”*, red. Bogusław Kopka i Ryszard Żelichowski, Warszawa 1997.
- Skórzyński Jan, *Rewolucja Okrągłego Stołu*, Kraków 2009.
- Solidarność 1980–1989*, oprac. Anna Piekarska, Tomasz Kozłowski, Jan Olaszek, Warszawa 2010.
- „Solidarność” w imieniu narodu i obywateli, red. Marek Latoszek, Kraków 2005.
- Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II – wybór tekstów*, przedm. i wybór Alina Rynio, Lublin 2005.
- Solidarność w ruchu 1980–1981*, red. Marcin Kula, Warszawa 2000.
- Solidarność podziemna 1981–1989*, red. Andrzej Friszke, Warszawa 2006.
- Szejnert Małgorzata, Zalewski Tomasz, *Szczecin: Grudzień–Sierpień–Grudzień*, Szczecin 2008.
- Szudrowicz Alojzy, *NSZZ „Solidarność” 1980–1981: zarys działalności w świetle prasy i innych źródeł*, Bydgoszcz 1998.
- Tajne dokumenty Biura Politycznego. PZPR a „Solidarność” 1980–1981*, oprac. Zbigniew Włodek, Londyn 1992.
- Wizyta Jana Pawła II w Polsce 1979 – dokumenty KC PZPR i MSW*, wstęp i oprac. Andrzej Friszke i Marcin Zaremba, Warszawa 2005.
- Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów tom I (lipiec 1986 – maj 1989)*, wybór, wstęp i opracowanie Antoni Dudek, Warszawa 2009.

Z „Solidarnością” do wolności

MATERIAŁY DLA UCZNIĄ

WPROWADZENIE
TABLICA SYNCHRONISTYCZNA
BIOGRAMY
SŁOWNIK POJĘĆ
WYBÓR ŹRÓDEŁ
OPRACOWANIA
BIBLIOGRAFIA

Z „Solidarnością” do wolności

MATERIAŁY DLA UCZNIĄ

SZCZECIN–WARSZAWA 2011

Z „Solidarnością” do wolności

Recenzenci: dr Małgorzata Choma-Jusińska, prof. dr hab. Andrzej Friszke, Agnieszka Jaczyńska,
Anna Klimowicz, Andrzej Sznajder

Opracowanie: Katarzyna Rembacka

Wprowadzenie: Łukasz Kamiński

Wybór i przygotowanie materiałów: Katarzyna Rembacka (koordynator), Zofia Fenrych, Paweł Miedziński

Scenariusze lekcji: Katarzyna Cegieła, Grzegorz Czapski, Iwona Demczyszak, Zofia Fenrych, Adam Gościński,
Monika Koszyńska, Katarzyna Rembacka, Kamila Sachnowska, Olga Tumińska, Andrzej Zawistowski

Ćwiczenia: Wiesława Młynarczyk, Aleksandra Sulej

Biogramy: Andrzej Zawistowski

Bibliografia: Zofia Fenrych, Katarzyna Rembacka

Słownik pojęć: Zofia Fenrych, Katarzyna Rembacka

Tablica synchronistyczna: Andrzej Zawistowski

Redakcja: Magdalena Baj, Dorota Mazek

Korekta: Joanna Wysłowska

Projekt graficzny: Krzysztof Findziński, Tomasz Ginter

Redakcja techniczna: Andrzej Broniak

Skład: Paulina Krajewska-Pielaszkiewicz, Henryk Domagała, Krzysztof Siwiec

Druk: Legra Sp. z o.o., 30-716 Kraków, ul. Albatrosów 10C

Copyright by Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2011
ISBN: 978-83-7629-259-5

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie (Łukasz Kamiński)	4
Tablica synchronistyczna	11
Biogramy	21
Słownik pojęć	42
Wybór źródeł	54
Opracowania	102
Wykaz skrótów	117
Bibliografia dla uczniów	119

WPROWADZENIE

„Solidarność” była jednym z najważniejszych polskich doświadczeń XX w. Wyrastała z tradycji walki o wolność, począwszy od walki z oboma okupantami podczas II wojny światowej, przez zmagania z narzuconą władzą po jej zakończeniu, po wszystkie masowe bunty społeczne przeciwko komunistycznej dyktaturze.

Bezpośrednia geneza powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” jest związana z kolejną fazą kryzysu systemu komunistycznego, która nastąpiła w drugiej połowie lat siedemdziesiątych. Po okresie szybkiego rozwoju, możliwego dzięki zachodnim kredytom, jaki przypadł na pierwsze lata rządów I sekretarza Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Edwarda Gierka, gospodarka Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej gwałtownie się załamała. Elementem codzienności stały się braki podstawowych artykułów i wielogodzinne kolejki w sklepach. Próba przywrócenia równowagi gospodarczej przez nagłą podwyżkę cen w czerwcu 1976 r. zakończyła się gwałtownymi protestami społecznymi i rezygnacją władz ze zmiany cen. W odwecie za tę porażkę zastosowano masowe represje wobec uczestników strajków i demonstracji. Stały się one z kolei czynnikiem, który przyspieszył trwający od przełomu 1975 i 1976 r. (protesty przeciwko zmianie Konstytucji PRL) proces krystalizacji nowej fali opozycji. 23 września 1976 r. powstał Komitet Obrony Robotników, wkrótce potem zaczęły powstawać kolejne organizacje (m.in.: Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela, Studenckie Komitety Solidarności, Towarzystwo Kursów Naukowych, komitety samoobrony chłopskiej, Ruch Młodej Polski, Konfederacja Polski Niepodległej). Szczególną rolę odgrywały wśród nich powstające od lutego 1978 r. Komitety Założycielskie Wolnych Związków Zawodowych, z których najsilniejszy funkcjonował w Gdańsku. Aktywność opozycji, w tym zwłaszcza wydawnicza (kilkadziesiąt pism drugiego obiegu), przygotowywała społeczeństwo do podjęcia niezależnych działań na szerszą skalę. Ogromne znaczenie dla zmiany nastrojów społecznych miał także fakt wyboru 16 października 1978 r. nowego papieża, w osobie krakowskiego kardynała Karola Wojtyły. Przyjął on imię Jana Pawła II, a podczas pierwszej pielgrzymki do ojczyzny w czerwcu 1979 r. wzbudził nadzieję na zmianę sytuacji w Polsce. Symbolem tej pielgrzymki pozostały słowa proroczej modlitwy z 2 czerwca 1979 r. na placu Zwycięstwa w Warszawie: „Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi, tej ziemi...”.

1 lipca 1980 r. władze komunistyczne zdecydowały się na kolejną z serii drobnych podwyżek cen, w niewielkim stopniu zdrożały produkty mięsne sprzedawane na stołówkach i w kioskach zakładowych. Podwyżka ta okazała się iskrą, która spowodowała wybuch nagromadzonego od lat rozgoryczenia. Cały kraj objęła fala strajków. Początkowo były to krótkotrwałe, rozproszone i niezorganizowane protesty, które kończyły się po uzyskaniu obietnicy podwyżek płac. Sytuacja zmieniła się, gdy 8 lipca strajk objął zakłady lotnicze w Świdniku, gdzie sformowano pierwszy komitet strajkowy i wysunięto listę postulatów. Wkrótce strajkowało ponad 150 zakładów Lubelszczyzny, wśród żądań pojawiały się także postulaty związane z odnową związków zawodowych. By przerwać protest, władze zostały zmuszone do daleko idących ustępstw, zgodzono się m.in. na przeprowadzenie nowych wyborów do związków zawodowych, a także na powołanie specjalnej komisji rządowej, która miała rozpatrzyć pozostałe żądania.

Zakończenie strajków na Lubelszczyźnie władze przyjęły z ulgą, sądząc, że oznacza ono wygaśnięcie fali protestów. Było to jednak tylko złudzenie, napięcie nie opadało. W początkach sierpnia 1980 r. zdecydowano się na zwolnienie z pracy zasłużonej robotnicy ze Stoczni Gdańskiej, Anny Walentynowicz. Była ona jednocześnie działaczką gdańskich WZZ. Jej koledzy postanowili zaprotestować. Plan akcji opracował Bogdan Borusewicz, a główną rolę w rozpoczęciu strajku 14 sierpnia 1980 r. odegrali młodzi stoczniowcy: Jerzy Borowczak, Bogdan Felski i Jerzy Prądyński. Po kilku godzinach na czele protestu stanął Lech Wałęsa, działacz WZZ, w 1976 r. zwolniony z pracy w stoczni. Lista żądań obejmowała przywrócenie Walentynowicz i Wałęsy do pracy, podwyższenie płac o 2 tys. złotych oraz budowę pomnika stoczniowców poległych w Grudniu 1970 r. Dyrekcja zakładu 16 sierpnia zgodziła się spełnić te postulaty, co skłoniło komitet strajkowy do ogłoszenia zakończenia strajku. Decyzji tej nie uznała grupa kobiet (m.in. Walentynowicz i Alina Pienkowska), które uznały, iż jest to zdrada w stosunku do załóg innych przedsiębiorstw, które w tym czasie przyłączyły się do strajku. Zdołały one zatrzymać część robotników oraz przekonać Wałęsę do zmiany decyzji. 17 sierpnia powołano Międzyzakładowy Komitet Strajkowy, który opracował listę 21 postulatów (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 2). Drugim strajkowym centrum stał się Szczecin, gdzie MKS powołano 19 sierpnia (kierował nim Marian Jurczyk), lista po-

statatów liczyła 36 pozycji (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 3). Władze wysłały na Wybrzeże komisje rządowe pod przewodnictwem wicepremierów. Długo jednak nie udało się wynegocjować porozumienia, spór dotyczył najważniejszego z postulatów – powołania niezależnych od władz związków zawodowych. Robotnikom w negocjacjach pomagały grupy ekspertów. Władze uległy dopiero, gdy protest zaczął rozszerzać się na cały kraj – 26 sierpnia strajk objął Dolny Śląsk, trzy dni później przyłączyły się zakłady z Górnego Śląska, prace przerwano w setkach przedsiębiorstw w całym kraju.

30 sierpnia 1980 r. podpisano pierwsze porozumienie między władzą a strajkującymi w Szczecinie, 31 sierpnia w Gdańsku, a 3 września w Jastrzębiu (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 4, 5, 6). Komuniści ulegli w najważniejszej sprawie, zgadzając się na powstanie niezależnych, samorządnych związków zawodowych. W kolejnych dniach nowe kierownictwo PZPR (5 września 1980 r. Gierka zastąpił Stanisław Kania) próbowało ograniczyć zasięg swojej porażki, utrudniając tworzenie organizacji związkowych w wielu regionach kraju. Były to jednak działania skazane na klęskę w obliczu siły nowego związku i kolejnej fali strajków.

17 września 1980 r. przedstawiciele tworzących się struktur z całego kraju zebrali się w Gdańsku, by zdecydować o przyszłości rodzącego się ruchu. Uznano, że powstanie jeden, scentralizowany związek oparty na nietypowej dla ruchu zawodowego zasadzie organizacji terytorialnej (regiony). Na wniosek Karola Modzelewskiego przyjęto nazwę Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”. Jego tymczasową władzą została Krajowa Komisja Porozumiewawcza, złożona z przedstawicieli regionów, kierował nią Lech Wałęsa. Ważną, choć czasem krytykowaną rolę odgrywali doradcy Związku, wśród nich Bronisław Geremek i Jacek Kuroń.

Władze nie ustawały w próbach osłabienia „Solidarności”. Nie pomógł strajk ostrzegawczy zorganizowany 3 października 1980 r. Co prawda, 24 października Sąd Wojewódzki w Warszawie zarejestrował Związek, ale dopisał w jego statucie fragment o uznaniu „przewodniej roli PZPR” oraz skreślił zapisane w nim prawo do strajku. Postawiło to kraj na krawędzi strajku generalnego, ostatecznie 10 listopada 1980 r. zawarto kompromis – artykuły o strajku pozostały w statucie (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 7), a uznanie „konstytucyjnego porządku PRL” zawarto w aneksie. Spokój jednak nie trwał długo – wkrótce wybuchł konflikt związany z aresztowaniem działacza mazowieckiej „Solidarności”, Jana Naroźniaka. Został on oskarżony o opublikowanie tajnej instrukcji Prokuratora Generalnego PRL, poświęconej metodom zwalczania opozycji. W obliczu kolejnej fali strajków władze po raz pierwszy rozważały wprowadzenie w życie przygotowywanego od kilku tygodni stanu wojennego. Uznano jednak, że jest na to za wcześnie. Naroźniak został zwolniony.

Wiele niepokoju wzbudziła zwołana nagle do Moskwy narada przywódców państw Układu Warszawskiego (5 grudnia 1980 r.). Dziś wiemy, że Związek Sowiecki nie planował interwencji zbrojnej w Polsce, a podstawą jego taktyki były nieustanne naciski na władze PRL, by rozprawiły się z „Solidarnością”. W latach 1980–1981 wielu ludziom, pamiętającym inwazję na Węgry (1956 r.) i Czechosłowację (1968 r.), taki scenariusz wydawał się realny. Działacze „Solidarności” starali się ograniczyć radykalizm swoich działań, by nie spowodować ataku ze wschodu. Jadwiga Staniszkis nazwała później taką taktykę „samoograniczającą się rewolucją”.

Duży oddźwięk w całym kraju wywołało odsłonięcie zbudowanego w niezwykłym tempie pomnika Poległych Stoczniovców w Gdańsku (16 grudnia 1980 r.). Niestety, i tym razem uspokojenie sytuacji było krótkotrwałe – w styczniu władze podjęły próbę wycofania się z jednego z postanowień porozumień sierpniowych (wprowadzenia wszystkich wolnych sobót). W odpowiedzi „Solidarność” wezwała do bojkotu pracy w soboty. Nasilały się także lokalne konflikty, z których największe znaczenie miały protesty w regionie jeleniogórskim i na Podbeskidziu. W obu przypadkach chodziło o kwestię ukarania lokalnych notabli, winnych rozmaitych nadużyć.

Powstanie „Solidarności” zapoczątkowało szeroką falę odnowy w całym społeczeństwie. Demokratyzowały się istniejące wcześniej stowarzyszenia (zwłaszcza związki twórcze), liberalizacja była widoczna w mediach, nawet w samej PZPR powstały struktury poziome (zwane „poziomkami”), domagające się wewnątrzpartyjnej demokracji. Walkę o własne niezależne organizacje podjęli także uczniowie, studenci i rolnicy. Władze początkowo odmawiały ich rejestracji. W związku z tym w styczniu 1981 r. trwały różnego rodzaju protesty, z których największe znaczenie miał strajk rolników w Ustrzykach (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 10) i studentów w Łodzi.

Spore nadzieje wiązano z objęciem urzędu premiera przez gen. Wojciecha Jaruzelskiego (11 lutego 1981 r.). Naiwnie sądzono, iż jego mundur stanowi gwarancję patriotyzmu i daje szansę na uporządkowanie sytuacji w kraju. Apel nowego premiera o „90 spokojnych dni” spotkał się z poparciem „Solidarności”, mimo że jedynym ustępstwem władz była zgoda na rejestrację Niezależnego Zrzeszenia Studentów. Wkrótce jednak, w rezultacie kolejnej prowokacji władz, Polska po raz kolejny stanęła na krawędzi konfrontacji.

19 marca 1981 r. w Bydgoszczy na posiedzenie Wojewódzkiej Rady Narodowej udała się delegacja rolników walczących o własny związek zawodowy, której towarzyszył lider miejscowej „Solidarności” Jan Rulewski. Mimo iż byli oni zaproszeni na obrady, zostały one niespodziewanie przerwane, związkowcom zaś nakazano opuścić salę. Gdy odmówili, wkroczyła milicja, która wyprowadziła protestujących. Trzy osoby, w tym Rulewskiego, poturbowano. „Solidarność” potraktowała to jako atak na cały związek. 27 marca przeprowadzono czterogodzinny strajk ostrzegawczy, który ogarnął cały kraj, a na 31 marca zapowiedziano bezterminowy strajk generalny. Podstawowym postulatem było ukaranie winnych zejść w Bydgoszczy. Powszechnie przygotowywano się do konfrontacji – władze „Solidarności” przenosiły swoje siedziby do największych zakładów pracy, gromadzono żywność, przygotowano procedury na wypadek użycia siły. Napięcie wzrastało, że jednocześnie przedłużono odbywające się na terenie Polski manewry wojsk Układu Warszawskiego „Sojuz '81”. Ostatecznie wieczorem 30 marca Wałęsa podjął decyzję o odwołaniu strajku, mimo że władze nie spełniły żądań Związku (obiecano jedynie przeprowadzenie śledztwa oraz rejestrację związku rolników).

Decyzja przewodniczącego nasiliła konflikt w „Solidarności”. Związany był on z jednej strony z lekceważeniem przez Wałęsę statutowych organów Związku, z drugiej zaś ze sporem o linię postępowania wobec władz. Coraz więcej działaczy uważało, iż nie można nieustannie iść na ustępstwa. Sposób rozwiązania kryzysu bydgoskiego spowodował też demobilizację Związku, który już nigdy nie reprezentował takiej siły, jak w marcu 1981 r.

Kolejne tygodnie upłynęły na wyborach władz „Solidarności” różnych szczebli, a także dyskusjach nad jej ostatecznym kształtem terytorialnym. Spierali się zwolennicy tworzenia dużych, silnych regionów z tymi, którzy pragnęli, aby struktura Związku odzwierciedlała podział administracyjny kraju (49 województw). Ukazał się pierwszy numer „Tygodnika Solidarność”, legalnego pisma Związku, którego nakład (i tak niezaspokajający potrzeb) wynosił pół miliona egzemplarzy. Redaktorem naczelnym tygodnika został Tadeusz Mazowiecki. Ogółem podczas karnawału „Solidarności”, jak często określa się okres szesnastu miesięcy legalnego istnienia Związku, ukazywało się około dwu tysięcy niezależnych pism, w większości poza cenzurą. Były wśród nich organy NSZZ „Solidarność” różnych szczebli, pisma uczniowskie, studenckie, rolnicze, tworzących się coraz liczniej nowych organizacji, w tym partii politycznych. Bujny rozkwit przeżywało także niezależne od władz życie kulturalne.

Wielkim ciosem dla społeczeństwa polskiego stał się zamach na papieża Jana Pawła II (13 maja 1981 r.). W całym kraju w intencji jego wyzdrowienia organizowano modlitwy, a także „białe marsze”. Wkrótce potem zmarł Prymas Tysiąclecia, kardynał Stefan Wyszyński, służący zawsze „Solidarności” swoją radą i wsparciem. Jego następcą został abp Józef Glemp.

Tymczasem nadal pogarszała się sytuacja gospodarcza. Wprowadzenie systemu kartkowej reglamentacji podstawowych artykułów żywnościowych nie przyniosło poprawy. W odpowiedzi organizowano liczne protesty, z których największy rezonans uzyskiwały tak zwane marsze głodowe. Drugim, nie mniej ważnym powodem protestów była kwestia więźniów politycznych, w tym aresztowanych już po powstaniu „Solidarności” przywódców KPN. W całym kraju przy regionach NSZZ „Solidarność”, a także przy strukturach NZS powstawały Komitety Obrony Więzionych za Przekonania (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 11).

Systematycznie nasilała się propaganda antysolidarnościowa. Związek oskarżano o destabilizowanie kraju, pogarszanie stanu gospodarki itp. (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 14, 15). Jednocześnie trwały zakulisowe działania Służby Bezpieczeństwa, która próbowała werbować agenturę wśród związkowców, wzmacniać wewnętrzne konflikty i paraliżować działania „Solidarności”. Posunięcia te były jednak w dużym stopniu nieskuteczne w obliczu siły niezależnego ruchu społecznego.

Kulminacją okresu legalnego istnienia Związku był I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Odbył się on w dwu turach (5–10 września i 26 września – 7 października 1981 r.) w Gdańsku, w Hali „Olivii”. 896 delegatów reprezentowało blisko dziesięć milionów rzeszę związkowców. W rzeczywistości zjazd był rodzajem wolnego zgromadzenia reprezentantów narodu, oazą demokracji w totalitarnym kraju (przywiązanie do reguł demokracji miało także swoje negatywne strony w postaci przedłużenia czasu obrad). Najważniejszym dokumentem przyjętym podczas pierwszej tury było *Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej* (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 17). Wywołało ono wściekłość propagandy rządowej i falę protestów ze strony władz innych państw bloku sowieckiego (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 18, 19). Podczas drugiej tury uchwalono program „Solidarności” (*Samorządna Rzeczpospolita*) oraz wybrano jej władze. Przewodniczącym pozostał Wałęsa, chociaż blisko połowa (45 proc.) głosów padła na jego bardziej radykalnych konkurentów (Andrzeja Gwiazdę, Jurczyka, Rulewskiego).

W październiku 1981 r. gen. Jaruzelski objął, przy poparciu Moskwy, funkcję I sekretarza KC PZPR. Wkrótce przygotowania do siłowej rozprawy z „Solidarnością” weszły w ostatnią fazę. Mimo sygnałów ostrzegawczych, takich jak wysłanie w teren wojskowych grup operacyjnych czy pacyfikacja strajku w Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarniczej (2 grudnia 1981 r., *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 20), Związek nie przygotował się do starcia. Z pewnością uspokajająco działało poczucie siły, a także pamięć o wszystkich poprzednich niedoszłych konfrontacjach. Nie doceniano determinacji władzy, która dla utrzymania komunistycznego totalitaryzmu gotowa była nie tylko na ryzyko wywołania wojny domowej, ale także na zwrócenie się do Moskwy o wprowadzenie wojsk sowieckich na teren PRL, jak to uczynił gen. Jaruzelski w początkach grudnia 1981 r.

Ostatecznie, mimo braku militarnego wsparcia ze strony Związku Sowieckiego, 12 grudnia 1981 r. w godzinach popołudniowych rozpoczęto operację wprowadzenia stanu wojennego. Jeszcze przed północą zajęto stacje radiowe i telewizyjne, centrale telefoniczne i wyłączono telefony, rozpoczęła się także akcja internowania przywódców „Solidarności”. Już pierwszej nocy ujęto blisko trzy tysiące osób. Po północy 13 grudnia stan wojenny został bezprawnie „zalegalizowany” przez Radę Państwa, która nie mając takich uprawnień, przyjęła stosowny dekret. Władzę w kraju przejęła Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego z gen. Jaruzelskim na czele. Na ulicach miast pojawiły się tysiące czołgów i transporterów opancerzonych, krążyły uzbrojone patrole. Wprowadzono godzinę milicyjną, cenzurę całej korespondencji, zakaz opuszczania miejsca zamieszkania bez specjalnej przepustki, zawieszono działalność wszystkich organizacji z wyjątkiem PZPR, zakazano strajków i manifestacji. Zawieszono wydawanie większości pism, nadawano tylko jeden program radiowy i telewizyjny. Wiele zakładów zmilitaryzowano, w setkach przedsiębiorstw i instytucji pojawili się komisarze wojskowi.

W odpowiedzi w całym kraju wybuchły liczne strajki, w Gdańsku ocaleni członkowie Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” powołali Krajowy Komitet Strajkowy. Od 14 grudnia zaczęły się ukazywać pierwsze pisma podziemne. Protesty jednak brutalnie pacyfikowano, czasem wystarczyła manifestacja siły, by skłonić strajkujących do poddania się. Przełomowy okazał się 16 grudnia, gdy spacyfikowano kopalnię „Wujek”. W wyniku użycia broni zginęło sześciu górników, trzech kolejnych zmarło w szpitalu. Masakra ta, a także nasilające się represje (tysiące aresztowanych i internowanych, pierwsze procesy) spowodowały stopniowe załamanie się ruchu strajkowego. Ostatni protest przerwali górnicy z kopalni „Piast” (28 grudnia 1981 r.), którzy po pacyfikacji Kopalni Węgla Kamiennego „Wujek” strajkowali pod ziemią.

Wojskowa junta wygrała pierwszą bitwę. Na klęskę „Solidarności” wpłynęło kilka czynników – zaskoczenie, internowanie już pierwszej nocy tysięcy liderów, przerwanie łączności, skala użytych środków wojskowo-milicyjnych, wywołane w społeczeństwie przerażenie, wprowadzenie drakońskich kar za protesty (grożono nawet karą śmierci). Pewną rolę odegrała także postawa Kościoła, a zwłaszcza prymasa Glempa, który wzywał do spokoju. Załamanie grudniowych strajków nie oznaczało jednak końca oporu. Samorzutnie tworzone konspiracyjne struktury, setki osób (w tym część przywódców, którzy uniknęli internowania) zaczęły ukrywać się, organizowano podziemne drukarnie, zbierano informacje, organizowano pomoc dla represjonowanych i ich rodzin (w czym ogromną rolę odegrał Kościół).

Wkrótce samorzutnie rozwinęły się formy oporu społecznego, takie jak zapalanie świec w oknach na znak pamięci o prześladowanych, noszenie oporników, malowanie napisów na murach. W niektórych regionach próbowano 13 każdego miesiąca organizować krótkie strajki. W Świdniku narodziła się specyficzna forma sprzeciwu wobec zakłamej propagandy – manifestacyjne spacerki podczas transmisji „Dziennika Telewizyjnego”.

W styczniu 1982 r. powstała pierwsza struktura konspiracyjna o zasięgu krajowym – Ogólnopolski Komitet Oporu. Powołali go ukrywający się w Gdańsku członkowie Prezydium KK, Andrzej Konarski i Eugeniusz Szumiejko. Zdołali oni nawiązać kontakt z głównymi regionami podziemnej „Solidarności”. OKO padło jednak ofiarą sporu o formułę działania w warunkach stanu wojennego. Część działaczy podziemia uważała, że należy utworzyć silne, scentralizowane struktury konspiracyjne, które przygotowują strajk generalny, aby zmusić władze do ustępstw („krótki skok”). Inni byli zwolennikami „długiego marszu”, a więc budowy „społeczeństwa podziemnego” podejmującego zróżnicowane rozproszone inicjatywy. Ostatecznie, 22 kwietnia 1982 r., powołano Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność”, która stała się kierowniczym organem podziemnego Związku, aczkolwiek odstąpiono od koncepcji zwartej, scentralizowanej konspiracji (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 32). W skład TTK weszli liderzy największych regionów: Zbigniew Bujak (Mazowsze), Władysław Frasyniuk (Dolny Śląsk), Władysław Hardek (Małopolska), Bogdan Lis (Gdańsk), wkrótce dołączył także Eugeniusz Szumiejko. Skład TTK do końca jej istnienia ulegał wielokrotnym zmianom, co było rezultatem zarówno wpadek poszczególnych jej członków, jak i dołączania reprezentantów nowych regionów.

Oprócz podziemia związkowego powstawały dziesiątki innych struktur. Były to organizacje młodzieżowe, studenckie, rolnicze (w 1982 r. powstał Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników). Także spory w podziemnej „Solidarności” prowadziły do powstawania nowych organizacji. Największą z nich była powołana w czerwcu 1982 r. we Wrocławiu Solidarność Walcząca, na której czele stał Kornel Morawiecki (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 30). Organizację tę, która wkrótce zyskała zasięg ogólnopolski, charakteryzował radykalizm postaw i żądań; otwarcie deklarowano dążenie do obalenia systemu komunistycznego nie tylko w Polsce, lecz także w całym bloku wschodnim.

TKK początkowo ogłosiła pojednawczy program „5 x tak” (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 27), proponując władzom zawarcie kompromisu. Gdy nie nastąpił żaden odzew, opublikowano kolejny, tym razem „5 x nie” (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 28), wzywając m.in. do masowych manifestacji w drugą rocznicę podpisania porozumienia w Gdańsku. 31 sierpnia 1982 r. doszło do największej z wielu fal manifestacji w okresie stanu wojennego. Demonstrowano w 66 miastach, niestety w wyniku pacyfikacji protestu zginęło pięć osób, w tym trzy w Lubinie, gdzie strzelano do manifestantów.

Władze uznały pacyfikację demonstracji za swój sukces, który pozwolił na ostateczną rezygnację z planów odbudowy „Solidarności” kontrolowanej przez SB. 8 października 1982 r., Sejm PRL przyjął nową ustawę o związkach zawodowych, która zdelegalizowała wszystkie zawieszone dotychczas organizacje związkowe, w tym „Solidarność”. W odpowiedzi wybuchły spontaniczne strajki i manifestacje, TKK zaś wezwała do strajku generalnego na 10 listopada. Niestety poniósł on klęskę, protest podjęły tylko nieliczne grupy pracowników w pojedynczych zakładach.

Postępująca pacyfikacja społeczeństwa pozwoliła komunistom najpierw na zawieszenie, a następnie na zniesienie stanu wojennego, co nastąpiło 22 lipca 1983 r. Zostało ono poprzedzone drugą pielgrzymką Jana Pawła II do ojczyzny, która miała być symbolem „postępującej normalizacji” sytuacji w kraju. Kościół w okresie stanu wojennego zajął wyważone stanowisko, skupiając się na pomocy humanitarnej i wspieraniu niezależnej kultury, (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 31; Opracowania: nr 8). Wielu duchownych otwarcie wspierało podziemną „Solidarność”, do najbardziej znanych należeli: ks. Henryk Jankowski z Gdańska, ks. Kazimierz Janczarz z Nowej Huty, ks. Jerzy Popiełuszko z Warszawy i ks. Adam Wiktor z Wrocławia (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 26).

Bilans stanu wojennego jest zatrważający – kilkadziesiąt ofiar śmiertelnych (do dziś nie znamy pełnej listy), tysiące rannych, kilkadziesiąt tysięcy aresztowanych, z których ponad jedenaście tysięcy stanęło przed sądem. Blisko dziesięć tysięcy osób osadzono w obozach odosobnienia (ostatnich internowanych zwolniono w grudniu 1982 r.). Tysiące działaczy „Solidarności” zmuszono do emigracji. Liczby skazanych przez kolegia czy też zwolnionych z pracy nie znamy. Mimo drakońskiej podwyżki cen wprowadzonej 1 lutego 1982 r. (ceny wzrosły o 270 proc.!) stan gospodarki się nie poprawił. Najważniejszą jednak ceną, którą Polska zapłaciła za stan wojenny, było zniszczenie ogromnego potencjału nadziei, entuzjazmu, chęci pracy dla dobra wspólnego, jaki charakteryzował Polaków po Sierpniu '80. Tej straty nie odrobimy już nigdy.

Komunistyczne władze zdołały osłabić i rozbić „Solidarność”, nie udało się im jednak osiągnąć głównego celu – zniszczenia Związku. W okresie stanu wojennego powstało (i trwało w kolejnych latach) prawdziwe podziemne społeczeństwo. Składały się na nie nie tylko różnej maści struktury konspiracyjne (związkowe, polityczne, młodzieżowe itp.), lecz także masowy drugi obieg wydawniczy (tysiąc wydanych w podziemiu tytułów książek i pism), kultura niezależna (teatr, plastyka, muzyka itp.). W wielu miastach Polski swoje krótkie audycje emitowało podziemne radio (pierwszą audycję w Warszawie w kwietniu 1982 r. nadała grupa kierowana przez Zbigniewa Romaszewskiego, zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 35). W podziemiu wydawano nawet tysiące znaczków pocztowych, które (oprócz składek i pomocy z Zachodu) stanowiły jedno z głównych źródeł finansowania konspiracji. Również na emigracji działały prężne struktury, na czele z Biurem Zagranicznym NSZZ „Solidarność” w Brukseli. Wielkim wzmocnieniem dla „Solidarności” stała się Pokojowa Nagroda Nobla, przyznana Lechowi Wałęsie w październiku 1983 r.

Kolejne lata to okres swoistego klinczu, w jaki popadły władze i podziemna „Solidarność”. Trwały represje (zachowano większość przepisów prawnych z okresu stanu wojennego), mimo dwu kolejnych amnestii (1983 i 1984 r.) nie zdołano „rozładować” podziemia. W dalszym ciągu dopuszczano się mordów politycznych, z których najgłośniejszym było zabójstwo przez funkcjonariuszy SB kapelana „Solidarności”, ks. Jerzego Popiełuszki (19 października 1984 r.). Z drugiej strony wyczerpywały się siły podziemia, coraz słabszy był odzew na wezwania do kolejnych protestów, część działaczy rezygnowała z konspiracji. Poszukiwano nowych form aktywności.

W 1985 r. powstał pacyfistyczno-ekologiczny Ruch Wolność i Pokój (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 37), którego członkowie walczyli o prawo do odmowy służby wojskowej oraz o zamknięcie zakładów w szczególnie zanieczyszczonym środowisku. W tym samym czasie rozszerzało się spektrum niezależnych partii politycznych, odbudowywał się KPN (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 36), powstała Liberalno-Demokratyczna Partia „Niepodległość” i Polska Partia Niepodległościowa. Wielu działaczy związkowych angażowało się w ruch Duszpasterstw Ludzi Pracy, działających przy niektórych parafiach.

Władze PRL, korzystając z polityki pierestrojki proklamowanej przez Michaiła Gorbaczowa, w 1986 r. podjęły próbę przełamania impasu. Ogłoszono wówczas kolejną amnestię, w wyniku której zwolniono większość więźniów politycznych. Zapowiedziano jednocześnie rezygnację z wytaczania kolejnych procesów politycznych, zaostrożono jednak kodeks wykroczeń, wprowadzając wyższe grzywny oraz możliwość konfiskaty „narzędzia przestępstwa” (np. samochodu). Umiarkowanym działaczom opozycji złożono ofertę wejścia w skład nowo utworzonej Rady Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa. Została ona w większości odrzucona. Część środowisk skorzystała z innej propozycji – podjęcia legalnej działalności w formie stowarzyszeń. Większość ludzi „Solidarności” odrzuciła propozycje władz, część postanowiła jednak wykorzystać zmianę sytuacji do znalezienia nowych form działania.

29 września 1986 r. Lech Wałęsa powołał jawną Tymczasową Radę NSZZ „Solidarność” (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 38). W ślad za nią, w niektórych regionach, zaczęły powstawać lokalne jawne reprezentacje Związku. Decyzja Wałęsy wywołała spór między zwolennikami jawnego i konspiracyjnego działania, stopniowo przewagę zyskiwali ci pierwsi. Podejmowano nawet próby odbudowy jawnej „Solidarności” na poziomie zakładów. Z drugiej strony rosnącą popularnością, zwłaszcza wśród młodzieży, cieszyły się ugrupowania radykalne, przede wszystkim Solidarność Walcząca. O swoją pozycję niepokoiła się wciąż tkwiąca w konspiracji TKK. Część przywódców związku z lat 1980–1981 żądała odbudowy legalnych władz NSZZ „Solidarność”. W kwietniu 1987 r. powołali oni Grupę Roboczą Komisji Krajowej.

Stopniowo jednak przewagę zyskiwała grupa skupiona wokół Wałęsy. 25 października 1987 r. rozwiązano TKK i TRS, powołano nowy organ kierowniczy w postaci Krajowej Komisji Wykonawczej NSZZ „Solidarność”. Nieustannie proponowano władzom zawarcie kompromisu. W kierownictwie PZPR rozważano już wówczas warianty możliwego porozumienia, wykluczając jednak stanowczo przywrócenie legalnej działalności „Solidarności”.

W związku z osłabieniem represji, pojawiały się nowe ruchy opozycyjne. Jednym z najciekawszych była wrocławska Pomarańczowa Alternatywa (zob. *Materiały dla ucznia*, Opracowania: nr 10), która wkrótce zyskała naśladowców w całym kraju. Organizowane przez nią happeningi wysmiewały oficjalną propagandę, a szarże milicjantów na młodych ludzi przebranych za krasnoludki ostatecznie kompromitowały system. W listopadzie 1987 r. odrodziła się Polska Partia Socjalistyczna (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 40), która niestety wkrótce uległa wewnętrznym podziałom. W całym kraju odbudowywano struktury NZS.

Tymczasem wzrastające niezadowolenie społeczne znalazło ujście w postaci dwu fal strajków (na przełomie kwietnia i maja oraz w drugiej połowie sierpnia 1988 r.). Jednym z podstawowych postulatów była relegalizacja „Solidarności”. W obliczu możliwości wybuchu masowego buntu władze zdecydowały się pod koniec sierpnia na złożenie Lechowi Wałęsie propozycji podjęcia rozmów Okrągłego Stołu w zamian za zakończenie protestu (zob. *Materiały dla ucznia*, Wybór źródeł: nr 41). Oferta została przyjęta, przewodniczący „Solidarności” nie bez trudu przekonał robotników do zaprzestania strajku. Rozpoczęły się zakulisowe negocjacje. Przyczyniły się one do pogłębienia rozłamu w „Solidarności”. Część działaczy uznawała, że zamiast negocjować reformę PRL, należy dążyć do obalenia systemu komunistycznego, wykorzystując osłabienie władz.

Po kilku tygodniach bezowocnych negocjacji (kością niezgody była relegalizacja Związku) komuniści zaczęli dążyć do zerwania rozmów. Nowy rząd Mieczysława Rakowskiego podjął prowokacyjną decyzję o likwidacji kolebki „Solidarności” – Stoczni Gdańskiej. Punktem przełomowym stała się debata telewizyjna, w której Lech Wałęsa bezapelacyjnie pokonał lidera reżimowych związków zawodowych, Alfreda Miodowicza. Przygotowując się do ostatecznych rozmów, Wałęsa 18 grudnia 1988 r. powołał Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”, w którego skład weszło grono wybitnych intelektualistów, działaczy Związku i innych ugrupowań niezależnych.

Rozmowy Okrągłego Stołu rozpoczęły się 6 lutego 1989 r. i trwały do 5 kwietnia. Przy słynnym meblu zebrano się tylko dwa razy – na rozpoczęcie i zakończenie obrad. Przez resztę czasu trwały negocjacje w rozmaitych grupach roboczych, tak zwanych podstolikach. Zawarte porozumienia określały kształt reformy systemu

politycznego PRL. Zakładano powołanie nowych organów państwa – senatu oraz wyposażonego w ogromne kompetencje prezydenta. Wybory do senatu miały być wolne, do sejmu zaś niezależni kandydaci mogli się ubiegać tylko o 35 proc. miejsc. Ponownie zalegalizowano „Solidarność” (ale ze zmienionym statutem), na czas kampanii wyborczej zezwolono na wydawanie przez opozycję dziennika (na czele „Gazety Wyborczej” stanął Adam Michnik). Na ograniczony charakter okrągłostołowej umowy wskazuje fakt, że w maju 1989 r. odmówiono ponownej rejestracji NZS. Dla przeciwników porozumienia z komunistami koronnym dowodem na ich złowrogie intencje był fakt, że w pierwszej połowie 1989 r. „nieznani sprawcy” zamordowali trzech duchownych związanych z opozycją – ks. Stanisława Suchowolca, ks. Stefana Niedzielaka i ks. Sylwestra Zycha. Część ugrupowań opozycyjnych wezwała do bojkotu wyborów.

Kompromis, z trudem zawarty przy Okrągłym Stole, okazał się nieaktualny już w dniu wyborów – 4 czerwca 1989 r. społeczeństwo znalazło sposób, by wyrazić swoje zdanie – wybory potraktowano jako plebiscyt. Głosowano na kandydatów Komitetów Obywatelskich, w całości skreślano zaś listy, na których znajdowali się kandydaci obozu rządzącego. W rezultacie ludzie „Solidarności” obsadzili większość dostępnych miejsc w sejmie i senacie, nie wybrano zaś prawie żadnego reprezentanta władz, przepadła prawie w całości lista krajowa, na której znajdowali się prominentni przedstawiciele reżimu. W wyniku obu tur głosowania kandydaci z „drużyny Wałęsy” zdobyli 99 ze 100 miejsc w senacie i wszystkie (161) miejsca w sejmie przeznaczone do wolnych wyborów.

Wynik wyborów czerwcowych pokazał jednoznacznie, że ustalenia Okrągłego Stołu, gwarantujące utrzymanie władzy w rękach PZPR, stały się nieaktualne. Tym bardziej, że w posadach zaczęły się chwiać (w dużym stopniu pod wpływem wydarzeń w Polsce) także inne dyktatury komunistyczne. Przy wsparciu kilku posłów i senatorów Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego zdołano, co prawda, jeszcze wybrać jednym głosem gen. Jaruzelskiego na prezydenta PRL, jednak wyznaczony przez niego na nowego premiera szef MSZ, gen. Czesław Kiszczak, nie zdołał sformować rządu. W tej sytuacji nowym premierem został 24 sierpnia 1989 r. wskazany przez Wałęsę Tadeusz Mazowiecki. Polska wstąpiła na drogę wiodącą ku niepodległości i wolności.

NSZZ „Solidarność” nie zdołał się odbudować w kształcie z 1981 r. Związek zapłacił wysoką cenę za swoje zaangażowanie w transformację ustrojową kraju. Gdy w kwietniu 1990 r. odbywał się II Krajowy Zjazd Delegatów, „Solidarność” liczyła niewiele ponad dwa miliony członków. Ze względu na spór z lat 1987–1990 poza Związkiem znalazło się wielu czołowych działaczy. Część z nich powołała własny związek – NSZZ „Solidarność ‘80”.

„Solidarność” z pewnością nie była tylko związkiem zawodowym. W latach 1980–1981 był to masowy ruch społeczny, niekiedy nazywany bezkrwawym powstaniem narodowym. Wokół związku zawodowego skupiły się dziesiątki organizacji i środowisk. Po 13 grudnia 1981 r. „Solidarność” zesłała do podziemia, z natury rzeczy tracąc swój masowy charakter. Stała się niezwykłym ruchem oporu, nieodwołującym się do przemocy (mimo przemocy ze strony władzy), który zdołał stworzyć prawdziwe „społeczeństwo podziemne”. Nie zdołał go pokonać reżim komunistyczny. Nie ulega wątpliwości, iż to właśnie ludziom „Solidarności” swoją wolność zawdzięczają także inne państwa Europy Środkowo-Wschodniej, nie tylko Polska. W ciągu zaledwie dziesięciu lat został pokonany system totalitarny, o którym sądzono, że przetrwa setki lat.

Lukasz Kamiński

POLSKA I ŚWIAT W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH XX WIEKU. PRZEGLĄD NAJISTOTNIEJSZYCH WYDARZEŃ

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1980	
	4 stycznia – sankcje USA wobec ZSRR po wkroczeniu Armii Radzieckiej do Afganistanu 25 grudnia 1979 r.
11–15 lutego – w Warszawie obraduje VII Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). 18 lutego – dymisja prezesa Rady Ministrów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL), Piotra Jaroszewicza, nowym premierem zostaje Edward Babiuch.	13–24 lutego – XIII Zimowe Igrzyska Olimpijskie w Lake Placid.
23 marca – wybory do Sejmu PRL i Wojewódzkich Rad Narodowych (według danych oficjalnych frekwencja wyniosła 98,9 proc.).	18–19 maja – spotkanie w Warszawie sekretarza generalnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR), Leonida Breżniewa i prezydenta Francji Valéry'ego Giscarda d'Estaing; pierwsze, na tak wysokim szczeblu, spotkanie po agresji radzieckiej w Afganistanie, nie przynosi przełomu w stosunkach międzynarodowych.
2–3 kwietnia – pierwsze posiedzenie Sejmu PRL VIII kadencji: marszałkiem sejmu zostaje Stanisław Gucwa, przewodniczącym Rady Państwa PRL Henryk Jabłoński, premierem Edward Babiuch.	
1 lipca – wprowadzenie cen komercyjnych na mięso i wędliny w stołówkach i bufetach zakładowych, odpowiedzią strajki w zakładach Mielca, Ursusa, Sanoka i Tarnowa; następnie także w innych miejscowościach. 8–24 lipca – szczególne nasilenie strajków na Lubelszczyźnie z kulminacją 18 i 19 lipca.	19 lipca – 3 sierpnia – XXII Letnie Igrzyska Olimpijskie w Moskwie; kraje Zachodu zbojkotowały zawody w proteście przeciwko radzieckiej agresji w Afganistanie.
14–31 sierpnia – strajk w Stoczni Gdańskiej im. Lenina, fala strajkowa rozlewa się po całym kraju, pod koniec strajkuje ok. 750 zakładów pracy. 16 sierpnia – powstaje Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS) w Gdańsku, który dzień później przedstawia listę 21 postulatów. 19 sierpnia – powstaje MKS w Szczecinie, strajki w Elblągu. 24 sierpnia – Józef Pińkowski zastępuje Edwarda Babiucha na stanowisku premiera rządu PRL. 26 sierpnia – powstaje MKS we Wrocławiu 27 sierpnia – powstaje MKS w Wałbrzychu. 29 sierpnia – powstaje MKS w Jastrzębiu. 30 sierpnia – podpisanie porozumienia między MKS w Szczecinie a delegacją rządową. 31 sierpnia – podpisanie porozumienia między MKS w Gdańsku a delegacją rządową.	

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1980	
<p>3 września – podpisanie porozumienia między MKS w Jastrzębiu-Zdroju a delegacją rządową.</p> <p>Wrzesień – w całym kraju powstają zakładowe komitety założycielskie niezależnych samorządnych związków zawodowych oraz struktury międzyzakładowe.</p> <p>4 września – powstaje Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Mazowsze”, który następnie przekształca się w Region „Mazowsze” NSZZ „Solidarność”.</p> <p>5 września – odwołanie Edwarda Gierka z funkcji I sekretarza KC PZPR, jego następcą zostaje Stanisław Kania.</p> <p>17 września – przedstawiciele ponad 30 międzyzakładowych komitetów założycielskich (MKZ) i międzyzakładowych komisji robotniczych (MKR) z całego kraju decydują o powołaniu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (NSZZ „Solidarność”).</p>	<p>22 września – początek wojny iracko-irańskiej.</p>
<p>3 października – godzinny, powszechny strajk ostrzegawczy jako wyraz protestu przeciwko odwlekaniu rejestracji „Solidarności”.</p> <p>27 października – w Toruniu powstaje Komisja Konsultacyjno-Porozumiewawcza Organizacji Partyjnych („struktury poziome”).</p> <p>18–19 października – spotkanie założycielskie Niezależnego Zrzeszenia Studentów (NZS).</p> <p>24 października – Sąd Wojewódzki w Warszawie wpisuje do rejestru związków NSZZ „Solidarność”, samowolnie zmienia statut, skreślając zapisy dotyczące prawa do strajku i dodając stwierdzenie o respektowaniu przez Związek kierowniczej roli PZPR; doprowadza to do „kryzysu rejestracyjnego”.</p> <p>25 października – powstanie dążącego do odnowy ruchu harcerskiego Porozumienia Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM).</p>	<p>9 października – Czesław Miłosz laureatem literackiej Nagrody Nobla.</p>
<p>10 listopada – rejestracja NSZZ „Solidarność”; koniec „kryzysu rejestracyjnego”.</p>	<p>4 listopada – Ronald Reagan zwycięża w wyborach prezydenckich w USA.</p>
<p>5 grudnia – rozwiązanie Centralnej Rady Związków Zawodowych (CRZZ).</p> <p>9 grudnia – wybuch ropy i gazu w Karlinie.</p> <p>16 grudnia – odsłonięcie Pomnika Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku</p>	<p>5 grudnia – spotkanie w Moskwie przywódców krajów Układu Warszawskiego, presja na władze PRL, by powstrzymały rozwój „Solidarności”.</p>
1981	
<p>21 stycznia – początek strajku studenckiego w Łodzi; protestujący domagają się rejestracji Niezależnego Zrzeszenia Studentów.</p>	
<p>11 lutego – gen. armii Wojciech Jaruzelski premierem rządu PRL.</p> <p>19 lutego – zgoda władz na rejestrację NZS i zakończenie studenckiego strajku w Łodzi.</p> <p>18–20 lutego – podpisanie porozumień rzeszowsko-ustrzyckich, m.in. gwarantujących nienaruszalność chłopskiej własności ziemi.</p>	

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1981	
<p>8 marca – z połączenia działających od jesieni 1980 r. niezależnych związków chłopskich powstaje NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” (zarejestrowany 12 maja).</p> <p>17 marca – powstanie organizacji skupiającej zakładowe ogniw NSZZ „Solidarność” z największych zakładów pracy – „Sieć”.</p> <p>19 marca – pobicie w gmachu WRN w Bydgoszczy działaczy NSZZ „Solidarność”, rozpoczyna się, trwający do końca miesiąca, tzw. kryzys bydgoski; w tym czasie na terytorium Polski przebywają wojska Układu Warszawskiego, uczestniczące w manewrach „Sojuz ‘81”.</p> <p>23 marca – powstaje Konfederacja Autonomicznych Związków Zawodowych.</p> <p>27 marca – czterogodzinny powszechny strajk ostrzegawczy wymuszający podjęcie przez władze rozmów z „Solidarnością”.</p> <p>30 marca – odwołanie zapowiadanego na 31 marca bezterminowego strajku generalnego.</p>	
<p>1 kwietnia – początek sprzedaży mięsa i jego przetworów na kartki; w kolejnych miesiącach zakres reglamentowanych towarów stopniowo się rozszerza.</p> <p>3 kwietnia – ukazuje się pierwszy numer „Tygodnika Solidarność”.</p>	
<p>4 maja – po 10 miesiącach wstrzymywania odbywa się premiera filmu <i>Miś</i> Stanisława Barei.</p> <p>31 maja – w Warszawie z udziałem wielotysięcznych tłumów odbywają się uroczystości pogrzebowe kard. Stefana Wyszyńskiego (zmarł 28 maja).</p>	<p>13 maja – zamach na Jana Pawła II na placu św. Piotra w Watykanie.</p> <p>27 maja – Złota Palma na festiwalu filmowym w Cannes dla <i>Człowieka z żelaza</i> w reżyserii Andrzeja Wajdy.</p>
<p>1 czerwca – powstaje Komitet Założycielski Związku Zawodowego Funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej.</p> <p>9 czerwca – rejestracja NSZZ Indywidualnych Rzemieślników „Solidarność”.</p> <p>28 czerwca – odsłonięcie w Poznaniu pomnika Poznańskiego Czerwca 1956 r.</p>	
<p>7 lipca – dotychczasowy biskup warmiński, Józef Glemp zostaje arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim i warszawskim oraz prymasem Polski.</p> <p>14–21 lipca – w Warszawie obraduje IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR.</p> <p>27 lipca – krajowa premiera filmu <i>Człowiek z żelaza</i> w reżyserii Andrzeja Wajdy.</p> <p>30 lipca – w Łodzi i innych miastach odbywają się „marsze głodowe”, czyli protesty przeciwko stale pogarszającej się sytuacji zaopatrzenia w żywność.</p> <p>31 lipca – sejm uchwała nową ustawę o kontroli publikacji i widowisk, czyli cenzurze, przewiduje ona możliwość zaskarżenia decyzji cenzorów do sądu oraz zaznaczania ingerencji cenzorskich w publikowanych tekstach.</p>	

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1981	
<p>3 sierpnia – blokada ronda na skrzyżowaniu ul. Marszałkowskiej i Alej Jerozolimskich w Warszawie jako protest przeciwko uniemożliwieniu przez MO przejazdu manifestacyjnego kolumny pojazdów Miejskich Zakładów Komunikacyjnych.</p> <p>21 sierpnia – Jerzy Urban rzecznikiem rządu PRL.</p>	
<p>5–10 września oraz 23 września – 7 października – obraduje w Gdańsku Oliwie I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność” (I KZD NSZZ „Solidarność”).</p> <p>8 września – I KZD NSZZ „Solidarność” uchwała <i>Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej</i>.</p> <p>28 września – samorozwiązanie się Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR” (KSS „KOR”), ogłoszone przez prof. Edwarda Lipińskiego na I KZD NSZZ „Solidarność”.</p> <p>28 września – powstanie Klubu Służby Niepodległości (KSN).</p>	
<p>16 października – gen. Wojciech Jaruzelski zostaje I sekretarzem KC PZPR.</p> <p>26 października – wybucha strajk w Wyższej Szkole Inżynierskiej im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu – początek fali strajków w polskich wyższych uczelniach.</p>	<p>6 października – zamachowcy zabijają prezydenta Egiptu Anwara Sadata.</p>
<p>22 listopada – powołanie do życia Klubów Rzeczypospolitej Samorządnej „Wolność-Sprawiedliwość-Niepodległość”.</p> <p>25 listopada – strajk studentów Wyższej Oficerskiej Szkoły Pożarnictwa (WOSP) w Warszawie.</p>	
<p>2 grudnia – pacyfikacja strajku studentów WOSP w Warszawie.</p> <p>11 grudnia – w Warszawie rozpoczynają się obrady Kongresu Kultury Polskiej.</p> <p>12 grudnia – w godzinach popołudniowych rozpoczyna się operacja wprowadzenia stanu wojennego; zajęcie przed północą stacji radiowych i telewizyjnych, centrali telefonicznych, wyłączenie telefonów; rozpoczęcie późną nocą pierwszych internowań działaczy „Solidarności” (w ciągu kilku godzin zatrzymano ok. 3 tys. osób).</p> <p>13 grudnia – wprowadzenie stanu wojennego, powstanie pozakonstytucyjnej Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego (WRON).</p> <p>13 grudnia – w wielu zakładach w kraju rozpoczynają się strajki okupacyjne.</p> <p>14 grudnia – we Wrocławiu ukazuje się pierwszy numer pisma „Z Dnia na Dzień” – pierwszego podziemnego pisma NSZZ „Solidarność”.</p> <p>16 grudnia – krwawa pacyfikacja strajku w Kopalni Węgla Kamiennego (KWK) „Wujek” w Katowicach, ginie 9 górników.</p> <p>28 grudnia – koniec ostatniego strajku okupacyjnego w kopalni „Piast” w Bieruniu, rozpoczętego w chwili wprowadzenia stanu wojennego.</p>	<p>23 grudnia – ogłoszenie sankcji ekonomicznych USA wobec Polski.</p> <p>29 grudnia – ogłoszenie sankcji ekonomicznych USA wobec ZSRR.</p>

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1982	
<p>1 stycznia – formalny początek wdrażania reformy gospodarczej.</p> <p>6 stycznia – władze rozwiązują NZZ.</p> <p>13 stycznia – powstanie pierwszej konspiracyjnej struktury zamierzającej objąć swoją działalnością cały kraj – Ogólnopolskiego Komitetu Oporu (OKO).</p> <p>20 stycznia – decyzja o budowie pierwszej polskiej elektrowni atomowej w Żarnowcu.</p> <p>25 stycznia – Sejm PRL zatwierdza dekret Rady Państwa PRL o wprowadzeniu stanu wojennego.</p>	<p>30 stycznia – Dzień Solidarności z Narodem Polskim obchodzony w USA i innych krajach Zachodu; w ponad 50 państwach telewizje nadały program „Żeby Polska była Polską”.</p>
<p>1 lutego – rząd PRL wprowadza podwyżki cen żywności (średnio o 241 proc.), opału i energii (średnio o 171 proc.).</p>	<p>5 lutego – ogłoszenie przez Wielką Brytanię sankcji ekonomicznych dla ZSRR i PRL.</p> <p>27 lutego – wycofanie <i>Człowieka z żelaza</i> przez władze PRL z finału zmagania o filmową nagrodę Oscara.</p>
<p>20 marca – zostaje rozwiązane przez władze PRL Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich (SDP).</p>	
<p>1 kwietnia – Zdzisław Najder, jeden z twórców Polskiego Porozumienia Niepodległościowego (PPN), zostaje dyrektorem Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa (w maju 1983 r. zaocznie skazany w PRL na karę śmierci za „współdziałanie z wywiadem USA”).</p> <p>12 kwietnia – emisja pierwszej audycji Radia Solidarność.</p> <p>22 kwietnia – powstanie Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” (TKK NSZZ „Solidarność”).</p>	<p>2 kwietnia – 14 czerwca – brytyjsko-argentyńska wojna o Falklandy (Malwiny).</p>
<p>1 oraz 3 maja – w wielu miastach odbywają się manifestacje „Solidarności” i starcia ze Zmotoryzowanymi Odwodami Milicji Obywatelskiej (ZOMO).</p>	<p>13 maja – nieudany zamach na Jana Pawła II w Fatimie.</p>
<p>20 czerwca – zostaje rozwiązany przez władze PRL Związek Polskich Artystów Plastyków (ZPAP).</p>	
<p>1 lipca – powstanie Biura Koordynacyjnego NSZZ „Solidarność” za granicą, z siedzibą w Brukseli.</p>	
<p>31 sierpnia – w 66 polskich miastach w rocznicę podpisania porozumień sierpniowych w Gdańsku trwają demonstracje, ginie pięć osób (w tym trzy od kul z broni palnej w Lubinie).</p>	
	<p>6–9 września – zamach terrorystyczny na polską placówkę dyplomatyczną w Bernie.</p> <p>1 października – Helmut Kohl kanclerzem RFN.</p>
<p>8 października – nowa ustawa o związkach zawodowych, delegalizująca wszystkie istniejące wcześniej związki, co umożliwia formalną likwidację, oficjalnie jedynie zawieszono do tej pory, NSZZ „Solidarność”.</p>	<p>10 października – kanonizacja o. Maksymiliana Marii Kolbego w Rzymie.</p>
<p>1 listopada – pierwsze przedstawienie „Teatru Domowego” stworzonego przez aktorów bojkotujących sceny państwowe.</p>	<p>10 listopada – umiera sekretarz generalny Komitetu Centralnego KPZR Leonid Breżniew, jego następcą zostaje dwa dni później Jurij Andropow.</p>

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1982	
<p>17 grudnia – pierwsze posiedzenie, utworzonej przez władze, Tymczasowej Rady Krajowej Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (PRON), na czele – Jan Dobraczyński.</p> <p>23 grudnia – likwidacja obozów internowania i zwolnienie osób w nich przebywających; jednocześnie siedmiu dotychczas internowanych członków Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” (KK NSZZ „Solidarność”) zostaje aresztowanych.</p> <p>31 grudnia – zawieszenie stanu wojennego.</p>	
1983	
	<p>23 marca – Ronald Reagan ogłasza program Inicjatywy Obrony Strategicznej (zwany programem „Gwiezdných wojen”).</p> <p>12 kwietnia – Zbigniew Rybczyński za krótkometrażowy film animowany <i>Tango</i> otrzymuje Oscara.</p>
<p>19 maja – kilkadziesiąt tysięcy ludzi żegnało Grzegorza Przemyka – pobitego śmiertelnie przez funkcjonariuszy MO warszawskiego maturzystę.</p>	
<p>16–23 czerwca – II pielgrzymka Jana Pawła II do Polski.</p> <p>21 lipca – uchwalenie przez Sejm PRL ustawy o amnestii dla więźniów politycznych.</p>	
<p>21 lipca – uchwalenie przez Sejm PRL ustawy o amnestii dla więźniów politycznych.</p> <p>22 lipca – zniesienie stanu wojennego.</p>	
<p>19 sierpnia – zostaje rozwiązany przez władze PRL Związek Literatów Polskich (ZLP).</p>	
	<p>1 września – zestrzelenie przez Armię Radziecką południowokoreańskiego samolotu pasażerskiego, ginie 269 osób.</p> <p>5 października – Lech Wałęsa laureatem Pokojowej Nagrody Nobla.</p> <p>15 listopada – proklamowanie Tureckiej Republiki Cypru Północnego.</p>
1984	
<p>9 stycznia – początek protestu uczniów Zespołu Szkół Rolniczych w Miętnej przeciwko zdejmowaniu krzyży w salach szkolnych.</p>	
	<p>8–19 lutego – XIV Zimowe Igrzyska Olimpijskie w Sarajewie.</p> <p>9 lutego – umiera Jurij Andropow.</p> <p>13 lutego – sekretarzem generalnym KC KPZR Konstantin Czernienko.</p>
<p>czerwiec – w Warszawie powstaje Federacja Młodzieży Walczącej (FMW).</p>	

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1984	
13 lipca – pierwszy (i jedyny) dzień procesu byłych działaczy KSS „KOR” przed warszawskim sądem wojskowym; po odroczeniu rozprawy nigdy jej nie wznowiono. 21 lipca – uchwalenie przez Sejm PRL kolejnej ustawy o amnestii dla więźniów politycznych; na jej mocy z więzienia wychodzi 11 działaczy KSS „KOR” i członków KK NSZZ „Solidarność”.	28 lipca – 12 sierpnia – XXIII Letnie Igrzyska Olimpijskie w Los Angeles, zbojkotowane przez kraje należące do bloku radzieckiego.
19 października – zamordowanie przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa (SB) ks. Jerzego Popiełuszki.	31 października – śmierć premier Indii Indiry Gandhi zamordowanej przez zamachowców.
24 listopada – powołanie, podporządkowanego władzom PRL, Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych (OPZZ), na czele Alfred Miodowicz.	6 listopada – Ronald Reagan ponownie zwycięża w wyborach prezydenckich w USA.
8 grudnia – skazanie na 2,5 roku więzienia działacza NZS, Marka Adamkiewicza, za odmowę złożenia przysięgi wojskowej.	
1985	
8 stycznia – 7 lutego – przed Sądem Wojewódzkim w Toruniu proces zabójców ks. Jerzego Popiełuszki.	
	10 marca – śmierć Konstantina Czernienki. 11 marca – nowym sekretarzem generalnym KC KPZR Michaił Gorbaczow.
14 kwietnia – w Krakowie ogłoszono deklarację założycielską Ruchu „Wolność i Pokój” (WiP).	
23 maja – 14 czerwca – proces przywódców podziemnej „Solidarności”: Władysława Frasyniuka, Bogdana Lisa, Adama Michnika; skazani na kary od 2,5 do 3,5 roku więzienia.	
30 sierpnia – w rocznicę podpisania porozumień z 1980 r. manifestacje w Gdańsku i Szczecinie.	
13 października – więziony ze względów politycznych Czesław Bielecki rozpoczyna wielomiesięczną głodówkę protestacyjną.	
6 listopada – gen. Wojciech Jaruzelski – przewodniczącym Rady Państwa; nowym premierem rządu PRL – Zbigniew Messner. 21 listopada – Zbigniew Religa dokonuje pierwszej w Polsce transplantacji serca. 25 listopada – wyroki 3 lat oraz 1,5 roku więzienia dla Adama Hodysza i Piotra Siedlińskiego – oficerów SB współpracujących z opozycją; później wymiar kary został podniesiony do 6 i 4 lat.	21–22 listopada – szczyt USA–ZSRR w Genewie.
23 grudnia – skazanie na 3,5 roku więzienia działacza WiP, Wojciecha Jankowskiego, za odmowę służby wojskowej.	

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1986	
9 stycznia – aresztowanie Bogdana Borusewicza, jednego z przywódców podziemnej „Solidarności”.	28 stycznia – katastrofa amerykańskiego promu kosmicznego Challenger.
	28 lutego – premier Szwecji Olof Palme ginie z rąk zamachowca.
22 kwietnia – wyroki kilkuletniego więzienia dla przywódców Konfederacji Polski Niepodległej (KPN).	26 kwietnia – awaria elektrowni atomowej w Czarnobylu (ZSRR).
31 maja – aresztowanie Zbigniewa Bujaka, jednego z przywódców podziemnej „Solidarności”.	
17 lipca – Sejm PRL uchwała amnestię dla więźniów politycznych, na wolność wychodzi 225 osadzonych.	
25 czerwca – płk Ryszard Kukliński, który przekazywał wywiadowi USA najtajniejsze dokumenty Układu Warszawskiego i zagrożony dekonspiracją w 1981 r. uciekł z Polski, skazany zaocznie na karę śmierci za dezercję i zdradę PRL.	
29 września – Lech Wałęsa powołuje do życia Tymczasową Radę NSZZ „Solidarność” – działającą jawnie strukturę kierowniczą Związku; podobne jawne struktury są tworzone w regionach.	
23 listopada – powstaje Tymczasowa Rada Konsultacyjna Rolników „Solidarność”.	
6 grudnia – gen. Wojciech Jaruzelski powołuje do życia Radę Konsultacyjną przy Przewodniczącym Rady Państwa; opozycja odmawia zaangażowania się w jej działalność.	19 grudnia – zwolnienie z odosobnienia najbardziej znanego dysydenta radzieckiego, Andrieja Sacharowa.
1987	
8–14 czerwca – III pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. 15 lipca – uchwalenie przez sejm ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich (pierwszym RPO zostaje prof. Ewa Łętowska, powołana 1 stycznia 1988 r.).	
	23 sierpnia – w radzieckich republikach nadbałtyckich manifestacje w rocznicę paktu Ribbentrop–Mołotow.
27 września – wiceprezydent USA George Bush, podczas wizyty w Polsce, spotyka się z Lechem Wałęsą.	
25 października – powstanie Krajowej Komisji Wykonawczej NSZZ „Solidarność” (KKW NSZZ „Solidarność”) – ujednoczonego kierownictwa Związku.	
9 listopada – aresztowanie Kornela Morawieckiego, przywódcy Solidarności Walczącej. 15 listopada – powstaje Polska Partia Socjalistyczna (PPS). 29 listopada – referendum na temat kierunków zmian polityczno-gospodarczych w PRL; propozycje władz nie uzyskują akceptacji społecznej.	
	8 grudnia – początek pierwszej intifady, czyli powstania palestyńskiego przeciwko okupowaniu przez Izrael Strefy Gazy. 8 grudnia – porozumienie pomiędzy USA a ZSRR o ograniczeniu zbrojeń.

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1988	
1 stycznia – koniec zagłuszania Radia Wolna Europa.	
	13–28 lutego – XV Zimowe Igrzyska Olimpijskie w Calgary.
8 marca – w 30. rocznicę wydarzeń marcowych manifestacje w Krakowie, Łodzi i Warszawie zaatakowane przez milicję.	
kwiecień–maj – strajki w wielu miastach Polski.	
	29 maja – 1 czerwca – spotkanie Ronalda Reagana i Michała Gorbaczowa w Moskwie.
lipiec–sierpień – druga fala strajków.	
31 sierpnia – spotkanie ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszczaka z Lechem Wałęsą w sprawie propozycji rozmów Okrągłego Stołu.	23 sierpnia – w radzieckich republikach nadbałtyckich wielotysięczne manifestacje w rocznicę paktu Ribbentrop–Mołotow.
19 września – premier Zbigniew Messner i jego gabinet podają się do dymisji. 27 września – premierem zostaje Mieczysław F. Rakowski.	17 września – 2 października – XXIV Letnie Igrzyska Olimpijskie w Seulu.
29 października – decyzja rządu o likwidacji Stoczni Gdańskiej.	
11 listopada – obchody 70. rocznicy odzyskania niepodległości; w wielu miastach ataki funkcjonariuszy MO na manifestujących. 30 listopada – Lech Wałęsa odnosi bezapelacyjne zwycięstwo w debacie telewizyjnej z szefem reżimowych związków zawodowych Alfredem Miodowiczem.	9 listopada – George Bush wygrywa wybory prezydenckie w USA. 26 listopada – przyznanie po raz pierwszy Europejskiej Nagrody Filmowej „Felix’a”; laureatem – Krzysztof Kieślowski za <i>Krótki film o zabijaniu</i> .
18 grudnia – powstaje Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie. 23 grudnia – uchwalenie ustawy o działalności gospodarczej i o działalności gospodarczej z udziałem podmiotów zagranicznych; faktyczny krach komunizmu w gospodarce.	
1989	
6–18 stycznia – Plenum KC PZPR przyjmuje stanowisko w sprawie pluralizmu związkowego. 21 stycznia – w Warszawie zostaje zamordowany ks. Stefan Niedzielak. 30 stycznia – w Białymstoku ginie ks. Stanisław Suchowolec.	styczeń–luty – wielotysięczne demonstracje w Wilnie z żądaniem niepodległości Litwy.
6 lutego – 5 kwietnia – obrady Okrągłego Stołu.	15 lutego – ostatni radzieccy żołnierze opuszczają Afganistan.
15 marca – umożliwienie legalnego handlu walutami obcymi.	
17 kwietnia – ponowna legalizacja NSZZ „Solidarność”.	9 kwietnia – krwawo stłumiona przez wojska radzieckie demonstracja w Tbilisi.
8 maja – pierwszy numer „Gazety Wyborczej” – pierwszego od ponad 40 lat niezależnego od władzy dziennika.	19 maja – krwawo stłumione wystąpienia ludności tureckiej w Bułgarii.
2 czerwca – pierwszy numer wznowionego „Tygodnika Solidarność”. 4 czerwca – pierwsza tura wyborów do sejmu i senatu. 18 czerwca – druga tura wyborów do sejmu i senatu. 23 czerwca – powstaje Obywatelski Klub Parlamentarny (OKP) grupujący parlamentarzystów „Solidarności”.	3 czerwca – zmarł ajatollah Ruhollah al-Musawi al-Chomeini, przywódca duchowy i polityczny Iranu. 4 czerwca – masakra studentów w Pekinie.

Tablica synchronistyczna

Wydarzenia w Polsce	Wydarzenia na świecie
1989	
<p>11 lipca – znalezienie w Krynicy Morskiej ciała zamordowanego ks. Sylwestra Zycha.</p> <p>19 lipca – gen. Wojciech Jaruzelski zostaje wybrany przez Zgromadzenie Narodowe na Prezydenta PRL.</p> <p>29 lipca – Mieczysław F. Rakowski – I sekretarzem KC PZPR.</p>	<p>6 lipca – na Węgrzech oficjalna rehabilitacja przywódcy powstania z 1956 r. Imrego Nagya; tego samego dnia umiera wieloletni sekretarz generalny KC Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej, winny śmierci Nagya – János Kádár.</p>
<p>1 sierpnia – urynkowanie cen żywności.</p> <p>2 sierpnia – z funkcji premiera ustępuje Mieczysław F. Rakowski.</p> <p>2 sierpnia – premierem zostaje gen. Czesław Kiszczak, ale nie udaje mu się utworzyć rządu.</p> <p>17 sierpnia – powstanie koalicji OKP z dotychczasowymi partiami sojuszniczymi PZPR – Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym (ZSL) i Stronnictwem Demokratycznym (SD).</p> <p>24 sierpnia – Tadeusz Mazowiecki powołany przez sejm na urząd premiera.</p>	<p>23 sierpnia – setki tysięcy Estończyków, Litwinów i Łotyszy tworzą „ludzki łańcuch” łączący stolice trzech republik w 50. rocznicę podpisania paktu Ribbentrop–Mołotow.</p> <p>sierpień–październik – masowe ucieczki obywateli Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD) do Republiki Federalnej Niemiec (RFN).</p>
<p>12 września – powołanie rządu Tadeusza Mazowieckiego.</p> <p>29 września – likwidacja ZOMO.</p>	
<p>10 października – ogłoszenie planu gruntownych zmian w polskiej gospodarce przygotowanych przez wicepremiera i ministra finansów Leszka Balcerowicza (tzw. plan Balcerowicza).</p>	<p>18 października – dymisja sekretarza generalnego Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec i przewodniczącego Rady Państwa NRD, Ericha Honeckera.</p> <p>23 października – kres istnienia komunistycznych Węgier.</p>
	<p>10 listopada – upadek rządów Todora Żiwkova w Bułgarii.</p> <p>9 listopada – obalenie muru berlińskiego.</p> <p>17 listopada – początek aksamitnej rewolucji w Czechosłowacji.</p> <p>22 listopada – Miss Polonia, Aneta Kręglicka, zostaje Miss World.</p>
<p>29 grudnia – zmiana konstytucji, przywrócenie godła narodowego z orłem w koronie i nazwy Rzeczpospolita Polska.</p> <p>31 grudnia – prawny koniec PRL.</p>	<p>1 grudnia – Michał Gorbaczow przyjęty w Watykanie przez Jana Pawła II.</p> <p>3 grudnia – na spotkaniu na Malcie: Gorbaczow i Reagan ogłaszają kres zimnej wojny.</p> <p>17 grudnia – początek rewolucji w Rumunii.</p> <p>25 grudnia – sekretarz generalny Rumuńskiej Partii Komunistycznej oraz prezydent Socjalistycznej Republiki Rumunii Nicolae Ceaușescu zostaje skazany na śmierć i natychmiast rozstrzelany.</p> <p>29 grudnia – przywódca opozycji w Czechosłowacji, Vaclav Havel, zostaje prezydentem państwa.</p>

BIOGRAMY

BARCIKOWSKI KAZIMIERZ (1927–2007), w 1950 r. ukończył Wyższą Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi, w 1962 r. otrzymał tytuł doktora nauk ekonomicznych w Wyższej Szkole Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Przez większość swego życia związany z aparatem partii komunistycznej i jej przybudówce. Działał m.in. we władzach Związku Młodzieży Polskiej, Związku Młodzieży Wiejskiej. W 1968 r. został członkiem KC PZPR, którą to funkcję sprawował do rozwiązania partii w 1990 r. W latach siedemdziesiątych był zastępcą członka Biura Politycznego KC PZPR, a w kolejnym dziesięcioleciu – członkiem BP KC PZPR. W latach 1968–1970 był I sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Poznaniu, przez kolejne cztery lata – sekretarzem KC, a następnie (do 1977 r.) ministrem rolnictwa. Z funkcji tej odszedł na stanowisko szefa I sekretarza krakowskiego komitetu PZPR. W 1980 r., na osiem miesięcy, wrócił do pracy w rządzie jako wicepremier. Sprawując tę funkcję, stał na czele komisji rządowej, negocjującej z robotnikami skupionymi w Międzyzakładowym Komitecie Strajkowym w Szczecinie. 30 sierpnia 1980 r. podpisał porozumienie z MKS. Ponownie objął funkcję sekretarza KC. Stał też na czele Klubu Poselskiego PZPR w Sejmie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Jednocześnie wszedł w skład Rady Państwa, najpierw jako jej członek, a od 1985 r. jako wiceprzewodniczący. Po roku 1989 nie pełnił żadnych funkcji państwowych.

BOROWCZAK JERZY (ur. 1957 r.), absolwent Technikum Budowy Okrętów i Statków w Gdańsku. Od 1979 r. pracował w Stoczni Gdańskiej im. Lenina, włączając się także w działalność Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża. 14 sierpnia 1980 r. wraz z →Bogdanem Borusewiczem, →Bogdanem Felskim, →Ludwikiem Prawdzyńskim, współorganizował strajk w Stoczni Gdańskiej, wszedł wówczas w skład stoczniowego Komitetu Strajkowego. Od powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” jego aktywny członek, wiceprzewodniczący Komisji Zakładowej Związku w Stoczni Gdańskiej. W momencie wprowadzenia stanu wojennego współorganizował strajk stoczniowców, następnie internowany na trzy miesiące. Kolejny strajk zorganizował w październiku 1982 r., w proteście przeciwko oficjalnej likwidacji „Solidarności”. Został za to dyscyplinarnie zwolniony z pracy. Aktywny działacz podziemia solidarnościowego na Wybrzeżu, współorganizator strajku w Stoczni Gdańskiej w maju 1988 r. Do pracy w stoczni został przywrócony w 1989 r. Od tego czasu działacz związkowy, polityk, poseł na sejm.

BORUSEWICZ BOGDAN (ur. 1949 r.), w działalność opozycyjną zaangażował się jako uczeń szkoły średniej, gdy w marcu 1968 r. przygotowywał i kolportował ulotki popierające protesty studentów. Aresztowany, został skazany na 3 lata więzienia. Na wolność wyszedł na mocy amnestii w lipcu 1969 r. Studiował historię na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, którą ukończył w 1975 r. Prowadził wówczas działalność opozycyjną w dwóch środowiskach – gdańskim i lubelskim. W 1976 r. brał udział w akcji niesienia pomocy robotnikom, represjonowanym po wydarzeniach czerwcowych, był członkiem Komitetu Obrony Robotników. Od 1978 r. był członkiem Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża oraz członkiem redakcji pism „Robotnik” i „Robotnik Wybrzeża”. Kolportował wydawnictwa podziemne, a także organizował obchody rocznic masakry z Grudnia 1970 r. 14 sierpnia 1980 r., wraz z →Jerzym Borowczakiem, →Bogdanem Felskim, →Ludwikiem Prawdzyńskim, współorganizował strajk w Stoczni Gdańskiej, wszedł wówczas w skład stoczniowego Komitetu Strajkowego. Członek Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego w Gdańsku, od powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” – jego aktywny działacz. Po wprowadzeniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego ukrywał się, uczestniczył w strajku w Stoczni Gdańskiej, a następnie organizował podziemne – regionalne i ogólnopolskie – struktury Związku. W styczniu 1986 r. został aresztowany, zwolniony we wrześniu tego roku na mocy amnestii. Ponownie włączył się w działalność „Solidarności”. Wspierał strajki stoczniowców gdańskich w maju i sierpniu 1988 r. Był przeciwny negocjacji przy Okrągłym Stole, poświęcił się natomiast odbudowie legalnych struktur NSZZ „Solidarność” po jej ponownej legalizacji. Po 1989 r. działacz związkowy, polityczny, poseł, senator, dwukrotny marszałek Senatu RP.

BREŻNIEW LEONID ILICZ (1906–1982), od 1923 r. należał do Komsomołu, a od 1931 r. do partii komunistycznej. W czasie II wojny światowej był komisarzem politycznym w szeregach Armii Czerwonej, doszedł do rangi generała-majora. Po zakończeniu wojny szybko awansował w strukturach Wszechzwiązkowej Partii

Komunistycznej (bolszewików), a następnie Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Był I sekretarzem organizacji partii komunistycznej w Mołdawskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (1950–1952) i Kazachskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (1952–1956). Jednocześnie robił karierę we władzach centralnych KPZR, gdzie jego pozycja stale rosła. W wyniku „spisku pałacowego” w 1964 r. odsunął od władzy Nikitę Chruszczowa i stanął na czele KC KPZR. W latach 1960–1964, a także od 1977 r., przewodniczył Prezydium Rady Najwyższej ZSRR. W polityce wewnętrznej prowadził wzmożone represje wobec dysydentów, w czasie jego rządów doszło do nasilenia korupcji. W polityce zagranicznej doprowadził do ograniczonego odprężenia w stosunkach z Zachodem, zarazem kontynuując politykę imperialną w różnych rejonach tzw. Trzeciego Świata. Wobec państw sąsiednich stosował zasadę „ograniczonej suwerenności” (doktryna Breżniewa). Był odpowiedzialny za interwencję zbrojną w Czechosłowacji w 1968 r. oraz w Afganistanie w 1979 r. Deklarował się jako zdecydowany wróg „Solidarności” i przeciwnik wszelkich ustępstw wobec polskich komunistów.

BUJAK ZBIGNIEW (ur. 1954 r.), w 1972 r. ukończył Technikum Elektroenergetyczne w Żyrardowie. W tym samym roku rozpoczął pracę w Polsce w Grodzisku Mazowieckim, następnie został pracownikiem Zakładów Mechanicznych Ursus. Od 1976 r. zaangażowany w działalność opozycyjną, podejmował próby udzielania pomocy represjonowanym pracownikom, a od 1978 r. współpracował z Komitetem Samoobrony Społecznej „KOR”. Zajmował się wówczas m.in. kolportażem wydawnictw bezdebitowych i organizowaniem spotkań robotników z działaczami opozycji demokratycznej. W lipcu 1980 r., wspólnie ze Zbigniewem Janasem, przygotował jednodniowy strajk pracowników ZM Ursus, zakończony przyjęciem przez kierownictwo zakładów postulatów robotników. W sierpniu 1980 r. znalazł się w gronie założycieli Robotniczego Komitetu Solidarności ze Strajkującymi Robotnikami Wybrzeża. Na początku września 1980 r. stanął na czele organizującego się Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Mazowsze”, który po powstaniu „Solidarności” przekształcił się w Region Mazowsze NSZZ „Solidarność”. W lutym 1981 r. wszedł w skład krajowych władz Związku (Prezydium Krajowej Komisji Porozumiewawczej, a następnie Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”). Był wówczas jednym z najbardziej znanych działaczy związkowych. Od 13 grudnia 1981 r., po wprowadzeniu stanu wojennego, ukrywał się i organizował działalność konspiracyjną Związku. Wraz z →Władysławem Frasyniukiem, →Władysławem Hardkiem i →Bogdanem Lisem założył Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność”, kierującą konspiracyjną pracą Związku. Kierował także podziemnymi strukturami Zarządu Regionu „Mazowsze”. Aresztowany w marcu 1983 r., zdołał uciec i kontynuował działalność opozycyjną aż do ponownego zatrzymania w maju 1986 r. Zwolniony został we wrześniu tego roku na mocy amnestii. Działal nadal w strukturach podziemnej „Solidarności”, zarówno na szczeblu regionalnym, jak i ogólnopolskim. W 1988 r. wszedł w skład Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” → Lechu Wałęsie. Był członkiem delegacji „Solidarności” podczas rozmów przy Okrągłym Stole. Współzakładał w 1989 r. spółkę „Agora”, która rozpoczęła wydawanie ogólnopolskiego dziennika reprezentującego opozycję solidarnościową – „Gazety Wyborczej”. Po 1989 r. polityk i urzędnik państwowi.

CIOSEK STANISŁAW (ur. 1939 r.), w 1961 r. ukończył Wyższą Szkołę Nauczycielską w Sopocie. W czasie studiów rozpoczął pracę w prokomunistycznych organizacjach młodzieżowych. Przez 13 lat (do 1973 r.) pracował w strukturach Związku Studentów Polskich, dochodząc do stanowiska przewodniczącego Zarządu Głównego, w latach 1973–1975 stał na czele Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej. Następnie przeszedł do pracy w aparacie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W latach 1975–1980 był I sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Jeleniej Górze. W latach 1980–1981 działał w Komitecie Centralnym PZPR. W kolejnych latach (1980–1985) wchodził w skład Rady Ministrów i odpowiadał za kontakty ze związkami zawodowymi. Równocześnie w latach 1983–1984 był ministrem pracy, płac i spraw socjalnych. Później skoncentrował się na pracy w centrali PZPR. Ponownie wszedł w skład KC PZPR, był sekretarzem KC (1986–1989), członkiem KC PZPR, a od grudnia 1988 r. do lipca 1989 r. – Biura Politycznego KC PZPR. Rok dłużej pełnił także funkcję przewodniczącego Komisji Prawa i Praworządności oraz Zdrowia Moralnego KC PZPR. Równoległe w latach 1988–1989 był sekretarzem generalnym Rady Krajowej Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (fasadowej organizacji powołanej z inicjatywy władz w okresie stanu wojennego). W listopadzie 1989 r. został polskim ambasadorem w Moskwie. Funkcję tę pełnił do 1996 r.

CHOJECKI MIROSLAW (ur. 1949 r.), w latach 1967–1968 studiował na Politechnice Warszawskiej, za uczestnictwo w strajku studenckim usunięty z uczelni, ostatecznie w 1974 r. ukończył Wydział Chemii Uniwersytetu Warszawskiego. Po studiach rozpoczął pracę w Instytucie Badań Jądrowych. W 1976 r. związał się z Komitetem Obrony Robotników, którego był jednym z najaktywniejszych członków. Prowadził m.in. rejestr osób prześladowanych, pozyskiwał dla nich pomoc, organizował także ekipy obserwatorów procesów radomskich. Za swoją aktywność został dyscyplinarnie zwolniony z pracy. W 1977 r. w Krakowie współuczestniczył w organizowaniu protestów po śmierci Stanisława Pyjasa. Przede wszystkim poświęcił się jednak pracy związanej z niezależnym ruchem wydawniczym. W 1977 r. założył Niezależną Oficynę Wydawniczą, którą kierował do 1981 r. Jednocześnie pracował jako organizator produkcji wydawniczej, a także drukarz i redaktor. Inwigilowany przez Służbę Bezpieczeństwa, wielokrotnie zatrzymywany, aresztowany i bity. W sierpniu 1980 r. znalazł się w Stoczni Gdańskiej, gdzie był jedną z osób, która uruchomiła strajkową drukarnię. W tym samym miesiącu aresztowany, zwolniony po podpisaniu porozumień sierpniowych. W latach 1980–1981 tworzył komórkę wydawniczą Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność”, doradzał władzom Związku w kwestiach organizacji komórek wydawniczych. Ogłoszenie wprowadzenia stanu wojennego zastało go za granicą. Nie wrócił do kraju i rozpoczął współpracę z Biurem Zagranicznym „Solidarności” w Brukseli. W 1982 r. rozpoczął wydawanie w Paryżu miesięcznika „Kontakt”, prowadząc jednocześnie działalność na rynku audio i wideo. Współpracował z Radiem Wolna Europa i paryską „Kulturą”. Po upadku komunizmu w 1989 r. wrócił do kraju, gdzie prowadzi działalność biznesową i społeczną.

FELSKI BOGDAN (ur. 1956 r.), w 1974 r. ukończył gdańską Zasadniczą Szkołę Budowy Okrętów jako monter kadłubów. W tym samym roku podjął pracę jako monter ślusarski w Stoczni Gdańskiej im. Lenina. W 1979 r. rozpoczął współpracę z Wolnymi Związkami Zawodowymi Wybrzeża, zajmując się m.in. kolportażem wydawnictw bezdebitowych. 14 sierpnia 1980 r., wraz z →Jerzym Borowczakiem, →Bogdanem Borusewiczem, →Ludwikiem Prądzyńskim, współorganizował strajk w Stoczni Gdańskiej, wszedł wówczas w skład stocznioowego Komitetu Strajkowego. Po podpisaniu porozumień sierpniowych zaangażował się w tworzenie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (m.in. był członkiem Prezydium Komitetu Założycielskiego oraz Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Stoczni Gdańskiej). Wprowadzenie stanu wojennego zastało go podczas wizyty w Republice Federalnej Niemiec, gdzie zdecydował się pozostać na emigracji. Włączył się tam aktywnie w działalność popierającą podziemną „Solidarność” – organizował przetrzyty do kraju materiałów poligraficznych, nadajników radiowych, spotkania działaczy „Solidarności” na emigracji, demonstracje poparcia dla „Solidarności”. Przygotowywał też pomoc dla rodzin osób internowanych i więzionych przez władze PRL. Po 1989 r. pozostał na emigracji.

FRASYNIUK WŁADYSŁAW (ur. 1954 r.), w 1974 r. ukończył technikum samochodowe we Wrocławiu. Pracował jako kierowca-mechanik w Miejskim Przedsiębiorstwie Komunikacyjnym we Wrocławiu. W sierpniu 1980 r. był członkiem Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego we Wrocławiu. Od września 1980 r. aktywnie włączył się w organizację lokalnych struktur tworzącej się „Solidarności”, był m.in. rzecznikiem prasowym Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego na Dolnym Śląsku. Następnie stanął na czele Zarządu Regionu Dolny Śląsk. Był też członkiem władz krajowych Związku – Krajowej Komisji Porozumiewawczej, a następnie Prezydium Komisji Krajowej. Stał się wówczas jednym z najbardziej znanych działaczy związkowych. Od 13 grudnia 1981 r., po wprowadzeniu stanu wojennego, ukrywał się i organizował działalność konspiracyjną Związku na Dolnym Śląsku. Wraz ze →Zbigniewem Bujakiem, →Władysławem Hardkiem i →Bogdanem Lisem założył Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność” kierującą konspiracyjną pracą Związku. Aresztowany w październiku 1982 r. został skazany na 6 lat więzienia. Zwolniony w lipcu 1984 r. na mocy amnestii, w sierpniu ponownie aresztowany na trzy miesiące. W lutym 1985 r., po spotkaniu z →Lechem Wałęsą, po raz kolejny zatrzymany i skazany na 4,5 roku więzienia. Na wolność wyszedł we wrześniu 1986 r. na mocy kolejnej amnestii. Ponownie włączył się w pracę Związku w strukturach regionalnych i krajowych. W 1988 r. wszedł w skład Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” →Lechu Wałęsie. Był członkiem delegacji „Solidarności” podczas rozmów przy okrągłym stole. Jednocześnie pracował nad reaktywacją legalnych struktur NSZZ „Solidarność”. Po 1989 r. działacz polityczny i przedsiębiorca prywatny.

GEREMEK BRONISŁAW (1932–2008), studiował historię na Uniwersytecie Warszawskim, który ukończył w 1954 r. W latach 1956–1958 odbył studia podyplomowe w École Pratique des Hautes Études w Paryżu. W latach 1955–1985 był pracownikiem naukowym Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, wykładał także w polskich i zagranicznych uczelniach wyższych. Opublikował kilkaset prac naukowych poświęconych przede wszystkim zagadnieniom społecznym średniowiecznej Francji. Był jednym z najlepszych polskich historyków-mediewistów. Jego kariera naukowa była hamowana przez władze ze względów politycznych. Dopiero w 1989 r. otrzymał tytuł naukowy profesora. Działalność polityczną rozpoczął w 1948 r., gdy wstąpił do komunistycznej młodzieżówki – Związku Młodzieży Polskiej. Od 1950 r. był członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Wystąpił z niej w 1968 r., protestując w ten sposób przeciwko agresji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację. W latach siedemdziesiątych związał się z opozycją demokratyczną, występował w obronie aresztowanych członków i współpracowników Komitetu Obrony Robotników. W 1978 r. znalazł się w gronie współtwórców i wykładowców związanego z opozycją Towarzystwa Kursów Naukowych, należał także do jego Rady Programowej. W sierpniu 1980 r. poparł postulaty strajkujących stoczniowców, a następnie wraz z →Tadeuszem Mazowieckim przedostał się do strajkującej Stoczni Gdańskiej im. Lenina, gdzie wszedł w skład Komisji Ekspertów Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego. Czynnie włączył się w działalność Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, przede wszystkim jako doradca władz Związku. W czasie I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” stał na czele komisji przygotowującej program Związku. W momencie wprowadzenia stanu wojennego, 13 grudnia 1981 r., został internowany. Kilka miesięcy po uwolnieniu, w 1983 r., ponownie pozbawiony wolności pod zarzutem organizowania nielegalnych zebrań. Uwolniony w lipcu 1983 r. na mocy amnestii. W latach osiemdziesiątych bliski współpracownik i doradca →Lecha Wałęsy. Współorganizował Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” i faktycznie nim kierował. W 1989 r. uczestnik rozmów Okrągłego Stołu. W 1989 r. wybrany na posła, stanął na czele parlamentarnego klubu „Solidarność” – Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego. W III RP poseł na sejm, poseł do Parlamentu Europejskiego, minister spraw zagranicznych.

GIEREK EDWARD (1913–2001), jako dziecko wyemigrował z rodziną do Francji. Pracę podjął w wieku 12 lat, początkowo na roli, potem w kopalni soli potasowej. Już w wieku 17 lat wstąpił do związków zawodowych i Francuskiej Partii Komunistycznej. Za działalność w tej ostatniej został karnie wysiedlony do Polski w 1934 r. W Polsce odbył służbę wojskową i w 1937 r. ponownie wyemigrował – tym razem do Belgii. Również tam związał się z ruchem komunistycznym, działając w Komunistycznej Partii Belgii. II wojnę światową spędził w Belgii, gdzie działał w ruchu oporu. Do Polski wrócił w 1948 r., rozpoczął pracę w strukturach partii komunistycznej. Zrobił szybką karierę w wojewódzkich, a następnie również centralnych strukturach Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W 1954 r. wszedł do Komitetu Centralnego PZPR. W czerwcu 1956 r. był członkiem delegacji partyjnej, która koordynowała pacyfikowanie wystąpienia w Poznaniu. W 1957 r. został I sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Katowicach, a dwa lata później stał się członkiem Biura Politycznego KC PZPR. W grudniu 1970 r. zastąpił skompromitowanego Władysława Gomułkę na stanowisku I sekretarza KC PZPR. Dodatkowo, od 1976 r., był członkiem Rady Państwa. Chcąc zyskać poparcie społeczne, zadłużył Polskę za granicą, a prowadzona przez jego ekipę polityka gospodarcza doprowadziła PRL do głębokiego kryzysu ekonomicznego. Swoją pozycję usiłował ratować, odsuwając od władzy w lutym 1980 r. premiera Piotra Jaroszewicza. 6 września 1980 r., w wyniku ogólnopolskiej fali strajkowej, został zmuszony do ustąpienia ze stanowiska I sekretarza KC PZPR. Nowa ekipa rządząca, złożona z dawnych jego współpracowników, robiła wszystko, by to jego obarczyć pełną odpowiedzialnością za załamanie gospodarcze kraju. W grudniu 1980 r. zmuszono go do rezygnacji z mandatu poselskiego, w lipcu 1981 r. podczas IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR usunięto go z partii. W stanie wojennym został internowany, co miało być wstępem do pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej (z czego w końcu zrezygnowano).

GLEMP JÓZEF (ur. 1929 r.), po skończeniu liceum postanowił studiować polonistykę (złożył nawet odpowiednie dokumenty), lecz ostatecznie wstąpił do Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie. Studiował też w Archidiecezjalnym Seminarium Duchownym w Poznaniu. Seminarium ukończył w 1956 r., otrzymując jednocześnie święcenia kapłańskie. Naukę kontynuował na studiach doktoranckich w Rzymie, zakończonych otrzymaniem doktoratu obojga praw (kanonicznego i świeckiego). W latach 1967–1979 pracował

w sekretariacie prymasa Polski jako osobisty sekretarz kard. →Stefana Wyszyńskiego. Z jego rąk otrzymał nominację na ordynariusza warmińskiego i sakrę biskupią w 1979 r. Po śmierci kard. →Stefana Wyszyńskiego w 1981 r. →Jan Paweł II mianował go arcybiskupem metropolitą warszawskim i gnieźnieńskim oraz prymasem Polski. 2 lutego 1983 r. został kardynałem. W czasach pierwszej „Solidarności” i w stanie wojennym Kościoła zabiegał o zwolnienie z internowania i więzień osób chorych, upominał się o przestrzeganie regulaminów więziennych. Organizował też pomoc dla rodzin więzionych. Prymas w 1983 r. postulował amnestię, protestował przeciw restrykcyjnym zmianom w ustawodawstwie, interweniował w sprawie represji w środowisku nauczycielskim. Funkcję prymasa sprawował do 2009 r.

GŁOWIŃSKI MICHAŁ (ur. 1934 r.), jako dziecko trafił do warszawskiego getta, skąd został uratowany przez Irenę Sendlerową. Studiował filologię polską na Uniwersytecie Warszawskim. Od 1958 r. był pracownikiem Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, gdzie zajmował się przede wszystkim teorią i historią literatury. W 1986 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. Autor kilkuset opracowań dotyczących teorii literatury i zagadnień związanych z językiem propagandy. W 1978 r. należał do grona współtwórców i wykładowców związanego z opozycją demokratyczną Towarzystwa Kursów Naukowych. W sierpniu 1980 r. znalazł się w grupie sygnatariuszy listu intelektualistów do strajkujących stoczniovców. We wrześniu 1980 r. zaangażował się w działalność Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, przede wszystkim wspierał różne akcje samokształceniowe, prowadził wykłady na temat języka propagandy komunistycznej. W latach osiemdziesiątych prowadził nieformalne seminarium z literatury współczesnej dla studentów filologii polskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Po 1989 r. kontynuował pracę naukową.

GORBACZOW MICHAŁ SIERGIEJEWICZ (ur. 1931 r.), w 1955 r. ukończył studia prawnicze na moskiewskim Uniwersytecie im. Michaiła Łomonosowa. Jeszcze w czasie studiów wstąpił do Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Był działaczem komunistycznych młodzieżówek, a następnie aparatu partyjnego, robił szybką karierę: najpierw jako I sekretarz do spraw rolnictwa w Stawropolu (1971 r.), później jako członek Komitetu Centralnego KPZR, sekretarz KC odpowiedzialny za rolnictwo, aż wreszcie, w 1980 r., wszedł w skład Biura Politycznego partii komunistycznej. W 1985 r. został następcą zmarłego sekretarza generalnego KC KPZR Konstantina Czernienki. Zainicjował wówczas politykę pierestrojki (przebudowy) i głośności (jawności), która miała doprowadzić do zmiany skostniałych struktur ZSRR i uchronić to państwo od upadku. Ze względu na stan gospodarki radzieckiej zrezygnował z popierania reżimów komunistycznych w państwach bloku radzieckiego, co w 1989 r. przyniosło ich kres. Usiłował natomiast tłumić (często krwawo) dążenia niepodległościowe wewnątrz ZSRR. W 1990 r. został wybrany na pierwszego (i jak się okazało jedyne) prezydenta ZSRR. Rozpad tego kraju postępował jednak szybko, w grudniu 1991 r. Gorbaczow odszedł ze stanowiska i w tym momencie państwo radzieckie przestało istnieć. Polityka przez niego prowadzona, różniąca się stylem od tej realizowanej przez poprzedników, zyskała mu popularność na Zachodzie – w 1990 r. otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla.

GWIAZDA ANDRZEJ (ur. 1935 r.), w 1940 r. wraz z rodziną został wywieziony przez Sowieców do Kazachstanu, skąd powrócił w 1946 r. W 1966 r. ukończył elektronikę na Politechnice Gdańskiej i rozpoczął pracę jako asystent w Instytucie Cybernetyki Politechniki Gdańskiej. Od 1973 r. pracował jako inżynier w Zakładach Okrętowych Urządzeń Elektrycznych i Automatyki „Elmor” w Gdańsku. W 1976 r., wraz z żoną Joanną Dudą-Gwiazdą, napisał list do Sejmu PRL z wyrazami poparcia dla działań Komitetu Obrony Robotników, w kwietniu 1977 r. rozpoczął z nim współpracę. W 1978 r. znalazł się w gronie założycieli Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża, był także członkiem redakcji podziemnego pisma „Robotnik Wybrzeża”. Działalność ta spowodowała na niego represje ze strony Służby Bezpieczeństwa, która wielokrotnie go zatrzymywała. W sierpniu 1980 r. zainicjował strajk w macierzystym zakładzie pracy, następnie wszedł w skład Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego w Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Był wówczas w ścisłej grupie negocjującej porozumienie z przedstawicielami rządu. Od września organizował struktury tworzonego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” – był zastępcą przewodniczącego Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego Związku w Gdańsku, członkiem Zarządu Regionu Gdańskiego, a także wiceprzewodniczącym Krajowej Komisji Porozumiewawczej. Był wówczas jednym z najbardziej znanych działaczy związkowych. Coraz częściej różnił się w opinii na temat funkcjonowania Związku

z →Lechem Wałęsą. Na I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność” bezskutecznie ubiegał się o funkcję przewodniczącego KK NSZZ „Solidarność”, uzyskując 8,8 proc. głosów. Był także członkiem Komisji Krajowej Związku. 13 grudnia 1981 r. został internowany, a następnie aresztowany, oskarżony o próbę obalenia ustroju, do 1984 r. przetrzymywany bez procesu. Działal w podziemnych strukturach „Solidarności”. Jeszcze dwukrotnie aresztowany. W 1986 r. współzałożyciel Grupy Roboczej Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” – struktury opozycyjnej wobec →Lecha Wałęsy. W 1989 r. przeciwnik Okrągłego Stołu. Następnie działacz społeczny i polityczny.

HARDEK WŁADYSŁAW (ur. 1947 r.), ukończył technikum mechaniczne w Krakowie i w 1961 r. podjął pracę w Hucie im. Lenina w Krakowie-Nowej Hucie. We wrześniu 1980 r. rozpoczął tworzenie struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w hucie, następnie działacz związkowy. Po wprowadzeniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego, brał udział w strajku w Hucie im. Lenina, wszedł w skład Komitetu Strajkowego. Po pacyfikacji strajku ukrywał się i organizował podziemną działalność Związku. W styczniu 1982 r. stanął na czele podziemnych struktur „Solidarności” Regionu Małopolska, reprezentował także region w konspiracyjnych strukturach ogólnopolskich Związku. Wraz ze →Zbigniewem Bujakiem, →Władysławem Frasyniukiem i →Bogdanem Lisem założył Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność”, kierującą konspiracyjną pracą Związku. W sierpniu 1983 r. został aresztowany, po czym wygłosił w telewizji apel o zaniechanie działalności podziemnej. Nie zgodził się jednak na propozycję współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa. Powrócił do pracy w Hucie im. Lenina, a w 1987 r. wyemigrował z kraju.

JAGIELSKI MIECZYŚLAW (1924–1997), ukończył Szkołę Główną Planowania i Statystyki w Warszawie oraz Instytut Kształcenia Kadr Naukowych przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Przez wiele lat zajmował się pracą naukową, w 1975 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego nauk ekonomicznych. Jednocześnie robił karierę w strukturach partyjnych i państwowych. Z komunistami związał się już w 1946 r., gdy wstąpił do Polskiej Partii Robotniczej (poprzedniczki PZPR). Już w 1954 r. wszedł w skład KC PZPR (najpierw jako zastępca członka, a od 1959 r. jako członek). W 1964 r. został powołany do Biura Politycznego (najpierw jako zastępca członka, a od 1971 r. jako członek). W latach pięćdziesiątych kierował Wydziałem Rolnym KC PZPR, skąd przeszedł do pracy w Ministerstwie Rolnictwa (najpierw jako wiceminister, a od 1959 r. jako minister). Funkcję tę sprawował do 1970 r. Został wówczas powołany na wicepremiera, obejmując jednocześnie przewodniczenie Komisji Planowania przy Radzie Ministrów (do 1975 r.). Jako wicepremier stał na czele komisji rządowej, która prowadziła negocjacje ze strajkującymi skupionymi w Międzyzakładowym Komitecie Strajkowym w Gdańsku. Latem 1981 r. utracił wszystkie funkcje partyjne i państwowe, zajął się wówczas pracą naukową.

JANKOWSKI HENRYK (1936–2010), w 1964 r. ukończył Seminarium Duchowne w Gdańsku-Oliwie i otrzymał święcenia kapłańskie. W pierwszych latach pracował jako wikariusz w gdańskich parafiach, był też duszpasterzem akademickim. W 1968 r. biskup podjął decyzję o mianowaniu go proboszczem parafii św. Brygidy w Gdańsku. Z powodu sprzeciwu władz do objęcia tej funkcji doszło dopiero dwa lata później. Wkrótce potem udało się mu zyskać zgodę na odbudowę kościoła parafialnego, który od zakończenia II wojny światowej pozostawał w ruinie. Kościół ten szybko stał się jednym z najważniejszych punktów oparcia dla opozycji w mieście. 17 sierpnia 1980 r., na prośbę strajkujących robotników, ksiądz odprawił mszę św. w Stoczni Gdańskiej. Od tego czasu na stałe związał się z Niezależnym Samorządnym Związkiem Zawodowym „Solidarność” i został jedną z najważniejszych osób w otoczeniu →Lecha Wałęsy. W latach 1980–1982 prowadził jednak także niebezpieczną grę ze Służbą Bezpieczeństwa, która traktowała go jako kontakt operacyjny „Delegat” i wykorzystywała do swoich celów. Po wprowadzeniu stanu wojennego parafia św. Brygidy stała się jednym z najważniejszych w kraju ośrodków oporu przeciwko władzy komunistycznej. Stąd ruszały manifestacje gdańskiej „Solidarności”. Przy parafii powołano ośrodek wspierający rodziny internowanych i aresztowanych działaczy związkowych. Po zwolnieniu z internowania →Lecha Wałęsy parafia stała się jego nieformalnym biurem. W budynkach parafialnych organizowano imprezy kulturalne, naukowe. Gościli tam senator Edward Kennedy oraz wiceprezydent USA George Bush. Ksiądz czynnie wspierał też strajkujących wiosną i latem 1988 r. Przez cały ten okres SB prowadziła działania przeciwko niemu. W 1984 r. prokuratura wojewódzka w Gdańsku oskarżyła go o m.in. „nadużywanie wolności sumienia i wyznania przez rozpowszechnianie

wrogich kazań”. Od procesu uchroniła go amnestia. Po 1989 r. pozostał proboszczem parafii pw. św. Brygidy i zaangażował się w działalność charytatywną.

JAN PAWEŁ II (Karol Wojtyła) (1920–2005), w 1938 r. rozpoczął studia na polonistyce na Uniwersytecie Jagiellońskim. Rok po wybuchu II wojny światowej podjął pracę jako robotnik w krakowskim kamieniołomie Solvay. W 1942 r. zaczął studiować na tajnych kompletach Wydziału Teologicznego UJ jako kleryk konspiracyjnego seminarium duchownego. Święcenia kapłańskie przyjął 1 listopada 1946 r., po czym wyjechał na dalsze studia do Rzymu. Do kraju powrócił w 1948 r. i po kilku miesiącach rozpoczął pracę jako duszpasterz akademicki. Od 1954 r. wykładał etykę na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W 1958 r. został sufraganem krakowskim; był wówczas najmłodszym członkiem Episkopatu Polski. W 1964 r. otrzymał nominację na arcybiskupa, metropolitę krakowskiego. W 1967 r. został mianowany kardynałem. Stał się wówczas jednym z najważniejszych polskich biskupów, jednocześnie bardzo dobrze znanym na świecie. 16 października 1978 r. wybrano go na papieża, przyjął imię Jana Pawła II (po raz pierwszy od 1522 r. papieżem nie został Włoch). W 1979 r. odwiedził Polskę, a jego wizyta była jedną z najważniejszych przesłanek Sierpnia '80. Bardzo mocno wspierał tworzącą się „Solidarność”. Gdy w 1983 r. i 1987 r. odwiedzał Polskę, zawsze spotykał się z →Lechem Wałęsą. Był najważniejszym przywódcą duchowym Polaków. Zmarł 2 kwietnia 2005 r.

JANCARZ KAZIMIERZ (1947–1993), w 1972 r. ukończył Wyższe Seminarium Duchowne w Krakowie i przyjął święcenia kapłańskie. W 1978 r. został wikariuszem krakowskiej parafii św. Maksymiliana Kolbe w Nowej Hucie-Mistrzejowicach. Założył wówczas Konfraternię Akademicką, która skupiała studentów i pracowników naukowych uczelni krakowskich. Po wprowadzeniu stanu wojennego czynnie zaangażował się w pracę duszpasterską wśród robotników Nowej Huty. Parafia mistrzejowicka stała się wówczas jednym z najważniejszych w kraju ośrodków oporu przeciwko władzy komunistycznej. Ks. Jancarz współorganizował m.in. Duszpasterstwo Ludzi Pracy i tzw. msze czwartkowe oraz Chrześcijański Uniwersytet Robotniczy im. kard. Wyszyńskiego. W 1983 r. powołał trzy konfraternie: robotniczą (pomoc finansowa prześladowanym i bezrobotnym robotnikom), samarytańską (prowadzenie apteki leków otrzymywanych z darów) oraz nauczycielską (udzielanie korepetycji dzieciom z krakowskich szkół). Prowadził także bardzo szeroką działalność upowszechniającą kulturę niezależną. W 1988 r. zorganizował Międzynarodową Konferencję Praw Człowieka. Po 1989 r. kontynuował swoją działalność społeczną jako proboszcz parafii w Luborzycy.

JARUZELSKI WOJCIECH (ur. 1923 r.), przed II wojną światową uczęszczał do Gimnazjum Ojców Marianów na warszawskich Bielanach. Po wybuchu wojny rodzina Jaruzelskich uciekła na Litwę. Tam zastała ich okupacja sowiecka. Jaruzelscy zostali zesłani na Syberię (zmarł tam ojciec Wojciecha). Jaruzelski wstąpił do Wojska Polskiego organizowanego u boku Armii Czerwonej. Wraz z I Armią WP przeszedł cały szlak bojowy aż do Berlina. Po zakończeniu wojny postanowił pozostać w wojsku. Służył na różnych szczeblach dowódczych. W latach czterdziestych brał udział w walkach z Ukraińską Powstańczą Armią oraz polskim podziemiem niepodległościowym. Istnieją przesłanki, że w tym czasie był także tajnym współpracownikiem Informacji Wojskowej – czyli wojskowych służb specjalnych. Ukończył Wyższą Szkołę Piechoty i Akademię Sztabu Generalnego (1955 r.). Pierwszą gwiazdkę generalską otrzymał w wieku 33 lat, co czyniło go najmłodszym wówczas generałem w polskim wojsku. W 1973 r. otrzymał jako jedyny stopień generała armii – najwyższy wśród czynnych oficerów. Awanse przychodziły wraz z pokonywaniem kolejnych szczebli kariery. Był m.in. szefem Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego (1960–1965), szefem sztabu generalnego (1965–1968), a także ministrem obrony narodowej (1968–1983). W okresie pełnienia przez niego tej funkcji polscy żołnierze brali udział w tłumieniu Praskiej Wiosny (1968 r.) i strzelali do robotników na Wybrzeżu (1970 r.). Zrobił także karierę w partii komunistycznej, której był członkiem od 1947 r. Od 1964 r. do upadku komunizmu w Polsce był członkiem Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, a od 1971 do 1989 r. – członkiem Biura Politycznego KC PZPR. W 1981 r. skupił w swoim ręku funkcje szefa MON, premiera oraz I sekretarza KC PZPR. 13 grudnia 1981 r. wprowadził stan wojenny w PRL, który zdławił karnawał „Solidarności”. Sam stanął na czele pozakonstytucyjnej Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego. W połowie lat osiemdziesiątych ustąpił z funkcji premiera i stanął na czele Rady Państwa PRL (faktycznie pozostał jednak centralną postacią aparatu władzy). W 1989 r. został wybrany przez Zgromadzenie Narodowe na prezydenta PRL (następnie RP), z której to funkcji zrezygnował w 1990 r.

JURCZYK MARIAN (ur. 1935 r.), absolwent zaocznego technikum ekonomicznego. W 1954 r. zatrudnił się w Stoczni Szczecińskiej im. Adolfa Warskiego. Uczestnik strajku w Stoczni Szczecińskiej w grudniu 1970 r., i styczniu 1971 r. W czasie tego ostatniego wchodził w skład Komitetu Strajkowego, następnie zaś Komisji Robotniczej. W 1977 r. został zmuszony przez Służbę Bezpieczeństwa do podjęcia tajnej współpracy, którą prowadził faktycznie do 1979 r. (formalnie do lutego 1982 r.). W 1980 r. stanął na czele Komitetu Strajkowego w Stoczni Szczecińskiej, a następnie miejscowego Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego. 30 sierpnia 1980 r. podpisał z →Kazimierzem Barcikowskim, reprezentującym stronę rządową, porozumienie kończące strajk. Następnie włączył się w budowę regionalnych struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” oraz pracę w ogólnopolskich władzach Związku. W czasie I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” bezskutecznie konkurował z →Lechem Wałęsą o przywództwo Związku, uzyskując 24,1 proc. głosów (był to drugi w kolejności wynik). W momencie wprowadzenia stanu wojennego w grudniu 1981 r. internowany, a później aresztowany. Na wolność wyszedł dopiero latem 1984 r. Działał w podziemnych strukturach „Solidarności”, sprzeciwiając się porozumieniu z komunistami zawartemu przy Okrągłym Stole. Po 1989 r. działacz związkowy, senator, prezydent Szczecina.

KANIA STANISŁAW (ur. 1927 r.), w czasie II wojny światowej należał do Batalionów Chłopskich. W 1945 r. wstąpił do Polskiej Partii Robotniczej, a następnie został członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Z partią komunistyczną związał się nie tylko ideowo, ale także zawodowo, przez całe życie pracował w strukturach PZPR. Ukończył Szkołę Partyjną przy Komitecie Centralnym PZPR oraz Wyższą Szkołę Nauk Społecznych przy KC PZPR. Początkowo był działaczem młodzieżówki komunistycznej – Związku Młodzieży Polskiej. Następnie pracował w Komitecie Wojewódzkim PZPR w Warszawie, a w latach 1968–1971 kierował Wydziałem Administracyjnym KC PZPR. Był jedną z osób, które doprowadziły w grudniu 1970 r. do usunięcia Władysława Gomułki ze stanowiska I sekretarza KC. W latach 1971–1980 był sekretarzem KC PZPR odpowiadającym m.in. za resorty siłowe i Kościół. W latach 1975–1981 wchodził w skład Biura Politycznego KC PZPR. 6 września 1980 r. zastąpił usuniętego →Edwarda Gierka na stanowisku I sekretarza KC PZPR. Pozycję na tej funkcji umocnił na IX Nadzwyczajnym Zjeździe PZPR w lipcu 1981 r. Pozostawał niechętny wprowadzeniu stanu wojennego, czym naraził się kierownictwu ZSRR i stracił jego przychylność. Po trzech miesiącach od IX Zjazdu, 18 października 1981 r., przekazał funkcję I sekretarza gen. →Wojciechowi Jaruzelskiemu. W późniejszym czasie nie odegrał już znaczącej roli politycznej, jedynie w latach 1982–1985 był członkiem Rady Państwa.

KISZCZAK CZESŁAW (ur. 1925 r.), w 1945 r. wstąpił do kontrolowanego przez komunistów Wojska Polskiego, gdzie przez wiele lat służył w wojskowych służbach specjalnych. W 1957 r. ukończył Akademię Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. W latach 1972–1979 był szefem wywiadu wojskowego, a pomiędzy 1979 i 1981 r. – Wojskowej Służby Wewnętrznej. W lipcu 1981 r. został ministrem spraw wewnętrznych i jednocześnie jednym z najbliższych współpracowników gen. →Wojciecha Jaruzelskiego. Jako zwierzchnik Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa był jednym z głównych architektów stanu wojennego, wchodził w skład Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego przez cały okres jej funkcjonowania. Jednocześnie pełnił różne funkcje w partii komunistycznej, do której wstąpił w wieku dwudziestu lat. Był m.in. członkiem KC PZPR oraz zastępcą członka (1982–1986) i członkiem (1986–1990) Biura Politycznego KC PZPR. W 1989 r. był głównym przedstawicielem władz komunistycznych, które negocjowały z opozycją przy okrągłym stole. W sierpniu 1989 r. objął funkcję premiera, ale nie zdołał sformować rządu. Jako wicepremier i minister spraw wewnętrznych wchodził w skład gabinetu →Tadeusza Mazowieckiego. Wykorzystał ten czas, by prowadzić akcję niszczenia dokumentów Służby Bezpieczeństwa. Został zdymisjonowany w lipcu 1990 r.

KOPEĆ ALEKSANDER (ur. 1932 r.), w 1957 r. ukończył Politechnikę Wrocławską z tytułem magistra inżyniera, a w 1978 r. obronił rozprawę doktorską. Pracował w wielu dużych zakładach (m.in. w Świdniku, Świdnicy i Wrocławiu). W 1970 r. trafił do Ministerstwa Przemysłu Maszynowego, gdzie piął się po szczeblach kariery. W 1975 r. objął tekę ministra. Z tego stanowiska odszedł w sierpniu 1980 r., powierzono mu funkcję wicepremiera, którą sprawował do lutego 1981 r. W tej randze stał na czele komisji rządowej prowadzącej rokowania ze strajkującymi zrzeszonymi w jastrzębskim Międzyzakładowym Komitecie Strajkowym. Równocześnie robił karierę partyjną. Od czasów studenckich był związany z Polską Zjednoczoną Partią Robotniczą. Od

połowy lat siedemdziesiątych należał do gremiów kierowniczych partii komunistycznych (od 1975 r. jako zastępca członka Komitetu Centralnego PZPR, a w latach 1980–1981 jako członek KC PZPR). Po 1981 r. nie pełnił już eksponowanych funkcji.

KRZYWONOS-STRYCHARSKA HENRYKA (ur. 1953 r.), w 1971 r. ukończyła szkołę podstawową dla pracujących w Gdańsku, a w 2004 r. została absolwentką Centrum Kształcenia Ustawicznego dla Dorosłych w Gdańsku. Od 1973 r. pracowała jako motorniczka tramwaju (z przerwą w latach 1978–1979, gdy była operatorem urządzeń dźwigowych w Stoczni Gdańskiej im. Lenina). W sierpniu 1980 r. weszła w skład Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego w Gdańsku. 16 sierpnia, wraz z →Aliną Pienkowską i →Anną Walentynowicz, zatrzymała opuszczających stocznice robotników po strajku zakończonym przez →Lecha Wałęsę. Dzięki temu stocznia stała się centrum protestu na wschodnim Wybrzeżu. Była sygnatariuszką porozumienia z Komisją Rządową zawartego 31 sierpnia 1980 r. Następnie działała w Niezależnym Samorządnym Związku Zawodowym „Solidarność”. Po wprowadzeniu stanu wojennego zaangażowała się w pomoc osobom internowanym oraz w kolportaż podziemnych wydawnictw. Za tę działalność pobita, a także represjonowana i pozbawiona możliwości pracy zarobkowej. Pracy poszukiwała w różnych miejscach Polski. Po 1989 r. poświęciła się pomocy dzieciom, założyła m.in. rodzinny dom dziecka. Za swoją działalność wielokrotnie honorowana.

KUROŃ JACEK (1934–2004), ukończył Wydział Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego. Działalność polityczną zaczynał w okresie stalinizmu jako młodzieżowy działacz komunistyczny i wychowawca, współtwórca drużyn „walterowców”. W latach 1952–1953 oraz 1956–1964 – członek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dwukrotnie z niej usuwany). Ostatecznie został z niej wykluczony za napisanie, wraz z →Karolem Modzelewskim, *Listu otwartego do partii*, w którym opisał system polityczny i ekonomiczny jako dyktaturę biurokracji PZPR nad społeczeństwem. Za ten list władze PRL skazały go na 3 lata więzienia. Niedługo po wyjściu z więzienia współorganizował protesty po zdjęciu *Dziadów* oraz wiec studencki na Uniwersytecie Warszawskim 8 marca 1968 r. Dostał za to kolejny wyrok – 3,5 roku. Najważniejszy etap działalności Kuronia rozpoczął się po wydarzeniach czerwca 1976 r. Był wówczas jednym z założycieli Komitetu Obrony Robotników, jednym z organizatorów jego prac, a w kolejnych latach głównym twórcą strategii działania. W swoim mieszkaniu uruchomił „skrzynkę kontaktową”, do której służyły informacje o represjonowanych. Przekazywał je do polskich ośrodków emigracyjnych i zachodnich mediów. Za swoją działalność został aresztowany w maju 1977 r., w lipcu tego roku uwolniony na mocy amnestii. W styczniu 1978 r. podpisał deklarację założycielską Towarzystwa Kursów Naukowych, w jego ramach prowadził wykłady na temat pedagogiki społecznej. Był za to brutalnie atakowany przez władze (łącznie z pobiciem członków jego rodziny). W czasie strajków w sierpniu 1980 r. został aresztowany; na wolność wyszedł po powstaniu „Solidarności”. Został wówczas jednym z najważniejszych doradców kierownictwa Związku. 13 grudnia 1981 r. został internowany, a następnie aresztowany, oskarżony o próbę obalenia ustroju, do 1984 r. przetrzymywany bez procesu. Działał w podziemnych strukturach „Solidarności”. Od 1988 r. wchodził w skład Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” →Lechu Wałęsie. Przez władze polskie i radzieckie był uważany za jednego z najgroźniejszych przeciwników systemu. W peerelowskich więzieniach przesiedział łącznie 9 lat. W 1989 r. uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu, a w wyborach w czerwcu 1989 r. zdobył mandat poselski. W następnych latach był działaczem politycznym, posłem, a także ministrem pracy i polityki socjalnej.

LIS BOGDAN (ur. 1952 r.), w 1970 r. ukończył Szkołę Mechanizatorów Przeladunku przy Zarządzie Portu Gdańsk. Podjął pracę w porcie, po czym od 1972 r., pracował w Zakładach Okrętowych Urządzeń Elektrycznych i Automatyki „Elmor” w Gdańsku. Od 1974 r. był członkiem młodzieżówki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej, a rok później wstąpił do PZPR. W 1978 r. zaangażował się w działalność Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża, umiejętnie przejmował też kontrolę nad oficjalnymi strukturami związkowymi w macierzystym zakładzie pracy. W sierpniu 1980 r. współorganizował strajk w „Elmorze”, stanął na czele Komitetu Strajkowego w tym przedsiębiorstwie. Następnie wszedł w skład Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego w Stoczni Gdańskiej im. Lenina jako jego wiceprzewodniczący. Od września 1980 r. wiceprzewodniczący Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego oraz aktywny organizator struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, członek Zarządu Regionu Gdańskiego Związku. Był także członkiem władz krajowych „Solidarności” – Krajowej Komisji

Porozumiewawczej, a następnie Komisji Krajowej. Był wówczas jednym z najbardziej znanych działaczy związkowych. W 1981 r., za swoją działalność w „Solidarności”, został usunięty z PZPR. Po wprowadzeniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego ukrywał się, działając w regionalnych i ogólnopolskich strukturach podziemnych „Solidarności”. Wraz ze →Zbigniewem Bujakiem, →Władysławem Hardkiem i →Władysławem Frasyniukiem założył Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność”, kierującą konspiracyjną pracą Związku (odpowiadał za kontakty z zagranicą). Został aresztowany w czerwcu 1984 r. i oskarżony o szpiegostwo, zwolniono go w grudniu tego samego roku. Po dwóch miesiącach ponownie zatrzymany, otrzymał wyrok 2,5 roku więzienia. Na wolność wyszedł na mocy amnestii we wrześniu 1986 r. Ponownie włączył się w pracę w strukturach „Solidarności”. Działalność ta przyniosła mu kolejny wyrok więzienia w 1988 r., z którego zwolniono go po czterech tygodniach. W 1988 r. wszedł w skład Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” →Lechu Wałęsie. Był członkiem delegacji „Solidarności” podczas rozmów przy Okrągłym Stole. W wyborach w czerwcu 1989 r. zdobył mandat senatora z województwa. Po 1989 r. działacz polityczny, poseł i przedsiębiorca prywatny.

LITYŃSKI JAN (ur. 1946 r.), w latach 1963–1968 studiował na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W tym czasie był związany z grupą „komandosów”, która kontestowała politykę władz. Był jednym z organizatorów protestów na Uniwersytecie Warszawskim w marcu 1968 r. Za tę działalność aresztowany (wyrok 2,5 roku więzienia) oraz relegowany ze studiów. Po wyjściu na wolność na mocy amnestii, w lipcu 1969 r., zatrudnił się jako robotnik fabryczny, a następnie programista. Latem 1976 r. zaangażował się w pomoc osobom represjonowanym po protestach w Radomiu. W 1977 r. wszedł w skład Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”. Był równocześnie aktywny w tworzeniu wydawnictw bezdebitowych, m.in. współzakładał i redagował „Biuletyn Informacyjny KOR” oraz „Robotnika”. Za swoją działalność został zwolniony z pracy, a następnie aresztowany. Na wolność wyszedł w lipcu 1977 r. W 1979 r. był współautorem Karty Praw Robotniczych. Gdy w sierpniu 1980 r. wybuchły strajki, został aresztowany, zwolniony po podpisaniu porozumień sierpniowych. Natychmiast po wyjściu z aresztu włączył się w budowanie struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”: był doradcą Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego nowego Związku w Wałbrzychu, Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność” i Komisji Zakładowej w Hucie im. Lenina w Krakowie. Podczas I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” współredagował (wraz z →Bogusławem Śliwą) *Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej*. W 1981 r. znalazł się wśród inicjatorów powołania Klubów Rzeczypospolitej Samorządnej Wolność-Sprawiedliwość-Niepodległość. Internowany 13 grudnia 1981 r., we wrześniu 1982 r. aresztowany. W czerwcu 1983 r. wyszedł na przepustkę z aresztu, z której nie wrócił. Ukrywał się do października 1986 r. W tym czasie prowadził działalność podziemną w kierownictwie Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność”. W 1988 r. wszedł w skład Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” →Lechu Wałęsie, uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu, a w wyborach czerwcowych uzyskał mandat poselski.

MAZOWIECKI TADEUSZ (ur. 1927 r.), studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, jednak studiów nie ukończył. Do 1955 r. był związany ze Stowarzyszeniem PAX, pracował w należącej do niego prasie, m.in. w latach 1950–1952 był zastępcą redaktora naczelnego „Słowa Powszechnego”; a w okresie 1952–1955 wchodził w skład redakcji „Wrocławskiego Tygodnika Katolickiego” (od 1953 r. jako redaktor naczelny). W okresie przełomu 1956 r. współzałożyciel warszawskiego Klubu Inteligencji Katolickiej. W 1958 r. został redaktorem naczelnym katolickiego miesięcznika „Więź”, którą to funkcję sprawował do 1981 r. W latach 1961–1972 był posłem na Sejm PRL (Koło Poselskie „Znak”). W 1968 r. współautor interpelacji posłów „Znak” w obronie represjonowanych studentów. W latach siedemdziesiątych związał się z opozycją demokratyczną, m.in. był mężem zaufania uczestników głódówki w kościele św. Marcina w 1977 r. Od 1978 r. był członkiem Rady Programowej Towarzystwa Kursów Naukowych, współdziałał także z tajnym Polskim Porozumieniem Niepodległościowym. W sierpniu 1980 r. poparł strajkujących, a następnie wraz z →Bronisławem Geremkiem przedostał się do Stoczni Gdańskiej im. Lenina, gdzie stanął na czele Komisji Ekspertów Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego. Czynnie włączył się w działalność Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, przede wszystkim jako doradca władz Związku. W 1981 r. stanął na czele redakcji „Tygodnika Solidarność”. W momencie wprowadzenia stanu wojennego, 13 grudnia 1981 r., zatrzymany i internowany przez ponad rok. W latach osiemdziesiątych jeden z najbliższych współpracowników →Lecha Wałęsy

i jego doradca. W 1988 r. uczestnik strajków na Wybrzeżu, następnie współtworzył Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” → Lechu Wałęsie. Od 1988 r. uczestnik poufnych rozmów ze stroną rządową w Magdalence. W 1989 r. jeden z organizatorów oraz uczestnik obrad Okrągłego Stołu. Po legalizacji „Solidarności” ponownie został redaktorem naczelnym „Tygodnika Solidarność”. W wyborach 1989 r. nie kandydował, ale w obliczu możliwości przejęcia władzy przyjął propozycję objęcia funkcji premiera. Pełnił to stanowisko do grudnia 1990 r. Następnie poseł i działacz polityczny. W latach 1992–1995 specjalny wysłannik Komisji Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. byłej Jugosławii.

MICHNIK ADAM (ur. 1946 r.), w wieku 11 lat trafił do prowadzonych przez → Jacka Kuronia drużyn „walterowskich”. W szkole średniej był uczestnikiem spotkań, krytycznego w stosunku do władz PRL, Klubu Krzywego Koła. W 1962 r. współzakoładał dyskusyjny Klub Poszukiwaczy Sprzeczności. Swoją działalność polityczną zintensyfikował podczas studiów na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Dwukrotnie zawieszono go za to w prawach studenta, a w 1968 r. usunięto z uczelni. Za współorganizowanie protestów studenckich w marcu 1968 r. został aresztowany i skazany na 3 lata więzienia. Zwolniono go w lipcu 1969 r. na mocy amnestii. Ponieważ nie mógł kontynuować nauki, podjął pracę fizyczną, a następnie sekretarza Antoniego Słonimskiego. W 1975 r. udało mu się zakończyć studia, broniąc pracę magisterską na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 1976 r. wyjechał do Paryża (gdzie m.in. jesienią organizował kampanię poparcia dla KOR), a po powrocie w maju 1977 r. został członkiem komitetu. Został aresztowany w maju 1977 r., w lipcu tego roku uwolniony na mocy amnestii. Od 1977 r. był członkiem redakcji niezależnych pism: „Biuletynu Informacyjnego KOR”, „Zapisu” i „Krytyki”; od 1977 r. wykładał w ramach Towarzystwa Kursów Naukowych. W czasie strajków w sierpniu 1980 r. został aresztowany; na wolność wyszedł po powstaniu „Solidarności”. Został wówczas doradcą Zarządu Regionu Mazowsze Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” i Komisji Robotniczej Hutników w Hucie im. Lenina. 13 grudnia 1981 r. został internowany, a następnie aresztowany, oskarżony o próbę obalenia ustroju, do 1984 r. przetrzymywany bez procesu. Prowadził czterotygodniową głodówkę przeciwko próbom wymuszenia na działaczach opozycji wyjazdu na emigrację, w lipcu 1984 r. uwolniony na mocy amnestii. Działał w podziemnych strukturach „Solidarności”. W lutym 1985 r. ponownie aresztowany, skazany na 3 lata więzienia, w lipcu 1986 r. uwolniony na mocy amnestii. Od 1987 r. doradca Krajowej Komisji Wykonawczej „Solidarności”, od 1988 r. członek Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” → Lechu Wałęsie. Uczestnik obrad Okrągłego Stołu, w maju 1989 r. został redaktorem naczelnym ogólnopolskiego dziennika reprezentującego opozycję solidarnościową – „Gazety Wyborczej”. Funkcję tę pełni nadal. W 1989 r. zdobył mandat poselski.

MIODOWICZ ALFRED (ur. 1929 r.), karierę polityczną rozpoczynał w 1948 r. jako działacz młodzieżowy. W 1952 r. rozpoczął pracę w Hucie im. Lenina w Krakowie-Nowej Hucie. W 1959 r. wstąpił do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Działał też w związkach zawodowych, był nawet członkiem „Solidarności”. Po jej delegalizacji zaangażował się w tworzenie związków zawodowych całkowicie podporządkowanych władzom. Stał na czele Komitetu Wykonawczego Federacji Hutniczych Związków Zawodowych. W 1984 r. został pierwszym przewodniczącym Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych. Od tego czasu zaczął robić karierę w aparacie partyjno-państwowym. W 1985 r. został posłem na Sejm PRL, a następnie, przez dziewięć miesięcy, był członkiem Rady Państwa. W lipcu 1986 r. wszedł w skład Komitetu Centralnego PZPR oraz Biura Politycznego. Deklarował się jako zagorzały przeciwnik „Solidarności”. W partii komunistycznej pozostał do jej rozwiązania w 1990 r. Jego syn – Konstanty – w latach osiemdziesiątych był jednym z ważniejszych działaczy opozycji antykomunistycznej w Krakowie, m.in. współzałożycielem Ruchu Wolność i Pokój.

MODZELEWSKI KAROL (ur. 1937 r.), w 1959 r. ukończył Wydział Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego. Tam też podjął pracę jako asystent. Działalność polityczną zaczynał w czasie nauki w szkole średniej, w okresie stalinizmu, jako członek młodzieżówki partii komunistycznej – Związku Młodzieży Polskiej, a następnie Związku Młodzieży Socjalistycznej. Był aktywnym uczestnikiem wydarzeń października 1956 r. na Uniwersytecie Warszawskim. W 1957 r. został członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Wykluczony z partii za napisanie – wraz z Jackiem Kuronem – *Listu otwartego do partii*, którym opisał system polityczny i ekonomiczny jako dyktaturę biurokracji PZPR nad społeczeństwem.

Za ten list został skazany na 3,5 roku więzienia. Na wolność wyszedł w sierpniu 1967 r. Brał udział w protestach w marcu 1968 r. Dostał za to kolejny wyrok – 3,5 roku. Na wolność wyszedł we wrześniu 1971 r. Podjął wówczas pracę w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN we Wrocławiu. W sierpniu 1980 r. krótko przebywał w strajkującej Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Od września 1980 r. włączył się w organizowanie struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” na Dolnym Śląsku, a także władz centralnych Związku. Był jednym z autorów koncepcji utworzenia jednej organizacji związkowej, zaproponował nadanie Związkowi nazwy „Solidarność”. Wszedł wówczas w skład Krajowej Komisji Porozumiewawczej Związku, a do kwietnia 1981 r. pełnił funkcję jej rzecznika prasowego. Był także członkiem Komisji Krajowej „Solidarności”. Pracował w strukturach Zarządu Regionu Dolny Śląsk NSZZ „Solidarność”. 13 grudnia 1981 r. został internowany, a następnie aresztowany, oskarżony o próbę obalenia ustroju, do 1984 r. przetrzymywany bez procesu. Powrócił do pracy naukowej. W wyborach 1989 r. zdobył mandat senatora z województwa wrocławskiego. Po 1989 r. działacz polityczny oraz pracownik naukowy Uniwersytetu Wrocławskiego, a następnie Uniwersytetu Warszawskiego.

MORAWIECKI KORNEL (ur. 1941 r.), w 1963 r. ukończył Wydział Fizyki Uniwersytetu Wrocławskiego, został pracownikiem naukowo-dydaktycznym Politechniki Wrocławskiej, a w 1967 r. uzyskał tytuł doktora. W marcu 1968 r. uczestniczył w protestach studenckich we Wrocławiu; w następnym okresie przygotowywał i kolportował ulotki zawierające protest przeciwko m.in. agresji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich na Afganistan oraz masakrze robotników w grudniu 1970 r. W latach 1979–1980 współpracownik Komitetu Samoobrony Społecznej Ziemi Dolnośląskiej oraz Towarzystwa Kursów Naukowych. Od jesieni 1979 r. współorganizator druku, kolportażu, następnie redaktor naczelny podziemnego pisma „Biuletyn Dolnośląski”. W sierpniu 1980 r. organizator strajków solidaryzujących się z robotnikami Wybrzeża. Od września 1980 r. współorganizator Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” na Dolnym Śląsku, w 1981 r. delegat na I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. W październiku 1981 r. zatrzymany pod zarzutem podważania sojuszu z ZSRR, zwolniony, kiedy „Solidarność” zagroziła strajkiem. Po 13 grudnia 1981 r. przeszedł do działalności podziemnej, ukrywając się przed Służbą Bezpieczeństwa. Stał na czele Regionalnego Komitetu Strajkowego „Solidarności” Dolny Śląsk, organizator podziemnej struktury drukarskiej i kolportażowej. Redaktor pierwszego podziemnego pisma, które ukazało się w Polsce po wprowadzeniu stanu wojennego „Z Dnia na Dzień”. W związku z różnicą zdań na temat metod działania zrezygnował z członkostwa w RKS. W czerwcu 1982 r. współtwórca, a następnie przywódca Solidarności Walczącej. Aresztowany w listopadzie 1987 r., w kwietniu 1988 r. podstępem zmuszony do opuszczenia kraju. Po kilku tygodniach, posługując się fałszywym paszportem, powrócił do Polski. W 1989 r. przeciwnik Okrągłego Stołu. Po 1989 r. prowadził działalność polityczną, powrócił także do pracy naukowej i dydaktycznej.

NAROŻNIAK JAN (ur. 1950 r.), w 1973 r. ukończył Wydział Matematyki i Mechaniki Uniwersytetu Warszawskiego. W tym samym roku podjął pracę jako asystent na macierzystym wydziale. W latach 1977–1981 był doktorantem w Instytucie Matematycznym Polskiej Akademii Nauk. W tym czasie prowadził też działalność opozycyjną – w 1975 r. uczestniczył w akcji zbierania podpisów pod protestem przeciwko wprowadzeniu do Konstytucji PRL zapisów o nadrzędnej roli Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w państwie i sojuszu z ZSRR. W 1976 r. zaangażował się we współpracę z Komitetem Obrony Robotników, brał udział w organizowaniu pomocy represjonowanym robotnikom Radomia i Ursusa. Przede wszystkim zajmował się jednak organizowaniem zaplecza poligraficznego i kolporterskiego opozycji demokratycznej. Był redaktorem, drukarzem, intrologatorem, kolporterem. Podczas strajku w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 r. współorganizował poligrafię, a także publikował i redagował teksty w „Strajkowym Biuletynie »Solidarność«”. Od września 1980 r. zaangażował się w tworzenie struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, przede wszystkim dbając o budowę zaplecza poligraficznego Związku. W listopadzie 1980 r. aresztowany podczas powielania tajnych wytycznych prokuratora generalnego, dotyczących sposobów walki z opozycją. Oskarżony o ujawnienie tajemnicy państwowej, zwolniony po kilku dniach na skutek zdecydowanego protestu „Solidarności”. Powrócił do swej działalności. Od 13 grudnia 1981 r. się ukrywał. W maju 1982 r., podczas ucieczki przed patrolem Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej został postrzelony, zatrzymany i umieszczony w Centralnym Szpitalu Klinicznym przy ul. Banacha w Warszawie. Kilkanaście dni później,

został odbity przez grupę Międzyzakładowego Robotniczego Komitetu „Solidarności”. Była to jedna z najbardziej spektakularnych akcji podziemia w okresie stanu wojennego. Po uwolnieniu ukrywał się i wydawał podziemne pismo „Syrenka”. Ujawnił się w ramach amnestii we wrześniu 1983 r. Pod koniec lat osiemdziesiątych nawiązał ponownie współpracę z wydawnictwami podziemnymi.

NIEDZIELAK STEFAN (1914–1989), w 1940 r. ukończył Metropolitalne Seminarium Duchowne w Warszawie i przyjął święcenia kapłańskie. W czasie II wojny światowej był kapłanem Narodowej Organizacji Wojskowej (obwód Łowicz) oraz Armii Krajowej. Brał udział w powstaniu warszawskim. Po zakończeniu wojny był także kapłanem podziemia niepodległościowego związanego ze Zrzeszeniem Wolność i Niezawisłość. Jednocześnie zaangażował się w pracę duszpasterską i organizacyjną (m.in. przy odbudowie ze zniszczeń wojennych warszawskich kościołów: pw. św. Trójcy na Solcu oraz Wszystkich Świętych przy pl. Grzybowskim). Najdłużej był związany z kościołem pw. św. Karola Boromeusza na cmentarzu Powązkowskim. Dał się tam poznać jako organizator obchodów, zakazanych przez komunistów, rocznic historycznych i człowiek walczący o upamiętnienie Polaków zamordowanych na Wschodzie. Ta ostatnia działalność w latach osiemdziesiątych zaowocowała utworzeniem Sanktuarium Poległych i Pomordowanych na Wschodzie. Na ścianie kościoła pw. św. Karola Boromeusza pojawiły się wówczas setki tabliczek z nazwiskami zamordowanych. W tym samym okresie ks. Niedzielał rozpoczął też celebrowanie dorocznych mszy katyńskich, a w 1988 r. współtworzył Rodzinę Katyńską. Za swoją działalność był prześladowany i atakowany. W styczniu 1989 r. został zamordowany w swoim mieszkaniu, sprawców tego czynu dotychczas nie wykryto.

PIENKOWSKA ALINA (1952–2002), dyplomowana pielęgniarka. Od 1974 r. była zatrudniona w Przemysłowym Zespole Opieki Zdrowotnej przy Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Od 1978 r. była członkiem Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża, m.in. zajmowała się redagowaniem pisma „Robotnik Wybrzeża”, kolportowała ulotki i prasę bezdebitową. Była także zaangażowana w działalność samokształceniową. Za aktywność opozycyjną usiłowano przenieść ją do innego zakładu pracy. Pierwszego dnia strajku w Stoczni Gdańskiej, 14 sierpnia 1980 r., przekazała →Jackowi Kuroniowi pierwsze postulaty strajkujących. 16 sierpnia, wraz z →Henryką Krzywonos i →Anną Walentynowicz, zatrzymała opuszczających stocznnię robotników po strajku zakończonym przez →Lecha Wałęsę. Dzięki temu stocznia stała się centrum protestu na wschodnim Wybrzeżu. Współredagowała ostateczną, liczącą 21 punktów, listę postulatów. Weszła w skład Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego. Od września pracowała przy organizowaniu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Była szczególnie zaangażowana w działalność Krajowej Sekcji Służby Zdrowia NSZZ „Solidarność”. Jesienią 1980 r. stała na czele Komitetu Strajkowego Służby Zdrowia podczas protestu w Urzędzie Wojewódzkim w Gdańsku. 13 grudnia 1981 r. została internowana, przetrzymywana była do lipca 1982 r. W latach osiemdziesiątych czynna działaczka podziemnej „Solidarności”, m.in. w 1986 r. współtwórczyni Fundacji Społecznej „Solidarność”. Wspierała też działalność →Bogdana Borusewicz, którego żoną została w 1984 r. Po 1989 r. była działaczką związkową i samorządową oraz senatorem.

POPIELUSZKO JERZY (1947–1984), pochodził ze wsi Okopy, leżącej na północno-wschodnich obrzeżach Polski. W 1972 r. ukończył Wyższe Metropolitalne Seminarium Duchowne w Warszawie i otrzymał święcenia kapłańskie. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych był duszpasterzem studentów medycyny, a następnie także średniego personelu medycznego. W tej roli odpowiadał za zabezpieczenie od strony medycznej pielgrzymów podczas warszawskiego etapu I pielgrzymki →Jana Pawła II do Polski. W 1980 r. zaangażował się w pomoc duchową dla strajkujących warszawskich hutników, a następnie został ich kapłanem. Po wprowadzeniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego organizował pomoc dla internowanych i ich rodzin. W 1982 r. inaugurował w żoliborskim kościele pw. św. Stanisław Kostki comiesięczne msze św. za ojczyznę, na które ściągali sympatycy „Solidarności” z całej Polski. Podczas nich głosił homilie, w których odwołując się do nauczania →Jana Pawła II i kard. →Stefana Wyszyńskiego, odnosił się do polskiej rzeczywistości. Bardzo często przypominał hasło „Zło dobrem zwyciężaj”. W 1982 r. inicjował także pielgrzymkę robotników Huty Warszawa na Jasną Górę. Idea ta przerodziła się wkrótce w Ogólnopolską Pielgrzymkę Ludzi Pracy. Jego działalność odbijała się szerokim echem, ściągając na niego liczne represje ze strony władz komunistycznych. Był wielokrotnie zatrzymywany, szykanowany, zastraszany, wreszcie aresztowany. Szczególnie ostro atakowała go reżimowa prasa (w tym rzecznik rządu Jerzy Urban). Mimo to jego popularność rosła. Zapraszano go na spotkania w wielu

miejscach Polski. Podczas powrotu z jednego z nich, 19 października 1984 r., został uprowadzony, a następnie zamordowany przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Jego grób przy kościele pw. św. Stanisława Kostki w Warszawie stał się celem pielgrzymek z całego świata. W 2010 r. został ogłoszony błogosławionym.

PRĄDZYŃSKI LUDWIK (ur. 1956 r.), w 1972 r. ukończył Zasadniczą Szkołę Budowy Okrętów w Gdańsku. Od 1975 r. pracował w Stoczni Gdańskiej im. Lenina jako spawacz i monter kadłubów. W 1979 r. rozpoczął współpracę z Wolnymi Związkami Zawodowymi Wybrzeża, zajmując się m.in. kolportażem wydawnictw bezdebitowych. 14 sierpnia 1980 r., wraz z →Jerzym Borowczakiem, →Bogdanem Borusewiczem oraz →Bogdanem Felskim współorganizował strajk w Stoczni Gdańskiej, wszedł wówczas w skład stoczniowego Komitetu Strajkowego. Po podpisaniu porozumień sierpniowych był członkiem Komitetu Założycielskiego pracującego nad tworzeniem Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” oraz członkiem Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Stoczni Gdańskiej. W grudniu 1981 r. został internowany. Na wolność wyszedł w lipcu 1982 r. W 1984 r. zrezygnował z pracy w Stoczni Gdańskiej i wyjechał do rodzinnej wsi Kramarzyny, gdzie pracował w gospodarstwie rolnym. Do pracy w Stoczni Gdańskiej wrócił w 1993 r.

RAKOWSKI MIECZYSLAW FRANCISZEK (1926–2008), był absolwentem wyższej szkoły partyjnej – Instytutu Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1955 r.). Dwa lata później obronił pracę doktorską. Przez wiele lat związany z jednym z najbardziej poczytnych polskich tygodników – „Polityką”, najpierw jako zastępca redaktora naczelnego (1957–1958), a następnie jako redaktor naczelny (1958–1982). W 1981 r. wszedł w skład Rady Ministrów jako wicepremier. W latach 1985–1988 był wicemarszałkiem Sejmu. We wrześniu 1988 r. objął funkcję premiera, którą sprawował do sierpnia 1989 r. Równoległe prowadził także działalność partyjną, choć przez wiele lat pozostawał na uboczu głównych wydarzeń. Jako dwudziestolatek związał się z partią komunistyczną – najpierw z Polską Partią Robotniczą, później jej kontynuatorką, PZPR. W 1964 r. został zastępcą członka KC PZPR, a od 1975 r. aż do rozwiązania partii był członkiem KC PZPR. Dopiero w 1987 r. wszedł do Biura Politycznego KC PZPR, a w lipcu 1989 r. zastąpił gen. →Wojciecha Jaruzelskiego na stanowisku I sekretarza KC PZPR. Funkcję tę sprawował do samorozwiązania partii w styczniu 1990 r. W następnych latach zajmował się pracą dziennikarską.

REAGAN RONALD (1911–2004), studiował ekonomię i socjologię na Eureka College w Illinois. Po studiach pracował jako radiowy komentator sportowy, jednak jego prawdziwą pasją stał się film. W latach 1937–1964 zagrał w 53 filmach, w większości „klasy B”. Jednocześnie coraz bardziej angażował się w działalność polityczną, której w pełni poświęcił się po zakończeniu kariery filmowej. W 1965 r. został gubernatorem Kalifornii i sprawował tę funkcję do 1975 r. W 1980 r. pokonał w wyborach urzędującego prezydenta Jimmy’ego Cartera i w 1981 r. został czterdziestym prezydentem USA. Prowadzona przez niego polityka gospodarcza oparta na monetaryzmie oraz ekonomice podaży zyskała nazwę reaganomiki. Przyniosła ona USA znaczny wzrost gospodarczy. W polityce zagranicznej prowadził twardy kurs wobec ZSRR, nazywanego przez niego imperium zła. Zapowiadał zastąpienie wcześniejszej „pokojujowej koegzystencji” z komunizmem doktryną jego „odepchnięcia”. Rozpoczął więc pracę nad systemem kosmicznej obrony przed radzieckimi raketami transkontynentalnymi (Inicjatywa Obrony Strategicznej popularnie zwana programem „Gwiezdných wojen”). Po dojściu do władzy w ZSRR →Michaiła Gorbaczowa rozpoczął z nim negocjacje prowadzące do częściowej redukcji zbrojeń. Mimo to wywołany przez niego wzrost wyścigu zbrojeń stał się jedną z przyczyn postępującej zapaści gospodarki ZSRR, a w końcu – rozkładu komunizmu w Europie. Tzw. doktryna Reagana zakładała też wspieranie antykomunistycznych ruchów rebelianckich na świecie, w tym w Ameryce Łacińskiej i Afganistanie. W Polsce popierał opozycję antykomunistyczną. Po wprowadzeniu stanu wojennego nałożył na rząd PRL sankcje gospodarcze, doszło też do czasowego obniżenia rangi polsko-amerykańskich stosunków dyplomatycznych. Angażował się także w akcje propagandowe na rzecz podziemnej „Solidarności”, m.in. w program „Let Poland be Poland”. W roku jego odejścia z urzędu (1989 r.) doszło do „jesieni narodów” w Europie Wschodniej, a dwa lata później do rozpadu ZSRR. Polskę odwiedził w 1990 r. już jako były prezydent, wygłaszając symboliczne przemówienie w Stoczni Gdańskiej.

ROMASZEWSKY ZOFIA I ZBIGNIEW (oboje ur. 1940 r.), małżeństwo fizyków (ukończyli Uniwersytet Warszawski) i opozycjonistów. Ich działalność rozpoczęła się w 1967 r., gdy organizowali akcję zbierania podpisów

pracowników naukowych pod petycją w obronie →Adama Michnika, który został zawieszony w prawach studenta Uniwersytetu Warszawskiego. W połowie lat siedemdziesiątych protestowali przeciwko zmianom w Konstytucji PRL, a po wydarzeniach czerwca 1976 r. zaangażowali się w pomoc represjonowanym robotnikom Ursusa i Radomia. Jesienią 1977 r. stanęli na czele Biura Interwencyjnego Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”, które rejestrowało przypadki łamania praw człowieka oraz niosło pomoc represjonowanym. Publikowali także w wydawnictwach drugoobiegowych. Po powstaniu „Solidarności” Romaszewski kierował Komisją Interwencji i Praworządności Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” oraz był członkiem Komisji Krajowej. Zofia Romaszewska także pracowała w Komisji Interwencji i Praworządności Związku. 13 grudnia 1981 r. uniknęli zatrzymania – internowano natomiast ich córkę Agnieszkę (która była członkiem kierownictwa Niezależnego Zrzeszenia Studentów). Romaszewscy rozpoczęli za pracę konspiracyjną – głównie w podziemnych strukturach Regionu Mazowsze NSZZ „Solidarność”. Najważniejszym ich osiągnięciem było stworzenie podziemnego Radia „Solidarność”. Zostali aresztowani latem 1982 r. Zbigniew Romaszewski dostał wyrok 4,5 roku więzienia, a jego żona 3 lata. Wyszli na mocy amnestii – Zbigniew w lipcu 1984 r., a Zofia rok wcześniej. Nie zaprzestali działalności opozycyjnej. Zbigniew od 1986 r. kierował Komisją Interwencji i Praworządności „Solidarności”, w której ramach swoją działalność prowadziła także Zofia. Romaszewski wszedł również w skład Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczący NSZZ „Solidarność” → Lechu Wałęsie. W 1989 r. uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu. W 1989 r. został senatorem; zwyciężał też we wszystkich wyborach do Senatu w III RP. Wielokrotnie przewodniczył senackiej Komisji Praw Człowieka i Praworządności. Zofia Romaszewska kierowała Biurem Interwencji Kancelarii Senatu RP; była też sędzią Trybunału Stanu.

RULEWSKI JAN (ur. 1944 r.), w 1963 r. rozpoczął studia w Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie. Relegowany z uczelni po tym, gdy w maju 1965 r., odmówił wzięcia udziału w wyborach do Rad Narodowych i Sejmu PRL. Za protest przeciwko usunięciu z WAT aresztowany, a następnie umieszczony w szpitalu psychiatrycznym. Został skierowany do karnej jednostki wojskowej. Próbował nielegalnie przedostać się na Zachód, został zatrzymany w Czechosłowacji i deportowany do Polski. Sąd Warszawskiego Okręgu Wojskowego skazał go na 5 lat więzienia, z którego został zwolniony na mocy amnestii w lipcu 1969 r. W 1974 r. podjął pracę w Zakładach Rowerowych „Romet” w Bydgoszczy, równolegle studiował w Wyższej Szkole Inżynierskiej w Bydgoszczy, którą ukończył w 1974 r. W tym samym roku został specjalistą konstruktorem w Ośrodku Rozwojowo-Badawczym Zakładów Rowerowych „Romet”. We wrześniu 1980 r. stał na czele Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego w Bydgoszczy, angażując się w budowę struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Następnie był przewodniczącym Zarządu Regionu Bydgoskiego NSZZ „Solidarność”. Wchodził także w skład ogólnopolskich gremiów kierowniczych związku – Prezydium Krajowej Komisji Porozumiewawczej oraz Komisji Krajowej. Na I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność” bezskutecznie ubiegał się o funkcję przewodniczącego KK NSZZ „Solidarność”, uzyskując 6,2 proc. głosów. W marcu 1981 r., wraz z innymi członkami związku, został pobity podczas sesji Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy. Incydent ten, określany jako „prowokacja bydgoska”, wywołał najpoważniejszy kryzys społeczny w Polsce w okresie legalnej działalności „Solidarności”. 13 grudnia 1981 r. został internowany. W grudniu 1982 r. zwolniony z internowania i natychmiast aresztowany. Na wolność wyszedł w lipcu 1984 r. Krótko pracował w Zakładach „Romet” w Kowalewie Pomorskim, z którego został zwolniony w 1985 r. za organizację strajku. Rozpoczął wówczas pracę jako taksówkarz. Nadal był zaangażowany w działalność podziemną, w 1987 r. wszedł w skład Grupy Roboczej KK NSZZ „Solidarność”. W 1989 r., po ponownej legalizacji NSZZ „Solidarność”, włączył się w odtwarzanie struktur Związku. W III RP kilkakrotnie zdobywał mandat posła, został również senatorem.

SIENKIEWICZ JAROSŁAW (1950–1992), w 1974 r. ukończył Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Krakowie, a dziewięć lat później dodatkowo studia podyplomowe w zakresie nauk politycznych w Wyższej Szkole Nauk Politycznych przy Komitecie Centralnym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Pracował m.in. w Kopalni Węgla Kamiennego „Świerklany” i Kopalni Węgla Kamiennego „Borynia” w Jastrzębiu-Zdroju. W 1970 r. wstąpił do PZPR. W sierpniu 1980 r., jako przedstawiciel strajkującej kopalni „Borynia”, wszedł w skład Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego z siedzibą w KWK „Manifest Lipcowy” w Jastrzębiu-Zdroju, na czele którego stanął. Na początku września 1980 r. podpisał porozumienie z →Aleksandrem Kopciem

reprezentującym stronę rządową, które kończyło strajk. Następnie zaangażował się w pracę Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Próbował skupić wokół siebie, jako konkurenta → Lecha Wałęsy, część struktur powstającego Związku, jednocześnie pozostawał w bliskich kontaktach z działaczami PZPR. Na skutek oskarżeń o działalność na szkodę „Solidarności” odsunięty od działalności związkowej. W stanie wojennym popierał politykę władz komunistycznych, aktywnie działając w PZPR.

SUCHOWOLEC STANISŁAW (1958–1989), w 1983 r. ukończył Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku i otrzymał święcenia kapłańskie. Pierwszą parafią, do której został skierowany do pracy, była Suchowola – rodzinna parafia ks. → Jerzego Popiełuszki. Obaj kapłani w listopadzie 1984 r. mieli wspólnie koncelebrować msze św. za ojczyznę. Plan ten zniweczyła śmierć → ks. Popiełuszki, mimo to Suchowolec zainicjował sprawowanie comiesięcznych mszy św. w intencji ojczyzny, był także inspiratorem budowy w Suchowoli symbolicznego grobu oraz Izby Pamięci ks. Jerzego. Swoją działalność kontynuował po przeniesieniu w 1986 r. do parafii w białostockiej dzielnicy Dojlidy. Założył wówczas Duszpasterstwo Robotników, a także pełnił funkcję kapelana lokalnych struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, Konfederacji Polski Niepodległej oraz białostockiego oddziału Komisji Interwencji i Praworządności NSZZ „Solidarność”. Był członkiem Niezależnego Ruchu Społecznego „Solidarność” im. ks. Jerzego Popiełuszki. Swoją czas poświęcał także niepełnosprawnym. Jeszcze w czasie studiów seminaryjnych podjął pracę duszpasterską wśród młodzieży niepełnosprawnej umysłowo. Po powrocie do Białegostoku wznowił tę działalność. Zginął tragicznie w styczniu 1989 r. w swoim mieszkaniu na plebanii kościoła pw. Niepokalanego Serca Maryi. Według wersji oficjalnej, śmierć nastąpiła w wyniku zatrucia tlenkiem metalu wydzielającym się podczas pożaru, lecz wiele poszlak wskazuje na udział osób trzecich w śmierci kapłana. Śledztwo w tej sprawie jest nadal prowadzone.

SZUMIEJKO EUGENIUSZ (ur. 1946 r.), urodzony na Kresach Wschodnich, odebranych Polsce przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, w 1958 r. wraz z rodziną trafił do Polski. Podczas studiów na Wydziale Astronomii Uniwersytetu Wrocławskiego uczestniczył w wydarzeniach marca 1968 r., wszedł w skład Komitetu Strajkowego na macierzystej uczelni. Studia ukończył w 1970 r. i podjął wówczas pracę naukową w tym samym instytucie. W 1977 r. zmienił miejsce pracy na Państwowe Zakłady Lotnicze „Hydrał”, gdzie pracował do 1980 r. Następnie pracował w Zakładzie Techniki Biurowej „Biurotechnika” we Wrocławiu. We wrześniu 1980 r. zaangażował się w tworzenie struktur Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, zarówno na poziomie szczebli zakładowych, jak i regionalnych. Był także delegatem na I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność” i wówczas znalazł się we władzach krajowych Związku – Prezydium Komisji Krajowej. Po wprowadzeniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego wszedł w skład Krajowego Komitetu Strajkowego i uczestniczył w strajku w Stoczni Gdańskiej. Po jego pacyfikacji ukrywał się i organizował działalność konspiracyjną (m.in. współtworzył Ogólnopolski Komitet Oporu i wchodził w skład podziemnych władz Związku). W 1984 r. z powodów rodzinnych ujawnił się i wrócił do Wrocławia, szykanowany przez władze powrócił do konspiracji w 1986 r. Pracował w konspiracyjnych strukturach „Solidarności”. W 1989 r. krytykował porozumienia Okrągłego Stołu. W kolejnych latach działacz NSZZ „Solidarność” i pracownik samorządu dolnośląskiego.

ŚLIWA BOGUSŁAW (1944–1989), ukończył Wydział Prawa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 1970 r. rozpoczął pracę w prokuraturze w Olszynie, następnie był zatrudniony w Świebodzinie i Kaliszu, gdzie pracował w Prokuraturze Wojewódzkiej. W tym ostatnim mieście zetknął się z przypadkiem tuszowania morderstwa dokonanego – jak przypuszczał – przy współudziale milicjanta. Gdy jego próby przeprowadzenia uczciwego postępowania zostały storpedowane, napisał kilkanaście listów do instytucji państwowych i posłów na Sejm PRL. Działania te sprowadziły na niego represje, które doprowadziły do zwolnienia go z pracy w 1979 r. Usunięto go także z Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, do której należał od 1964 r. Wobec braku zainteresowania sprawą ze strony państwa przekazał informację Komitetowi Samoobrony Społecznej „KOR”, z którym zaczął współpracować. Później związał się także z Ruchem Obrony Praw Człowieka i Obywatela. W sierpniu 1980 r. był negocjatorem i doradcą strajkujących załóg, m.in. Kaliskich Zakładów Koncentratów Spożywczych „Winiary”. We wrześniu tego roku został sekretarzem Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w Kaliszu, działał

także we władzach Regionu Wielkopolska Południowa. Podczas I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” współredagował (wraz z →Janem Lityńskim) *Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej*. W 1981 r. znalazł się wśród inicjatorów powołania Klubów Rzeczypospolitej Samorządnej Wolność-Sprawiedliwość-Niepodległość. Po wprowadzeniu stanu wojennego ukrywał się, budował konspiracyjne struktury Związku w Kaliszu. W lutym 1982 r. trafił do obozu internowania. Po uwolnieniu kontynuował działalność, za co został aresztowany w maju 1983 r. Na wolność wyszedł w lipcu tego roku, pozbawiony możliwości pracy, szykanowany, w grudniu 1983 r. wyemigrował do Szwecji. Prowadził tam bardzo ożywioną działalność na rzecz pomocy „Solidarności”.

WALENTYNOWICZ ANNA (1929–2010), we wrześniu 1939 r. straciła rodziców, co zmusiło ją do podjęcia pracy na wsi. Skończyła tylko cztery klasy szkoły podstawowej, kurs dla spawaczy i zatrudniła się w Stoczni Gdańskiej. Pracowała ciężko, została przodownicą pracy, czterokrotnie odznaczono ją Krzyżami Zasługi. Choroba spowodowała, że musiała zmienić stanowisko pracy i została suwnicową. Jej krytyczny stosunek do peerelowskiej rzeczywistości spowodował, że włączyła się do działalności w Wolnych Związkach Zawodowych Wybrzeża. Weszła w skład redakcji „Robotnika Wybrzeża”. Za swoją aktywność na tym polu była szykanowana, zatrzymywana, aż wreszcie pięć miesięcy przed emeryturą została dyscyplinarnie zwolniona z pracy. Decyzja dyrekcji stoczni wywołała 14 sierpnia 1980 r. strajk, który zaczął się pod hasłem „Przywrócić do pracy Annę Walentynowicz!”. 16 sierpnia, wraz z →Henryką Krzywonos i →Aliną Pienkowską i zatrzymała opuszczających stocznię robotników po strajku zakończonym przez →Lecha Wałęsę. Weszła do Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego, a podtrzymany strajk stał się początkiem „Solidarności”. Przywrócono ją do pracy, a ona sama bardzo mocno zaangażowała się w tworzenie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Szybko doszło jednak do ideowego i personalnego konfliktu z →Lechem Wałęsą. Wiosną 1981 r. została usunięta z kierownictwa „Solidarności”. 13 grudnia 1981 r. uniknęła internowania i uczestniczyła w strajku w Stoczni Gdańskiej. Internowano ją 18 grudnia 1981 r. Zwolniona 24 lipca 1982 r. już po 5 tygodniach została aresztowana. Z więzienia wyszła 30 marca 1983 r., by 4 grudnia 1983 r. znowu trafić na 4 miesiące za kraty. Mimo tych szykan, przez całe lata osiemdziesiąte, prowadziła aktywną działalność opozycyjną, będąc żywym symbolem Sierpnia '80. Nie zaakceptowała porozumień Okrągłego Stołu, po 1989 r. sprzeciwiała się polityce dawnych kolegów z „pierwszej Solidarności”. Zginęła w katastrofie samolotu prezydenckiego w Smoleńsku.

WAŁĘSA LECH (ur. 1943 r.), w 1967 r. rozpoczął pracę jako elektryk okrętowy na wydziale W-4 w Stoczni Gdańskiej im. Lenina. W czasie strajku, w grudniu 1970 r., był członkiem Komitetu Strajkowego w tej stoczni, na krótko aresztowany. Wówczas został zarejestrowany przez Służbę Bezpieczeństwa jako jej tajny współpracownik, z czego udało mu się, po kilkunastu miesiącach, wywikłać. W 1976 r. z motywów politycznych został zwolniony z pracy w stoczni. W 1978 r. zaangażował się w działalność w Komitecie Założycielskim Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża, od 1979 r. członek redakcji niezależnego pisma „Robotnik Wybrzeża”. Współpracował także z Komitetem Samoobrony Społecznej „KOR”, kolportował wydawnictwa niezależne. Gdy w sierpniu 1980 r. wybuchł strajk w Stoczni Gdańskiej, jednym z pierwszych postulatów, oprócz przywrócenia do pracy →Anny Walentynowicz, był jego powrót do zakładu. Stał na czele powołanego wówczas Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego. Jako przewodniczący tego komitetu wykazał się dużymi zdolnościami negocjacyjnymi i organizacyjnymi. 31 sierpnia 1980 r. podpisał porozumienie z przewodniczącym komisji rządowej →Mieczysławem Jagielskim. Porozumienie to zakładało m.in. utworzenie niezależnych od władz i samorządnych związków zawodowych. We wrześniu 1980 r. stanął na czele Krajowej Komisji Porozumiewawczej Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, a na I Krajowym Zjeździe Delegatów tego Związku został wybrany na przewodniczącego Komisji Krajowej, uzyskując 55,2 proc. głosów. W latach 1980–1981, oprócz →Jana Pawła II, był najbardziej znanym Polakiem na świecie, symbolem pokojowej walki o wolność i niepodległość. W 1980 r. redakcje „The Financial Times” i „The Observer”, a w 1981 r. „Time Magazine” uznały go za człowieka roku. W grudniu 1981 r. został internowany, był przetrzymywany do listopada 1982 r. m.in. w Arłamowie. Odrzucił ofertę władz odcięcia się od innych przywódców „Solidarności” i stworzenia nowego związku kontrolowanego przez komunistów. Był przywódcą podziemnej „Solidarności” i symbolem całej polskiej opozycji. Zwolennik pokojowych metod walki politycznej, co przyniosło mu w 1983 r. Pokojową Nagrodę Nobla. Po strajkach w 1988 r. rozpoczął rozmowy z władzami

PRL, które ostatecznie doprowadziły do obrad Okrągłego Stołu w 1989 r. Jako szef delegacji opozycji współprzewodniczył jego obradom. Jeszcze w końcu 1988 r. utworzył Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie, którego kandydaci w czerwcu 1989 r. zdobyli niemal wszystkie miejsca w parlamencie, dostępne na mocy porozumień okrągłostołowych dla opozycji. W 1990 r. został pierwszym w historii Polski prezydentem wybranym w wyborach powszechnych.

WIKTOR ADAM (1947–1999), w 1964 r. wstąpił do nowicjatu Towarzystwa Jezusowego (księża jezuit). Jako zakonnik studiował filozofię w Krakowie (1966–1968) oraz teologię w Warszawie (1968–1972). W 1971 r. przyjął święcenia kapłańskie, następnie pracował jako duszpasterz w Nowym Sączu, Czechowicach-Dziedzicach, Kłodzku. W sierpniu 1978 r. został przełożonym domu zakonnego i proboszczem parafii pw. św. Klemensa Dworzaka we Wrocławiu. W krótkim czasie uczynił z niej silny ośrodek duszpasterski. W sierpniu 1980 r. wsparł strajkujących robotników. Po wprowadzeniu stanu wojennego organizował pomoc dla rodzin represjonowanych działaczy „Solidarności”. W maju 1982 r. zainicjował odprawianie mszy św. za ojczyznę, które szybko stały się jednym z najważniejszych przejawów oporu we Wrocławiu. W parafii zorganizował także Duszpasterstwo Ludzi Pracy, wsparte następnie przez środowiska naukowe, akademickie i twórcze. Stała się ona także azylem dla kultury niezależnej – odbywały się tam koncerty, seanse filmowe i spektakle grupy teatralnej „Nie Samym Teatrem”. Działania te sprowadziły na niego represje ze strony władz, które usilnie starały się usunąć go z Wrocławia. W lipcu 1987 r. decyzją władz zakonnych został przeniesiony do Nowego Sącza, gdzie został przełożonym domu zakonnego. Tam także kontynuował swoją działalność duszpasterską i opozycyjną.

WYSZYŃSKI STEFAN (1901–1981), w 1924 r. ukończył Seminarium Duchowne we Włocławku oraz Katolicki Uniwersytet Lubelski, gdzie doktoryzował się w 1929 r. W kolejnych latach uzupełniał wykształcenie, studiując m.in. w Rzymie. Podróżował po Europie. Był też bardzo aktywnym naukowcem, nie zaniedbując przy tym pracy duszpasterskiej. Habilitację uniemożliwił mu wybuch II wojny światowej, a niemal gotową pracę pochłonęły płomienie we wrześniu 1939 r. W czasie wojny był kapłanem podwarszawskich oddziałów Armii Krajowej. Podczas powstania warszawskiego pracował w szpitalu powstańczym w Laskach. W 1946 r. został mianowany biskupem lubelskim, a w październiku 1948 r. arcybiskupem gnieźnieńskim i warszawskim, prymasem Polski. W trudnej sytuacji nasilania się stalinizacji kraju starał się prowadzić politykę rozważnego układania stosunków z władzami. Skrajnie wrogi stosunek komunistów do Kościoła, próby rozbijania go od wewnątrz, liczne aresztowania osób duchownych uniemożliwiały tę działalność. Prymas szybko wyrósł na przywódcę zniewolonego narodu. Jednocześnie cieszył się dużym uznaniem w Watykanie, co przyniosło mu nominację kardynalską. Władze PRL więziły go w latach 1953–1956. Zwolniony w październiku 1956 r. tryumfalnie powrócił do Warszawy. W kolejnych latach starał się kontynuować rozważną politykę w stosunku do władz komunistycznych, nie rezygnując jednak ze stanowczej obrony najważniejszych wartości. W latach siedemdziesiątych władze PRL zaczęły zabiegać o jego przychylność. Wybór kardynała Karola Wojtyły (→Jan Paweł II) na papieża często był przypisywany jego zasługom i autorytetowi. W ostatnich miesiącach życia stanęło przed nim jeszcze jedno zadanie – mediacja pomiędzy „Solidarnością” a władzą. Stał się wówczas jedną z najważniejszych osób wspierających nowy związek zawodowy.

ZYCH SYLWESTER (1950–1989), w 1977 r. ukończył Wyższe Metropolitarne Seminarium Duchowne w Warszawie i otrzymał święcenia kapłańskie. Pracował jako wikariusz w parafiach Archidiecezji Warszawskiej, m.in. w Grodzisku Mazowieckim. Po wprowadzeniu stanu wojennego wsparł tam działalność młodzieżowej grupy o nazwie Powstańcza Armia Krajowa – Druga Kadrowa. Grupa ta miała zamiar zdobywać broń do walki z komunistyczną władzą przez rozbijanie żołnierzy i milicjantów. Podczas takiej akcji śmiertelnie postrzelony został sierż. MO, Zdzisław Karos. Członkowie PAK zabraną Karosowi broń przechowywali u ks. Zycha, który został aresztowany i skazany ostatecznie na 6 lat więzienia. Był przetrzymywany w skrajnie ciężkich warunkach. Na wolność wyszedł we wrześniu 1986 r. Kontynuował działalność opozycyjną, m.in. był kapłanem Konfederacji Polski Niepodległej. Przez cały czas otrzymywał listy i telefony z pogrózkami, a w maju 1989 r. został napadnięty i pobity. W lipcu 1989 r. znaleziono jego ciało w Krynicy Morskiej. Sprawców zbrodni do tychczas nie wykryto.

OPRACOWAŁ ANDRZEJ ZAWISTOWSKI NA PODSTAWIE:

- Adamowicz Piotr, *Alina Pienkowska* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 245–247.
- Adamowicz Piotr, *Anna Walentynowicz* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 3, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2006 s. 289–291.
- Adamowicz Piotr, *Jerzy Borowczak* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 47–48.
- Bieć Andrzej Paweł, *Adam Wiktor* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.
- Biernacki Krzysztof, *Mirosław Chojecki* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 79–80.
- Biernacki Krzysztof, *Niedziela Stefan* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 304.
- Borowski Adam, *Kazański Arkadiusz, Lis Bogdan* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 250–251.
- Brzechczyn Krzysztof, *Bogusław Śliwa* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 339–340.
- Danilecki Tomasz, *Suchowolec Stanisław* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 440.
- Friszke Andrzej, *Jan Lityński* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 206–209.
- Friszke Andrzej, *Karol Modzelewski* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 246–249.
- Friszke Andrzej, *Tadeusz Mazowiecki* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 230–233.
- Friszke Andrzej, *Żelichowski Ryszard, Jacek Kuroń* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 201–206.
- Kaliski Bartosz, *Jan Narożniak* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 3, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2006, s. 207–209.
- Kazański Arkadiusz, *Bogdan Borusewicz* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 61–62.
- Kazański Arkadiusz, *Jankowski Henryk* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 166.
- Kazański Arkadiusz, *Jerzy Borowczak* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 60.
- Kazański Arkadiusz, *Krzywonos-Strychalska Henryka* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 231.
- Kazański Arkadiusz, *Ludwik Prądzyński* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.
- Kendzior Piotr, *Wielowiejska Dominika, Dekady. 1985–1994*, Warszawa 2006.
- Kister Anna Grażyna, *Michał Głowiński* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.
- Kister Anna Grażyna, *Sylwester Zych* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.
- Kunicki-Goldfinger Marek, *Bronisław Geremek* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 95–98.
- Lipski Jan Józef, *Komitet Obrony Robotników KOR – Komitet Samoobrony Społecznej*, Londyn 1983.
- Lizut Mikołaj, *Zawistowski Andrzej, Dekady. 1975–1984*, Warszawa 2006.
- Losson Beata, *Narożniak Jan Wojciech* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 301–302.
Ludzie „Nowej” 1977–2007, Warszawa 2007.
- Łątkowska Mirosława, *Adamski Artur, Morawiecki Kornel* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 288–289.
- Łątkowska Mirosława, *Borowski Adam, Walentynowicz Anna* [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 471–472.
- Majchrzak Grzegorz, *ks. Stefan Niedziela* [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 259–260.

- Majchrzak Grzegorz, Zbigniew Bujak [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 51–53.
- Mołdawa Tadeusz, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991.
- Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000.
- Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002.
- Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 3, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2006.
- Płużańska Zofia, Andrzej Gwiazda [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 115–117.
- Płużańska Zofia, Bogdan Lis [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 210–212.
- Pochwic Teresa, Mirosław Chojecki [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 54–55.
- Ridan Jerzy, ks. Kazimierz Jancarz [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 130–132.
- Schlender Grażyna, Śliwa Bogusław [w:] *Encyklopedia Solidarności*, Warszawa 2010, s. 451–452.
- Sielezin Jan Ryszard, Kornel Morawiecki [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 226–228.
- Skowron Mirosław, Jan Rulewski [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 303–305.
- Skórzyński Jan, Adam Michnik [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 234–237.
- Skórzyński Jan, Lech Wałęsa [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 364–368.
- Sowiński Paweł, Zbigniew Romaszewski [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 276–279.
- Sowiński Paweł, Zofia Romaszewska [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 273–275.
- Strasz Małgorzata, Adamowicz Piotr, Bogdan Borusewicz [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 49–53.
- Strasz Małgorzata, Eugeniusz Szumiejko [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 336–338.
- Strasz Małgorzata, ks. Jerzy Popiełuszko [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 2, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2002, s. 261–263.
- Strasz Małgorzata, Marian Jurczyk [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 3, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2006, s. 124–126.
- Strasz Małgorzata, Władysław Hardek [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 123–124.
- Strasz Małgorzata, Władysław Frasyniuk [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 1, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2000, s. 87–90.
- Wilczewski Waldemar F., Ks. Stanisław Suchowolec – w 20. rocznicę tragicznej śmierci [w:] *Kościół niezłomny. Wystawa fotografii Jerzego Fedorowicza w 20. rocznicę śmierci ks. Stanisława Suchowolca*, red. Waldemar F. Wilczewski, Białystok 2009.

- Władysław Hardek, Jan Lityński, Karol Modzelewski, Jan Rulewski, Jarosław Sienkiewicz, Eugeniusz Szumiejko
[w:] *Encyklopedia Solidarności*, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.
- Zajac Ewa, Kazimierz Jancarz [w:] *Encyklopedia Solidarności*, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.
- Żurek Jacek, ks. Henryk Jankowski [w:] *Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, t. 3,
red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, Warszawa 2006, s. 108–110.

SŁOWNIK POJĘĆ

Amnestia – inaczej ułaskawienie, całkowite lub częściowe darowanie kary. Amnestię stosowała również władza komunistyczna wobec internowanych działaczy → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, była wówczas narzędziem m.in. propagandy. Władza wykorzystywała ją także jako kartę przetargową, np. w sprawie zabójców ks. Jerzego Popiełuszki.

„Bibuła”, drugi obieg, wydawnictwa bezdebitowe – popularne określenia niezależnego ruchu wydawniczego w Polsce, w latach 1976–1989. Prasa i książki wydawane były bez kontroli obowiązującej → cenzury, czyli bez debitu (specjalnego zezwolenia). W ZSRR wydawnictwa tego typu były nazywane samizdatami. Drukowano materiały, które oficjalnie nie mogły się ukazać z powodu treści niezgodnej z obowiązującymi nakazami partii. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych powstało bardzo wiele tytułów prasowych w nakładach od kilkunastu kopii (przepisywanych często na maszynie do pisania) do kilkudziesięciu tysięcy egzemplarzy. Natomiast w ciągu 16 miesięcy istnienia tzw. pierwszej „Solidarności” ukazywało się około 2 tys. pism, głównie poza cenzurą. Ogólnie liczbę drukowanych nielegalnie tytułów szacuje się na ponad 5 tys. Działalność wydawnicza prowadziły wszystkie środowiska opozycyjne (intelektualiści, robotnicy, rolnicy, środowiska twórcze, studenci, uczniowie itd.). Stosowano różnego rodzaju techniki, np.: ramkę z białkowymi matrycami, sitodruk, offset. Wykorzystywano niejednokrotnie cudem zdobyty papier (z reguły bardzo kiepskiej jakości), farbę drukarską kupowaną od zawodowych drukarzy lub tworzoną samodzielnie (np. pastę do prania „Komfort”, zabarwioną domieszką farby lub tuszu). Pojęcie „drugi obieg” obejmuje także literaturę przemycaną z Zachodu. Za druk, przemyt, → kolportaż, a także samo posiadanie nielegalnych wydawnictw groziły surowe kary, nawet do kilku lat więzienia. W latach 1982–1989 działalność wydawnicza była podstawą funkcjonowania zdelegalizowanej „Solidarności”.

Biuro Koordynacyjne NSZZ „Solidarność” za Granicą z siedzibą w Brukseli – powołane w 1982 r. Od początku do końca istnienia (grudzień 1990 r.) jego kierownikiem był Jerzy Milewski. Status Biura, zasady działania, skład personalny i podejmowane inicjatywy były określane przez → Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność” (od października 1987 r. → Krajowy Komitet Wykonawczy NSZZ „Solidarność”). Biuro Koordynacyjne zajmowało się m.in. koncentrowaniem środków finansowych uzyskiwanych na Zachodzie i przekazywaniem ich do kraju. Większość dotacji dla „Solidarności” pochodziło ze związków zawodowych. Biuro miało filie m.in. w Kanadzie i Szwecji, stałych współpracowników m.in. w USA, Australii czy Wielkiej Brytanii oraz duży oddział w Paryżu.

Bojkot – forma wyrażenia protestu lub wywarcia nacisku poprzez zerwanie stosunków. Charakterystyczny dla lat osiemdziesiątych w PRL był bojkot TV przez wielu polskich aktorów. Odmawiając występów w telewizji, protestowali przeciw wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego.

Cenzura – państwowa kontrola publicznego przekazywania informacji, związana z ograniczaniem wolności publicznego wyrażania myśli i przekonań. Cenzura funkcjonowała przez cały okres PRL, przez długi czas jako cenzura prewencyjna, czyli ingerująca w treść książek, artykułów itd. przed ich wydrukowaniem. Cenzura nasiliła się w momencie wprowadzenia stanu wojennego.

„Długopis Wałęsy” – duży, charakterystyczny długopis ze zdjęciem papieża, którym Lech Wałęsa podpisał tekst → porozumień sierpniowych w Gdańsku. Długopis jest kojarzony z Sierpniem '80.

Drugi obieg – patrz → „bibuła”.

Duszpasterstwo Ludzi Pracy – działania Kościoła katolickiego skierowane do ludzi „Solidarności”, organizowało → msze za ojczyznę, sympozja poświęcone np. etyce pracy, a także pomoc duchową i materialną dla potrzebujących. W ramach duszpasterstwa organizowano także Pielgrzymki Ludzi Pracy na Jasną Górę. Duszpasterzami ludzi pracy byli m.in. ks. Jerzy Popiełuszko, ks. Kazimierz Jancarz, ks. bp Herbert Bednorz.

Federacja Młodzieży Walczącej (FMW) – niezależna organizacja młodzieżowa działająca w drugiej połowie lat osiemdziesiątych, złożona z wielu mniejszych grup. Zasłynęła z głośnych akcji (manifestacje, plakatowanie itd.), organizowanych często wspólnie z →Konfederacją Polski Niepodległej, →Solidarnością Walczącą, a nawet odrodzoną →Polską Partią Socjalistyczną. FMW była organizacją wspierającą →Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”.

„**Gazeta Wyborcza**” – dziennik, który powstał w wyniku ustaleń →Okrągłego Stołu, w maju 1989 r., jako organ prasowy opozycji solidarnościowej. Przymiotnik „wyborcza” miał funkcjonować tylko na czas wyborów, ostatecznie tytuł ten został utrzymany. Redaktorem naczelnym dziennika, od początku jego istnienia, jest Adam Michnik.

Głasność – z ros. jawność. Odejście od polityki zakłamywania i przemilczania faktów było jednym z elementów reform przywódcy ZSRR Michaiła Gorbaczowa w latach 1985–1990.

Internowanie – w okresie →stanu wojennego przymusowe przetrzymywanie osób uznanych za niebezpieczne dla państwa bez procesu i wyroku sądowego. Przede wszystkim chodziło o działaczy zdelegalizowanego wówczas →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Wydano ponad 10 tys. decyzji o internowaniu. Ośrodki (tudzież obozy →patrz karta 33) odosobnienia nazywano potocznie internatami. Często były nimi więzienia, w których więźniów politycznych umieszczano w celach z więźniami kryminalnymi (np. Białoleka, Gębarzewo, Strzebielinek, Wierzchowo Pomorskie) lub ośrodki wczasowe (np. Darłówek, Gołdap, Jaworze).

Inwigilacja – tajny, dyskretny nadzór, obserwacja jednej osoby lub grupy ludzi. →Służba Bezpieczeństwa w PRL miała bardzo rozbudowany system inwigilacji osób podejrzanych o działania lub poglądy wrogie państwu. Stosowano: perlustrację (kontrolę) korespondencji, podsłuchy, obserwację tajną, a także dokumentację fotograficzną. W ramach represji prowadzono także obserwację jawną, która miała na celu zastraszenie i wywołanie poczucia osaczenia osoby obserwowanej.

Kluby Służby Niepodległości – zakładanymi celami ogłoszonymi w deklaracji z września 1981 r. były prace nad programami zapewniającymi niepodległość Polski i podstawowe swobody obywatelskie. Była to inicjatywa m.in. Wojciecha Ziemińskiego, Aleksandra Halla, Jarosława Kaczyńskiego, Bronisława Komorowskiego i Antoniego Macierewicza. KSN nie rozpoczęły właściwej działalności.

Kolportaż – inaczej dystrybucja prasy. Charakterystyczny był nielegalny kolportaż prasy i ulotek drukowanych przez opozycję w okresie PRL. Polegał najczęściej na rozprowadzaniu →„bibuły” np. w zakładach pracy lub przekazywaniu egzemplarzy zaufanym osobom. Kolportaż był równie ważny, co niebezpieczny – groziły za niego surowe kary, z więzieniem włącznie.

Komitet Obrony Robotników (KOR), (następnie, od 1977 r.) **Komitet Samoobrony Społecznej „KOR” (KSS „KOR”)** – utworzony 23 września 1976 r., organizował pomoc dla ofiar represji po wydarzeniach z czerwca 1976 r., głównie w Ursusie i Radomiu. Wśród założycieli i współpracowników znaleźli się m.in.: Jerzy Andrzejewski, Stanisław Barańczak, Konrad Bieliński, Seweryn Blumsztajn, Bogdan Borusewicz, Andrzej Celiński, Mirosław Chojecki, Ludwik Cohn, Leszek Kołakowski, Anka Kowalska, Jacek Kuroń, Edward Lipiński, Jan Józef Lipski, Jan Lityński, Antoni Macierewicz, Adam Michnik, Halina Mikołajska, Ewa Milewicz, Emil Morgiewicz, Piotr Naimski, Jerzy Nowacki, Wojciech Onyszkiewicz, Antoni Pajdak, Zbigniew Romaszewski, Józef Rybicki, Aniela Steinsbergowa, Adam Szczypiorski, Henryk Wujec, Waclaw Zawadzki, ks. Jan Zieja, Wojciech Ziemiński. Działał jawnie, lecz przez władze PRL uznawany był za nielegalny. 29 września 1977 r. KOR przekształcił się w Komitet Samoobrony Społecznej „KOR” (z zadaniem walki z represjami z powodów politycznych i przejawami łamania prawa oraz wspierania niezależnych inicjatyw społecznych). Komitet wydawał ukazujący się poza cenzurą pisma m.in. „Robotnik”. W 1980 r. wielu jego członków aktywnie włączyło się w działalność „Solidarności”. Podczas →I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”, we wrześniu 1981 r., KSS „KOR” dokonał samorozwiązania.

Komisja Ekspertów – zespół intelektualistów działających wcześniej w ramach organizacji opozycyjnych i →Towarzystwa Kursów Naukowych. Wspierali oni strajkujących robotników podczas negocjacji z władzami państwowymi. Na czele komisji funkcjonującej od 24 sierpnia 1980 r. przy gdańskim →Międzyzakładowym Komitecie Strajkowym stanął Tadeusz Mazowiecki. Podobne zespoły powstawały przy innych strajkujących zakładach. Eksperci uczestniczyli w negocjacjach ze stroną rządową, które doprowadziły do podpisania porozumień. Następnie wspierali robotników przy tworzeniu statutu →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”.

Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność” – najwyższy organ władz Związku. Na jej czele stał Lech Wałęsa, wybrany na →I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność”. W skład Komisji Krajowej wchodziło 106 wybranych na zjeździe działaczy, w tym 37 przewodniczących regionów.

Komitet Kultury Niezależnej (KKN) – początkowo działał jako Komisja Kultury (1980–1981). W styczniu 1983 r. został uznany przez podziemne władze „Solidarności” za placówkę koordynującą działania w dziedzinie kultury, w tym samym roku wszedł w skład porozumienia →Oświata–Kultura–Nauka. Komitet inspirował i organizował niezależną twórczość literacką, artystyczną i społeczną. Wydawał także miesięcznik „Kultura Niezależna”. Przyznawał i finansował nagrody kulturalne. Działał do 1989 r.

Komitet Obrony Więzionych za Przekonania – powołany 10 grudnia 1980 r. przez →Krajową Komisję Porozumiewawczą NSZZ „Solidarność” w Warszawie. Następnie powstała sieć komitetów lokalnych. Ich celem było organizowanie akcji na rzecz uwolnienia więźniów politycznych, takich jak członkowie →Konfederacji Polski Niepodległej, którzy zostali uwięzieni we wrześniu 1980 r., mimo że w →porozumieniach sierpniowych zawarto punkt o zniesieniu represji za przekonania polityczne. Najślynniejszymi i najbardziej radykalnymi akcjami komitetów były protesty głodowe. Najbardziej znane odbyły się na Śląsku w maju 1981 r. w Fabryce Domów w Sosnowcu (20 maja 1981 r.) i w Fabryce Samochodów Małolitrażowych w Sosnowcu (26 maja 1981 r.) oraz na –solidaryzującej się z nimi – gdańskiej Akademii Medycznej (28 maja 1981 r.). Poza tym prowadzono działalność ulotkową, organizowano marsze i manifestacje, zbierano podpisy pod petycjami.

Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie (KO) – powołany 18 grudnia 1988 r. Tworzyła go grupa 135 osób: intelektualistów i działaczy związkowych, zaproszonych przez Lecha Wałęsę. Dominującą rolę odgrywali doradcy przewodniczącego →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” z lat 1980–1981, byli działacze →Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR” i intelektualiści katolicki. Wyłoniono 15 komisji: pluralizmu związkowego (Tadeusz Mazowiecki), reform politycznych (Bronisław Geremek), prawa i wymiaru sprawiedliwości (Adam Strzembosz), warunków bytowych, pracy i polityki społecznej (Jan Rosner), polityki i reformy gospodarczej (Wiktor Trzeciakowski), wsi i rolnictwa (Andrzej Stelmachowski), mieszkalnictwa (Aleksander Paszyński), zdrowia (Zofia Kuratowska), nauki i oświaty (Henryk Samsonowicz), kultury i komunikacji społecznej (Andrzej Wajda), samorządu terytorialnego (Jerzy Regulski), ochrony środowiska i zasobów naturalnych (Stefan Kozłowski), stowarzyszeń i organizacji społecznych (Klemens Szaniawski), współpracy z mniejszościami narodowymi (Marek Edelman) i młodzieży (Paweł Czarторыcki). Sekretarzem komitetu został Henryk Wujec. KO stanowił zaplecze NSZZ „Solidarność” do rozmów przy →Okrągłym Stole, wraz z powstającymi komitetami regionalnymi i lokalnymi kierował kampanią wyborczą przed wyborami tzw. kontraktowymi, zatwierdzał również listę kandydatów na posłów i senatorów. 4 czerwca 1989 r. odnieśli oni zdecydowane zwycięstwo, obsadzając wszystkie ze 161 możliwych miejsc w Sejmie oraz 99 na 100 miejsc w Senacie. Parlamentarzyści KO utworzyli Obywatelski Klub Parlamentarny, którego przewodniczącym został Bronisław Geremek.

Konfederacja Polski Niepodległej (KPN) – pierwsza antykomunistyczna partia polityczna w PRL, założona w 1979 r. przez Leszka Moczulskiego. Nawiązywała do tradycji piłsudczykowskiej. Członkowie KPN wielokrotnie otwarcie występowali przeciw władzy komunistycznej, za co byli represjonowani. W 1980 r., pomimo powstania „Solidarności” władze komunistyczne aresztowały przywódców KPN (w tym we wrześniu 1980 r. Leszka Moczulskiego), a w 1981 r. odbył się ich proces. Zapadły w nim wyroki kilkuletniego więzienia. Aktywność KPN

wzrosła po 1984 r., gdy więzienie opuścił Moczulski. W 1989 r. KPN wystawił w wyborach własnych kandydatów. Żaden z nich nie pokonał kandydatów KO „Solidarność”.

Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność” (KKP) – ogólnokrajowy ośrodek koordynujący tworzenie struktury Związku, wyłoniony w trakcie zjazdu delegatów z 30 miast w Gdańsku, który odbył się 17 września 1980 r. Przewodniczącym KKP został Lech Wałęsa. KKP była tworzona przez reprezentantów różnych regionów (najczęściej przewodniczących międzyzakładowych komitetów założycielskich, a następnie zarządów regionów „Solidarność”) spotykających się co kilka tygodni. Od lutego 1981 r. pracami KKP kierowało prezydium składające się z przewodniczącego, dwóch zastępców oraz 7 członków. KKP była tymczasową władzą Związku, sprawującą swoje funkcje w okresie organizacji Związku i wyboru jego statutowych władz. Proces ten zakończył się jesienią 1981 r. podczas I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”. Wówczas KKP zastąpiła Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”, na czele z przewodniczącym Lechem Wałęsą.

Krajowy Komitet Wykonawczy NSZZ „Solidarność” (KKW) – organ kierowniczy Związku, który powstał w 1987 r. na wspólnym spotkaniu członków →Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” i →Tymczasowej Rady NSZZ „Solidarność” (które wraz z powołaniem KKW zakończyły swoją działalność). KKW podejmował negocjacje ze stroną rządową, stawiał jednak warunek, którym było wycofanie represyjnego prawa stanu wojennego po jego zniesieniu oraz wprowadzeniu wolności stowarzyszania i pluralizmu związkowego. KKW zachęcał także społeczeństwo do organizowania jawnych komitetów założycielskich „Solidarność” oraz prac na rzecz społeczności lokalnej w celu wprowadzenia właściwego samorządu terytorialnego. KKW zakończył działalność w 1990 r., gdy na II Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność” została wybrana nowa Komisja Krajowa.

Krajowy Komitet Strajkowy (KKS) – podziemna struktura władz naczelnych „Solidarność”, powstała 13 grudnia 1981 r., w reakcji na wprowadzenie →stanu wojennego i →internowanie Lecha Wałęsy oraz innych przywódców Związku. 13 stycznia 1982 r. pozostający na wolności członkowie KKS utworzyli →Obywatelski Komitet Oporu.

Kryzys gospodarczy w Polsce lat osiemdziesiątych – w drugiej połowie lat siedemdziesiątych narastał kryzys gospodarczy. Zadłużenie państwa wynosiło 25 mld dolarów, wzrastały koszty utrzymania, dokonywano ukrytych podwyżek cen, a jednocześnie w sklepach brakowało podstawowych towarów. Sytuacja ta doprowadziła do strajków latem 1980 r. Wśród →postulatów sierpniowych w Gdańsku był zapis o wprowadzeniu kartek na mięso i jego przetwory do czasu opanowania sytuacji na rynku. Wprowadzono je w kwietniu 1981 r., ale szybko okazało się, że nie mają pokrycia w towarze. Dochodziło do strajków ostrzegawczych, za które →Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” był oskarżany przez oficjalną propagandę o wyniszczanie polskiej gospodarki. Przyczyny były jednak inne: brak dewiz, konieczność spłacania zaciągniętych za granicą długów, ogólnie zły zarząd gospodarką (objawiający się np. opóźnieniami w dostawach surowców czy brakiem współpracy między zakładami przemysłowymi). Próbuąc skanalizować oburzenie społeczeństwa, „Solidarność” organizowała w lipcu 1981 r. →marsze głodowe. Od wiosny 1981 r. „Solidarność” zaczęła zdawać sobie sprawę z konieczności objęcia opieką reformy gospodarczej. W ramach dyskusji o gospodarce powstała →Sieć Organizacji Zakładowych NSZZ „Solidarność” zwana popularnie „Siecią”.

Kultura niezależna – działania w sferze kultury i sztuki poza oficjalnym, obowiązującym nurtem państwowym. Sfera kultury była jednym z najważniejszych narzędzi zniewalania społeczeństwa. Kultura niezależna przełamywała monopol, który próbował narzucić aparat rządowo-partyjny. Rozwijała się równoległe do tworzącej się, otwartej opozycji w latach siedemdziesiątych. W latach osiemdziesiątych stanowiła jeden z najważniejszych elementów „społeczeństwa podziemnego”. W →drugim obiegu publikowano setki książek, wydawano czasopisma o różnej tematyce, drukowano plakaty i znaczki pocztowe, organizowano niezależne wystawy malarstwa, rzeźby itd., wystawiano sztuki teatralne, organizowano koncerty (tu: duża rola muzyki rockowej), nagrywano muzykę, tworzone i prezentowane niezależne filmy. W odróżnieniu od podporządkowanej propagandzie kultury oficjalnej w dziełach kultury niezależnej liczyła się prawda historyczna, a także wizja artystyczna, talent twórcy, jego własny styl i forma. Bardzo szybko największym mecenasem i obrońcą kultury niezależnej w PRL stał się Kościół katolicki, ale miejscem spotkania z kulturą były także mieszkania prywatne (wystawy, →Teatr Domowy).

Liberalno-Demokratyczna Partia „Niepodległość” (LDPN) – ugrupowanie założone 11 listopada 1984 r. przez grupę redagującą od 1982 r. miesięcznik polityczny „Niepodległość”. Głównym organizatorem i ideologiem zarówno pisma, jak i organizacji był Jerzy Targalski. LDPN ze swoim programem wpisywała się w nurt organizacji niepodległościowych.

Marsze głodowe – forma masowego i pokojowego protestu przeciwko brakom w zaopatrzeniu w żywność oraz podwyżkom cen. Odbywały się w 1981 r. Uczestniczyły w nich w dużej części kobiety. Największe demonstracje miały miejsce w: Łodzi, Kutnie, Piotrkowie Trybunalskim, Częstochowie i Szczecinie.

Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS) – wspólny organ zakładów pracy z danego miasta, regionu, prezentujący postulaty strajkujących. Powołanie gdańskiego MKS, w nocy z 16 na 17 sierpnia 1980 r., było sukcesem strajkujących, gdyż umożliwiło koordynację działań protestujących przedsiębiorstw i oddawało ideę solidaryzmu społecznego. Po podpisaniu →porozumień sierpniowych MKS-y przekształciły się w Międzyzakładowe Komitety Założycielskie (MKZ) lub Międzyzakładowe Komisje Robotnicze (MKR), których zadaniem było zorganizowanie regionalnych struktur →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”.

Międzyzakładowy Robotniczy Komitet Solidarności (MRKS) – podziemna struktura →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” zawiązana 24 kwietnia 1982 r. w wyniku połączenia dwóch organizacji na terenie Mazowsza. MRKS prowadził działalność m.in. poprzez piętnowanie „kolaborantów”, rozrzucanie ulotek, rozwieszanie transparentów. 1 maja 1982 r. MRKS zorganizował w Warszawie kilkudziesięcioletnią niezależną manifestację, a 31 maja wmurował na pl. Zwycięstwa (dziś pl. Józefa Piłsudskiego) pamiątkową tablicę ku czci górników poległych w Kopalni Węgla Kamiennego „Wujek”. Ponadto MRKS udzielał wsparcia Zofii i Zbigniewowi Romaszewskim w nagrywaniu i pierwszych emisjach →Radia Solidarność. Najbardziej spektakularną akcją MRKS było uwolnienie 7 czerwca 1982 r., postrzelonego przez funkcjonariuszy →Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej, drukarza Niezależnej Oficyny Wydawniczej →(NOWa), Jana Narożniaka. Organizacja została rozbita przez →Służbę Bezpieczeństwa, przede wszystkim w wyniku działalności w tej strukturze tajnego agenta SB.

Msze za ojczyznę – msze odprawiane w wielu kościołach Polski z ogólną intencją za ojczyznę, ale często uszczegółowianą, np: za represjonowanych, za cierpiących niesprawiedliwość, za tych, którzy zginęli w Katyniu itd. Niejednokrotnie w mszach tych brali udział aktorzy, śpiewając i recytując wiersze o tematyce patriotycznej. Jedne z najsłynniejszych mszy za ojczyznę, gromadzące tysiące ludzi, odbywały się w Warszawie w parafii św. Stanisława Kostki, odprawiane m.in. przez ks. Jerzego Popiełuszkę.

Niezależna Oficyna Wydawnicza (NOWa) – największe wydawnictwo podziemne działające w latach 1977–1990. Jej źródła należy szukać w lubelskim środowisku studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego: Bogdana Borsewicz, Piotra Jeglińskiego i Janusza Krupskiego. Jednak faktycznym twórcą NOWej był Mirosław Chojecki z Warszawy. NOWa zajmowała się wydawaniem książek zakazanych przez władzę państwową (literatury polskiej i światowej) oraz czasopism (o treściach opozycyjnych, ale także związanych z kulturą), bez ingerencji cenzury. Łącznie wydano ok. 300 tytułów w nakładzie od kilkuset do 15 tys. egzemplarzy.

Niezależne harcerstwo – strajki w sierpniu 1980 r. i podpisanie →porozumień sierpniowych zmobilizowało również organizacje harcerskie do przemian i powrotu do przedwojennych ideałów. Powstało kilka organizacji niezależnego harcerstwa, m.in.: Kręgi Instruktorskie im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM), Niezależny Ruch Harcerski (NRH), Ruch Harcerski Rzeczypospolitej (RHR), Polska Organizacja Harcerska (POH).

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” (NSZZ „Solidarność”) – pierwszy, niezależny od władz państwowych związek zawodowy, a zarazem masowy ruch społeczny – jesienią 1981 r. skupiał blisko 9,5 mln członków. Zarejestrowany w listopadzie 1980 r., po ogólnopolskich strajkach i po podpisaniu →porozumień sierpniowych. Zdelegalizowany w czasie →stanu wojennego przeszedł do działalności podziemnej. Ponownie zarejestrowany w kwietniu 1989 r., w wyniku porozumień →Okrągłego Stołu. Por. schemat struktury NSZZ „Solidarność” – (*Materiały dla ucznia*, s. 118).

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność” (NSZZ RI „Solidarność”) – związek zawodowy rolników, zarejestrowany 12 maja 1981 r. Jego legalizacja była możliwa dzięki zawarciu porozumień rzeszowsko-ustrzyckich z lutego 1981 r. Wówczas to doszło także do zjednoczenia organizacji związkowych rolników: NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska”, NSZZ Rolników „Solidarność Chłopska” i Niezależnego Związku Producentów Rolnych. Powstał jeden ogólnopolski związek, stanowiący niezależną reprezentację zawodową rolników. Zdelegalizowany po wprowadzeniu →stanu wojennego, 20 kwietnia 1989 r. związek został ponownie zarejestrowany.

Niezależne Zrzeszenie Studentów (NZS) – organizacja studencka powstała 22 września 1980 r., formalnie zarejestrowana po fali strajków na wyższych uczelniach dopiero 17 lutego 1981 r. Podczas →stanu wojennego, 6 stycznia 1982 r., została zdelegalizowana. Odrodziła się w latach 1988–1989.

„Non violence” – forma walki politycznej, odrzucająca wszelkie przejawy przemocy, a propagująca m.in. bierny opór. Za twórcę tej strategii uważa się Mahatmę Ghandiego. Stosował ją także →Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”. Metody „non violence” to: strajki, marsze, manifestacje, petycje, odmowy respektowania praw uznanych za niesprawiedliwe.

Ogólnopolski Komitet Oporu (OKO) – konspiracyjna struktura „Solidarności”, od stycznia 1982 r. aspirująca do funkcji centralnego przedstawiciela zawieszonoego Związku. Głównym celem komitetu była koordynacja spontanicznego oporu społeczeństwa wobec władz stanu wojennego. Działacze skupieni wokół OKO usiłowali zorganizować łączność na terenie całego kraju, w marcu 1981 r. nawiązali kontakty z Zachodem. OKO zaprzestał działalności 22 kwietnia 1982 r., kiedy powołano do życia →Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność”.

Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników (OKOR) – organizacja podziemna stworzona przez część działaczy →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność” po wprowadzeniu →stanu wojennego. Działacze OKOR pozyskiwali do współpracy dawnych żołnierzy Armii Krajowej oraz seniorów ruchu ludowego. Współpracowali także z →Solidarnością Walcząca. Organizacja za cel stawiała sobie obalenie ustroju komunistycznego. Była przeciwna porozumieniom →Okrągłego Stołu.

Okrągły Stół – potoczne określenie rozmów między władzą komunistyczną a opozycją, które toczyły się od lutego do kwietnia 1989 r. Szukano wówczas porozumienia w trzech głównych tematach: gospodarka i polityka społeczna, reformy polityczne, pluralizm związkowy. Zawarte porozumienie doprowadziło m.in. do częściowo wolnych wyborów 4 czerwca 1989 r., a w konsekwencji do całkowitej demokratyzacji kraju. Rozmowy i porozumienia spotkały się z krytyką zarówno w partii, jak i w części środowisk opozycyjnych.

Oświata–Kultura–Nauka (OKN-o) – struktura powstała jesienią 1983 r. w wyniku porozumienia przedstawicieli →Zespołu Oświaty Niezależnej, →Komisji Kultury Niezależnej, →Społecznej Komisji Zdrowia i →Społecznego Komitetu Nauki. Podstawowymi zadaniami OKN-a były: podział środków finansowych przeznaczonych na naukę, oświatę i kulturę oraz wyłonienie przedstawiciela tych środowisk, odpowiadającego za kontakty z zagranicą i władzami →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”.

Pierestrojka – z ros. przebudowa. Potoczna nazwa reform polityczno-społecznych w Związku Radzieckim, wprowadzonych przez jego przywódcę Michaiła Gorbaczowa. Celem pierestrojki była poprawa upadającej gospodarki. Ostatecznie stała się jednym z czynników rozpadu ZSRR i upadku komunizmu.

Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego (PRON) – organizacja polityczna utworzona w czasie →stanu wojennego przez →Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą i partie oraz organizacje od niej zależne (Zjednoczone Stronnictwo Ludowe [ZSL], Stronnictwo Demokratyczne [SD], PAX, Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne [ChSS], Polski Związek Katolicko-Społeczny [PZKS]). Celem powołania PRON-u było propagandowe pokazanie poparcia społeczeństwa dla polityki rządu, dlatego włączono do niego partie i organizacje teoretycznie różnych orientacji politycznych i światopoglądowych. Praktyka taka była stosowana przez cały okres PRL.

Polska Partia Niepodległościowa (PPN) – podziemna organizacja polityczna utworzona 22 stycznia 1985 r. z inicjatywy działaczy związanych wcześniej z →Konfederacją Polski Niepodległej. PPN należała do krytyków porozumień →Okrągłego Stołu.

Polska Partia Socjalistyczna (PPS) – polska partia polityczna o charakterze lewicowym, funkcjonująca w różnych okresach historii Polski: pod zaborami, w czasie I wojny światowej, w okresie międzywojennym, w czasie II wojny światowej i w powojennej Polsce. Wielu przedwojennych działaczy socjalistycznych emigrowało z Polski lub zostało osadzonych w więzieniach, gdyż nie zgadzali się z przejmującą rządy władzą komunistyczną. Część z nich jednak dalej działała w podporządkowanej komunistom PPS. W 1948 r. nastąpiło połączenie PPR i PPS w →Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą. Wielu dawnych działaczy PPS angażowało się w działania opozycyjne (np. w →Komitecie Obrony Robotników). W 1987 r. Jan Józef Lipski powołał niezależną i opozycyjną wobec PZPR Polską Partię Socjalistyczną. Bardzo szybko opanowały ją wewnętrzne podziały, nie miała większego znaczenia na polskiej arenie politycznej.

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) – partia komunistyczna rządząca w Polsce w latach 1948–1989, na bazie modelu monopolistycznego. Powstała w grudniu 1948 r. na skutek połączenia Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej. Na czele partii stał I sekretarz Komitetu Centralnego, który był faktycznym przywódcą państwa. W PRL funkcję tę pełnili: Bolesław Bierut, Edward Ochab, Władysław Gomułka, Edward Gierek, Stanisław Kania, Wojciech Jaruzelski i Mieczysław Rakowski.

Polskie Porozumienie Niepodległościowe (PPN) – organizacja opozycyjna założona w latach siedemdziesiątych przez Zdzisława Najdera. Grupa powstała w wyniku protestu przeciw zmianom w konstytucji PRL, zakładającym umieszczenie zapisu o przewodniej roli →Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i socjalistycznym charakterze państwa, a także o trwałym i nienaruszalnym sojuszu z ZSRR. Opublikowała wiele tekstów analitycznych i programowych, w których opracowano plan odzyskania przez Polskę niepodległości. Wydała m.in. broszurkę autorstwa Jana Olszewskiego *Obywatel a Służba Bezpieczeństwa*, która szybko stała się instrukcją zachowania się opozycjonistów wobec →Służby Bezpieczeństwa.

Pomarańczowa Alternatywa – ruch młodzieżowy, happeningowy, anarchizujący, polityczno-kulturalny, który narodził się w środowisku akademickim Wrocławia (→Studencki Komitet Solidarności). Głównym pomysłodawcą i liderem był Waldemar Fydrych „Major”. Poza organizacją happeningów (czyli akcji społecznych o charakterze artystycznym) malowano graffiti w formie krasnoludków na zamazywanych przez władzę antykomunistycznych hasłach. Grupa łączyła zabawę z walką z komunistyczną władzą, ale także z marazmem i szarością codzienności.

Porozumienia sierpniowe – wynik negocjacji strajkujących z komisjami rządowymi w sierpniu 1980 r. Porozumienia zostały podpisane m.in. w: Szczecinie (30 sierpnia), Gdańsku (31 sierpnia) i Jastrzębiu-Zdroju (3 września). Podstawowym warunkiem zawartej ugody była zgoda władzy na realizację pierwszego postulatu, jakim było powołanie niezależnych i samorządnych związków zawodowych. Stanowił on punkt wyjścia do dalszych reform.

Postulaty sierpniowe – listy żądań załóg pracowniczych strajkujących w sierpniu 1980 r., obejmujące postulaty o charakterze społeczno-politycznym oraz socjalno-ekonomicznym. W Gdańsku sformułowano 21 postulatów, w Szczecinie natomiast – 36. Wśród wysuniętych żądań najistotniejsze dotyczyły powołania niezależnych związków zawodowych, zaprzestania represjonowania uczestników protestów, prawa do strajku, uwolnienia więźniów politycznych czy ograniczenia cenzury.

Prohibit – książka zakazana przez władzę państwową, niedostępna dla większości czytelników (potrzebne było specjalne pozwolenie). Był to jeden z zabiegów partii, oprócz →cenzury, ograniczania dostępu do kultury i informacji. Jednym z projektów →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” było udostępnienie tych zbiorów wszystkim czytelnikom.

Prowokacja bydgoska – 19 marca 1981 r. działacze bydgoskiej „Solidarności” uczestniczyli w posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN). W skład delegacji opozycji weszli również przedstawiciele niezarejestrowanego → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Obrady zostały przerwane, a osoby, które nie opuściły sali posiedzeń, usunięte siłą przez oddział milicji. Pobito wówczas Jana Rulewskiego, Michała Bartoszcze i Mariusza Łabentowicza. Sprawa odbiła się szerokim echem w całej Polsce. → Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność” zapowiedziała strajk ostrzegawczy i zagroziła strajkiem generalnym, jeśli sprawa pobicia działaczy nie zostanie wyjaśniona. Strajk ostrzegawczy był największą demonstracją siły Związku, wykazał jego determinację i wysoki stopień organizacji. W wyniku prowadzonych w coraz większym napięciu rozmów z rządem Wałęsa podpisał tak zwaną ugodę warszawską i odwołał w ostatniej chwili → strajk generalny. W zamian władze złożyły obietnicę przeprowadzenia śledztwa w sprawie pobicia działaczy „Solidarności” oraz rejestracji NSZZ „Solidarność” RI.

Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom – rozpoczął działalność wraz z wprowadzeniem → stanu wojennego, niósł pomoc internowanym i ich rodzinom, gromadził informacje o losie oraz miejscu pobytu represjonowanych, udzielał pomocy prawnej, dostarczał uwięzionym paczki z żywnością, lekarstwami i zimową odzieżą. Powołany pod patronatem prymasa Polski Józefa Glempa przy kościele św. Marcina na ul. Piwnej w Warszawie. Podobne komitety powstały w większości miast Polski.

Rada Państwa – naczelny organ władzy państwowej w PRL. W latach 1947–1952 składała się z: prezydenta, marszałka i wicemarszałków sejmu, prezesa Naczelnej Izby Kontroli, naczelnego dowódcy sił zbrojnych (na wypadek wojny) oraz innych członków wybranych przez sejm. Od momentu uchwalenia Konstytucji PRL w 1952 r. wybierano do niej posłów na sejm PRL. W jej skład mogły wejść także inne osoby. Większość Rady stanowili członkowie → Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, ale zdarzało się, że zasiadali w niej także posłowie bezpartyjni lub katolicy. Rada Państwa zarządzała wybory do sejmu, zwoływała jego sesje, ratyfikowała i wypowiadała umowy międzynarodowe, wydawała dekrety mające moc ustaw. Do kompetencji RP należało także sprawowanie nadzoru nad radami narodowymi, nadawanie orderów i odznaczeń, a także stosowanie prawa łaski. Posiadała uprawnienia do ogłoszenia → stanu wojennego, w czasie gdy nie obradował sejm. W wyniku zmian ustrojowych zaprzestała działalności w lipcu 1989 r., a zamiast niej utworzono urząd prezydenta.

Radio Solidarność – stacja radiowa → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, jej właściwa, podziemna działalność zaczęła się w czasie stanu wojennego, w 1982 r. Początkowo radio nadawało na terenie Warszawy, ale szybko zaczęły działać kolejne rozgłośnie regionalne. Nie była to jedna, spójna organizacja. Pod nazwą „Radio Solidarność” kryły się wszelkie inicjatywy przeciw władzy komunistycznej, podejmowane w eterze w latach osiemdziesiątych. Powiązane były ze sobą nie organizacyjnie, ale ideowo. Programy nadawano często z nadajników konstruowanych w domowych warunkach, o małym zasięgu. Audycje rozpoczynały się melodią okupacyjnej piosenki *Siekiera, motyka* granej na okarynie i zapowiedzią „Tu Radio Solidarność”. Często na antenie gościła również piosenka *Mury* Jacka Kaczmarskiego. Audycje radia miały często formę komunikatów czy apeli i trwały stosunkowo krótko. Wyjątkiem były programy historyczne, które realizowano w momentach rocznicowych: wprowadzenia stanu wojennego, świąt narodowych, ważnych wydarzeń historycznych (np. rocznic Sierpnia '80). W audycjach wykorzystywano także fragmenty przemówień Lecha Wałęsy, homilii Jana Pawła II, grono hymn narodowy.

Radio Wolna Europa (RWE) – rozgłośnia, która powstała z inicjatywy Amerykanów w 1949 r. Celem było umożliwienie działania politykom, publicystom itd. będących emigrantami z krajów, które po II wojnie światowej znalazły się w strefie wpływów radzieckich. RWE nadawało w kilku językach, również w języku polskim, w ramach Rozgłośni Polskiej RWE, którą w latach 1952–1976 kierował Jan Nowak-Jeziorański. Głównym zadaniem RWE była walka z oficjalną propagandą w Polsce. Starano się przekazywać prawdziwe informacje z kraju i ze świata, ukazywać prawdę historyczną. Rozgłośnia stała się forum reprezentowania różnych opinii, świadczących o wolności słowa – panowała jednak zgodność poglądów co do niepodległości Polski. W związku z treściami wrogimi ustrojowi komunistycznemu radio było w Polsce i innych krajach socjalistycznych zagłuszane. Rozgłośnia Polska RWE nadawała do 1994 r.

Reglamentacja – regulowanie bądź ograniczanie kupna, produkcji lub sprzedaży pewnych artykułów. Stosowane często w PRL przez władze w związku z problemami gospodarczymi państwa. System wprowadzano za pomocą specjalnych kartek. W latach osiemdziesiątych reglamentacja nie poprawiła sytuacji – mimo wprowadzenia ograniczeń władza nie potrafiła dostarczyć odpowiedniej ilości żywności i innych towarów. Ostatecznie reglamentację zniesiono w lipcu 1989 r.

Ruch Młodej Polski (RMP) – organizacja opozycyjna powstała w lipcu 1979 r. w środowisku studentów z Trójmiasta, skupionych wokół pisma studenckiego „Bratniak” i duszpasterstwa akademickiego dominikanów w Gdańsku. Jednym z założycieli i liderów był Aleksander Hall. Ruch stawiał sobie za cel obronę praw człowieka i obywatela oraz praw i kultury narodu polskiego. Charakterystyczne było także podkreślanie ważności zasad etyki katolickiej w życiu społecznym. W sierpniu 1980 r. RMP wsparł organizacyjnie stoczniovców w Gdańsku, a potem →Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”.

Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO) – opozycyjna organizacja niepodległościowa powstała w 1977 r. po podpisaniu przez PRL Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka i Obywatela. Celem ROPCiO było dążenie, by paktów te były przestrzegane. Wśród założycieli byli m.in.: generał w stanie spoczynku, Mieczysław Boruta-Spiechowicz, Andrzej i Benedykt Czumowie, Leszek Moczulski, Antoni Pajdak, Wojciech Ziembiński.

Ruch Wolność i Pokój (WiP) – opozycyjna grupa młodzieżowa o charakterze pacyfistycznym. WiP powstał 14 kwietnia 1985 r., po zorganizowaniu obrony Marka Adamkiewicza, który z powodu odmowy złożenia przysięgi wojskowej został osadzony w więzieniu. W programie WiP były: postulaty obrony praw człowieka, poszerzenia swobód obywatelskich, zniesienia kary śmierci, a także działania pacyfistyczne i proekologiczne.

Sieć Organizacji Zakładowych NSZZ „Solidarność” („Sieć”) – struktura skupiająca organizacje →Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” z najważniejszych zakładów pracy, działała od kwietnia 1981 r., pełniła funkcję konsultacyjną dla →Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”. „Sieć” tworzyło 18 struktur zakładowych wybranych zgodnie z zasadą: jedno kluczowe przedsiębiorstwo z każdego dawnego (przed 1975 r.) województwa. Największą rolę odgrywały komisje zakładowe: Stoczni Gdańskiej im. Lenina, Stoczni Szczecińskiej im. Adolfa Warskiego, Huty im. Lenina z Nowej Huty, Kopalni Węgla Kamiennego „Wujek” z Katowic, Zakładów Przemysłu Metalowego H. Cegielski z Poznania, Pafawagu z Wrocławia i Zakładów Mechanicznych Ursus z Warszawy. Każdy z zakładów miał utrzymywać robocze kontakty z innymi przedsiębiorstwami w swoim regionie. Pierwszym zadaniem „Sieci” było opracowanie wzorcowego statutu samorządu pracowniczego oraz m.in. dokumentów związanych z jego powoływaniem. Dyskutowano też pomysł powołania drugiej izby parlamentu (samorządowej). „Sieć” stała się samorządową platformą programową NSZZ „Solidarność”. Najważniejszym osiągnięciem był projekt ustawy o przedsiębiorstwie społecznym. Zakładał on przejęcie zarządzania przedsiębiorstwami przez rady pracownicze oraz wprowadzenie autonomii poszczególnych zakładów. „Sieć” uczestniczyła też w pracach nad przygotowaniem reformy gospodarczej. Działała do wprowadzenia →stanu wojennego.

Służba Bezpieczeństwa (SB) – organ bezpieczeństwa publicznego działający w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW) w latach 1956–1990 w PRL. Celem SB było utrwalanie władzy komunistycznej przez kontrolowanie wszystkich dziedzin życia społeczeństwa polskiego oraz represjonowanie i zwalczanie wszelkich przejawów opozycji.

Solidarność Walcząca (SW) – radykalna, antykomunistyczna organizacja podziemna powstała w czerwcu 1982 r., w wyniku rozłamu we wrocławskim Regionalnym Komitecie Strajkowym. Inicjatorem i przewodniczącym organizacji był Kornel Morawiecki, któremu nie odpowiadała taktyka walki z systemem wypracowana i przyjęta przez →Tymczasową Komisję Koordynacyjną NSZZ „Solidarność”. SW prezentowała bezkompromisową linię polityczną, zdecydowanie zachęcając do masowych wystąpień ulicznych, wymierzonych przeciwko władzom komunistycznym. Oficjalną deklarację o powstaniu Porozumienia Solidarność Walcząca (pierwotnie używano tej nazwy) ogłoszono 1 lipca 1982 r. Solidarność Walcząca zakończyła działalność w 1990 r.

„**Solidaryca**” – charakterystyczne litery tworzące logo → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, autorstwa Jerzego Janiszewskiego. Napis miał symbolizować tłum ludzi wspierających się nawzajem. Charakterystyczną czcionkę wykorzystywano również przy innych napisach opozycyjnych (w ulotkach, a także na murach).

„**Spacery świdnickie**” – zjawisko z okresu stanu wojennego, polegające na masowym wychodzeniu z domu w czasie Dziennika Telewizyjnego. Był to rodzaj happeningu organizowanego przez mieszkańców Świdnika, którzy protestowali w ten sposób przeciw zakłamanej propagandzie władz → stanu wojennego. Za przykładem Świdnika poszły inne miasta.

Społeczna Komisja Zdrowia (SKZ) – od 1982 r. istniała jako Zespół ds. Zdrowia, jako SKZ formalnie od lutego 1984 r. funkcjonowała w środowisku lekarskim i naukowym. Wchodziła w skład struktury → Oświata – Kultura – Nauka (OKN-o). Opracowała raport na temat stanu zdrowia społeczeństwa polskiego, współpracowała z organizacją Lekarze bez Granic i zachodnimi uczelniami, wspierając badania i rozwój naukowy lekarzy. Niektórzy członkowie SKZ uczestniczyli w rozmowach → Okrągłego Stołu.

Społeczny Komitet Nauki (SKN) – niezależna, wielopoziomowa, ogólnopolska struktura podziemna działająca formalnie w latach 1983–1989. Celem SKN było: organizowanie środowiska naukowego i jego protestów, wspieranie działań na rzecz rozwoju samorządności środowiska naukowego, organizowanie pomocy dla osób usuniętych z uczelni, diagnozowanie stanu nauki, informowanie środowisk krajowych i zagranicznych, wspomaganie finansowe naukowców i studentów, tłumaczenie książek i artykułów zagranicznych na potrzeby nauki i oświaty. SKN wraz z → Zespołem Oświaty Niezależnej, → Komisją Kultury Niezależnej i → Społeczną Komisją Zdrowia wchodził w skład porozumienia → Oświata – Kultura – Nauka.

Stan wojenny – 1. forma stanu nadzwyczajnego, przewidziana w prawodawstwie PRL na czas wojny lub zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. 2. okres w historii Polski, w którym obowiązywał stan wojenny (od 13 grudnia 1981 do 22 lipca 1983 r.).

Strajk generalny – odmowa pracy przez wszystkie zakłady konkretnej branży lub dużą ich część. Strajk generalny był bronią → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w 1981 r. Groźbą strajku wszystkich zakładów w Polsce zażegnano konflikt związany z → prowokacją bydgoską.

Strajk okupacyjny – forma protestu społecznego polegająca na pozostaniu na terenie zakładów pracowników domagających się spełnienia ich postulatów, niepodjętych przy tym pracy.

Struktury poziome („poziomki”) – porozumienie części instancji partyjnych w → Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej popierających wewnętrzne reformy w partii. Postulowano m.in. zniesienie hierarchicznej struktury partii, a także tajne i wolne wybory jej władz.

Studencki Komitet Solidarności (SKS) – organizacja opozycyjna studentów. Pierwszy SKS powstał w Krakowie w maju 1977 r., po śmierci Stanisława Pyjasa, zamordowanego przez → Służbę Bezpieczeństwa. Przyjaciele Pyjasa, wywodzący się z różnych środowisk akademickich Krakowa, zorganizowali czarny marsz, a następnie ogłosili powstanie pierwszego SKS. Kolejne komitety powstały w innych miastach akademickich w Polsce. SKS współpracował często z → Komitetem Obrony Robotników. W momencie narodzin → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” SKS był jednym z inspiratorów utworzenia i uczestników → Niezależnego Zrzeszenia Studentów.

Tablice postulatów – duże, drewniane tablice z 21 postulatami zostały wywieszane 17 sierpnia 1980 r. na bramie Stoczni Gdańskiej. Podobne, zawierające 36 postulatów, zostały wywieszane przed Stoczną Szczecińską im. Adolfa Warskiego w Szczecinie. Gdańskie tablice, wykonane przez Arkadiusza Rybickiego i Macieja Grzywaczewskiego (z → Ruchu Młodej Polski) zostały wpisane na listę UNESCO „Pamięć Świata”, na której znajdują się najbardziej wartościowe dokumenty świata.

Teatr Domowy – podziemny teatr stworzony w 1982 r. przez Ewę Dałkowską, Emilianą Kamińskiego, Andrzeja Piszczatowskiego i Macieja Szarego. Teatr dał ok. 150 przedstawień, głównie w mieszkaniach prywatnych, czasem w salkach parafialnych lub w plenerze.

Towarzystwo Kursów Naukowych (TKN) – powołane w 1978 r. na bazie m.in. funkcjonującego już Uniwersytetu Łatającego. TKN grupował wielu polskich intelektualistów związanych z opozycją polityczną, którzy jeździli po całej Polsce z nieocenzurowanymi wykładami na tematy społeczne, polityczne, gospodarcze, kulturalne itd. Wykłady odbywały się w prywatnych mieszkaniach i kościołach.

„Tygodnik Solidarność” – oficjalny, ogólnopolski periodyk → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” o tematyce społecznej, gospodarczej i politycznej. Pierwszy numer ukazał się 3 kwietnia 1981 r. Publikowali w nim czołowi opozycjoniści i działacze. Zawieszony 13 grudnia 1981 r., do tego momentu ukazało się 37 numerów w nakładzie 0,5 mln egzemplarzy. „Tygodnik” został reaktywowany w czerwcu 1989 r.

Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ „Solidarność” (TKK) – ogólnopolska struktura konspiracyjna, utworzona 22 kwietnia 1982 r., skupiająca przywódców najlepiej zorganizowanych regionów podziemnego → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (Gdańsk – Bogdan Lis, Mazowsze – Zbigniew Bujak, Dolny Śląsk – Władysław Frasyniuk, Małopolska – Władysław Hardek). Głównym celem było koordynowanie działań zmierzających do odwołania → stanu wojennego, zwolnienia uwięzionych, przywrócenia praw obywatelskich oraz wznowienia działalności przez NSZZ „Solidarność”. TKK oceniała, że nastąpi to w wyniku kompromisu z władzami PRL, kompromis taki będzie jednak możliwy jedynie w wyniku wywarcia odpowiednio silnej presji na władze. W związku z tym konieczna była samoorganizacja społeczeństwa w strukturach podziemnych, organizowanie i wspieranie różnorodnych form oporu, jednak z wykluczeniem terroru i przemocy. TKK dzieliła pomoc finansową i techniczną (środki poligraficzne, powielacze, aparatura radiowa) napływającą z zagranicy za pośrednictwem podporządkowanego TKK → Biura Koordynacyjnego NSZZ „Solidarność” za granicą. TKK zakończyła swoją działalność 25 października 1987 r., w wyniku powołania → Krajowego Komitetu Wykonawczego NSZZ „Solidarność”.

Tymczasowa Rada NSZZ „Solidarność” – jawna struktura zdelegalizowanego → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, powołana w 1986 r. przez Lecha Wałęsę. W jej skład weszli: Wałęsa, Bogdan Borusewicz, Zbigniew Bujak, Władysław Frasyniuk, Tadeusz Jędrzejko, Bogdan Lis, Janusz Pałubicki, Józef Pinior. Celem Rady było m.in. podejmowanie negocjacji z władzą komunistyczną, współpraca przy ratowaniu kraju przed katastrofą gospodarczą. W tym celu m.in. wystąpiono z apelem o zniesienie przez USA sankcji gospodarczych. Rada działała równolegle z → Tymczasową Komisją Koordynacyjną NSZZ „Solidarność”.

„Victoria” – charakterystyczne i symboliczne dla „Solidarności” ułożenie palców prawej ręki w formie litery V, czyli znaku zwycięstwa. Znienawidzony przez władze znak pokazywali uczestnicy każdej manifestacji, marszu, a nawet mszy w intencjach patriotycznych w latach osiemdziesiątych.

Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego (WRON) – pozakonstytucyjny organ władzy działający w okresie → stanu wojennego. Składała się z wysokich rangą dowódców wojskowych. W jej skład weszli m.in. szef Sztabu Generalnego gen. Florian Siwicki, minister Spraw Wewnętrznych gen. Czesław Kiszczak, minister Górnictwa i Energetyki gen. Czesław Piotrowski oraz szef Urzędu Rady Ministrów gen. Michał Janiszewski. Na czele WRON stanął pełniący funkcję premiera, ministra Obrony Narodowej oraz I sekretarz KC PZPR gen. Wojciech Jaruzelski.

Wolne Związki Zawodowe (WZZ) – niezależne od władzy komunistycznej i oficjalnych związków zawodowych opozycyjne grupy robotników. Pierwsze WZZ powstały w Katowicach z inicjatywy Kazimierza Świtonia. Kolejne były Komitety Założycielskie (KZ) WZZ Wybrzeża w Trójmieście i WZZ Pomorza Zachodniego. WZZ wyznaczyły sobie takie same zadania, jakie miały związki zawodowe w krajach kapitalistycznych: walka z wyzyskiem pracowników, poprawa warunków pracy i życia robotników i ich rodzin. Członkowie WZZ Wybrzeża rozpoczęli strajk w Sierpniu '80 w Stoczni Gdańskiej.

Wydawnictwa bezdebitowe – patrz → „bibuła”.

Zespół Oświaty Niezależnej (ZON) – powołany oddolnie w marcu 1982 r. przez środowiska oświatowe, promował niezależne grupy samokształceniowe, prowadził działalność wydawniczą. Działał w blisko 20 miastach. Od 1983 r. wszedł w skład porozumienia → Oświata–Kultura–Nauka (OKN-o). Od 1986 r. ZON uruchomił Bibliotekę Oświaty Niezależnej. Jego członkowie uczestniczyli w obradach → Okrągłego Stołu.

Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej (ZOMO) – formacja paramilitarna utworzona 24 grudnia 1956 r., przeznaczona do likwidacji „zbiorowych naruszeń porządku publicznego”. Słynęła z brutalności i bezwzględności, wykorzystywano ją do pacyfikowania wystąpień społecznych w okresie PRL. Rozwiązano ją 7 września 1989 r.

I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność” – zjazd delegatów reprezentujących regiony → Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, odbył się w Gdańsku-Oliwie w dwóch turach, we wrześniu i październiku 1981 r. Wybrano na nim → Komisję Krajową oraz jej przewodniczącego (L. Wałęsa). Delegaci „Solidarności” opracowali tam *Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej* i uchwalili deklarację programową Związku (podtytuły deklaracji: *Kim jesteśmy i dokąd dążymy; Wobec dzisiejszej sytuacji kraju; Związek wobec kryzysu i reformy gospodarczej; Ochrona pracy jako podstawowe zadanie Związku; Solidarne społeczeństwo – polityka społeczna; Samorządna Rzeczpospolita; Nasz Związek; Nowe porozumienie społeczne*).

WYBÓR ŹRÓDEŁ

Nr 1

1979 – Karta Praw Robotniczych

Wobec:

- pozbawienia obywateli prawa do współdecydowania o sprawach ich dotyczących;
- ograniczenia podstawowych praw ludzi pracy, takich jak prawo do bezpiecznej i sensownej pracy, do godziwego zarobku, do odpoczynku;
- pogłębiania się nierówności i niesprawiedliwości społecznej;
- braku instytucji broniących ludzi pracy – nie są nimi oficjalne związki zawodowe;
- wyzucia robotników z podstawowego prawa do obrony, jakim jest prawo do strajku;
- przerzucania na barki społeczeństwa kosztów wszelkich błędów władz, także kosztów obecnego kryzysu;
- podjęliśmy działania, których celem długofalowym jest stworzenie systemu samoobrony ludzi pracy, przede wszystkim niezależnych związków zawodowych.

Chcemy zacząć od problemów, których rozwiązanie – choćby częściowe – wydaje się nam możliwe już teraz:

1) Zarobki

- płace powinny wzrastać przynajmniej w takim samym tempie jak koszty utrzymania; konieczne jest wprowadzenie **dotatku drożyznianego**;
- wszyscy muszą mieć zapewnione **minimum utrzymania**; zespoły specjalistów powinny obliczać takie minimum i korygować je w miarę wzrostu cen; rodzinom żyjącym poniżej minimum trzeba wypłacać odpowiednie dodatki;
- należy dążyć do zlikwidowania jaskrawych i nieuzasadnionych różnic płacowych;
- przestoje, zmiany norm itp. nie mogą pociągać za sobą obniżenia zarobków;
- pracownicy wykonujący taką samą pracę w tych samych warunkach powinni otrzymywać wynagrodzenie wg ujednoliconych taryfikatorów, niezależnych od branży, w jakiej są zatrudnieni.

2) Czas pracy

- niedopuszczalne jest zmuszanie do pracy w godzinach nadliczbowych, do pracy dodatkowej i społecznej; górnicy muszą mieć wolne niedziele i święta;
- wszystkim należy prawnie zagwarantować wolne soboty w obecnym wymiarze;
- trzeba dążyć do wprowadzenia **40-godzinnego tygodnia pracy** bez obniżania zarobków.

3) Bezpieczeństwo pracy

- przepisy i normy bezpieczeństwa pracy muszą być **bezwzględnie przestrzegane**; czuwać nad tym powinny specjalne komisje mające szerokie uprawnienia, z prawem do zamknięcia zakładu włącznie, komisje kontrolujące bhp, komisje powypadkowe, a także lekarze zakładowi muszą być **instytucjonalnie niezależni** od dyrekcji zakładów;
- nikt, kto utracił zdrowie na skutek szkodliwych warunków pracy, nie może pozostać bez należnego dodatku lub renty;
- konieczna jest weryfikacja obowiązującego obecnie wykazu chorób zawodowych;
- trzeba zlikwidować **nocną pracę kobiet**; nie wolno dopuszczać do tego, by kobiety wykonywały ciężkie prace fizyczne.

4) Uprzywilejowanie

- ocena pracownika i jego awans nie mogą zależeć od jego przynależności partyjnej, przekonań politycznych czy światopoglądu;

- dobra, takie jak premie, mieszkania czy wczasy muszą być dzielone w sposób jawny; jawne powinny być zasady podziału i nazwiska osób otrzymujących te dobra.
- należy zlikwidować uprzywilejowanie grup związanych z władzą (milicja, aparat partyjny): specjalne przydziały poszukiwanych dóbr, takich jak mieszkania, działki, materiały budowlane, samochody, wydzielone lecznictwo, luksusowe domy wczasowe, specjalne uprawnienia emerytalne itp.

5) Zmuszanie do postępowania wbrew sumieniu

- nikt nie może być zmuszany do czynów niemoralnych: do donosicielstwa na rzecz przełożonych, PZPR, SB, do udziału w nagonkach na ludzi niewygodnych;
- nie wolno zmuszać ludzi do produkcji bubli, do pracy zagrażającej bezpieczeństwu własnemu i innych, do zakłamywania wyników, do fałszywej sprawozdawczości itp.

6) Kodeks pracy

Należy gruntownie zmienić obowiązujący od 1975 r. kodeks pracy. Wprowadził on przepisy niekorzystne dla pracowników. Jego artykuły są niejednoznaczne i dlatego mogą być i często bywają interpretowane zgodnie z interesem pracodawcy.

W szczególności:

- należy zmienić artykuł 52 wykorzystywany jako ustawa antystrajkowa (na jego podstawie masowo wyrzucano z pracy po czerwcu 1976 r.); prawo do strajku musi być **ustawowo zagwarantowane**;
- dyrekcja zakładu musi na piśmie wyjaśnić każdemu zwalnianemu przyczynę zwolnienia; pracownik powinien pracować tak długo, aż ostatecznie zakończy się jego sprawa we wszystkich kolejnych instancjach sądowych; w toku postępowania prawnego powinien mieć prawo do pomocy adwokata;
- wybrani przez załogę działacze związkowi powinni być ustawowo chronieni przed zwolnieniem również przez pewien czas po upływie kadencji.

Uważamy, że realizacja tych postulatów zależy od naszej postawy. O tym, że robotnicy mogą wymusić ustępstwa na władzy i na dyrekcji, świadczą zarówno ich wielkie wystąpienia – rok 1956, 1970 i 1976, jak i liczne strajki.

Już od wielu miesięcy na własnej skórze odczuwamy skutki kryzysu, stale pogarsza się zaopatrzenie, dojazdy, spadają płace, rosną ceny, w wielu zakładach wydłuża się czas pracy, zabiera się wolne soboty, mnożą się przestoje. Jeżeli nie zaczniemy teraz bronić naszych interesów, nasza sytuacja będzie coraz gorsza.

Żeby jednak wygrać, trzeba otrząsnąć się z poczucia niemożności, przestać biernie znosić ograniczenia swoich praw, pogarszania warunków życia, trzeba szukać najbardziej skutecznych form działania.

Istnieje wiele możliwości:

1. Niewątpliwie skutecznym sposobem działania są strajki, nawet niewielkie. Na ogół jednak tylko na krótką metę. Żeby nie zaprzepaścić osiągnięć strajku, jego uczestnicy muszą wybrać przedstawicieli czuwających nad realizacją żądań. Jeżeli pracownicy potrafią działać solidarnie i nie boją się, mogą zmusić dyrekcję do ustępstw samą groźbą strajku: przedstawiając petycję lub wysyłając delegację.
2. Wiele można osiągnąć przez samo ujawnienie informacji. Trzeba głośno mówić i protestować, gdy komuś dzieje się krzywda, gdy widzimy niesprawiedliwość; trzeba ujawniać działania klik i przywileje, zaniedbania i marnotrawstwo, łamanie przepisów bhp i zatajanie wypadków. Trzeba mówić o tym z kolegami i na zebraniach. Domagać się zajęcia stanowiska przez władze. Informować niezależne instytucje społeczne, redakcje niezależnych pism.
3. Jest dużo problemów w zakładzie pracy, które można rozwiązać, wykorzystując oficjalne związki zawodowe. Na pewno lepiej by było dla nas, gdyby nie były one tak martwe, jak obecnie. Trzeba domagać się od rad zakładowych obrony interesów pracowników, wykorzystywać zebrania związkowe do dyskusji, wysuwać na nich żądania, wybierać do rad zakładowych takich ludzi, którzy będą je realizować.
4. Warunkiem tego, by nasze działanie nie było doraźne i przypadkowe, jest stała aktywność grup robotniczych. Grupy te początkowo nawet niejawne, mogą formułować program działań, organizować szereg akcji, tworzyć opinie środowiska, a z czasem ujawniać się w postaci niezależnych komitetów robotniczych.
5. Wszędzie tam, gdzie istnieją silnie zorganizowane środowiska robotnicze, które potrafią obronić swych przedstawicieli przed wyrzuceniem z pracy i aresztowaniem – należy tworzyć komitety wolnych związków zawodowych. Jak dowodzą doświadczenia ludzi pracy demokratycznych krajów zachodnich, jest to najskuteczniejszy sposób obrony interesów pracownika.

Tylko niezależne związki zawodowe, mające oparcie w robotnikach, których reprezentują, mają szansę przeciwstawić się władzy; tylko one stanowią siłę, z którą władza musi się liczyć i z którą będzie pertraktować jak równy z równym.

My, niżej podpisani, zobowiązujemy się działać na rzecz postulatów zawartych w Karcie Praw Robotniczych. Tworzymy również Kasę Pomocy i deklarujemy na nią stałą składkę. Środki gromadzone w kasie przeznaczamy na pomoc dla osób pozbawionych pracy za uczestnictwo w niezależnej działalności związkowej.

Załącznik

Działalność nasza jest zgodna z prawem.

Ratyfikując Międzynarodowe Pakty oraz Konwencję Międzynarodowej Organizacji Pracy, władze PRL uznały tym samym:

I. Prawo pracowników do zrzeszania się

Artykuł 2 Konwencji 87 Międzynarodowej Organizacji Pracy („Dziennik Ustaw” nr 29, 1958, poz. 125).

Pracownicy i pracodawcy, bez jakiegokolwiek rozróżnienia, mają prawo, bez uzyskania uprzedniego zezwolenia, tworzyć organizacje według swego uznania, z jednym zastrzeżeniem stosowania się do ich statutów.

Artykuł 8 p. Ia Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (załącznik do „Dziennika Ustaw” nr 33, 1977, poz. 169).

Państwa Strony niniejszego paktu zobowiązują się zapewnić prawo każdego do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych wg własnego wyboru, w celu popierania i ochrony swych interesów gospodarczych i społecznych, jedynie pod warunkiem przestrzegania przepisów statutowych danej organizacji. Korzystanie z tego prawa może podlegać innym ograniczeniom niż przewidziane i konieczne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo dla ochrony praw i wolności innych osób.

II. Prawo do strajków

Artykuł 8 p. Id Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

Państwa Strony niniejszego paktu zobowiązują się zapewnić prawo do strajku pod warunkiem, że będzie ono wykorzystane zgodnie z ustawodawstwem danego kraju.

Nr 2

1980 sierpień 17–18, Gdańsk – 21 postulatów

1. Akceptacja niezależnych od partii i pracodawców wolnych związków zawodowych, wynikających z ratyfikowanych przez PRL Konwencji nr 87 Międzynarodowej Organizacji Pracy, dotyczących wolności związków zawodowych.
2. Zagwarantowanie prawa do strajku oraz bezpieczeństwa strajkującym i osobom wspomagającym.
3. Przestrzegać zagwarantowanej w Konstytucji PRL wolności słowa, druku, publikacji, a tym samym nie represjonować niezależnych wydawnictw oraz udostępnić środki masowego przekazu dla przedstawicieli wszystkich wyznań.
4. Przywrócić do poprzednich praw:
 - a) ludzi zwolnionych z pracy po strajkach w 1970 i 1976 r., studentów wydalonych z uczelni za przekonania,
 - b) zwolnić wszystkich więźniów politycznych (w tym Edmunda Zadrożyńskiego, Jana Kozłowskiego, Marka Kozłowskiego),
 - c) znieść represje za przekonania.
5. Podać w środkach masowego przekazu informację o utworzeniu Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego oraz publikować jego żądania.
6. Podjąć realne działania mające na celu wyprowadzenie kraju z sytuacji kryzysowej poprzez:
 - a) podanie do publicznej wiadomości pełnej informacji o sytuacji społeczno-gospodarczej,
 - b) umożliwienie wszystkim środowiskom i warstwom społecznym uczestniczenia w dyskusji nad programem reform.
7. Wypłacić wszystkim pracownikom biorącym udział w strajku wynagrodzenie za okres strajku – jak za urlop wypoczynkowy z funduszu CRZZ.
8. Podnieść zasadnicze uposażenie każdego pracownika o 2000 zł na miesiąc jako rekompensatę dotychczasowego wzrostu cen.
9. Zagwarantować automatyczny wzrost płac równoległe do wzrostu cen i spadku wartości pieniądza.
10. Realizować pełne zaopatrzenie rynku wewnętrznego w artykuły żywnościowe, a eksportować tylko nadwyżki.
11. Znieść ceny komercyjne oraz sprzedaż za dewizy w tzw. eksporcie wewnętrznym.
12. Wprowadzić zasady doboru kadry kierowniczej na zasadach kwalifikacji, a nie przynależności partyjnej oraz znieść przywileje MO, SB i aparatu partyjnego poprzez:
 - zrównanie zasiłków rodzinnych,
 - zlikwidowanie specjalnych sprzedaży itp.
13. Wprowadzić na mięso i jego przetwory kartki – bony żywnościowe (do czasu opanowania sytuacji na rynku).
14. Obniżyć wiek emerytalny dla kobiet do 55 lat, a dla mężczyzn do lat 60 lub przepracowanie w PRL 30 lat dla kobiet i 35 lat dla mężczyzn bez względu na wiek.

15. Zrównać renty i emerytury starego portfela do poziomu aktualnie wypłacanych.
16. Poprawić warunki pracy służby zdrowia, co zapewni pełną opiekę medyczną osobom pracującym.
17. Zapewnić odpowiednią ilość miejsc w żłobkach i przedszkolach dla dzieci kobiet pracujących.
18. Wprowadzić urlop macierzyński płatny przez okres trzech lat na wychowanie dziecka.
19. Skrócić czas oczekiwania na mieszkanie.
20. Podnieść diety z 40 zł na 100 złotych i dodatek za rozłąkę.
21. Wprowadzić wszystkie soboty wolne od pracy. Pracownikom w ruchu ciągłym i systemie czterobrygadowym brak wolnych sobót zrekompensować zwiększonym wymiarem urlopu wypoczynkowego lub innymi płatnymi dniami wolnymi od pracy.

Źródło: www.sierpien1980.pl.

Nr 3

1980 sierpień 19, Szczecin – Postulaty załogi Stoczni Szczecińskiej

1. Żądamy umożliwienia połączenia telefonicznego z Komitetem Strajkowym Stoczni Gdańskiej.
2. Powołać wolne i niezależne od partii i rządu związki zawodowe oraz stworzyć warunki ich niezależnej działalności.
3. Żądamy odczuwalnej przez społeczeństwo poprawy zaopatrzenia rynku w artykuły żywnościowe i konsumpcyjne.
4. Żądamy odczuwalnej podwyżki płac w wysokości 2 tysięcy w odniesieniu do obecnego wynagrodzenia na poszczególnych zawodach i stanowiskach.
5. Podwyższyć najniższe emerytury i renty do 3 tysięcy zł.
6. Pracownikom, którzy utracili zdrowie w zakładzie pracy, utrzymać zarobki nie niższe niż na poziomie poprzedniego stanowiska pracy.
7. Żądamy trzyletnich płatnych urlopów macierzyńskich.
8. Żądamy zrównania zasiłku rodzinnego, wysługi lat, rent i emerytur dla wszystkich grup zawodowych do poziomu pracowników wojska i milicji.
9. Rozpowszechnić treść Karty Praw Człowieka z konferencji w Helsinkach w formie drukowanej.
10. Zalegalizować prawo do strajku w Konstytucji PRL.
11. Żądamy gwarancji nierepresjonowania wszystkich strajkujących, a w szczególności ich przedstawicieli, wybranych przez załogi w czasie strajku.

12. Zaprzestać prześladowań działaczy opozycji i umożliwić konstituowanie nowych ugrupowań polityczno-społecznych.
13. Żądamy całkowitych swobód do pracy Kościoła katolickiego w Polsce oraz nadawania w radio i telewizji w niedziele i święta mszy świętej.
14. Ufundować przed bramą stoczni tablicę upamiętniającą ofiary wydarzeń w grudniu 1970 r.
15. Zlikwidować niepotrzebne dla PRL wydatki typu: Hermaszewski i pomoc dla Trzeciego Świata.
16. Żądamy poprawy leczenia w Polsce, a w szczególności zaopatrzenia w leki oraz zrównania ich cen do obowiązujących milicję i wojsko.
17. Zahamować wzrost cen i wzmocnić kontrolę cen usług sektora prywatnego i państwowego.
18. Zlikwidować sklepy wewnętrzne milicji, wojska i partii.
19. Zlikwidować sklepy komercyjne oraz ceny komercyjne i ekspresowe.
20. Żądamy zaniechania sprzedaży atrakcyjnych towarów produkcji krajowej w sklepach Peweksu.
21. Żądamy wyjaśnienia sytuacji teraźniejszej w kraju i wyciągnięcia konsekwencji w stosunku do winnych.
22. Skończyć z „cichą” podwyżką cen.
23. Żądamy lepszego zaopatrzenia stoczni w materiały potrzebne do produkcji.
24. Przywrócić prawo do pracy ludziom zwolnionym za działalność w Komisjach Robotniczych w 1970 r. i przyjąć ich z powrotem do pracy.
25. Znieść cenzurę w PRL.
26. Żądamy wszystkich sobót wolnych i płatnych dla wszystkich pracowników.
27. Żądamy przedstawienia przez rząd programu rozwiązania kwestii mieszkaniowej z zagwarantowaniem, aby okres oczekiwania na mieszkanie nie trwał dłużej jak 5 lat.
28. Ograniczyć okres szkolenia wojskowego do jednego roku, a pozostały okres służby wojskowej przeznaczyć na pracę na rzecz gospodarki narodowej.
29. Pracowników niesprawdzających się na kierowniczych stanowiskach przesuwając na niższe, a nie jak dotychczas na równorzędne.
30. Dokonać obiektywnej kontroli zbędnych etatów pracowników umysłowych oraz zlikwidować etaty fizyczne, na których pracują pracownicy umysłowi.
31. Włączyć Biuro TK do jednolitej struktury stoczni w celu zmniejszenia administracji.
32. Zwiększyć wysokość diet dla pracowników w podróżach służbowych.
33. Zaprzestać oddelegowywania pracowników do szkół partyjnych na koszt stoczni.

Wybór źródeł

34. Ujednolicić „Kartę Stoczniewca” z „Kartą Górnika”.
35. Przyznać przywileje wynikające z „Karty Stoczniewca” pracownikom firm obcych zatrudnionym w stoczni.
36. Wynagrodzenie za czas strajku wypłacić z funduszu związków zawodowych, pochodzącego ze składek związkowych.
37. Postulaty wysunięte przez strajkującą stocznię ogłosić w prasie.

Źródło: www.sierpien1980.pl.

Nr 4

1980 sierpień 30, Szczecin – Protokół ustaleń w sprawie wniosków i postulatów Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego z Komisją Rządową w Szczecinie

W wyniku przeprowadzonych dyskusji i rozpatrzenia zgłoszonych wniosków i postulatów przyjęto następujące ustalenia:

– Uzgodniono, że w oparciu o opinię ekspertów będą mogły powstawać samorządne związki zawodowe, które będą miały socjalistyczny charakter zgodnie z Konstytucją PRL, przy przyjęciu następujących zasad: komitety strajkowe z chwilą zakończenia strajku stają się komisjami robotniczymi, rozpisują one w miarę potrzeb powszechne, bezpośrednie, tajne wybory do władz związków zawodowych. Prowadzone będą prace nad przygotowaniem ustawy, statutów i innych dokumentów określonych w art. 3 Konwencji nr 87, w tym celu opracowany zostanie odpowiedni harmonogram pracy [...].

– Uzgodniono, że do dnia 31 grudnia 1980 roku zostanie określony poziom tzw. minimum socjalnego i podany do publicznej wiadomości. Po analizie możliwości budżetowych państwa od dnia 1 stycznia 1981 roku zostaną podniesione do odpowiedniej wartości najniższe renty i emerytury [...].

– Wyjaśniono, że „Pakty Praw Człowieka” oraz „Akt Końcowy Konferencji w Helsinkach” zostały wydane drukiem przez wydawnictwa PRL. Zostaną one ponownie wydane w formie broszur.

– Ustalono, że wszyscy strajkujący pracownicy, a w szczególności wybrani przedstawiciele załóg, nie poniosą żadnych represji i nie będą szykanowani w jakikolwiek inny sposób w związku z całokształtem prowadzonej działalności strajkowej, z wyjątkiem popełnionych przestępstw pospolitych.

– Stwierdzono, że działacze polityczni nie będą represjonowani, jeżeli działalnością swoją nie będą w sposób przestępczy godzili w ustrój socjalistyczny i podstawowe interesy PRL lub nie popełnią przestępstw pospolitych. Tworzenie organizacji może następować zgodnie z ustawodawstwem PRL [...].

– Uzgodniono wmurowanie w rejonie bramy głównej stoczni tablicy upamiętniającej ofiary wydarzeń z grudnia 1970 roku. Forma i treść tablicy zostaną uzgodnione: z dyrekcją stoczni, z architektem miasta Szczecina i Komisją Mieszana powołaną przez rząd PRL [...].

– Uzgodniono, że ludzie zwolnieni za działalność strajkową w latach 1970–[19]80 zostaną przyjęci do pracy na drodze indywidualnego rozpatrzenia poszczególnych wniosków przez Dyrekcję i Związki Zawodowe. [...]

Za Międzyzakładowy Komitet Strajkowy

Przewodniczący MKS – Marian Jurczyk

Wiceprzewodniczący MKS – Kazimierz Fischbein

Wiceprzewodniczący MKS – Marian Juszczuk

Za Komisję Rządową

Wicepremier – Kazimierz Barcikowski

Zastępca Członka Biura Politycznego – sekretarz
KC PZPR

Andrzej Żabiński

I Sekretarz KW PZPR w Szczecinie – Janusz Brych

Szczecin, dnia 30 sierpnia 1980 roku.

Źródło: Porozumienia społeczne 1980–1981, wybór i oprac. Janusz Gmitruk, Jan Sałkowski, Warszawa 2005, s. 35–39.

1980 sierpień 31 – Protokół porozumienia zawartego przez Komisję Rządową i Międzyzakładowy Komitet Strajkowy w Stoczni Gdańskiej (fragment)

[...] W sprawie punktu pierwszego, który brzmi: „Akceptacja niezależnych od partii i pracodawców wolnych związków zawodowych, wynikająca z ratyfikowanej przez PRL Konwencji nr 87 Międzynarodowej Organizacji Pracy, dotyczącej wolności związkowych” ustalono:

1. Działalność związków zawodowych w PRL nie spełniła nadziei i oczekiwań pracowników. Uznaje się za celowe powołanie nowych, samorządnych związków zawodowych, które byłyby autentycznym reprezentantem klasy pracującej. Nie kwestionuje się prawa nikogo do pozostania w dotychczasowych związkach, a w przyszłości widzieć można możliwość nawiązania współpracy między związkami.

[...]

5. Nowe związki zawodowe winny mieć realną możliwość publicznego opiniowania kluczowych decyzji determinujących warunki życia ludzi pracy: zasad podziału dochodu narodowego na konsumpcję i akumulację, podziału funduszu konsumpcji społecznej na różne cele (zdrowie, oświatę, kulturę), podstawowych zasad wynagradzania i kierunków polityki płac, a szczególnie zasady automatycznej korektury płac w warunkach inflacji, wieloletnich planów gospodarczych, kierunków inwestycji oraz zmiany cen. [...]

6. [...] nowe związki będą posiadały swoje wydawnictwa. [...]

W sprawie punktu drugiego, który brzmi: „Zagwarantowanie prawa do strajku oraz bezpieczeństwa strajkującym i osobom wspomagającym” ustalono:

1. Prawo do strajku będzie zagwarantowane w przygotowywanej ustawie o związkach zawodowych. [...]

W sprawie punktu trzeciego, który brzmi: „Przestrzegać zagwarantowanej w Konstytucji PRL wolności słowa, druku i publikacji, a tym samym nie represjonować niezależnych wydawnictw oraz udostępnić środki masowego przekazu dla przedstawicieli wszystkich wyznań” ustalono:

1. Rząd wnieśnie do Sejmu w terminie trzech miesięcy projekt ustawy o kontroli prasy, publikacji i widowisk, oparty na następujących zasadach. Cenzura powinna chronić interesy państwa. Oznacza to ochronę tajemnicy państwowej oraz gospodarczej, której zakres określa bliżej przepisy prawa, spraw bezpieczeństwa państwa i jego ważnych interesów międzynarodowych, ochronę uczuć religijnych, a jednocześnie uczuć osób niewierzących, jak i uniemożliwienie rozpowszechniania treści szkodliwych obyczajowo. Projekt ustawy obejmowałby również prawo zaskarżania decyzji organów kontroli prasy, publikacji i widowisk do Naczelnego Sądu Administracyjnego. Prawo to zostanie także wprowadzone w drodze nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego. [...]

Międzyzakładowy Komitet Strajkowy zobowiązuje się do zakończenia strajku z dniem 31 sierpnia 1980 roku o godz. 17.00.

Prezydium MKS

Przewodniczący: Lech Wałęsa

Wiceprzewodniczący: Andrzej Kołodziej

Wiceprzewodniczący: Bogdan Lis

Członkowie: Lech Bądkowski, Wojciech Gruszewski,

Andrzej Gwiazda, Stefan Izdebski, `

Jerzy Kwiecik, Zdzisław Kobylański,

Henryka Krzywonos, Stefan Lewandowski,

Alina Pienkowska, Józef Przybylski,

Jerzy Sikorski, Lech Sobieszek,

Tadeusz Stanny, Anna Walentynowicz,

Florian Wiśniewski

Komisja Rządowa

Przewodniczący:

Mieczysław Jagielski –

wiceprezes Rady Ministrów

Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Członkowie: Zbigniew Zieliński –

członek Sekretariatu KC PZPR

Tadeusz Fiszbach –

przewodniczący Wojewódzkiej

Rady Narodowej w Gdańsku

Jerzy Kołodziejski, wojewoda gdański

Źródło: Porozumienia społeczne 1980–1981, wybór i oprac. Janusz Gmitruk, Jan Sałkowski, Warszawa 2005, s. 15–29.

Nr 6

1980 wrzesień 3, Jastrzębie-Zdrój – Protokół porozumienia zawartego przez Komisję Rządową i Międzyzakładowy Komitet Strajkowy w Kopalni Węgla Kamiennego „Manifest Lipcowy”

W wyniku przeprowadzonych dyskusji i rozpatrzenia zgłoszonych wniosków i postulatów przyjęto następujące ustalenia:

– ustalono, że zapewnione jest pełne bezpieczeństwo strajkujących i ich przedstawicieli zgrupowanych w zakładowych komitetach strajkowych oraz Międzyzakładowym Komitecie Strajkowym. Ustalenie będzie obowiązywać tak w chwili obecnej, jak i w przyszłości przez odpowiednie organa państwowe i zakłady pracy. Zabrania się stosowania szykan mających pozory legalności – dotyczy to też rodzin wyżej wymienionych. W przypadku nieprzestrzegania powyższego ustalenia sprawy te będą rozpatrywane przez komisję mieszaną powołaną w postanowieniach końcowych. Po rozwiązaniu komisji mieszanej funkcję ochrony praw strajkujących przejmą nowe władze związków zawodowych. [...]

– poinformowano, że załogi strajkujących kopalń i zakładów pracy w pełni popierają 21 postulatów wysuniętych przez strajkujące zakłady Wybrzeża, a w szczególności punkt dotyczący związków zawodowych.

Do żądań wysuniętych przez zakłady pracy Wybrzeża dołączono postulaty zakładów strajkujących; dotyczą one spraw płacowych, socjalno-bytowych oraz zarządzania i organizacji pracy.

[...]

– ustalono, że wprowadza się wszystkie wolne soboty i niedziele, począwszy od 1 stycznia 1981 roku. Przyjmuje się zasadę bezwarunkowego przestrzegania dobrowolności pracy w dniach ustawowo wolnych, począwszy od 1 IX 1980 roku,

[...]

– przyjęto postulat, aby do nowej ustawy o związkach zawodowych wnioskować uprawnienia stawiania wniosków o zmianach kadrowych w zakładach pracy,

[...] Międzyzakładowy Komitet Strajkowy z chwilą zakończenia strajku przekształca się w Międzyzakładową Komisję Robotniczą.

[...] Zakładowe Komisje Robotnicze i Międzyzakładowa Komisja Robotnicza zostaną rozwiązane z chwilą przeprowadzenia demokratycznych wyborów nowych związków zawodowych działających na zasadach zawartych w protokole porozumienia podpisanego w Stoczni Gdańskiej dnia 31 VIII 1980 roku.

Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego
Przewodniczący: Jarosław Sienkiewicz
Wiceprzewodniczący: Stefan Pałka
Wiceprzewodniczący: Tadeusz Jedynak
Członkowie: Jan Jarliński, Piotr Musiał, Andrzej Winczewski, Marian Kosiński, Roman Kempiański, Mieczysław Sawicki, Kazimierz Stolarski, Ryszard Kuś, Waław Kołodyński, Władysław Kołduński, Grzegorz Stawski

Komisja Rządowa
Przewodniczący:
Aleksander Kopeć –
wiceprezes Rady Ministrów
Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
Członkowie: Andrzej Żabiński –
zastępca członka Biura Politycznego,
sekretarz KC PZPR
Włodzimierz Lejczak – minister
górnictwa
Wiesław Kiczak – sekretarz KW PZPR
Mieczysław Głanowski – podsekretarz
stanu w Ministerstwie Górnictwa
Zdzisław Gorczyca – I zastępca wojewody
katowickiego
Jerzy Nawrocki – rektor Politechniki Śląskiej

Nr 7

1980 wrzesień 22, Gdańsk – Statut NSZZ „Solidarność” (fragmenty)

§ 1

Tworzy się organizację zawodową pod nazwą: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”, zwany dalej Związkiem. Związek [...] rozwijać będzie działalność w zakresie obrony interesów pracowników, realizacji ich potrzeb materialnych, społecznych i kulturalnych.

§ 2

Terenem działania Związku jest obszar Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

§ 3

Siedzibą Komisji Krajowej Związku jest Gdańsk.

Rozdział II
Postanowienia ogólne

§ 4

Związek jest niezależny od organów administracji państwowej i organizacji politycznych.

§ 5

Związek zrzesza pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę [...], wyboru, powołania, mianowania, jak również uczniów przyzakładowych szkół zawodowych świadczących pracę na rzecz zakładu pracy lub pobierających naukę zawodu, osoby wykonujące pracę na podstawie umowy agencyjnej. Utrata zatrudnienia nie pociąga za sobą utraty członkostwa. Członkami Związku mogą być także emeryci i renciści.

[...]

§ 8

1. Członkowie Związku zrzeszają się na zasadzie terytorialno-zawodowej, co oznacza, że:

- 1) podstawową organizacją związkową jest zakładowa organizacja związkowa, zrzeszająca pracowników wszystkich zawodów, zatrudnionych w danym zakładzie pracy;
 - 2) Związek zrzesza członków wszystkich zawodów;
 - 3) zakładowa organizacja związkowa w miarę potrzeb tworzy niższe ogniwa; pracownicy małych zakładów pracy mogą tworzyć międzyzakładowe organizacje związkowe, do których mogą należeć pracownicy zakładów, w których nie istnieje organizacja związkowa;
 - 4) w ramach Związku na wszystkich jego szczeblach mogą działać sekcje zawodowe lub branżowe. Sekcje zawodowe obejmują pracowników wykonujących jeden zawód lub kilka zawodów pokrewnych.
2. Związek może zawierać porozumienia o współdziałaniu ze związkami zawodowymi, grupującymi pracowników jednego zawodu lub kilku pokrewnych zawodów, jeśli statut i działalność tych związków odpowiadają podstawowym zasadom określonym w niniejszym statucie.

§ 9

Władze związkowe wszystkich szczebli pochodzą z wyboru. [...]

§ 10

Ogniwa Związku powstają z inicjatywy pracowników, którzy tworzą w tym celu zakładowe komitety założycielskie. Powołanie ogniwa zakładowego powinno być zgłoszone regionalnemu zarządowi Związku.

[...]

§ 17

Władzami ogólnozwiązkowymi są:

- 1) Zjazd Delegatów;
- 2) Komisja Krajowa;
- 3) Komisja Rewizyjna;

§ 18

1. Do kompetencji zjazdu należy:

- 1) uchwalanie zmian statutu;
 - 2) uchwalanie ogólnego programu działania Związku;
 - 3) ustalanie górnej i dolnej granicy składek członkowskich;
 - 4) wybór członków Komisji Krajowej zgodnie z postanowieniami § 19 ust. 3 oraz wybór członków Komisji Rewizyjnej;
 - 5) rozpatrywanie sprawozdań Komisji Krajowej oraz Komisji Rewizyjnej.
- [...]

§ 19

1. Do zakresu działania Komisji Krajowej należy:

- 1) reprezentowanie całego Związku wobec władz i organów administracji państwowej i gospodarczej, a także innych organizacji i instytucji;
 - 2) koordynowanie działań organizacji regionalnych Związku;
 - 3) uchwalanie budżetu;
 - 4) ustalanie zasad tworzenia sekcji branżowych i zawodowych;
 - 5) zawieranie układów zbiorowych;
 - 6) wybór przewodniczącego Komisji Krajowej i członków Prezydium.
- [...]

§ 26

1. Władzami organizacji zakładowej są:

- 1) zakładowe zebranie członków, a w przypadku gdy liczba członków w zakładzie przekroczy 500 – zakładowe zebranie delegatów;
- 2) komisja zakładowa i jej prezydium;
- 3) zakładowa komisja rewizyjna.

2. Do kompetencji i funkcjonowania władz zakładowych stosuje się odpowiednie postanowienia statutu, dotyczące władz organizacji regionalnych Związku, z tym że:

- 1) zakładowe zebranie członków (delegatów) powołuje organizacje wydziałowe oraz ustala wewnętrzną strukturę organizacji zakładowej;
- 2) do kompetencji komisji należy również:
 - a) współudział w wydawaniu regulaminu zakładu;
 - b) podejmowanie uchwał co do przeznaczenia funduszu socjalnego i mieszkaniowego w zakresie, w jakim należy to w myśl obowiązujących przepisów do związków zawodowych;
 - c) podejmowanie uchwał w przedmiocie zatrudnienia, awansowania, premiowania i nagradzania pracowników oraz rozwiązywania umów o pracę w zakresie, w jakim przewidują to przepisy prawa pracy; w większych zakładach pracy funkcje te wykonuje komisja wydziałowa i prezydium komisji zakładowej;
 - d) kontrola działalności swych członków działających w reprezentacji ogółu pracowników zakładu pracy i udzielanie im wiążących wytycznych. [...]

§ 29

Sekcje zawodowe i branżowe na szczeblu regionalnym powoływane są przez zarządy regionalne Związku z inicjatywy zakładowych organizacji związkowych. W wyniku porozumienia między odpowiednimi sekcjami szczebla regionalnego Komisja Krajowa powołuje sekcje zawodowe i branżowe na szczeblu krajowym. [...]

§ 32

Po wyczerpaniu innych form działania Związek może podjąć akcję strajkową. [...]

1980 grudzień 14, Warszawa – Uchwała I Ogólnopolskiego Zjazdu Rolników „Solidarność Wiejska” uznająca obronę rolnictwa indywidualnego za główny cel Związku

Warszawa, dn. 14 XII 1980 r.
Aula Politechniki Warszawskiej

Uchwała I Ogólnopolskiego Zjazdu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników „Solidarność Wiejska”

Zjazd uznaje, że celem Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników „Solidarność Wiejska” jest obrona interesów rodzimej gospodarki rolnej, a przez nią – walka o rozkwit rolnictwa w naszej ojczyźnie.

Będziemy zabiegać o:

- obronę godności i praw rolnika i jego rodziny;
- zagwarantowanie indywidualnej własności ziemi oraz swobody jej sprzedaży i nabywania;
- upelnorolnienie gospodarki rodzinnej poprzez politykę kredytów i wszechstronnej pomocy tym, którzy chcą zwiększać swoje gospodarstwa;
- zrównanie praw indywidualnej gospodarki rolnej z pozostałymi sektorami rolnictwa;
- stworzenie warunków rozwoju działalności naszego związku zawodowego, jako samorządu wiejskiego.

Z wszystkimi, którzy ten program realizują – współpracujemy i współpracować będziemy.

Za Komitet Założycielski
Niezależnego Samorządnego Związku
Zawodowego Rolników
„Solidarność Wiejska”
Prezes Związku:
(-) Zdzisława Ostatek

Źródło: Tadeusz Sopol, Niezależny Ruch Chłopski „Solidarność” w Polsce Południowo-Wschodniej w latach 1980–1989. Dokumenty – wspomnienia – refleksje, *Przemysł 2000*, s. 226.

Nr 9

1981 styczeń 15, Watykan – Fragmenty przemówienia Jana Pawła II podczas pierwszego spotkania z delegacją NSZZ „Solidarność”

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

Wyrażam radość z dzisiejszych odwiedzin Przedstawicieli „Solidarności”: Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych i najserdeczniej witam Pana Lecha Wałęsę oraz wszystkich, którzy przybywają wraz z nim. [...]

Cieszę się z tego, że wydarzenia ostatniej jesieni, poczynając od pamiętnych tygodni sierpniowych, stały się okazją do ujawnienia się tej samej solidarności, która zwróciła na siebie uwagę szerokich kręgów opinii publicznej na całym świecie. Wszyscy podkreślali szczególną dojrzałość, jaką społeczeństwo polskie, a zwłaszcza ludzie pracy wykazywali w podejmowaniu i rozwiązywaniu tych trudnych problemów, jakie stanęły przed nimi w momencie krytycznym dla kraju. [...]

Pragnę Was zapewnić, choć przypuszczam, że o tym i tak już wiecie, że w ciągu tego trudnego okresu w sposób szczególnie byłem z wami, przede wszystkim poprzez modlitwę, ale także dając od czasu do czasu o tym znać w sposób możliwie dyskretny, a równocześnie wystarczająco zrozumiały dla Was i dla wszystkich ludzi dobrej woli.

Z radością przyjąłem wiadomość, że poprzez zatwierdzenie statutu NSZZ „Solidarność” w dniu 10 listopada stał się organizacją uprawnioną do właściwej sobie działalności na terenie naszej Ojczyzny. Powołanie „Solidarności” jest wydarzeniem doniosłym. Wskazuje na gotowość wszystkich w Polsce ludzi pracy, i to pracujących w różnych zawodach, również inteligenckich, a także ludzi pracujących na roli, do podejmowania solidarnej odpowiedzialności za godność i owocność pracy wykonywanej przy tylu różnych warsztatach na naszej ojczystej ziemi. [...]

Myślę, Drodzy Państwo, że macie pełną świadomość zadań, jakie stają przed wami w „Solidarności”. Są to zadania niezwykle doniosłe. Wiążą się one z potrzebą pełnego zabezpieczenia godności i skuteczności ludzkiej pracy poprzez uwzględnianie wszystkich osobowych, rodzinnych i społecznych uprawnień każdego człowieka: podmiotu pracy. [...]

Pragnę przy sposobności naszego dzisiejszego spotkania złożyć wam, Drodzy moi Goście, życzenia. Są one wielorakie, ale w szczególności dwa: życzę Wam naprzód, abyście mogli w spokoju, wytrwale i owocnie kontynuować Waszą działalność, podyktowaną tak doniosłymi motywami natury społecznej, kierując się sprawiedliwością i miłością, kierując się względem na dobro naszej Ojczyzny. I stąd życzenie drugie: niech towarzyszy Wam zawsze ta sama odwaga, która stała u początku waszej inicjatywy, ale też i ta sama roztropność i umiarkowanie. [...]

Tego Wam życzę i o to nie przestaję prosić Boga za pośrednictwem Pani Jasnogórskiej, Matki Polaków.

Źródło: Dokumenty Nauki Społecznej Kościoła, cz. II, red. ks. Marian Radwan SCJ, o. Leon Dyczewski OFM Conv., Adam Stanowski, Rzym–Lublin 1987, s. 181–185.

1981 luty 10, Rzeszów – *Apel uczestników strajku okupacyjnego w Rzeszowie wzywający społeczeństwo do poparcia protestu rolników*

Apel

Dzisiaj, 10 lutego 1981 roku Sąd Najwyższy nie wyraził zgody na rejestrację NSZZR „Solidarność Wiejska”. W uzasadnieniu podał, że brak jest podstaw prawnych do formalnego przeprowadzenia rejestracji. Stwierdził jednak, że aktualnie obowiązująca litera prawa może nie spełniać potrzeb i oczekiwań społecznych. Tak właśnie jest, prawo nie nadąża za potrzebami społeczeństwa.

My, rolnicy, musimy mieć swój własny związek, bo tylko autentyczna reprezentacja rolników ustabilizuje produkcję rolną, zatrzyma odpływ młodzieży ze wsi i w konsekwencji zapewni wszystkim rolnikom wystarczającą ilość żywności.

„Solidarność Wiejska” jest faktem dokonany! Rząd – jeżeli chce mówić o odnowie, o dobrej woli służenia społeczeństwu, i jawności życia społecznego musi oficjalnie uznać istnienie tego związku.

Tak jak w sierpniu robotnicy uporem wywalczyli swój związek, tak samo my jesteśmy nieugięci.

Będziemy trwać nadal w budynku byłej WRZZ w Rzeszowie, żądając oficjalnego uznania NSZZ „Solidarność Wiejska”. Protest nasz jest lekceważony przez władzę już 6 tygodni.

Dlatego zwracamy się do wszystkich robotników, do wszystkich Komisji Zakładowych NSZZR „Solidarność”, do Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”, NSZZR „Solidarność Wiejska” o wyrażenie poparcia dla naszego działania.

Żądamy wszyscy uznania NSZZR „Solidarność Wiejska”, bo nie będziemy mieli co jeść.

My, rolnicy jesteśmy zdecydowani na wszystko. Użyjemy wszystkich dostępnych nam środków i form strajku, żeby istniejąca „Solidarność Wiejska” została przez rząd zaakceptowana. Nie chcielibyśmy posuwać się do ostateczności. My nie chcemy użyć naszej największej broni – strajku, chyba że będziemy do tego zmuszeni. Dlatego w imię solidarności prosimy Was o pomoc. Oczekujemy Waszej szybkiej odpowiedzi. Poza tym zbliża się marzec. Jeżeli mają być zasiane pola, tę sprawę musimy jak najszybciej zakończyć.

Zwracam się również do Sejmu PRL jako najwyższej władzy ustawodawczej o stworzenie – jak to zasugerował Sąd Najwyższy – podstaw prawnych do rejestracji naszego związku.

Apelujemy do rozsądku posłów, w szczególności tych, którzy mają reprezentować nas, rolników.

Ponadto zwracamy się z gorącym apelem do Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” o przybycie do Rzeszowa.

Rzeszów, 10 II 1981 r.

Źródło: Tadeusz Sopol, Niezależny Ruch Chłopski „Solidarność” w Polsce Południowo-Wschodniej w latach 1980–1989. Dokumenty – wspomnienia – refleksje, Przemysł 2000, s. 229.

Nr II

1981 marzec 5, Kraków – Deklaracja założycielska Komitetu Obrony Więzionych za Przekonania, powołanego przez MKZ Małopolska NSZZ „Solidarność”

Polska, nasza Ojczyzna, była zawsze krajem słynącym z tolerancji w stosunku do ludzi o różnych wyznaniach i poglądach politycznych. Umożliwiało to wszechstronny rozwój nauki, życia umysłowego i politycznego oraz kultury. Społeczeństwo polskie nigdy nie akceptowało prześladowań za poglądy polityczne. W okresie wojen religijnych, gdy w całej Europie szalał duch nietolerancji, Rzeczpospolita stanowiła oazę pokoju dla ludzi o różnych przekonaniach religijnych, społecznych, politycznych. Tradycją narodową wrosniętą w świadomość społeczną jest umiłowanie demokracji i pluralizmu politycznego. Do dobrych tradycji narodowych Polaków należało zawsze liczenie [się] władzy z opinią publiczną, z jej odczuciami i potrzebami. Dla narodu, który przez ponad wiek poddawany był naciskowi zaborców, szczególnie drogie są idee wolności i swobód obywatelskich. Z tej przyczyny społeczeństwo nasze tak bardzo uczulone jest na wszelkie przejawy łamania prawa i swobód obywatelskich.

Podpisane i ratyfikowane przez PRL Pakty Praw Człowieka i Obywatela, a także ustalenia końcowe komunikatu KBWE w Helsinkach gwarantują każdemu obywatelowi naszego kraju wolność poglądów, swobodę ich głoszenia oraz swobodę zrzeszania się obywateli o tych samych poglądach, celem uczynienia swego działania skuteczniejszym. Gwarantem tych swobód jest także Konstytucja PRL.

Wyrazem dążeń społecznych do tych praw (realizacji) było umieszczenie w Porozumieniu Gdańskim punktu, w którym rząd zobowiązał się nie stosować represji w stosunku do obywateli z powodu wyznawanych i głoszonych przez nich poglądów politycznych. Mimo to dnia 23 września 1980 r. aresztowany został Leszek Moczulski, założyciel i przewodniczący Konfederacji Polski Niepodległej, a wkrótce później dalsi członkowie kierownictwa KPN: Tadeusz Stański, Zygmunt Goławski, Tadeusz Jandziszak, Krzysztof Bzdyl, Jerzy Sychut, Romuald Szeremietiew. W dniu 11 XI 1980 r. aresztowany również został Wojciech Ziemiński, założyciel Komitetu Porozumienia na rzecz Samostanowienia Narodu.

W dniu 15 XII [19]80 r. MKZ NSZZ „Solidarność” Małopolska wystąpił pisemnie w sposób zdecydowany do Prezydium Sejmu i Rady Państwa o uwolnienie bezprawnie więzionych za przekonania. Z podobnym pismem wystąpił Komitet Obrony Więzionych za Przekonania przy KKP NSZZ „Solidarność”. Sprawa pozostaje bez odpowiedzi i pozytywnego załatwienia, pomimo że akcja na rzecz uwięzionych zatacza coraz szersze kręgi, czego dobitnym dowodem jest zebranie kilkuset tysięcy podpisów pod apelem skierowanym do Prezydium Sejmu i Rady Państwa.

Dotychczasowe działania na rzecz uwolnienia aresztowanych okazały się nieskuteczne, a władze zmierzają do wytoczenia wyżej wymienionym osobom procesów sądowych i skazania ich na długoletnie więzienie, decydując się na konfrontację z opinią publiczną.

W tej sytuacji w dniu 5 marca 1981 r. Prezydium MKZ NSZZ „Solidarność” Małopolska podjęło decyzję o powołaniu w Krakowie Komitetu Obrony Więzionych za Przekonania.

My, niżej podpisani, decydując się na udział w pracy komitetu, zastosujemy wszystkie możliwe i dostępne środki w ramach obowiązującego prawa w celu spowodowania uwolnienia więzionych, aby w ostatecznej konsekwencji doprowadzić do stanu pełnego przestrzegania praw człowieka i obywatela, co umożliwi i zabezpieczy swobodę wygłaszania poglądów i kształtowania opinii społecznej.

Emilia Afenda-Dadał – geofizyk, Barbara Blik – geograf [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Andrzej Borzęcki – romanista [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Ewa Brol – [Niezależne Zrzeszenie Studentów]; Marek Buotorowicz [właśc. Baterowicz] – poeta; Jan Ciesielski – [Komisja Robotnicza Hutników NSZZ „Solidarność”]; Lech Dziewulski – [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Leszek Elektorowicz – pisarz; Jerzy Fedorowicz – aktor Teatru „Starego”; Kornel Filipowicz – pisarz; Małgorzata Godula – psycholog; Tomasz Gołębiowski – aktor; Anna Gorazd – dziennikarz; Juliusz Grabowski – aktor teatru „Starego”; Stanisław Handzlik – [Komisja Robotnicza Hutników NSZZ „Solidarność”]; Andrzej Hudaszek – [Komisja Robotnicza Hutników NSZZ „Solidarność”]; Zygmunt Józefczak – aktor Teatru „Starego”; Stefan Jurczak – [Komisja Robotnicza Hutników NSZZ „Solidarność”]; Robert Kaczmarek – inż[ynier] elektr[yk] [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Zygmunt Konieczny – kompozytor; Julian Kornhauser – poeta, pisarz; Adam Kramarczyk – inż[ynier] drog[owy] [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Jerzy Kuczera – techn[ik] elektr[yk]

[Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Józef Lassota – inżynier mekhanik [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Ryszard Łukawski – aktor Teatru im. Słowackiego; Zygmunt Łenyk – psycholog; Adam Macedoński – artysta plastyk; Ryszard Majdzik – tokarz [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Lesław Maleszka – polonista [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Piotr Marzec – [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Stanisław Markowski – artysta fotografik; Konstanty Miodowicz – [Niezależne Zrzeszenie Studentów]; Paweł Miśkowiec – kolejarz [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Wojciech Modelski – [Niezależne Zrzeszenie Studentów]; Magdalena Motyka – sekretarka [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Tadeusz Nyczek – krytyk, redaktor „Pisma”; Stanisław Opiola – fotografik; Jan Kanty Pawluśkiewicz – kompozytor; Tadeusz Piekarz – ekonomista [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Janusz Pierzchała – polonista [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Michał Roniker – dyrektor Estrady Krakowskiej; Wiktor Sadecki – aktor Teatru „Starego”; Tomasz Schoen – socjolog [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Jerzy Sidor – elektronik [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Maria Sierotwińska – polonistka [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Piotr Skrzynecki – kierownik „Piwnicy”; Bogusław Sonik – prawnik [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; R.K. Stankiewicz – ekonomista; Dorota Stec – polonistka [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Anna Szwed – polonistka [Międzyzakładowy Komitet Założycielski]; Maciej Szybist – krytyk; Wisława Szymborska – poetka; Krystian Waksmundzki – przewodniczący Pol[skiego] Klubu Ekolog[icznego]; Stanisław Kornaś – inżynier geofizyk [Międzyzakładowy Komitet Założycielski].

Źródło: „Solidarność” Małopolska 1980–1981. Wybór dokumentów, wstęp, wybór i oprac. Marcin Orski, Adam Roliński, Ewa Zajęc, Kraków 2006, s. 195–197.

Nr 12

1981 marzec 21, Kraków – Instrukcja przewodniczącego Uczelnianej Komisji Porządkowej, dotycząca organizacji strajku na terenie Uniwersytetu Jagiellońskiego

Kraków, 21 marca 1981 r.

Instrukcja porządkowa

W przypadku ogłoszenia strajku ostrzegawczego na terenie Uniwersytetu Jagiellońskiego we wszystkich budynkach UJ należy zadbać o:

1. zamknięcie i kontrolę wszystkich wejść i miejsc, którymi można się dostać na teren budynku,
2. zagwarantować wstęp na teren UJ jedynie pracownikom i studentom naszej uczelni za okazaniem legitymacji,
3. pamiętać, że za całość budynku w czasie trwania strajku odpowiedzialny jest przewodniczący właściwego koła „Solidarności” działający poprzez przewodniczącego Komisji Porządkowej. W każdym budynku uniwersytetu należy wyznaczyć odrębnego przewodniczącego Komisji Porządkowej.

Funkcje przewodniczącego Komisji Porządkowej:

- a) w dniu strajku znajduje się on na terenie budynku do chwili jego otwarcia,
- b) tworzy z osób wskazanych przez komisje wydziałowe „Solidarności” komisje porządkowe. Zagwarantowaną mamy pomoc ze strony NZS. W skład komisji porządkowej musi wejść minimum 50% członków „Solidarności”. Liczebność jej jest uzależniona od wielkości budynku,
- c) powinien zadbać szczególnie o zabezpieczenie aparatury naukowej, zbiorów muzealnych i bibliotecznych (wszystkie czytelnie w czasie strajku są zamknięte),
- d) przed rozpoczęciem strajku powinien zadbać o sprawdzenie ilości osób znajdujących się we wszystkich pomieszczeniach łącznie z piwnicami, strychami, sanitariatami itp.

Organizacja służby porządkowej:

- Należy zostawić otwarte wejście do budynku. Pilnują go minimum dwie osoby, sprawdzając tożsamość wchodzących.
- Członek Komisji Porządkowej znajduje się również na portierni.
- Pozostałe zamknięte wejścia muszą być pilnowane, każde przynajmniej przez jedną osobę.
- Należy wyznaczyć stałą rezerwę (3–4 osób) do interwencji w wypadkach nieprzewidzianych.
- Komisja powinna sprawdzić miejsca przechowywania sprzętu p[rocedur]p[rocedur]p[rocedur] i zapoznać się ze sposobem ich użycia.
- Należy wyznaczyć jednego stałego łącznika do łączności z przewodniczącym Uczelnianej Komisji Porządkowej, który przebywać będzie w Coll[egium] Novum, pok. nr 4.

przewodniczący Uczelnianej Komisji Porządkowej
Krzysztof Zamorski
[podpis nieczytelny]

Źródło: „Solidarność” Małopolska 1980–1981. Wybór dokumentów, wstęp, wybór i oprac. Marcin Orski, Adam Roliński, Ewa Zajac, Kraków 2006, s. 219–220.

1981 kwiecień 10, Gdańsk – Wytyczne Krajowej Komisji Porozumiewawczej do negocjacji z rządem

Przy długotrwałych negocjacjach zaleca się wprowadzenie zasady rotacji składu grupy negocjującej. Odbywałyby się to na zasadzie opracowywania tematu przez grupę roboczą, która wybierałaby spośród siebie delegację prowadzącą negocjacje. Efekt rozmów po zakończonym etapie powinien być przedstawiony całości grupy roboczej, która na następny etap rozmów delegowałaby innych swoich przedstawicieli.

Eksperci uczestniczą w negocjacjach w charakterze obserwatorów, przekazując swoje uwagi osobom negocjującym w trakcie rozmów lub w czasie przerwy. Zadaniem grup roboczych jest wybór ekspertów, którzy czynnie uczestniczyliby w opracowaniu stanowisk.

Rozmowy mające decydować o podpisaniu porozumienia winny być prowadzone przez strony negocjujące w obecności całej Krajowej Komisji Porozumiewawczej.

Każdorazowo, po zakończeniu rozmów z rządem, grupa negocjująca jest zobligowana do złożenia pisemnego sprawozdania z ich przebiegu.

Każdy strajk o zasięgu ogólnokrajowym, także w trakcie prowadzenia rozmów z rządem, powinien być poprzedzony posiedzeniem Krajowej Komisji Porozumiewawczej. Posiedzenie takie musi odbyć się co najmniej na dwa dni przed planowanym strajkiem.

Zasadą powszechnie obowiązującą musi stać się jawność życia związkowego.

Źródło: Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie 9–10 kwietnia 1981 r., do druku przygotował Tomasz Tabako, wstęp Andrzej Paczkowski, korekta Bogusław Kopka, Warszawa 1996, s. 301.

Nr 14

1981 lipiec 19, Warszawa – Fragment przemówienia premiera generała Wojciecha Jaruzelskiego, wygłoszonego podczas IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR

Towarzysze!

Prawo jest ostoją Rzeczypospolitej. Nie twierdzimy, że powinno być ono niezmiennie. Gdy zachodzi potrzeba, można i trzeba je w sposób praworządny ulepszać i nowelizować. Proces doskonalenia prawa powinien umacniać socjalistyczne podstawy naszego państwa, usuwać hamulce skutecznego działania. Jednocześnie nie ma i być nie może żadnych stanów wyższej konieczności, które usprawiedliwiałyby naruszanie obowiązującego porządku prawnego. Dotyczy to wszystkich bez wyjątku. Rząd przeciwstawi się próbom uzurpowania sobie możliwości stawania poza, a tym bardziej ponad prawem.

Tylko państwo praworządne może być państwem demokratycznym. Tylko państwo demokratyczne i praworządne może być państwem silnym.

Państwo może realizować zadania wyłącznie w warunkach porządku publicznego i ładu społecznego. Przyczyniają się do tego godne uznania wysiłki Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa, organów prokuratury oraz wymiaru sprawiedliwości. Są to warunki nieodzowne do rozwoju socjalistycznej demokracji. Nic bowiem jej bardziej nie zagraża, nie stanowi dla niej większego niebezpieczeństwa, jak anarchia, która podobnie do choroby atakuje zdrowe komórki, niszczy organizm, rozkłada państwo. Godzi więc bezpośrednio w podstawowe racje narodu.

Są to stwierdzenia pełne troski, ale i odpowiedzialności. Nasilają się bowiem znów próby siania zamętu, wywierania nacisku na organa władzy państwowej, nawoływanie do niszczących gospodarkę, osłabiających struktury społeczne – strajków. Zaostrzają napięcie, podnoszą temperaturę różne prowadzone i planowane akcje protestacyjne.

Pozostaje pytanie: **kto za tym wszystkim stoi?** Kto zmierza ku konfrontacji, ku antysocjalistycznej awanturze. Trzeba wyraźnie oświadczyć [...] – **są granice, których przekroczyć nie wolno.** Byłoby to zgubne dla narodu, dla państwa. Do tego dopuścić nie można. Jest to patriotycznym obowiązkiem każdego obywatela, a przede wszystkim obowiązkiem ludowej władzy. W imię nadrzędnych racji, gdy sytuacja to uzasadnia – władza zmuszona będzie wyegzekwować stanowczo konstytucyjne powinności, by uratować państwo przed rozkładem, naród przed katastrofą. [...]

Źródło: „Trybuna Ludu”, 20 VII 1981.

1981 sierpień 3, Warszawa – Stenogram wystąpienia wiceprezesa Rady Ministrów Mieczysława F. Rakowskiego na spotkaniu Komitetu Rady Ministrów ds. Związków Zawodowych z Prezydium KKP NSZZ „Solidarność”

Do wystosowania zaproszenia pod Waszym adresem skłoniła nas niebezpieczna sytuacja, jaka w ostatnich dniach powstała w kraju. Jesteśmy zadowoleni, że nasze zaproszenie zostało przyjęte. Chcielibyśmy dziś porozmawiać o tej sytuacji i wspólnie zastanowić się nad tym, co zrobić, aby kraj nasz nie stoczył się w przepaść. Chciałbym przedstawić tę sytuację tak, jak widzimy ją w kierownictwie rządu.

Chciałbym ocenę sytuacji politycznej w kraju rozpocząć od przypomnienia, że przez 11 miesięcy zewnętrzne przejawy polskiego kryzysu udawało się utrzymywać w murach zakładów pracy, uczelni i kościołów. Wyjścia na ulice były sporadyczne, prawie niezauważalne i nie miały większego znaczenia dla klimatu politycznego kraju, jak i ocen formułowanych na zewnątrz.

Dziś w naszym przekonaniu mamy nową sytuację. Mamy manifestacje uliczne, które stają się już zjawiskiem masowym. Marsze głodowe odbyły się m.in. w Łodzi, Kutnie, Piotrkowie, a na dziś planowana jest demonstracja uliczna w Warszawie. Wszystkie te manifestacje organizowane są przez terenowe ogniska „Solidarności”. Główne hasła zaś to: „Chcemy jeść”, ale nie jest to jedyne żądanie. Weźmy dla przykładu Łódź. Otóż niesiono tam następujące hasła: „Głodne dzieci to cel socjalizmu”, „35 lat władzy partii – jesteśmy głodni – będziemy nadzy” (angażuje się nawet satyryków do tych haseł), „Generale jeść”, „Powstańcie, których gnębi głód”, „Głodni wszystkich krajów łączcie się”, „Gdzie jest minimum biologiczne”. Powszechnie lansuje się tezę o planowym biologicznym wyniszczaniu narodu. [...]

Akcje protestacyjne, jak ta w Łodzi, były świetnie zorganizowane, były przygotowane bardzo starannie i aktywnie uczestniczyli w nich przewodniczący regionów „Solidarności” łódzkiej, np. tow. Słowik, którego wystąpienie mam tutaj przed sobą. Zawiera ono ataki na władzę ludową, na sprawowane przez partię i sojusznice stronnictwa rządu. Mamy podstawy, aby twierdzić, że „Solidarność” we wszystkich regionach Polski wzięła na siebie ciężar organizowania demonstracji ulicznych. Z jej też inicjatywy upowszechnia się odmowę pobierania kartek na sierpień. Z jej inicjatywy, jak np. regionu Mazowsze, zapowiada się strajki protestacyjne w najbliższych dniach. [...]

Lansowane jest hasło „Reforma – tak. Podwyżka cen – nie” albo jak to zawarto w rezolucji w Pile: „Żądamy przyjęcia zasady, że podwyżka cen może być końcowym elementem reformy gospodarczej, ale nie pierwszym”, chociaż wydawało się, że istnieje już świadomość tego, iż bez reformy cen nie można realizować dalszych etapów reformy gospodarczej. [...]

Faktycznie manifestacje uliczne otwierają drogę do konfrontacji. [...]

Mamy do czynienia z bezpośrednim atakiem na rząd. Jest to nowe zjawisko. Przez ostatnie miesiące przywódcy „Solidarności” nie wypowiadali się wprost przeciwko rządowi. Mamy także do czynienia z kolejnym, nowym zjawiskiem – atakiem na administrację państwową, szczególnie na wojewodów. [...] Od kilku dni, od jakiegoś tygodnia, pojawiają się żądania zdjęcia wojewodów. Są to nowe żądania. Pojawiają się one w pewnych już tradycyjnie agresywnych ośrodkach – „Solidarności”. [...]

W świetle dotychczasowych doświadczeń można, jak sądzę, sformułować tezę, że przez wszystkie miesiące, jakie upłynęły od podpisania porozumień, „Solidarność” w różnym stopniu i w różnym natężeniu pracowała nad osłabieniem istniejącej władzy. Z działań tych wyłania się cel ostateczny – zakwestionowanie celowości istnienia tej władzy.

Źródło: www.sierpien1980.pl.

Nr 16

1981 wrzesień 11, Warszawa – Protest ambasady CSRS skierowany do MSZ PRL w związku z przebiegiem I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”

Ambasada Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej w Warszawie wyraża szacunek szanownemu Ministerstwu Spraw Zagranicznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i niniejszym wyraża ostry protest przeciwko akcjom antyczechosłowackim, do których doszło podczas I Krajowego Zjazdu [Delegatów] NSZZ „Solidarność” w Gdańsku.

Tak zwane *Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej*, dystrybucja kłamliwych materiałów na temat wydarzeń 1968 r. oraz innych oszczerczych materiałów o Czechosłowacji stanowią poważną zniewagę naszego państwa, która nie poprawia wzajemnych stosunków między naszymi krajami.

Ambasada Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej korzysta z niniejszej okazji, by ponownie zapewnić szanowne Ministerstwo Spraw Zagranicznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej o swoim głębokim szacunku.

Źródło: Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982, t. 2 (kwiecień 1981 – grudzień 1982), red. Łukasz Kamiński, Warszawa 2007, s. 221.

Nr 17

1981 wrzesień 17, Gdańsk – *Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej*

Delegaci zebrani w Gdańsku na pierwszym Zjeździe Delegatów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” przesyłają robotnikom Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Rumunii, Węgier i wszystkich narodów Związku Radzieckiego pozdrowienia i wyrazy poparcia. Jako pierwszy niezależny związek zawodowy w naszej powojennej historii głęboko czujemy wspólnotę naszych losów. Zapewniamy, że wbrew kłamstwom szerzonym w waszych krajach jesteśmy autentyczną, 10-milionową organizacją pracowników, powstałą w wyniku robotniczych strajków. Naszym celem jest walka o poprawę bytu wszystkich ludzi pracy. Popieramy tych z was, którzy zdecydowali się wejść na trudną drogę walki o wolny ruch związkowy. Wierzimy, że już niedługo wasi i nasi przedstawiciele będą mogli spotkać się w celu wymiany związkowych doświadczeń.

Źródło: „Tygodnik Solidarność”, 18 IX 1981, nr 25.

Nr 18

1981 wrzesień 21, Bratysława – Pismo Jerzego Kulczyńskiego do dyrektora Departamentu Konsularnego MSZ, dotyczące nadesłanych do konsulatu PRL protestów przeciwko Posłaniu do ludzi pracy Europy Wschodniej

Przy niniejszym piśmie przesyłam dwa listy nadesłane na adres konsulatu w dniu 18 IX 1981 r. Oba listy – jeden w imieniu 900 pracowników państwowego majątku rolnego w Żeliczowcach [?], drugi w imieniu radnych Powiatowej Rady Narodowej w Lucencu – są protestami przeciwko „posłaniu” do ludzi pracy Europy Wschodniej, wystosowanemu przez zjazd „Solidarności”. W obu listach jest też wyrażone przekonanie, że PZPR własnymi siłami opanuje sytuację kryzysową. Jak do tej pory są to jedynie jedyne dwa przykłady protestów na piśmie. Niezależnie od powyższego informuję, iż środki masowego przekazu (TV, radio i prasa) publikowały w ubiegłym czasie szereg wywiadów z pracownikami różnych zakładów pracy, protestujących przeciwko posłaniu. Treść wystąpień bardzo podobna, wszystkie zawierały stwierdzenie o przekonaniu, iż polskie władze partyjne i państwowe własnymi siłami opanują kryzys. Natomiast w rozmowach prowadzonych z przedstawicielami rządu Słowackiej Republiki przy okazji spotkań na imprezach kulturalnych i innych rozmówcy nie ukrywają sceptycyzmu w stosunku do dotychczasowych poczynań kierownictwa partii i rządu. Wystąpienie towarzysza premiera Jaruzelskiego na promocji w Koszalinie, oświadczenie Biura Politycznego i Rady Ministrów są traktowane jako akty werbalne, za którymi nie idzie konkretne działanie. Stwierdza się bez owijania w bawełnę, że „Dubczek także mówił jedno, a robił drugie”, i w konsekwencji padają pytania, kiedy wreszcie zostaną podjęte praktyczne kroki mające na celu położenie tamy szerzącemu się antysowietyzmowi i kontrrewolucji.

Źródło: Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982, t. 2: (kwiecień 1981 – grudzień 1982), red. Łukasz Kamiński, Warszawa 2007, s. 255.

Nr 19

1981 wrzesień 22, Bukareszt – Szyfrogram nr 3155/III z ambasady PRL do MSZ, tajne

Ze źródeł tutejszego MSZ.

Sytuację w Polsce śledzą z niezwykłą uwagą, szczególnie po pierwszym etapie zjazdu „Solidarności”, również w aspekcie rosnących trudności rynkowych. Podkreślają, że społeczeństwo i aktyw partyjny domaga się informacji o wydarzeniach w Polsce.

Były naciski ze strony niektórych k[rajów] s[ocjalistycznych] o organizowanie w Rumunii zebrań partyjnych w środowiskach robotniczych krytykujących apel „S” do narodów Wschodniej Europy.

Zgodnie z dotychczasową praktyką, będą tylko publikować nasze komunikaty i komentarze redakcyjne (dziś siejsza „Scinteia”).

Jeśli uchwały „S” w drugim etapie zjazdu będą podobne do pierwszej części, podejmą krytykę zgodnie z wytyczną Ceaușescu wyrażoną na plenum KC w październiku ubiegłego roku – „tzw. wolne związki zawodowe to obiektywnie sojusznik sił reakcyjnych i antysocjalistycznych”.

Z zadowoleniem przyjęli zdecydowaną postawę rządu oraz akcję partyjną przeciwko siłom ekstremalnym w „S”. Stwierdzają, że jest to konieczne, gdyż dotychczas nie odczuwało się publicznej i szerszej akcji partyjnej.

Źródło: Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982, t. 2: (kwiecień 1981 – grudzień 1982), red. Łukasz Kamiński, Warszawa 2007, s. 257.

Nr 20

1981 grudzień 3, Warszawa – Artykuł z „Trybuna Ludu”: Siły porządkowe odblokowały gmach WOSP. Wniosek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o powołanie Szkoły Głównej Służby Pożarniczej (informacja własna i PAP)

2 bm. na polecenie ministra spraw wewnętrznych o godz. 10.00 oddziały porządkowe MO przystąpiły do akcji odblokowania gmachu Wyższej Oficerskiej Szkoły Pożarniczej. Zwrócono się z apelem do osób przebywających na terenie szkoły o opuszczenie budynku oraz do osób zebranych w pobliżu WOSP o rozejście się i zachowanie spokoju.

Komendant WOSP, płk Krzysztof Smolarkiewicz, został uwolniony z pomieszczeń szkoły, w których był przetrzymywany przez okupujących gmach.

Przed godz. 12 akcja odblokowania gmachu Wyższej Oficerskiej Szkoły Pożarniczej przez siły porządkowe Milicji Obywatelskiej została zakończona. Doprowadzono do opuszczenia budynku szkoły przez słuchaczy WOSP, jak też osoby przebywające na jej terenie. Nie ma ofiar ani nikt nie odniósł obrażeń.

W zaistniałej sytuacji akcja sił porządkowych stała się koniecznością. Przypomnijmy, że od 25 listopada br. w gmachu Wyższej Oficerskiej Szkoły Pożarniczej w Warszawie trwał strajk okupacyjny. W strajku – oprócz studentów i części wykładowców oraz pracowników cywilnych szkoły – uczestniczyły także osoby niezwiązane w jakikolwiek sposób ze szkołą, m.in. działacze NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze.

Uczelnia ma charakter paramilitarny, jej słuchaczy i kadre obowiązują w związku z tym odpowiednie rygory. Proklamowanie strajku stanowiło jawne pogwałcenie zasad funkcjonowania szkoły, było także sprzeczne ze statutami wszystkich trzech związków zawodowych, działających w pożarnictwie.

W związku z zaistniałą sytuacją kierownictwo MSW podjęło próby mediacji i rozwiązania zaistniałych konfliktów, ale niestety – przede wszystkim na skutek „doradztwa” osób z zewnątrz – nie dały one rezultatów. W tej sytuacji na wniosek ministra spraw wewnętrznych 30 XI Rada Ministrów podjęła uchwałę o zniesieniu WOSP. Jeszcze po podjęciu tej uchwały we wtorek prowadzone były rozmowy medacyjne przez prezesa PAN, prof. Aleksandra Gieysztorę i prof. Klemensa Szaniawskiego, również bez rezultatu.

Przewodniczący Zarządu Regionu Mazowsze Z[bigniew] Bujak posunął się do tego, że wydał oświadczenie, stwierdzające, że WOSP albo przejdzie z resortu MSW do innego resortu, albo przyjmie status... prywatnej szkoły wyższej! Nie wahano się więc wciągnąć do politycznych rozgrywek uczelnię służącą bezpośrednio społeczeństwu i strzegącą je przed zagrożeniami ognia.

Służba pożarnicza – ciesząca się powszechnym szacunkiem i uznaniem – jest jednym z elementów ochrony ładu i porządku w kraju, spokojnego życia obywateli, ochrony ich mienia. Mając więc na uwadze szerszy interes, przeprowadzono akcję sił porządkowych.

Spółeczeństwo domaga się respektowania prawa, sprawiedliwego, ale zdecydowanego działania władz. Prawo musi być respektowane przez wszystkich. W przeciwnym przypadku nie uda się nam znormalizować życia.

Źródło: „Trybuna Ludu”, 3 XII 1981.

1981 grudzień 19–20, Warszawa – Artykuł z „Trybuna Ludu”: Do moich towarzyszy... nie wyleje się z nas gorycz

Partia zaczyna się odradzać. Budzi się powoli jak z letargu, jak ze złego snu. Niemal jak feniks z popiołów... Coraz odważniej patrzą na naszą polską rzeczywistość towarzysze przeżywający w ostatnich kilkunastu miesiącach chwile zwątpienia, niewiary w to, że partia może jeszcze coś znaczyć, że może być autentyczną siłą przewodnią. Zwracają się znów ku partii ci jej członkowie, którzy dali się zwieść, oszukać, omamić, którzy – działając często w dobrej wierze – jawnie bądź po kryjomu partię opuścili, ci też, co zajmowali postawy dwuznaczne i wycozkujące. Rozpoczęła się Canossa...? Idą już, i w najbliższych dniach będą chcieli wracać z głową posypaną popiołem, i ci którzy naprawdę uwierzyli na nowo w siłę partii, i ci, którzy czynią to z pobudek koniunkturalnych... trzeba wnikliwie przyglądać się temu pokutnemu pochodowi i starannie oddzielać jednych od drugich... Partia to wielka rzeka, w jej wodach, po brzegach zbierać się mogą gnijące śmiecie.

Mamy jednak w tych trudnych chwilach powód do dumy. Są nim towarzysze, którzy partii nigdy nie opuścili, którzy wykazali największą hartu i odwagi, którzy konsekwentnie, nieraz osamotnieni trwali przy pryncypiach partyjnych. Bądźmy szczerzy: było ich stosunkowo niewielu. Tym wyżej jednak cenić należy ich postawę.

Do tych głównie towarzyszy piszę te słowa... Było ciężko, dobrze wiemy, jak było ciężko, kiedy wracało się do domu ze ściśniętym gardłem, kiedy podnosiło się samemu rękę w głosowaniu, kiedy słyszało się za sobą obelgi i wyzwiska, kiedy wrócono nam rychłą latarnię i stryczek, a w najlepszym razie „taczki”. I w tym wszystkim coś jeszcze gorszego: opuszczone głowy i milczące twarze towarzyszy, których do niedawna uważaliśmy za pewnych, za naszych; poczucie osamotnienia [...].

Mówiono o nas różnie, to my podobno byliśmy „twardogłowymi”, „betonami”, „dogmatykami” – te określenia uważaliśmy jeszcze za łagodne – nie dotykały nas zbyt mocno także ordynarne wyzwiska; najgorzej było wtedy, kiedy określono nas mianem „zdrajców narodu”, kiedy próbowano odbierać nam miano patriotów i Polaków. Nagromadziło się w nas w tych ciężkich miesiącach wiele goryczy... to zrozumiałe przecież, ludzkie... Historia pokazuje, że mieliśmy rację i teraz na nasze głównie barki spada ciężar wyprowadzenia kraju z kryzysu, odbudowania naszych organizacji partyjnych, przywracania zaufania do partii, kontynuowania procesu socjalistycznej odnowy.

Stanęliśmy znów w pierwszym szeregu i jest to miejsce, na które sobie zasłużyliśmy.

Będziemy teraz starannie oddzielać ludzkie ziarna od ludzkich plew, sprawiedliwie oceniać towarzyszy w partii i pracy [...].

Źródło: „Trybuna Ludu”, 19–20 XII 1981.

Nr 22

1981 grudzień 23, Warszawa – Artykuł z „Trybuny Ludu”: Nadzieje budowlanych. Reforma przebijie Kartę?

Budownictwo – to jednak ciągle przemysł sezonowy. Mimo mechanizacji, uprzemysłowienia i całej techniki zgromadzonej na placach budów i poza nimi – warunki atmosferyczne odgrywają olbrzymią rolę. Wystarczyła grudniowa fala ostrych mrozów i zamieci śnieżnych, aby nastąpił paraliż, stanęli ludzie i sprzęt. Prace prowadzone są niemal wyłącznie we wnętrzach domów i innych obiektów budowlanych przy ciągłych trudnościach zaopatrzeniowych.

Jak wobec tego wypadnie ten rok, jakie rokuje nadzieje rok nadchodzący? Trudno dzisiaj o solidną odpowiedź, gdy brakuje dokładnego rozeznania sytuacji, a nade wszystko, kiedy nie wszystko wiadomo, co będzie z reformą. Przyznanie budowlanym – o czym informowaliśmy – szczególnych uprawnień, głównie dodatków do pensji za wysługę lat – sprawiło ludziom budowy sporą satysfakcję, wszak starali się o to usilnie przez bardzo wiele lat. Od Nowego Roku poza satysfakcją wynikać będą z Karty konkretne korzyści materialne.

Będą one tym większe i w ogóle będą im budowlani uzyskiwać będą lepsze rezultaty produkcyjne i ekonomiczne. Tak powiada uchwała rządowa. I nie idzie tu tylko o interes budowlanych i ich kolegów z przemysłu materiałów budowlanych, których również obejmuje **Karta**. Rzeczą nadrzędną jest interes całego społeczeństwa oczekującego, że podjęte zostaną kroki czyniące z budownictwa aktywny czynnik wychodzenia z kryzysu gospodarczego. I to niezależnie od politycznej sytuacji w kraju. Budować trzeba więcej – taki jest wymóg społeczny i gospodarczy [...].

Mimo reglamentacji niektórych wyrobów i materiałów – ogromnie liczy się w budownictwie na samodzielność przedsiębiorstw, na ich inicjatywy... i konkurencję między sobą. Ma to oczywiście ścisły związek, wręcz zależy od strategicznych decyzji dotyczących zakresu działania nowego mechanizmu ekonomicznego w warunkach stanu wojennego. Oczekuje się również w budownictwie decyzji – co dalej z centralną administracją, z ministerstwem, zjednoczeniami – tymi obligatoryjnymi i dobrowolnymi? Rozstrzygnięcia wymaga także cały kompleks spraw związanych z wynagradzaniem pracowników przedsiębiorstw budowlano-montażowych.

Czeka się jednym słowem na to, że reforma, że nowy mechanizm ekonomiczny w budownictwie przebijie Kartę Pracownika Budownictwa. Mimo mroźnej zimy, może właśnie w tych warunkach, konieczne jest uruchomienie mechanizmów ekonomicznych, aby budować i szybciej, i więcej.

Źródło: „Trybuna Ludu”, 23 XII 1981.

1981 grudzień 28, Warszawa – Artykuł z „Trybuna Ludu”: W dzielnicowej instancji partyjnej

Aktyw rzeczywiście aktywny

Jak w tych trudnych dniach pracuje instancja partyjna dzielnicy wielkiego miasta? Wybieramy Żoliborz, gdzie mieszka ok. 200 tys. ludzi. Na tym terenie jest Huta „Warszawa” i wiele innych zakładów, tu się mieszczą liczne placówki badawcze – zaplecze m.in. przemysłu, farmacji, medycyny.

W Komitecie Dzielnicowym PZPR trafiam na spotkanie z sekretarzami komitetów zakładowych i POP.

Obraz życia [...]

O czym mówią? O konieczności i możliwościach usprawnienia komunikacji, na którą narzekają załogi i mieszkańcy, o handlu i zaopatrzeniu, zwłaszcza w pieczywo, o usprawnieniu służby zdrowia w warunkach głuchych telefonów. Mówią też o przygnębieniu ludności, ale i o objawach pewnej stabilizacji życia, o wygasających jakby ogniskach zapalnych. O tym, że robotniczy nurt „Solidarności” czeka na wznowienie pracy swego związku, bo do załatwienia jest ogromnie dużo, ale też i o tym, [że] różne ekstremalne grupy tego związku ciągle czynią próby podburzania ludzi m.in. przez kolportowanie ulotek powołujących się na NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze.

Słychać krytyczne głosy odnośnie [do] telewizji i prasy; ludzie przede wszystkim chcą widzieć dokumenty, a nie słuchać słów.

Docierać do ludzi

Trudna jest, skomplikowana sytuacja. Niełatwo przystosować się do stanu wojennego, który z natury rzeczy poważnie ogranicza swobody i prawa społeczeństwa.

W drugim tygodniu stanu wojennego można już powiedzieć – wynika to wyraźnie z omawianej dyskusji – że tę skomplikowaną sytuację najszybciej i najpełniej zrozumieli robotnicy. Nie można jednak – co zebrani wyraźnie podkreślają – rezygnować z bezustannych i skutecznych prób przekonywania inteligencji i młodzieży o słuszności i konieczności wprowadzenia tego, co stało się w Polsce. Partii zależy na konsolidacji sił najszerzych warstw narodu w imię wydajnej pracy, w imię wyprowadzenia kraju z głębokiego kryzysu ekonomicznego i politycznego.

Z ideą PZPR trzeba więc docierać wszędzie, nie zrażając się trudnościami i pierwszymi niepowodzeniami u takiej czy innej grupy społecznej.

O pracy komitetu rozmawiam po naradzie z sekretarzem Marianem Krasowskim. Mówi, że dzielnica może prowadzić szeroką działalność przede wszystkim dzięki wydatnej pomocy sekretarzy KZ i POP oraz partyjnego aktywu, jaki się wokół KD skupia.

Kto tworzy ten aktyw i jakie ma on zadania?

Tworzą go robotnicy, kadra techniczno-inżynieryjna, także renciści i przedstawiciele różnych instytucji. – My jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego – mówi tow. Krasowski – mieliśmy zgromadzony taki aktyw, pomoc wysoce ideowych członków partii, których nie zrażały trudności i niepowodzenia [...]. Co robi aktyw? Dziś np. rozjechał się do zakładów pracy, by być blisko ludzi, rozmawiać z nimi, wyjaśniać, zdobyć możliwie najpełniejsze aktualne rozeznanie sytuacji [...].

Źródło: „Trybuna Ludu”, 28 XII 1981.

Nr 24

1982 styczeń 1, Warszawa – Artykuł z „Trybuna Ludu”: Przemówienie noworoczne przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego

Rodacy!**Obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej!**

Gdy w sylwestrowy wieczór 1980 roku stałem przed Wami – z głęboką troską patrzyłem w przyszłość.

„Bez złudzeń i łatwych obietnic wchodzimy w nowy rok” – mówiłem wówczas, wskazując na nieuniknione ścieranie się rozbieżnych interesów i przeciwstawnych poglądów, na olbrzymi zakres czekających nas zadań.

Zdawaliśmy sobie sprawę z tej sytuacji wszyscy, jak również i z tego, że tylko my sami możemy rozwiązać nasze problemy w płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i moralnej, że tylko od nas, od naszego poczucia odpowiedzialności i naszej pracy zależy kształt jutrzejszego dnia.

Była w tym wiara w niespożyte siły narodu, w jego instynkt samozachowawczy, który tylekroć razy pozwolił mu zwycięsko wychodzić z najcięższych prób, jakich nie oszczędziły nam ponadtyścioletnie jego dzieje [...].

Tego, co w tych wszystkich działaniach jest autentycznym dorobkiem minionego roku, zaprzepaścić nam nie wolno. I po to właśnie, by te ozdrowieńcze myśli, programy i ustalenia prawne najskuteczniej wcielić w praktykę powszedniego dnia, zrodziła się idea Frontu Porozumienia Narodowego.

Zaporą dla jej realizacji stała się działalność tych, którzy uporczywie dążyli do rozkładu całego aparatu państwowego, dezorganizowali wstrząsaną nieustannymi strajkami gospodarkę narodową, godzili w nasze sojusze, a pośrednio w układ sił międzynarodowych, zapewniających pokój na naszym kontynencie. W warunkach postępującej anarchii rosła w niepokojących rozmiarach przestępczość kryminalna, grożąc coraz bardziej spokojowi ludzi i bez tego uginających się pod ciężarem trudności bytowych. A wreszcie zajrzała nam w oczy najstraszniejsza z gróźb – wojna domowa ze wszystkimi jej łatwymi do przewidzenia tragicznymi następstwami. I przyszło [...] wybrać między mniejszym i większym złem. To stwierdzenie dowodzi, że wszyscy podejmujący tę decyzję czynili to z ciężkim sercem, traktując ją jako ostateczną konieczność.

Dramat, jaki rozegrał się w kopalni „Wujek” w bolesny sposób uzmysłowił chyba każdemu Polakowi, co mogło nas czekać. Historia i takie pełne gorczy zsyła nam nauki. To także element bilansu kończącego się roku [...].

Z wyrazami szczególnej sympatii zwracam się do młodego pokolenia Polek i Polaków. Zarówno do tych, co swoje nadzieje i zapał połączyli z procesem socjalistycznej odnowy, jak i do tych, co dali się zwieść fałszywym prorokom, mistrzom demagogii i pozornych prawd. Rozumiem Wasze pragnienia, żale i niepokoje, bom przecież dziesiątki lat jako nauczyciel żył z młodymi. Wierzcie mi – socjalistyczna Polska potrzebuje Was wszystkich, młodzi rodacy. Stan obecny to twarda konieczność, by – gdy zapanuje spokój – mogła się bez przeszkód rozwijać socjalistyczna demokracja. A jej zasadą przecież jest czynne uczestnictwo całego społeczeństwa. Wasze dobre i złe doświadczenia, mądrze przemyślane – będą procentować. Przydadzą się Wam, nam wszystkim, przydadzą się Polsce, tak jak i Wasze kwalifikacje, Wasza energia, Wasze godne uznania pragnienie sprawiedliwości [...].

Rozszerzajmy zespolonym wysiłkiem ludzi dobrej woli front porozumienia i współpracy. Jest on już dziś dostatecznie szeroki, by z optymizmem myśleć o przyszłości. Wierzę, że każdy dzień pomnażać będzie jego szeregi. Wykorzystamy niezmiernie możliwości naszego narodu, byle tylko spełniła się modlitwa mistrza Jana z Czarnolasu: „Użyj spokoju nam i świętej zgody”.

Niech to będzie życzenie nas wszystkich, dla wszystkich Polek i Polaków.

Źródło: „Trybuna Ludu”, 2-3 I 1982.

1982 styczeń 13, Warszawa – Raport z działań Milicji Obywatelskiej za okres od sierpnia 1980 r. do stycznia 1982 r.

[...] Na tle rozwoju sytuacji operacyjno-politycznej wyróżnia się okresy, w których następowało gwałtowne pogarszanie się stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego w państwie. Za granicę poszczególnych okresów przyjęto lawinowe narastanie akcji antypaństwowych i antypartyjnych sterowanych przez ekstremalne siły „Solidarności” oraz wynikającą z tego zmianę taktyki Milicji Obywatelskiej:

Okres pierwszy: sierpień–grudzień 1980 r., charakteryzował się rzekomą walką o demokratyzację życia społecznego, w tym tworzenia struktur i rejestracji nowego związku zawodowego, rozwijania szerokiej propagandy nakierowanej na wyrobienie w opinii publicznej przeświadczenia o niepraworządym działaniu MO i SB.

Okres drugi: styczeń–marzec 1981 r., w którym odnotowano gwałtowny atak na struktury organów administracji państwowej i aparatu partyjnego. Mają miejsce fakty zajmowania i okupacji budynków administracji terenowej i organizacji społecznych. Punktem kulminacyjnym są zajścia w Bydgoszczy po przerwaniu sesji WRN.

Okres trzeci: kwiecień–lipiec 1981 r., następuje szczególne nasilenie wrogiej propagandy antypartyjnej przed IX Nadzwyczajnym Zjazdem PZPR. Do walki politycznej włączono środowisko młodzieży akademickiej, nasila się propagandowa działalność antyradziecka, występują liczne fakty bezczeszczenia miejsc pamięci narodowej oraz zbiorowych wystąpień przeciwko organom porządku publicznego.

Okres czwarty: sierpień – 12 grudnia 1981 r. Miały miejsce następujące wydarzenia: I Zjazd NSZZ „Solidarność”, na którym jednoznacznie określono antysocjalistyczną i antypaństwową działalność związku, następuje eskalacja zorganizowanych wystąpień ulicznych w postaci blokady ruchu drogowego na centralnej arterii Warszawy, próby organizacji „marszu gwiazdzistego”, masowe wystąpienia i bunty w zakładach karnych, okupacja urzędów gminnych w woj. rzeszowskim, strajk okupacyjny w WOSP w Warszawie oraz oficjalny atak na partię przejawiający się w próbach wyprowadzenia jej z zakładów pracy.

Okres piąty: od 13 grudnia 1981 r. Wprowadzenie stanu wojennego, ograniczenie swobód obywatelskich i zawieszenie działalności związków zawodowych i innych organizacji oraz internowanie czołowych działaczy „Solidarności” spowodowało zorganizowanie czynnego oporu w liczących się zakładach gospodarki narodowej oraz próby podjęcia walki z siłami porządkowymi. Zdecydowane działania MO i współdziałających sił Wojska Polskiego spowodowały likwidację zagrożenia. Obostrzenia stanu wojennego zahamowały działalność przestępczą i przyczyniły się do odczuwalnej społecznie poprawy dyscypliny i porządku publicznego.

Źródło: www.sierpien1980.pl.

1982 luty 28, Warszawa – *Fragmety homilii księdza Jerzego Popiełuszki*

Kościół zawsze staje po stronie prawdy. Kościół zawsze staje po stronie ludzi pokrzywdzonych. Dzisiaj Kościół staje po stronie tych, którym odebrano wolność, którym łamie się sumienie. Kościół staje dziś po stronie robotniczej „Solidarności”, po stronie ludzi pracy, którzy niejednokrotnie są stawiani w jednym szeregu z pospolitymi przestępcami.

15 grudnia ubiegłego roku biskupi polscy powiedzieli m.in.: „Rada Główna Episkopatu Polski, zbierając się w sytuacji stanu wojennego – na podstawie dostępnych informacji o sytuacji w Ojczyźnie – kieruje do wiernych Kościoła katolickiego słowa oddania, jedności i braterskiego współczucia. Boleść nasza jest boleścią całego narodu, sterroryzowanego siłą militarną. Wielu działaczy ruchu związkowego zostało internowanych.

Internowania rozszerzają się i obejmują robotników, ludzi kultury, nauki i studentów. [...] Niepewność i bezsilność świata pracy powoduje wzrost emocji, rozgoryczenia i nienawiści aż do zapamiętania się i determinacji. [...] Dramatyczna decyzja władz o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju stanowi cios dla społecznych oczekiwań i nadziei, że drogą narodowego porozumienia można rozwiązać istniejące problemy naszej Ojczyzny. [...]

Chcemy, aby Kościół i społeczeństwo skoncentrowało się na następujących dążeniach:

1. Uwolnienie internowanych, a do czasu uwolnienia stworzenie im ludzkich warunków. Wiadomo bowiem o wielu nadużyciach, o przetrzymywaniu niektórych internowanych w zimnych pomieszczeniach bez ciepłej odzieży.
2. Przywrócenie związkom zawodowym, zwłaszcza Związkowi Zawodowemu »Solidarność« zgodnego ze statutem działania; z tym łączy się umożliwienie swobodnego działania Przewodniczącemu i Prezydium Związku. Związek »Solidarność«, broniący praw ludzi pracy, jest konieczny do przywrócenia równowagi życia społecznego...”

A 6 stycznia br., w święto Objawienia Pańskiego, mówił ks. prymas: „Żądania podpisania deklaracji o różnych treściach, a zwłaszcza o wystąpieniu z »Solidarności«, obejmują coraz szersze kręgi pracowników i w razie odmowy powodują zwolnienie z pracy. Wydobywanie takich oświadczeń jest nieetyczne. Ludzie popadają w konflikt sumienia: z jednej strony poczucie godności osobistej, poszanowania własnych przekonań gwarantowanych wieloma dokumentami prawa krajowego i międzynarodowego, a z drugiej strony sankcja bezrobocia i skazanie na bezczynność, a także świadomość pozbawienia kraju kwalifikowanego pracownika, bo tylko ludzie z charakterem, a więc wartościowi mają problemy sumienia. Sumienie jest sanktuarium bardzo osobliwym. Nawet Bóg nie gwałci sumień, ale będzie nas sądził ostatecznie według naszego sumienia”.

I znów biskupi polscy w dniu 19 stycznia br. powiedzieli: „Szczególne pozdrowienie ślemy wszystkim cierpiącym, a więc internowanym, aresztowanym, skazanym, przeżywającym boleśnie nieobecność swoich najbliższych, wszystkim cierpiącym za swoje przekonania, pozbawionym swoich miejsc pracy. Ze szczególną serdecznością i miłością pozdrawiamy dzieci tęskniące za spotkaniem ze swoim ojcem lub matką. Z chrześcijańskim współczuciem pozdrawiamy rodziny tych, którzy opłakują śmierć tragiczną swoich najbliższych. Łączymy się z nimi w ich bólu.

Powołanie do wolności jest ściśle zrośnięte z naturą każdego człowieka i z dojrzałą świadomością narodową. Powołanie łączy się dlatego z prawem i obowiązkiem. Łączy się z prawem, dlatego każdy człowiek i każdy naród ograniczenie wolności musi przeżywać jako ból i niesprawiedliwość. Ograniczenie należnej człowiekowi wolności prowadzi do protestu, buntu, a nawet wojny. Powołanie do wolności łączy się z obowiązkiem zrozumienia, że wolność to nie samowola, ale jest to zadanie stojące przed każdym człowiekiem, wymagające przemyśleń, rozważań, umiejętności wyboru, decydowania. Rozważając prawdę, że powołanie do wolności jest prawem każdego człowieka i narodu, wzywamy wszystkich, od których to zależy, do poszanowania wolności, szczególnie wolności sumienia i przekonań każdego człowieka, do wyjścia naprzeciw umiłowaniu wolności tak żywo odczuwanemu przez nasz naród. Konsekwencją tego poszanowania wolności powinno być przywrócenie normalnego funkcjonowania państwa, rychłe uwolnienie wszystkich internowanych, zaniechanie nacisków ze względów ideologicznych, a także zaniechanie zwalniania z pracy czy przynależność do związków zawodowych. W imię wolności wyznajemy, że ludziom pracy należy przywrócić prawo organizowania się w niezależne, samorządne związki zawodowe, a młodzieży w związki im odpowiadające”.

Źródło: *Ksiądz Jerzy Popiełuszko, Kazania Patriotyczne, Paryż 1984, s. 18–20.*

1982 lipiec 9 – Deklaracja programowa Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” „5 x TAK”

Po pierwsze, walczymy o to, aby uwolnić internowanych działaczy związkowych wszystkich szczebli na czele z przewodniczącym Związku Lechem Wałęsą: aby ogłoszono amnestię wobec wszystkich skazanych za działalność związkową po 13 grudnia 1981 roku, aby zaniechano ścigania pozostałych osób prowadzących taką działalność w tym okresie, aby przywrócono do pracy na poprzednich stanowiskach bądź zapewniono równorzędne warunki pracy osobom zwolnionym za przynależność do NSZZ „Solidarność” i działalność związkową, aby zapewniono odszkodowania za krzywdy moralne i materialne ofiarom stanu wojennego i ich rodzinom.

Po drugie, zmierzamy do tego, aby władze uznały legalność działania NSZZ „Solidarność” i innych związków zawodowych tak, aby mogły one prowadzić swoją działalność statutową w zgodzie z Konstytucją PRL, konwencjami międzynarodowymi i Porozumieniami z Gdańska, Szczecina i Jastrzębia [...].

Po trzecie, jesteśmy przekonani, że prawdziwe porozumienie narodowe wymaga przerwania raz na zawsze ciągu wzajemnych oskarżeń. Historia uczy, że polski świat pracy potrzebuje niezależnej i samorządnej reprezentacji swoich grupowych interesów. Okres stanu wojennego wskazuje na to, że „Solidarność” pozostaje dla swoich członków taką reprezentacją. Nie chcemy być ani rządem, ani partią polityczną. Chcemy być niezależnym i samorządnym ruchem związkowym. Trzeba na nowo pisać kolejny rozdział historii naszego kraju.

Po czwarte, dążymy do wprowadzenia w Polsce zasad porozumienia narodowego, przez co rozumiemy w sferze związkowej zagwarantowanie odpowiednich mechanizmów rozwiązywania konfliktów między interesami ekonomicznymi i społecznymi zrzeszonych w NSZZ „Solidarność” pracowników i ich rodzin, a interesami innych grup i interesem ogólnonarodowym drogą negocjacji, arbitrażu i współdziałania na szczeblu zakładowym, lokalnym i krajowym tak, aby zredukować do minimum konieczność strajków. Wielką rolę przypisujemy tu projektowi ustawy o związkach zawodowych w brzmieniu uzgodnionym z przedstawicielami wszystkich związków.

Po piąte, zmierzamy do budowy gwarancji porozumienia na przyszłość. Poprzemy wszystkie inicjatywy władz prowadzące do odbudowy praworządności i budowy silnej, sprawiedliwej i uczciwej administracji państwowej. Gotowi jesteśmy współdziałać we wszystkich organach zapewniających styczność między reprezentacją poglądów i interesów różnych środowisk społecznych a władzą, o ile będą one miały wyraźnie określone odpowiednie kompetencje i tryb działania.

Źródło: Od trzynastego do trzynastego. Analizy – dokumenty – relacje, oprac. Piotr Spiski, Londyn 1983, s. 179–180.

Nr 28

1982 lipiec 28 – Oświadczenie Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” wobec sytuacji w kraju „5 x NIE”

Lipcowe posiedzenie Sejmu jest kolejnym dowodem odrzucenia przez władze współpracy ze społeczeństwem.

Po pierwsze: nie tylko nie zniesiono stanu wojennego, ale zapowiedziano bezterminowe utrzymanie stanu wyjątkowego w kraju.

Po drugie: nie uwolniono żadnego z ponad 2000 skazanych i internowanych, nie uwolniono wszystkich internowanych – część z nich (w tym również kobiety) otrzymała jedynie tzw. czasowe zwolnienia nakazujące powrót do ośrodka odosobnienia, nie uwolniono przewodniczącego NSZZ „Solidarność” Lecha Wałęsy i kierownictwa Związku.

Po trzecie: nie sformułowano warunków odwieszenia NSZZ „Solidarność”, co więcej, rozwiązanie problemu ruchu związkowego odsunięto w bliżej nieokreśloną przyszłość, w której władza nie widzi miejsca dla „Solidarności”.

Po czwarte: nie zaproponowano żadnych zasad autentycznego porozumienia narodowego. Zamiast tego powołuje się nowe, dyspozycyjne wobec władzy ciała, takie jak Patriotyczny Ruch Ocalenia Narodowego czy Społeczna Komisja Koordynacyjna ds. Związków Zawodowych.

Po piąte: nie przedstawiono żadnych konkretnych planów wdrożenia reformy gospodarczej, oczekując jednocześnie od społeczeństwa niewolniczej pracy i przyjęcia odpowiedzialności za losy kraju.

„5 x NIE” to odebranie społeczeństwu jakiegokolwiek nadziei na polityczne i gospodarcze zmiany w Polsce. Dalsze pogłębianie się przepaści między rządzącymi a rządzonymi dramatycznie zmniejszy szanse wyjścia kraju z kryzysu.

Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ „Solidarność”

Zbigniew Bujak

(Region Mazowsze)

Władysław Frasyński

(Region Dolny Śląsk)

Bogdan Lis

(Region Gdańsk)

Źródło: Od trzynastego do trzynastego. Analizy – dokumenty – relacje, oprac. Piotr Spiski, Londyn 1983, s. 180.

1982 lipiec 28 – Społeczeństwo podziemne. Wstępne założenia deklaracji programowej Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”

TKK podaje pod szeroką społeczną dyskusję wstępne założenia deklaracji „Społeczeństwo podziemne”.

1. [...] TKK konsekwentnie stoi na stanowisku, że tylko ugoda społeczna umożliwi Polsce wyjście z obecnego kryzysu. Propozycje ugody zostały już przez Związek, Kościół i różne grupy społeczne przedstawione. Odpowiedzią był mur milczenia. Władza żąda jedynie spokoju, czyli posłuszeństwa i pracy. Pracy w warunkach marnotrawstwa i wyzysku.

2. Naszym celem jest budowa społeczeństwa samorządnego – Samorządnej Rzeczypospolitej – zgodnie z programem przyjętym na I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność”. W obecnej sytuacji dojść do tego celu możemy tylko przez ruch społeczeństwa podziemnego. TKK wzywa do organizowania powszechnego ruchu oporu i tworzenia społeczeństwa podziemnego. Ruch ten powinien objąć rozmaite obszary życia i aktywności społecznej, wszystkie grupy i środowiska, miasto i wieś. [...]

3. Społeczeństwo podziemne powinno przede wszystkim:

a) uniemożliwić działania władz zmierzające do rozbitcia społeczeństwa,

b) wykształcić zdolność samoorganizowania się i samoobrony,

c) podnosić poziom kultury politycznej i przygotowywać społeczeństwo do życia w demokratycznej Polsce.

[...]

7. Proponujemy następujące podstawowe kierunki działania w ruchu społeczeństwa podziemnego:

a) organizowanie akcji samopomocy dla represjonowanych, dla zwalnianych z pracy, żyjących w niedostatku, chorych i innych potrzebujących materialnego i moralnego wsparcia,

b) organizowanie niezależnego obiegu informacji: działalność wydawnicza, poligrafia, kolportaż, akcje ulotkowe, demaskowanie celów propagandy władzy,

c) organizowanie nauczania i samokształcenia: oświata niezależna i niezależny ruch naukowy, kursy doszkalaćcające, uniwersytety robotnicze i ludowe, kluby dyskusyjne, wydawnictwa naukowo-szkoleniowe, kształcenie organizatorów i działaczy ruchu, biblioteki, stypendia i zasiłki dla młodzieży uczącej się, nauczycieli, twórców, zakładanie fundacji społecznych itp.,

d) organizowanie akcji manifestujących istnienie oporu społecznego: obchody rocznicowe, plakaty, ulotki, udział w akcjach protestacyjnych proklamowanych przez regionalne ciała decyzyjne lub TKK,

e) organizowanie działalności gospodarczej (spółdzielnie, warsztaty pracy) oraz wpływanie na procesy gospodarcze. [...]

8. Społeczeństwo podziemne zwalcza fasadowe organizacje montowane przez władze, organizuje bojkot środków oficjalnej propagandy, zebrań, dyskusji i imprez o charakterze politycznym lub propagandowym, przeciwstawia się postawom kolaboranckim. [...]

9. Społeczeństwo podziemne powinno – przez naciski na władze – stworzyć warunki przybliżające ugode społeczną, a zarazem stopniowo zdobywać pozycje rozszerzające jego prawa społeczne i polityczne. [...]

10. Ruch społeczeństwa podziemnego powinien być zdecentralizowany. Wszystkie ogniwa Związku mają obowiązek podjęcia działań inspirujących i organizujących społeczeństwo podziemne. [...]

12. Proponowane działania stworzą ruch wspólnoty narodowej zjednoczonej wokół idei „Solidarności”. Społeczeństwo podziemne stanowić będzie bazę dla działalności również w przypadku delegalizacji Związku [...].

Źródło: Od trzynastego do trzynastego. Analizy – dokumenty – relacje, oprac. Piotr Spiski, Londyn 1983, s. 181–183.

Nr 30

1982 listopad 11 – *Tekst (rota) przysięgi Solidarności Walczącej*

Wobec Boga i Ojczyzny przysięgam walczyć o wolną i niepodległą Rzeczpospolitą Solidarną, poświęcać swe siły, czas – a jeśli zajdzie potrzeba – swe życie dla zbudowania takiej Polski. Przysięgam walczyć o solidarność między ludźmi i narodami. Przysięgam rozwijać idee naszego Ruchu, nie zdradzić go i sumiennie spełniać powierzone mi w nim zadania.

Źródło: „Wolni i Solidarni”. Portal poświęcony organizacji „Solidarność Walcząca”, <http://www.sw.org.pl>.

Nr 31

1982 listopad 29, Warszawa – *Słowo pasterskie do artystów scen warszawskich wygłoszone przez arcybiskupa Józefa Glempa prymasa Polski na zakończenie religijnych recytacji w parafii Nawiedzenia NMP*

Pragnąłbym wyrazić głębokie podziękowanie za dzisiejszy wieczór, wieczór słowa, wieczór pieśni, wieczór przeżycia jednego wiersza. Cieszę się, że to jest w tym kościele Najświętszej Maryi Panny na Nowym Mieście, że tutaj środowiska twórcze przyjeły się i czują się u siebie. Dziękuję, że ta moja propozycja zyskała uznanie. I myślę, że tutaj czujecie się dobrze, bo i ja tutaj czuję się dobrze, właśnie w taki wieczór, kiedy wsłuchuję się w słowa poezji. Przyjmujemy tyle myśli, tyle przeżyć, które nam dali poeci, których wiersze przedstawili nam nasi kochani Aktorzy. [...] I snując refleksje nad dzisiejszym spotkaniem, uświadamiam sobie ten skarb chrześcijaństwa i religijności, jaki jest zawarty w naszej kulturze. W pięknie słowa bowiem odkrywamy niezwykle związek człowieka z Bogiem, wielką gamę uczuć i odniesień do Boga. To właśnie tworzy naszą narodową i rodzimą kulturę. Kultura w istocie swej, gdy jest prawdziwa, sięga – choćby nie wymawiała tego słowa – sięga samego Boga. Przeciwstawieniem jej ma być tak zwana kultura świecka. [...] I to jest jeden z wielkich problemów naszych czasów. Świeckość, rozdział Kościoła od państwa są zwrotami technicznymi, których pojęcia są niezwykle trudne do zdefiniowania i dlatego definiuje je praktyka, administracja, przeważnie siła. Chcielibyśmy, żeby nie było takiej separacji. Dlatego cieszymy się, że nasi twórcy są w kościołach. I że to słowo, które słyszymy od nich w kościołach, będzie trwałym zwyczajem; że pozostanie to pięknym sposobem przeżywania w ich słowie naszej poezji w świątyniach. Pozostaje jednak bardzo ważny problem na przyszłość: Bóg nie może się zamknąć tylko w kościołach, nie możemy na przyszłość zbyt teatralizować kościołów, tak jak nie chcielibyśmy z naszych teatrów robić liturgicznych kaplic. Trzeba, żeby te instytucje miały w prawidłowym społeczeństwie właściwe sobie role. Żeby to, co jest twórcze, co jest inspirującą myślą chrześcijaństwa, mogło być wypowiedziane tam, gdzie znajduje się twórca, bo ma on do tego prawo i naród ma prawo oczekiwać.

Źródło: www.13grudnia81.pl.

1983 styczeń 22 – „Solidarność« dziś” – oświadczenie programowe TKK NSZZ „Solidarność”

Po rocznym trwaniu stanu wojennego i jego formalnym zawieszeniu nie ma już wątpliwości, iż grudniowy zamach na prawa obywatelskie i pracownicze był początkiem nowego etapu w procesie pacyfikacji narodu. Celem władzy jest zdławienie demokratycznych dążeń, rozbicie społecznej solidarności i zaprowadzenie rządów opartych na przymusie i powszechnym poczuciu zagrożenia w stopniu nieznanym w Polsce od czasów stalinowskich. Powstaje totalitarna dyktatura. Zasadą jej rządów stało się strzelanie do bezbronnych robotników, więzienie tysięcy ludzi za działalność społeczną, tropienie – niczym zbrodniarzy – działaczy NSZZ „Solidarność”. Dyktatura ta sankcjonuje system terroru, wprowadzając ustawodawstwo sprzeczne z międzynarodowymi konwencjami i zobowiązaniami przyjętymi przez PRL. Bezprawie stało się prawem.

Demokratyczne reformy zmierzające do uzdrowienia stosunków społecznych i gospodarczych są dla obecnego systemu śmiertelnym zagrożeniem. Rządząc przy pomocy strachu, władza sama skazana jest na strach przed wybuchem społecznej nienawiści. Dziś nasza gotowość do ustępstw uznana zostanie jedynie za objaw słabości i przyczyni się do utrwalenia represyjnego systemu. Społeczeństwo nie ma wyboru – jedyna droga to opór, walka z dyktaturą.

Celem naszej walki pozostaje realizacja programu I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”, programu demokratycznych reform niezbędnych do podniesienia kraju z upadku. Wskazuje on drogę budowy samorządnej Rzeczypospolitej:

- w której władza byłaby poddana kontroli społecznej: w zakładzie pracy poprzez samorząd pracowniczy; w gminie i województwie poprzez samorząd terytorialny; w kraju poprzez demokratycznie wybierany Sejm,
- w której strażnikiem praworządności byłyby niezawisłe sądy,
- w której środki produkcji stałyby się rzeczywistą własnością społeczną, zapewniając załogom zakładów pracy faktyczny udział w podziale wypracowanego dochodu,
- w której kultura, oświata i środki masowego przekazu służyłyby społeczeństwu.

Program ten zakłada, że z jednej strony naprawa Rzeczypospolitej wymaga głębokich reform życia społecznego, gospodarczego i politycznego, z drugiej zaś, że położenie geopolityczne Polski sprawia, iż reformy te przeprowadzane być muszą stopniowo, bez naruszania zasadniczej równowagi sił w Europie.

Wizja Samorządnej Rzeczypospolitej nie jest sprzeczna z ideą socjalizmu, a jej realizacja nie musi kłócić się z istniejącym ładem międzynarodowym. Sojusze zawarte przez Polskę nie mogą przesądzać istnienia rządów dyktatorskich, powszechnie nienawidzonych, niedających krajowi żadnych perspektyw rozwoju. Stanowi to bowiem stałe zagrożenie dla pokoju w Europie.

Realizacja naszego programu wymaga stworzenia sytuacji, w której władza zmuszona jest do szukania kompromisu ze społeczeństwem. Wtedy dopiero możliwe będzie zapoczątkowanie procesu reform i zapewnienie warunków jawnego działania niezależnych związków zawodowych, organizacji i stowarzyszeń reprezentujących społeczne interesy. By system władzy w Polsce zdolny był do ustępstw, by realna stała się perspektywa reform, konieczne są działania prowadzące do załamania się obecnej dyktatury.

Dziś społeczny opór i walkę z dyktaturą wyznaczają następujące płaszczyzny działań:

- front odmowy,
- walka ekonomiczna,
- walka o niezależną świadomość społeczną,
- przygotowania do strajku generalnego.

Podjęcie ich to zadanie samoorganizującego się społeczeństwa.

Naszym głównym orężem w tej walce jest społeczna solidarność. Dzięki niej zwyciężyliśmy w Sierpniu '80 i przetrwaliśmy represje stanu wojennego. Rodziła się ona na nowo w obozach internowanych i więzieniach, w zakładach pracy i kościołach, w codziennej działalności ogniw naszego ruchu i podczas masowych demonstracji. Naszą siłą była i jest świadomość, że jesteśmy razem, że każdy z nas jest obrońcą i obrony potrzebuje. Dlatego nikt represjonowany: więziony, pobity, pozbawiony pracy, nie może pozostać bez opieki i pomocy. Jest to moralny obowiązek każdego z nas. Wszystkie środowiska występować winny z żądaniem uwolnienia

więzionych za działalność społeczną i poglądy polityczne. Każdy, kto przyczynia się do represjonowania człowieka, spotka się z naszym potępieniem. [...]

Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ „Solidarność” przedstawia oświadczenie „»Solidarność« dziś” – program działania naszego Związku w obecnych warunkach polityczno-społecznych. Czerpiemy z dziedzictwa I Krajowego Zjazdu Delegatów – z programu „Samorządnej Rzeczypospolitej”. Stan wojenny i delegalizacja NSZZ „Solidarność” stworzyły nową sytuację, która stawia przed nami nowe obowiązki.

Dyskusje programowe prowadzone były w różnych środowiskach i na łamach niezależnej prasy. Ze swej strony TKK i władze regionalne inicjowały pracę grup programowych. W ich toku wykrystalizowała się koncepcja Społeczeństwa Niezależnego. Wytoczyła ona główne kierunki działania. Przedstawialiśmy je w założeniach programowych: *Społeczeństwo podziemne* (lipiec 82) oraz w oświadczeniach TKK dotyczących bieżącej walki. Program „»Solidarność« dziś” adresujemy do całego społeczeństwa. Nakłada on również obowiązki na TKK, struktury regionalne i zakładowe. Nie zastąpi on jednak wizji Polski jutra. Muszą je tworzyć odrębne programy społeczno-polityczne. Będziemy wspierać takie inicjatywy.

Naszym pragnieniem jest, by program „»Solidarność« dziś” przyczynił się do utrwalenia już ukształtowanego społecznego frontu samoobrony, frontu oporu i walki z dyktaturą o wartości najprostsze i podstawowe w życiu człowieka, społeczności, narodu – prawo do prawdy, godności, nadziei. Cele te skupiają wszystkich ludzi dobrej woli niezależnie od wyznawanych poglądów politycznych i opcji ideologicznych, wszystkie demokratyczne siły narodu. Pluralizm i otwartość to cechy „Solidarności”, ruchu zrodzonego w Sierpniu '80. Pragniemy tworzyć płaszczyzny porozumienia i współdziałania z każdym, komu bliskie są cele naszego ruchu, ze wszystkimi nurtami społecznej aktywności, które przyjmują za swój ideał – wolną i demokratyczną Polskę.

Tymczasowa Komisja Koordynacyjna
NSZZ „Solidarność”

Zbigniew Bujak (Region Mazowsze)
Władysław Hardek (Region Małopolska)
Bogdan Lis (Region Gdańsk)
Józef Piniór (Region Dolny Śląsk)
Eugeniusz Szumiejko (członek stałego
Prezydium Komisji Krajowej)

22 stycznia 1983 r.

Źródło: „Tygodnik Mazowsze”, 27 I 1983, nr 41.

1983 maj 21–22, Warszawa – Artykuł z „Trybuny Ludu”: Każdy pretekst jest... dobry

Zmarł młody człowiek, maturzysta. Sprawa smutna, tragiczna, wywołująca odruch współczucia. A jednak...

Stara to metoda ośrodków dywersji na Zachodzie i rodzimego podziemia: cel uświęca środki, każdy pretekst jest dobry. Tak też postąpiono w odniesieniu do śmierci absolwenta warszawskiego liceum Grzegorza Przemyska. Informowaliśmy, że w tej sprawie Prokuratura Wojewódzka w Warszawie zarządziła energiczne śledztwo, które zostało objęte szczególnym nadzorem również Prokuratury Generalnej. Do udziału w czynnościach śledczych został dopuszczony adwokat upelnomocniony przez matkę Zmarłego. Sprawa jest w toku, niezakończona i na pewno nie czas na ferowanie wyroków.

Innego zdania są ludzie działający z podziemia i wrogie nam radiostacje zachodnie. Oni już wszystko wiedzą, dla nich śledztwo nie jest potrzebne, osąd jest natychmiastowy: był to kolejny zamach kogoś z reżimu na niezależną myśl polityczną, na podziemie, na rodzinę Zmarłego.

No, i zaczęło się. Nieważne, że prokurator prowadzi śledztwo, nieważne, że przesłuchiwanie są świadkowie, nieważne, że zobowiązano odpowiednie władze do poinformowania opinii publicznej o tym, jakie były okoliczności tej tragedii. Oni wiedzą o wszystkim i działają, a co szczególnie przykre, starają się do swych manipulacji wciągnąć młodzież szkolną, do której uczęszczał Zmarły, i innych licealistów.

Ośrodki podziemne zatroszczyły się o kolportowanie w Warszawie i innych miastach listu otwartego podpisanego rzekomo przez kolegów Grzegorza z liceum. Podnieśli oczywiście krzyk ludzie nieprzychylni socjalizmowi z kręgów intelektualnych – ze środowiska literackiego m.in. W[iktor] Woroszyński. Nie omieszkał wykorzystać tej tragicznej dla każdego sprawy Lech Wałęsa, którego telegram odczytany w czasie mszy ma wielce dwuznaczną treść.

Jeszcze wcześniej zainteresował się incydentem Bujak i jego grupa, wzywając do antypaństwowych działań. Zresztą nie on jeden. Grupy ludzi, pracujące w sztabach akcji antysocjalistycznej, opracowywały dokładny scenariusz propagandowego wykorzystania tragicznego wypadku, wywierania presji na władzę, wykorzystania pogrzebu do antypaństwowej manifestacji. W tworzeniu takiej atmosfery, niestety, nie zabrakło księży, którzy również – nie czekając na oficjalne enuncjacje – uznali za stosowne podać „własną” wersję wypadku.

Sprawa jest smutna. Smutna tym bardziej, że są tacy, którzy starają się wykorzystać czyjąś śmierć – po prostu podburzając młodzież. Dla nich każdy pretekst jest dobry, taka jest ich antysocjalistyczna powinność.

Źródło: „Trybuna Ludu”, 21–22 V 1983.

Nr 34

1984 czerwiec, Warszawa – Deklaracja ideowa FMW „Do młodzieży” opracowana na spotkaniu komitetu założycielskiego organizacji

Od 40 lat trwa nieprzerwana walka o wolność i niepodległość. Wydarzenia ostatnich lat przyniosły aktywizację szerokich mas społeczeństwa, w tym także młodzieży. Młodzi stanęli w pierwszym szeregu walczących z totalitarną władzą. Tworząc dziś Federację Młodzieży Walczącej, chcemy zwiększyć udział młodego pokolenia w tej walce. Organizacja nasza stawia sobie jeden cel – niepodległą i demokratyczną Polskę. Inne kwestie ustrojowe odgrywają dziś mniejszą rolę i dlatego nie są przez nas określane. FMW nie chce narzucać młodzieży takiego czy innego rozwiązania spraw gospodarczych i społecznych, pozostawiając każdemu możliwość swobodnego wyboru. Skupiać będziemy młodzież niezależnie od przekonań politycznych, wszystkich, którzy chcą działać razem z nami. Nie jesteśmy organizacją uczniowską.

Do FMW należą dziś uczniowie, robotnicy i studenci. Chcemy być obecni we wszystkich środowiskach młodzieżowych, docierać do jak najszerszych kręgów młodych ludzi. Celem na dziś jest kształtowanie aktywnej postawy młodych. Będziemy się przeciwstawiać konformizmowi i zobojętnieniu wobec spraw społeczeństwa, kraju i świata. Środkami do osiągnięcia tego celu są: działalność propagandowa, przez niezależne pisma i ulotki, oraz działalność kół samokształceniowych i bibliotek. Chcemy, aby komórki FMW powstały we wszystkich szkołach, uczelniach i zakładach pracy. Nie pozostaniemy obojętni wobec antynarodowej polityki władz. W sposób widoczny będziemy manifestować swoje stanowisko. W codziennej pracy chcemy współpracować ze strukturami społeczeństwa podziemnego, przede wszystkim z komórkami „Solidarności” i Oświatą Niezależną, a także z innymi organizacjami młodzieżowymi.

FMW popiera działalność TKK „S” [Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej „Solidarności”] zmierzającą do demokratyzacji kraju oraz ukrócenia samowoli władz. Popieramy żądania przywrócenia w Polsce pluralizmu związkowego, stwierdzamy jednak, że celem ostatecznym naszej walki jest Polska Niepodległa.

Komitet Założycielski FMW

Źródło: „Nasze Wiadomości”, 23 II 1985, nr 1.

1984 sierpień 30, Poznań – Stenogram audycji Radia Solidarność Regionu Wielkopolska

K. Od trzech lat władza brutalnie, lecz bezskutecznie stara się zniszczyć „Solidarność”. Tysiące Polaków jest bitych, prześladowanych i przetrzymywanych w więzieniach. 13 grudnia zamiast rozbić – umocnił naszą jedność i solidarność. Zeszliśmy do podziemia. Bogatsi o doświadczenie grudniowe nadal będziemy walczyć w obronie uznanych przez nas wartości, w obronie naszego Sierpnia. Będziemy walczyć do końca. Miejsce aresztowanych kolegów zajmą inni.

Głos Wałęsy „Solidarność” jest i pozostanie, czy się to komuś podoba, czy nie.

[hymn]

K. 31 sierpnia, rocznica podpisania porozumień, jest tradycyjnym świętem „Solidarności”, świętem nadziei, że Polacy potrafią rozwiązywać konflikty społeczne bez użycia siły. Dzięki walce o sprawiedliwość i godność powstał nasz związek i trwa nadal. Masowy bojkot wyborów do Rad Narodowych wykazał, że idee Sierpnia [19]80 są nadal żywe. Nie ustaniemy zatem w walce o ich pełne urzeczywistnienie.

M. 31 sierpnia świętujemy dumę z największej w Polsce wspólnoty, świętujemy radość ze wszystkich dotychczasowych zdobyczy, czcimy pamięć kolegów, manifestujemy nadzieję na lepsze jutro, ciesząc się, że w tym dniu są z nami wszyscy ci, którzy wyszli z więzień.

[...]

M. Od Sierpnia [19]80 nie jesteśmy już sami, jesteśmy „Solidarnością”. „Solidarność” żyje, „Solidarność” zwycięży.

Podpisano: Tymczasowy Zarząd Regionu N[iezależnego] S[amorządnego] Z[wiązku] Z[awodowego] „Solidarność” – Region Wielkopolska.

Sporządził:

Inspektor W[ojewódzkiego] U[rzędu] S[praw] W[ewnętrznych] w Poznaniu
Por[ucznik] m[agister] W[acław] Piechowiak

Źródło: Rafał Reczek, Radio Solidarność Regionu Wielkopolska. Dokumenty, Poznań 2008, s. 147–148.

Nr 36

1984 grudzień 22, Warszawa – Uchwała polityczna II Kongresu KPN

W pięć lat po ogłoszeniu swego powstania Konfederacja Polski Niepodległej jest jednym z głównych składników krajobrazu politycznego współczesnej Polski. Będąc partią walki, w trudnych bojach politycznych, mimo porażek, ofiar i więzień, Konfederacja konsekwentnie działa i rozwija się, a program niepodległości trafia do coraz większej części społeczeństwa [...].

VII. Konfederacja Polski Niepodległej.

[...] 1 września tego roku minęło pięć lat od chwili ogłoszenia faktu istnienia Konfederacji. Cztery i pół roku mija od I Kongresu KPN, obradującego w lipcu 1980 roku. Cztery lata minęły od aresztowania działaczy KPN, dwa lata – od ich skazania. W tym czasie system panujący w Polsce zawalił się – całkowicie moralnie, a w poważnej mierze – materialnie. Przeżyliśmy rewolucyjną eksplozję lata 1980 roku, szesnastomiesięczny okres wzlotów i nadziei, szok 13 grudnia i tragedię stanu wojennego. Mnogość wydarzeń i wpływ czasu wymagają potwierdzenia naszych pierwotnych założeń.

Deklarujemy pełną wierność idei Niepodległości Rzeczypospolitej oraz dokumentom programowym KPN, z Deklaracją Ideową KPN w pierwszym rządzie. Przypominamy swą wolę walki i gotowość ponoszenia ofiar. Przypominamy podstawowe prawdy o Konfederacji, sprawdzone już przez historię, a dziś równie aktualne, jak jutro:

Konfederacja Polski Niepodległej jest niepodległościową partią polityczną, pierwszą od prawie czterdziestu lat jawnie działającą w kraju.

KPN, działając w kraju i na obczyźnie, walczy o odzyskanie Wolności i Niepodległości Rzeczypospolitej.

KPN dąży do przeprowadzenia wolnych wyborów, które wyłonią autentyczny Sejm Rzeczypospolitej, reprezentujący wszystkich Polaków, oraz powołany przez niego rząd. [...] KPN będzie prowadziła swą działalność aż do zwycięskiego końca.

Źródło: Konfederacja Polski Niepodległej. Wybór dokumentów programowych, Warszawa 1987, s. 22–40.

1985 kwiecień 14, Kraków – Deklaracja założycielska Ruchu „Wolność i Pokój”

My, niżej podpisani, inspirowani w szczególności orędziami pokojowymi Papieża Jana Pawła II, postanawiamy założyć, z dniem dzisiejszym w Krakowie, Ruch „Wolność i Pokój”.

1. Podstawowym celem Ruchu będzie propagowanie i pozyskiwanie jak największych rzesz Polaków dla prawdziwej, niczym niezafałszowanej idei pokoju. „Słowo pokój – mówi Jan Paweł II w orędziu pokojowym z 1979 r. – stało się sloganem, który usypia lub zwodzi. Jest ono współcześnie wypowiedane przez tych, którzy głosząc hasła pokoju, współpracy i rozbrojenia, pragną w ten sposób pozbawić wolnych ludzi na całym świecie środków i woli obrony swych swobód. Skala tego zjawiska sprawia, że dla coraz większych rzesz ludzkich – także w Polsce – intencje każdego wypowiadającego słowo pokój stały się moralnie podejrzane, a politycznie obce. Dlatego przede wszystkim pragniemy przywrócić moralną i polityczną wartość działaniom na rzecz pokoju.

2. Warunkiem zaistnienia pokoju w życiu politycznym państw i narodów jest skuteczne zagwarantowanie wszystkim ludziom wolności osobistej. Nie ma pokoju nigdzie tam, gdzie stworzono systemy państwowej agresji, przymusu ideologicznego, gdzie pozbawiono jednostkę jej prawa do samodzielności, inicjatywy, gdzie zlikwidowano tradycyjne wolności polityczne. Nie ma więc pokoju w rządzonej przez komunistów Polsce. Pragniemy zrobić wszystko, co przyczynić się może do zwiększenia zakresu wolności człowieka w naszym kraju, a tym samym dać szansę w Polsce pokojowi.

3. Pragniemy współpracy ze wszystkimi ruchami, instytucjami i osobami w Polsce i za granicą, które swoją aktywność poświęcić chcą na rzecz pokoju urzeczywistnianego w warunkach wolności. Będziemy natomiast piętnować tak liczne w świecie współczesnym przejawy pogardy dla pokoju, zwłaszcza gdy uzasadnione są one ideologiami, które z przemocy uczyniły narzędzie swych sukcesów. Szczególnie drastycznymi przejawami stosowania takiej ideologicznej przemocy są zjawiska międzynarodowego terroryzmu oraz planowo przeprowadzanej eksterminacji narodu afgańskiego w imię ideologii komunistycznej. Elementarna solidarność ludzka wymaga, abyśmy zaprzestali milczenia wobec tych najbardziej niebezpiecznych zamachów na ideę światowego pokoju.

Zwracamy się do wszystkich identyfikujących się z naszymi poglądami z apelem o czynne poparcie naszych dążeń.

Źródło: www.ruchwip.org.

Nr 38

1986 wrzesień 29 – Oświadczenie przewodniczącego NSZZ „Solidarność” Lecha Wałęsy

Doniosły fakt, jaki stanowi uwolnienie więźniów politycznych, wzbudził w naszym społeczeństwie iskrę nadziei na to, że sprawy polskie potoczą się inaczej, że po przeszło czterech latach głębokiego rozdarcia, represji i nienawiści, znaleziony zostanie początek drogi dialogu i porozumienia.

Aby tak się stało, konieczna jest świadomość dobrej woli, świadomość celów i realiów społeczno-politycznych i gospodarczych. Przeszkody utrudniające dialog znajdują się po jednej i po drugiej stronie. Nie rezygnując z tego, co stanowi o realizacji ideałów „Solidarność”, jesteśmy skłonni przystąpić do likwidowania tych przeszkód, które w świadomości władz funkcjonują jako bariery wzniesione przez „Solidarność”. Pragniemy dać wyraz dobrej woli i oświadczamy naszą gotowość uczynienia kroków na drodze dialogu i porozumienia.

W oświadczeniach przedstawicieli państwa znajdujemy ostatnio świadomość faktu, iż dotychczasowe formy kontaktu ze społeczeństwem sama władza uznaje za niewystarczające i wymagające rozszerzenia. Uważamy, że przywrócenie pluralizmu związkowego i pluralizmu stowarzyszeń społecznych, umożliwienie zepchniętej w niejawność „Solidarność” działania w zakładach pracy – jest sprawą, której nie można ominąć, jeśli naprawdę chce się poprawy sytuacji kraju. Przywrócenie pluralizmu związkowego i stowarzyszeń w ramach określonych konstytucją – staje więc na porządku dnia.

Wielokrotnie powtarzałem, że nie chcemy konspirować. Trzeba wypracować i uzgodnić nowy model działalności, który umożliwi przejście od działań konspiracyjnych do działalności jawnej i legalnej. Tym samym rozwiązany zostałby najbardziej bolesny i jeden z najtrudniejszych obecnie problemów społecznych i politycznych, co niewątpliwie byłoby krokiem w kierunku porozumienia dla ratowania kraju przed gospodarczą i ekologiczną katastrofą.

W tym celu powołuję Tymczasową Radę NSZZ „Solidarność” w składzie: Bogdan Borusewicz, Zbigniew Bujak, Władysław Frasyniuk, Tadeusz Jedynek, Bogdan Lis, Janusz Pałubicki, Józef Pinior.

Lech Wałęsa

Źródło: „Tygodnik Mazowsze”, 1 X 1986, nr 182.

1987 czerwiec 12, Gdańsk-Zaspa – Fragmenty homilii Ojca Świętego wygłoszonej podczas trzeciej pielgrzymki do Polski

Człowiek nie jest sam, żyje z drugimi, przez drugich, dla drugich. Cała ludzka egzystencja ma właściwy sobie wymiar wspólnotowy – i wymiar społeczny. [...]

Jednym z ważnych zadań państwa jest stwarzanie tej przestrzeni, tak aby każdy mógł przez pracę rozwinąć siebie, swoją osobowość i swoje powołanie. Ten osobowy rozwój, ta przestrzeń osoby w życiu społecznym jest równocześnie warunkiem dobra wspólnego. Jeśli człowiekowi odbiera się te możliwości, jeśli organizacja życia zbiorowego zakłada zbyt ciasne ramy dla ludzkich możliwości i ludzkich inicjatyw – nawet gdyby to następowało w imię jakiejś motywacji „społecznej” – jest, niestety, przeciw społeczeństwu. Przeciw jego dobru – przeciw dobru wspólnemu. „Jeden drugiego brzemiona noście” – to zwięzłe zdanie Apostoła jest inspiracją dla między-ludzkiej i społecznej solidarności. Solidarność – to znaczy: jeden i drugi, a skoro brzemię, to brzemię niesione razem, we wspólnocie. A więc nigdy: jeden przeciw drugiemu. Jedni przeciw drugim. I nigdy „brzemień” dźwigane przez człowieka samotnie. Bez pomocy drugich. Nie może być walka silniejsza od solidarności (gromkie oklaski, okrzyki: solidarność, solidarność...). Właśnie o tym chcę mówić, a więc pozwólcie wypowiedzieć się Papieżowi, skoro chce mówić do Was, a także w pewnym sensie za Was... (gromkie brawa). Nie może być program walki ponad programem solidarności. Inaczej – rosną zbyt ciężkie brzemiona. [...]

Drodzy bracia i siostry! Ze stoczni, z portów i z wszystkich gdańskich zakładów pracy, i nie tylko stąd, z różnych stron Polski. Drodzy bracia i siostry, ludzie pracy, środowiska pracy na całym świecie, dziękuję wam, żeście podjęli tę trudną „pracę nad pracą”, żeście podjęli tę szlachetną walkę, zmaganie się o godność ludzkiej pracy. Kościół dziękuje wam za to, żeście ją podjęli w obliczu Chrystusa i Jego Matki. Dziwiono się w różnych miejscach, że tak może być. Że istnieje więź pomiędzy światem pracy a Krzyżem Chrystusa, że istnieje więź pomiędzy pracą ludzką a Mszą świętą: Ofiarą Chrystusa. Zdziwienie, ale także podziw i szacunek budził widok robotników polskich spowiadających się i przystępujących do Komunii św. na terenie zakładu pracy. Różni się dziwili. A może nie tylko... może równocześnie odkrywali... Odkrywali zapomniany wymiar całej „kwestii społecznej”. I w ogóle: ludzkiej egzystencji. Praca i Chrystus? Praca i Eucharystia? A jednak tak tutaj było! I słusznie. [...]

Źródło: „Wiara i Odpowiedzialność”, numer specjalny, sierpień 1987, s. 138–144.

Nr 40

[1987] – Deklaracja polityczna Polskiej Partii Socjalistycznej

Przed 40 laty komuniści zniszczyli demokratyczny ruch socjalistyczny. Wielu działaczy socjalistycznych zginęło w polskich i radzieckich więzieniach, wielu spędziło tam długie lata. PPS nie dała się jednak wymazać z kart historii i świadomości społecznej. [...]

I. Dziś, w rocznicę Zjazdu Paryskiego, odbudowujemy Polską Partię Socjalistyczną z pełną świadomością wagi tradycji, do której nawiązujemy, partię jawną i legalną, mieszczącą się w ramach konstytucyjnego porządku. Jej prawo do legalnego działania wynika także z norm prawa międzynarodowego, ratyfikowanego przez PRL.

II. Zdajemy sobie sprawę, że słowo „socjalizm” zawłaszczone przez komunistów nie cieszy się dziś popularnością w polskim społeczeństwie. Jest ono identyfikowane z władzą. Naszą pracą, walką i twórczym myśleniem przywrócimy temu słowu i związanym z nim wartościom właściwe znaczenie. O te wartości, o podmiotowość człowieka, o godność pracy i niepodległość narodu wielokrotnie upominało się polskie społeczeństwo, upominali się polscy robotnicy podczas sierpniowego zrywu. Były one obecne w działaniach niezależnych sił społecznych między Sierpniem a Grudniem i znalazły swój wyraz w programie Samorządnej Rzeczypospolitej, uchwalonym na I Krajowym Zjeździe NSZZ „Solidarność”. O wolność, demokrację i sprawiedliwość społeczną walczyli polscy socjaliści w strukturach opozycyjnych lat 70. i 80. [...]

VIII. Nie ignorując realiów politycznych, które można i należy zmienić, PPS zamierza wywierać wpływ na sposób sprawowania władzy w Polsce. Będzie to czynić poprzez inicjowanie i rozwijanie przemian demokratycznych, organizowanie społecznej kontroli nad poczynaniami władz, popieranie odradzającego się ruchu związkowego i ścisłą z nim współpracę. Będziemy walczyć o respektowanie praw człowieka, a wśród nich

- prawa do życia w niepodległym, wolnym kraju;
- prawa do wolności zrzeszania i stowarzyszania się;
- prawa do pluralizmu politycznego [...].

Wzywamy w szeregi PPS wszystkich Polaków, którym bliskie są ideały lewicy demokratycznej.

Niech żyje Polska niepodległa i demokratyczna!

Niech żyje Polska Partia Socjalistyczna!

Źródło: www.lewicowo.pl.

1988 wrzesień 23, Moskwa – Notatka z rozmowy sekretarza generalnego KC KPZR Michaiła Gorbaczowa z sekretarzem KC PZPR Józefem Czyrkiem

Gorbaczow (po powitaniu polskiego gościa). Jaki jest sens i przyczyna propozycji przeprowadzenia „okrągłego stołu”? Czy jest to manewr, czy uwzględnienie realiów, z którymi nie można się nie liczyć? Czy nie ma w tym przestrochu, czy nie jest to robione pod presją chwili?

Czyrek. Nasza największa słabość – stan gospodarki, sytuacja w przemyśle wydobywczym plus słabość organizacji partyjnych, szczególnie w najniższych ogniwach, brak robotniczego samorządu.

Gorbaczow. Czy wasza odpowiedź jest adekwatna do znaczenia i realnego wpływu opozycji?

Czyrek. Tragedia partii polega na tym, że wyznacza nowe kierunki, a w społeczeństwie uważana jest za siłę konserwatywną.

Gorbaczow. Rzeczywiście, to problem podstawowy. Jak oceniacie wpływ partii na klasę robotniczą?

Czyrek. Inteligencja lepiej dostrzega odnowicielską rolę partii. A wśród robotników, szczególnie w najniższych ogniwach, brak takiego zrozumienia. Nie dostrzegają robotniczego kursu w polityce partii. Tam jej nie słuchają i nie liczą się z jej zdaniem.

Gorbaczow. Może jeszcze nie jest za późno na pracę w zakładach?

Czyrek. Wysiłki czynimy w tym kierunku niemałe. Ale ludzie widzą, że chłopci lepiej żyją, prywatnie również, nie mówiąc już o multimilionerach.

Gorbaczow. A jak zachowują się chłopci?

Czyrek. Chłopci są przeciwni strajkom, ale są niezadowoleni z polityki cen. Dochodowość gospodarstw obniżyła się o 18%. Co prawda, to niezadowolenie nie przeradza się w działanie polityczne.

Chcę podkreślić, że ruch opozycyjny nie ma charakteru antysocjalistycznego, widać ostrożność, obawę przed strajkami, oczekiwanie na skuteczniejsze działania partii i rządu. Nasza strategia polega na tym, żeby podzielić opozycję, wraz z Wałęsą wciągnąć ją na realistyczną, konstruktywną drogę procesu narodowego pojednania i odrodzenia. Z tym zgadza się i Kościół, który chciałby wyjść naprzeciw inicjatywie Wałęsy, ale pierwsi wyszliśmy naprzeciw my. [...]

Źródło: Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów, t. 1, wybór, wstęp i oprac. Antoni Dudek, Warszawa 2009, s. 318–319.

Nr 42

1988 listopad 18, Warszawa – Ocena pracy Departamentu III MSW w zakresie zwalczania działalności opozycyjnej i planowane kierunki działalności operacyjnej, tajne specjalnego znaczenia

a) Struktury i ugrupowania antypaństwowe w nadbudowie

Z dokonanej oceny wynika, że aktywnie kontrolowane środowisko b[yłego] KSS „KOR” odgrywa nadal istotną rolę wśród opozycji politycznej, będąc nadal głównym ośrodkiem programowo-twórczym działalności antypaństwowej w Polsce. Środowisko to, chociaż ilościowo nieliczne, posiada kontakty w znacznej części ugrupowań antypaństwowych i niektórych środowisk społecznych i umiejętnie „podrzucając” różne koncepcje, wpływa na ich postawy i działalność. Poprzez posiadanie istotnego wpływu w zakresie rozdziału środków finansowych i sprzętu poligraficznego oraz możliwości oddziaływania na treść i kierunki zachodniej propagandy, głównie polskojęzycznej, środowisko to nadal zachowuje duże możliwości stymulowania i programowania działalności większych ugrupowań antypaństwowych, z wyjątkiem tzw. orientacji niepodległościowej. Wiodącą rolę w środowisku pełni nadal J[acek] Kuroń, niezmiennie poszukujący nowych form walki z ustrojem socjalistycznym, stawiając obecnie na maksymalną „legalizację” opozycji politycznej i internacjonalizację jej działań, i A[dam] Michnik, realizujący program konsolidacji opozycyjnego środowiska opinio- i kulturotwórczego, czemu służyć ma m.in. fakt przyjęcia go w ostatnim czasie na członka Pen Clubu.

Kolejnym ugrupowaniem antypaństwowym, będącym przedmiotem aktywnych działań operacyjnych, była tzw. Polska Partia Socjalistyczna, powstała w listopadzie 1987 r.

Wychodząc z oceny o wybitnie dywersyjnym charakterze tej grupy wobec naszej partii, przeprowadzono szereg działań operacyjnych, w wyniku czego doprowadzono do znaczącej dekompozycji organizacyjnej i osobowej, wykształcenia się kilku – wzajemnie zwalczających się – grup, a przede wszystkim nie dopuszczono do przeniknięcia, co było jednym z głównych celów działania powstałej grupy, na teren zakładów przemysłowych. Ograniczono ponadto próby kontaktów międzynarodowych. Całość przeprowadzonych przedsięwzięć spowodowała, iż początkowo silny rezonans propagandowy związany z ukształtowaniem się tej grupy został zniesiony.

Jedną z płaszczyzn aktywnych działań pionu III MSW było zwalczanie działalności ugrupowań antypaństwowych, określających siebie jako „niepodległościowe”, a stanowiących faktycznie nurt najbardziej prawicowy w opozycji politycznej, o charakterze wybitnie antykomunistycznym, głoszącym potrzebę zmian ustrojowych. W zakresie celów, środków propagandowych i form działania tych ugrupowań nie notuje się żadnych istotnych zmian ustrojowych. Najgłośniejszą wśród nich rolę odgrywa Konfederacja Polski Niepodległej (KPN), która uległa nieznacznemu rozrostowi organizacyjnemu, zwłaszcza na terenie Torunia. KPN i jej lider L[eszek] Moczulski nie odgrywają istotnej roli we froncie opozycji politycznej, swoją rzekomą prężność organizacyjną i aktywność polityczną usiłuje wyrażać w różnego rodzaju oświadczeniach wykorzystywanych w zachodniej propagandzie polskojęzycznej oraz w próbach tworzenia przez pojedyncze osoby tzw. Organizacji Akademickich KPN (Kraków, Warszawa, Katowice) czy wreszcie w działaniach na rzecz integracji grup o tzw. orientacji niepodległościowej w celu poszerzenia powyższej bazy. [...]

Inne ugrupowania „niepodległościowe”, tj. Liberalno-Demokratyczna Partia „Niepodległość”, Polska Partia Niepodległościowa, Grupa Polityczna „Samostanowienie”, Grupa Polityczna „Niezależność”, są strukturami o minimalnym (20–30-osobowym) składzie personalnym i tylko śladowo, głównie poprzez jednostkowe publikacje, zaznaczają swoje istnienie na mapie opozycji politycznej.

b) Działalność antypaństwowa w środowiskach młodzieżowych i akademickich NZS

Istotnym elementem sytuacji majowej było ponowne ukształtowanie się „sojuszu” struktur „Solidarności” i NZS. Członkowie tych ostatnich oprócz uczestnictwa w strajkach okupacyjnych w uczelniach spełniali istotne funkcje w zakresie łącznikowania, wytwarzania i kolportażu nielegalnych druków ulotnych związanych ze strajkami, i organizowania akcji wspierania finansowo-żywnościowego. [...] „Sojusz” ten owocuje sytuacją, iż „Solidarność” popiera „słuszne” dążenia młodzieży do pluralizmu na uczelniach, tj. do relegalizacji NZS, NZS natomiast jest orędownikiem ponownego, legalnego działania „Solidarności” jako „gwaranta” przemian demokratycznych w kraju. [...]

Zaktywizowaniu uległy również działania wobec tzw. Ruchu „Wolność i Pokój”. Nastąpiło znaczne wzmocnienie operacyjne, zwłaszcza na terenie Gdańska i Koszalina, co pozwoliło m.in. przeprowadzić skuteczne działania ograniczające do minimum rolę dotychczasowych liderów (J[acek] Czaputowicz, J[an] M[aria] Rokita) i wystąpienia różnych przeciwstawnych tendencji w zakresie reorientacji dotychczasowej działalności. Należy podkreślić, iż stymulowanie rozwoju sytuacji w tym ugrupowaniu jest utrudnione z uwagi na brak wykształconych struktur organizacyjnych i przynależności organizacyjnej oraz postawy anarchizujące uczestników tego ruchu. Wprowadzenie znowelizowanej ustawy o zastępczej służbie wojskowej odebrało WiP dotychczas podstawową płaszczyznę działania. Stwarza to warunki, przy dalszym nasyceniu agenturą, do skierowania WiP na problemy ekologiczne, stwarzające możliwości zastosowania nowej formy działania.

Prowadzono aktywne rozpoznanie grup występujących pod nazwą „Alternatywy” z różnymi przymiotnikami w zależności od miejsca działania (np. Pomarańczowa we Wrocławiu, Biała w Warszawie itp.). Mimo to nie zdołano zapobiec rozszerzaniu się zjawiska ze względu na atrakcyjność dla młodzieży haseł i form działania. Jednocześnie jednak znacznej poprawie uległo rozpoznanie i dotarcie operacyjne do zespołów organizatorskich, w rezultacie czego nie odnotowano ani jednego faktu zaskoczenia. Ten kierunek działania, mimo pozorów apolityczności stanowi istotne zagrożenie, bowiem stwarza możliwość znacznej mobilizacji młodzieży oraz „przyuczania” jej do nielegalnych manifestacji i demonstracji ulicznych, kształtując poprzez nie negatywne postawy polityczne. [...]

Źródło: Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów, t. 1, wybór, wstęp i oprac. Antoni Dudek, Warszawa 2009, s. 350–353.

1989 luty 22, Warszawa – Załącznik do informacji dziennej MSW dotyczący aktualnych ocen formułowanych w środowisku postkorowskim, tajne

Oceniając dotychczasowe rozmowy prowadzone w ramach „okrągłego stołu” w środowisku postkorowskim, określa się, że obie strony cechuje wyobraźnia polityczna i minimum dobrej woli. Największym problemem jest – w ocenie tych osób – kompletny brak zaufania z obu stron. Stwierdzają, że rząd zdaje sobie sprawę, iż „Solidarność” jest ruchem masowym i obecnie nikt nie jest w stanie przewidzieć, w jakim kierunku nastąpi jej rozwój. Uważają, że partia nie ma nadziei na przetrwanie w procesie demokratyzacji, a zgodę na podjęcie rozmów wyraziła, ponieważ w jej władaniu pozostają nadal trzy główne siły: wojsko, milicja i środki masowego przekazu.

Analizując możliwość zawarcia konsensusu, w środowisku postkorowskim stwierdza się, że „Solidarność” uzyska nie tylko legalizację, ale również miejsca w przyszłym sejmie. Ponadto dzięki zawarciu porozumienia między rządem a opozycją społeczeństwo będzie mogło tworzyć różnego rodzaju stowarzyszenia, jak również nastąpi – w ocenie tych osób – demokratyzacja środków masowego przekazu. Uznają, iż nieuzyskanie przez środowisko opozycyjno-solidarnościowe takich zapewnień będzie oznaczało całkowitą klęskę „Solidarności” i wszystkich sił skupionych wokół niej.

Opierając się na informacjach uzyskiwanych z innych krajów socjalistycznych, w środowisku postkorowskim stwierdza się, że ewolucja polskiej partii nastąpiła pod wpływem impulsów idących ze Związku Radzieckiego, związanych z polityką M[ichaiła] Gorbaczowa. Zakładają oni, iż ogólny kryzys systemu komunistycznego i jego ideologii sprawił, że wszystkie partie komunistyczne rozumieją konieczność zmian i „zamknięcia rozdziału stalinowskiego”. Przemiany zachodzące w Polsce i na Węgrzech są – w ich ocenie – laboratorium doświadczalnym dla ZSRR. Uważają, iż w sytuacji, kiedy reforma w Polsce zakończy się fiaskiem, M[ichaił] Gorbaczow wstrzyma wdrażanie pierestrojki w Związku Radzieckim.

W środowisku tym konsekwentnie lansuje się tezę, że „Solidarność” za cenę swej legalizacji będzie musiała pójść na pewien kompromis polegający na akceptacji polityki gospodarczej rządu i politycznego *status quo*. Według tych ocen granicą, kompromisu ze strony „Solidarności” w kwestii ekonomicznej jest uzyskanie gwarancji minimum socjalnego dla uboższych warstw społeczeństwa. Zakłada się, że kwestie polityczne zostaną rozstrzygnięte w przyszłych wyborach, opartych na zasadach demokratycznych. Twierdzi się, że opozycja może zaakceptować jedynie taki parlament, który będzie reprezentatywny dla całego narodu.

Według tych ocen, pełna demokracja nie jest możliwa do osiągnięcia i jedyne, co można zrobić, to zbudować społeczeństwo obywatelskie, pobudzić opinię publiczną i dać jej normalne prawo do organizacji życia społecznego. Pogląd ten opierany jest na założeniu, że choć obecnie kierownictwo partyjne nie jest całkowicie poststalinowskie, to system polityczny jest nadal stalinowski. Nadal funkcjonuje nomenklatura. Twierdzi się, iż chociaż nastąpiła niewielka zmiana w tej kwestii – ludzie nie są mianowani przez partię, lecz są przez nią rekomendowani – to w sferze gospodarczej kierownicy przedsiębiorstw nie są oceniani na podstawie swojej wydajności pracy oraz efektów kierowanych przez siebie zakładów, ale jedynie za polityczne posłuszeństwo i dyspozycyjność. Ich zdaniem, w polityce polskiej nie działają prawa rynkowe i nie ma politycznego współzawodnictwa. Stwierdzają, że nie jest możliwe wyjście z systemu stalinowskiego, pozostając pod rządami partii komunistycznej.

Źródło: Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów, t. 1, wybór, wstęp i oprac. Antoni Dudek, Warszawa 2009, s. 393–394.

OPRACOWANIA

Nr 1

POPARCIE KOŚCIOŁA

Aby w pełnym świetle dostrzec wieloaspektową rolę Kościoła, cofnąć się należy do wyboru Jana Pawła II i jego pielgrzymki do ojczyzny. „Wydarzenia te przyczyniły się do odzyskania przez naród poczucia własnej wartości, siły i wiary w zdolność do samoorganizacji. Naród zyskał niepodważalny autorytet i punkt odniesienia dla znakomitej większości ludzi – a więc ułatwione zostało jego funkcjonowanie w charakterze wspólnoty w miejsce zatamizowanej kaszy, o której mówiły badania socjologiczne oraz potoczna obserwacja” – twierdzi Marcin Kula¹. Trafny dla oceny skutków pielgrzymki do ojczyzny Jana Pawła II jest komentarz jednej z zachodnioniemieckich gazet: „Wizyta Papieża wyzwoliła w Polakach uczucie jedności i wielkiego braterstwa. Dała im możliwość zademonstrowania w szerokiej formie solidarności z Kościołem. I dała im nadzieję, że ich wiara jest dostatecznie mocna, żeby przewyciężyć strach i ucisk”². Masy zebranych ludzi mogły doświadczyć siły, jaka płynęła z ich poczucia jedności, mogły uwierzyć, że mogą wybrać własny sposób postępowania, jeśli zgoła nie los³. Krzysztof Jasiewicz zauważa, iż wizyta papieża stała się momentem przełomowym w procesie kształtowania się „osobowości Polaka A.D. 1980”. Wtedy ostatecznie ukształtował się, nieostry przedtem, podział na „my” i „oni”. W całej pełni można było obserwować go w sierpniu 1980 roku⁴.

Znaczenie wizyty papieża-Polaka widać w jednym jeszcze obszarze. Gromadzące się na spotkanie Jana Pawła II ogromne tłumy wykazały wówczas niezwykle wysoki poziom kooperacji. Potrafiły samodzielnie zaprowadzić wewnętrzny porządek i dyscyplinę, eliminując ze sceny wydarzeń państwową służbę bezpieczeństwa⁵. Dobre zorganizowanie się robotników w stoczni stanowi więc w pewnym stopniu powielenie wzorów z wizyty papieża.

Źródło: Dionizy Smoleń, Tłum czy społeczność zorganizowana? Strajkujący w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 [w:] Solidarność w ruchu 1980–1981, red. Marcin Kula, Warszawa 2000, s. 182–183.

¹ M. Kula, *Narodowe i rewolucyjne*, „Aneks” – Biblioteka „Więzi”, Londyn–Warszawa 1991, s. 276.

² H. Burda, *Kościół odpowiedzialny za prawdę*, „Przegląd” 1979, nr 3, s. 72.

³ A. Podgórecki, *Spółczesność polskie*, Rzeszów 1995, s. 170.

⁴ K. Jasiewicz, *Przemiany świadomości społecznej Polaków 1979–1983*, „Aneks” 1983, nr 32, s. 129.

⁵ A. Podgórecki, *Spółczesność...*, s. 170.

„SOLIDARNOŚĆ” 1980–1981 (FRAGMENT 1)

Strajk w sierpniu 1980 r. i powstanie „Solidarności” należą do wielkich wydarzeń w historii Polski. Są też wielkim wydarzeniem w dziejach świata. W podzielonej od dziesięcioleci Europie, w strategicznie ważnym kraju imperium sowieckiego, miliony ludzi zbuntowały się przeciw narzuconemu im porządkowi życia, politycznym rytuałom, kanonom ideologii. Bunt przybrał charakter masowej odmowy życia w dotychczasowym systemie przez zorganizowane w wielkim związku zawodowym społeczeństwo. Podczas szesnastu miesięcy legalnego działania „Solidarności” – od września 1980 do grudnia 1981 roku stale zmniejszał się obszar kontrolowany przez wszechmocny dotychczas aparat władzy. Odbudowywało się natomiast zorganizowane społeczeństwo – odtwarzały różnorodne więzi, korzystano z możliwości swobodnej dyskusji, próbowano obrony własnych interesów. Polacy odzyskiwali poczucie własnej godności i tożsamości.

W Polsce dokonywała się rewolucja, jedna z największych w dziejach świata, choć nie zdobyto żadnej Bastylii i nie obalono dotychczasowej władzy. Rewolucyjne było jednak powstanie tak ogromnego ruchu, który paraliżował dotychczasowe mechanizmy życia politycznego, tworzył nowe struktury i nowe formy organizacji społeczeństwa. Typowe dla rewolucji było zjawisko stałej presji ruchu masowego na władzę. „Była rewolucja 1980 roku ruchem odrodzenia moralnego, idealistycznym i po trosze utopijnym, przesiąkniętym treściami religijnymi i humanistyczno-socjalistycznymi, dążącym do braterstwa, solidarności i prawdy” – pisał wybitny historyk Tadeusz Łepkowski. Ruch stanowił „rewolucję patriotyczną, narodową, demokratyczno-niepodległościową, walczącą o podmiotowość i niezależność społeczeństwa-narodu-państwa”. Od pierwszej chwili była to rewolucja robotnicza, a jej fundamentem był sojusz robotników i inteligencji. Była to również rewolucja, której, jak wielu innym, nadawali ton ludzie młodzi. „Była też młoda, bo jej świeżość moralna, zadziorność, otwartość i prawdowość, wybujałość i fantazja, jej atmosfera, odjęły lat wielu ludziom średniego i starszego wieku, odmłodziły społeczeństwo”¹.

Te same cechy pozwalały widzieć w „Solidarności” ostatnie z polskich powstań narodowych. Marcin Kula zauważył, że choć hasła oraz symbolika narodowa były obecne w ruchu od początku, ich znaczenie systematycznie rosło. „Solidarność” chętnie nawiązywała nie tylko do tradycji protestów społecznych w PRL, ale także do rozumiałych powszechnie dawniejszych tradycji niepodległościowych. Nie przypadkiem w 1981 r. zorganizowała jako własne święto obchody rocznicy 3 Maja, a jednym z ważnych celów było „odkłamanie historii”².

Polska przyciągała zainteresowanie świata jak chyba nigdy w swojej historii. Sympatię budziły spontaniczność, a zarazem roztropność, potęga ogromnego ruchu wolnościowego, ale też jego pokojowy charakter, ludowa prostota oraz malowniczość. Z przywódcami „Solidarności”, zwykłymi ludźmi, a zwłaszcza z jej symbolem, Lechem Wałęsą, mógł się utożsamić przeciętny człowiek w najodleglejszych krajach. Przeciwnicy komunizmu witali ją jako świadectwo klęski ustroju, który zamierzał przekształcić obywateli w wyznawców doktryny lub bezwolne narzędzia reżimu. Dla znaczącej w wielu państwach radykalnej lewicy „Solidarność” była zjawiskiem zmuszającym do weryfikacji ustalonych przekonań. Fundament ideologii komunistycznej, wedle którego partia komunistyczna jest reprezentantem robotników, zachwiało się, gdy robotnicy zażądali niezależnych od partii związków zawodowych. Na Polskę spoglądano jako na miejsce najgłębszego kryzysu w imperium sowieckim, który może zapoczątkować wielkie przemiany ustrojowe lub przeciwnie – przynieść zbrojną interwencję i ostrzeżenie reżimu na całym obszarze na wschód od Łaby. W każdym z tych przypadków zmianie uległyby relacje między Wschodem i Zachodem. Wydarzenia w Polsce nie mogły więc być obojętne dla polityków, ideologów i komentatorów światowej prasy, radia, telewizji.

Wprowadzony 13 grudnia 1981 roku stan wojenny zatrzymał polską rewolucję jakby w pół drogi, zepchnął „Solidarność” do podziemia. Do spacyfikowania wielkiego ruchu władza użyła środków kompromitujących „normalne” państwo. Odbudowujące się społeczeństwo zostało sparaliżowane, wiele struktur rozbitych, ale nie udało się przywrócić zwykłego w tym ustroju powszechnego biernego pogodzenia się obywateli z narzuconymi im warunkami. Polska pozostała krajem, w którym istniał duży potencjał oporu, rozbudowane struktury

¹ T. Łepkowski, *Rozważania o losach polskich*, Londyn 1987, s. 144–147.

² M. Kula, *Narodowe i rewolucyjne*, Londyn–Warszawa 1991, s. 276–283.

podziemne, ogromny obieg konspiracyjnych wydawnictw, duże grupy obywateli odmawiających uczestnictwa w codziennych rytuałach systemu oraz znaczna kadra opozycyjnych działaczy politycznych, społecznych i kulturalnych. Nawet więc po zdławieniu „Solidarności” pozostało bardzo wiele. Dzięki temu w 1989 roku było możliwe – w innej już epoce – pokojowe przejście do systemu demokratycznego. [...]

Źródło: Andrzej Friszke, „Solidarność” 1980–1981 [w:] Janina Jankowska, Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980–1981, Warszawa 2004, s. 11–12.

„SOLIDARNOŚĆ” 1980–1981 (FRAGMENT 2)

Strajk sierpniowy 1980 roku był największym wystąpieniem robotników w historii tej części Europy. Był też największym protestem robotniczym w dziejach systemu komunistycznego. Zadziwiał wysoki stopień samoorganizacji ruchu, mocna świadomość potrzeby jedności, dojrzałość zgłaszanych postulatów, porządek, dyscyplina. [...] Porażki poprzednich wystąpień – masakry na ulicach w wyniku starć z milicją, zdolność władz do dzielenia uczestników protestu, uspokajania ich obietnicami, których potem nie realizowano – sprzyjały przyjęciu nowych form protestu: pozostawania strajkujących w zakładach i niewychodzenia na ulice; solidarności działania; dążenia do stworzenia własnej organizacji, niezależnej od administracji i partii. Te przeświadczenia, nie zawsze skryształizowane, opozycja demokratyczna potrafiła ująć w przekonujące argumenty, hasła, wzory działania. Wraz z powstaniem w 1976 r. Komitetu Obrony Robotników rozpoczął się proces skupiania grup opozycyjnych, przełamywania bariery strachu przed potęgą władzy, różnorodnych ograniczeń w myśleniu i formowaniu koncepcji sprzeciwu, a także zakreślania horyzontu zmian możliwych jutro i tworzenia perspektywy dojścia w przyszłości do demokracji i niepodległości. W 1977 i 1978 r. powstały załóżki niezależnego ruchu robotniczego – najpierw pismo „Robotnik”, potem Komitety Założycielskie Wolnych Związków Zawodowych, w 1979 masowo kolportowano „Kartę Praw Robotniczych”. Gdański WZZ zdobył pewne oparcie wśród robotników i wykształcił grono działaczy, którzy stali się przywódcami strajku sierpniowego. Zarówno w sposobie zorganizowania strajku, jak w treści wielu postulatów łatwo odnaleźć zastosowanie się do zaleceń udzielanych przez demokratyczną opozycję.

Wszystkie te starania nie zaowocowałyby z pewnością powstaniem ruchu masowego protestu, gdyby nie nastąpiło powszechne załamanie nadziei na poprawę sytuacji ekonomicznej i społecznej. Rozbudzone na początku lat siedemdziesiątych przez ekipę Edwarda Gierka nadzieje na szybki awans materialny załamywały się od połowy dekad. Ludzie czuli się zawiedzeni i oszukani. Problemem stawały się zakupy, wydłużały się kolejki przed sklepami, wielu towarów w ogóle nie można było dostać. Pogarszał się poziom służby zdrowia. Ukryte podwyżki cen powodowały trudności wiązania „końca z końcem”. Tymczasem większe niż dawniej otwarcie na świat, liczni turyści podróżujący na Zachód świadczyli, że tak być nie musi, opowiadali o pełnych sklepach i zamożności zachodnich społeczeństw. Te wzory oddziaływały zwłaszcza na młodych, częściej podróżujących po świecie i nieskłonnych do pogodzenia się z życiem na peerelowską miarę. Nieźle wykształceni łatwo dostrzegali kontrast między rzeczywistością a twierdzeniami anachronicznej propagandy. Śmieszyły ich, a nieraz oburzały, zakłamane rytuały komunistycznego systemu z pozorną jednogłównością, stuprocentową frekwencją, wielogodzinnymi pozbawionymi treści przemówieniami dygnitarzy.

Przyczyn sierpniowego wystąpienia, a zwłaszcza jego pokojowego charakteru, nie da się zrozumieć także bez zanalizowania niezwyklego zbiorowego przeżycia, jakim był wybór na papieża kardynała Karola Wojtyły, a następnie przebieg pielgrzymki Jana Pawła II do kraju w czerwcu 1979 r. Papież dostarczył wielu milionom Polaków czytelnego kryterium samookreślenia, poczucia tożsamości i tradycji odmiennej od lansowanej przez władze. Przez fakt wyboru papieża-Polaka społeczeństwo poczuło się silniejsze, odważniejsze, bliższe Zachodu. Społeczeństwo miało odtąd „własny punkt krystalizacyjny swoich zainteresowań i nadziei, miało swego charyzmatycznego rzecznika we wszelkich sprawach, nie tylko religijnych”¹. Osobiste spotkania z Papieżem podczas jego pielgrzymki po Polsce ogromnie wzmocniły te uczucia, pozwoliły zgromadzić się milionom ludzi wedle reguł zachowania i obyczaju całkowicie odmiennych od obowiązujących przy państwowych uroczystościach. Te kilkuset tysięczne, szczerze jednogłowne zgromadzenia dostarczały ich uczestnikom niezwyklego poczucia mocy i suwerenności, uczucia „bycia u siebie i ze sobą”. Szczególny klimat, jaki panował podczas strajków sierpniowych i później w „Solidarności”, uczucie braterstwa i ogromnej siły, która płynie z bycia autentyczną wspólnotą, miały swoje źródło w przeżyciu papieskiej pielgrzymki.

Strajki zaczęły się na początku lipca i kroczyły przez Polskę, ożywiając nadzieję na zmiany i ucząc odwagi. Okazywało się, że władza ustępuje pod naciskiem oraz – inaczej niż w poprzednich protestach – nie sięga po brutalną siłę. Strajkujący zgłaszali postulaty płacowe i socjalne. Przełomem stał się strajk rozpoczęty

¹ J. Holzer, „Solidarność 1980–1981”. *Geneza i historia*, Paryż 1984, s. 61–62.

14 sierpnia w Stoczni Gdańskiej, który w ciągu dwóch dni objął całe miasto. Przełomowość strajku sierpniowego w Trójmieście polegała na wyłonieniu Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego, który reprezentował wszystkich strajkujących i miał powszechnie uznanych przywódców z Lechem Wałęsą na czele. Wśród 21 postulatów najważniejszy był pierwszy z nich, dotyczący powstania niezależnych od władz związków zawodowych. Trudno ocenić, czy robotnicy mieli świadomość, że tym samym dążą do obalenia jednej z fundamentalnych cech systemu komunistycznego – zasady kontroli partii nad wszelkimi organizacjami społecznymi, w tym szczególnie nad organizacjami robotniczymi. Trudno się dziwić, że kierownictwo PZPR broniło się przed taką perspektywą do chwili, gdy strajki ogarnęły większość kraju, a wszędzie punktem odniesienia był Gdańsk, wszędzie też powtarzano kluczowe postulaty MKS. W przededniu podpisania Porozumień Sierpniowych strajkowało 700 tysięcy ludzi w 700 zakładach. Sparaliżowane strajkiem było Trójmiasto, Szczecin, Łódź, Wrocław, kopalnie Górnego Śląska, w dziesiątkach innych miast strajk mógł się rozpocząć w każdej chwili.

Źródło: Andrzej Friszke, „Solidarność” 1980–1981 [w:] Janina Jankowska, Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980–1981, Warszawa 2004, s. 13–14.

„SOLIDARNOŚĆ” 1980–1981 (FRAGMENT 3)

Podpisanie 31 sierpnia porozumienia w Gdańsku między MKS a komisją rządową było wydarzeniem bez precedensu. Po raz pierwszy od dziesięcioleci Polacy mieli możliwość łączenia się w organizacji społecznej niepodporządkowanej PZPR. Cały kraj ogarnęło niezwykle ożywienie. W tysiącach zakładów w całej Polsce odbywały się zebrania, na których uchwalano wystąpienie ze starych i tworzenie nowych związków. Tysiące ludzi okazywały niezwykle zapał i energię. W organizowanie nowych związków i pomoc w ich tworzeniu włączały się osoby z różnych środowisk zawodowych, o różnej drodze życiowej i poglądach – działacze ugrupowań przedsierpniowej opozycji obok wielu szeregowych członków PZPR, głęboko zaangażowani katolicy obok osób o laickich poglądach. Do organizowania „Solidarności” licznie przystąpili działacze najniższych, zakładowych instancji „starych” związków zawodowych. Najwięcej jednak było ludzi, którzy wcześniej w nic się nie angażowali, a teraz uwierzyli, zyskali nadzieję.

Pierwszy etap tworzenia Związku zamykało spotkanie 17 września 1980 r. w Gdańsku delegatów z 30 miast. Postanowili oni powołać jeden związek o federacyjnej strukturze – Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”. Zachowano suwerenność organizacji regionalnych, posiadających własne zarządy – Międzyzakładowe Komitety Założycielskie. Ogólnokrajowym ośrodkiem kierowniczym stała się Krajowa Komisja Porozumiewawcza, tworzona przez delegatów poszczególnych regionów i zbierająca się periodycznie na obrady. Przewodniczącym KKP został Lech Wałęsa, przywódca strajku sierpniowego w Trójmieście, jednocześnie przewodniczący MKZ w Gdańsku. Wałęsa stał się w tych dniach niekwestionowanym symbolem i przywódcą całego ruchu. Tak był postrzegany przez całe społeczeństwo i dawano temu wielokrotnie entuzjastyczny wyraz podczas jego wizyt w różnych miastach.

„Solidarność” już w ciągu pierwszych miesięcy swego istnienia stworzyła nowy obyczaj życia publicznego i nowe relacje między jej członkami. Odrzucono obowiązujący w życiu oficjalnym rytuał i styl zachowań. „Sztuczności” i pompatyczności, które obowiązywały w PZPR, przeciwstawiono spontaniczność i naturalność. W „Solidarności” prawie nie było ludzi w garniturach i krawatach, powszechne były za to swetry, często zarost na twarzach. Odrzucono rytualny język dotychczasowego życia publicznego, tzw. nowomowę, starano się mówić wprost, nazywać „rzeczy po imieniu”, słowami używanymi w życiu codziennym. Trwające przez dziesięciolecie oddzielenie języka prywatnego i publicznego w „Solidarności” się skończyło. W związku obalono podziały społeczno-klasowe. Zafascynowani dojrzałością społeczną robotników inteligenci zbliżyli się do nich, robotnicy poczuli bliskość inteligentów. W tych samych komisjach związkowych zasiedli absolwenci uniwersytetów i techników we wzajemnym poczuciu braterstwa i wspólnej sprawy. Tę przemianę społeczno-obyczajową symbolizowało powszechne przechodzenie na „ty” między członkami Związku. Ludzie „Solidarności” chcieli się poczuć jednością, wspólnotą, i w niezwykle sposób się to udało.

Źródło: Andrzej Friszke, „Solidarność” 1980–1981 [w:] Janina Jankowska, Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980–1981, Warszawa 2004, s. 15.

„SOLIDARNOŚĆ” 1980–1981 (FRAGMENT 4)

Z „Solidarnością” wiązano różnorodne nadzieje. Miała być autentyczną organizacją broniącą interesów pracowniczych, ale też gwarantem odnowy życia w kraju – przywracania prawdy w środkach przekazu, zwalczania nadużyć, respektowania praw obywatelskich i praworządności, podjęcia reform ekonomicznych. Miała też być ruchem budowania postaw obywatelskich, odpowiedzialności za zakład, region i kraj. Miała też być ruchem rewindykacji autentycznych tradycji narodowych, przywracania prawdy o przeszłości, zwłaszcza tej najnowszej. Widziano w „Solidarności” spełnienie dążeń kilku pokoleń walczących z komunistyczną władzą o uzyskanie prawa do wolności i samorządności. Momentami wielkich batalii w tym ciągu zdarzeń były Czerwiec 1956, Marzec 1968, Grudzień 1970, Czerwiec 1976. Każdej z tych rocznic poświęcono wiele uwagi, każdą uroczystość obchodzono, odsłaniając pomniki w Gdańsku, Gdyni, Szczecinie, Poznaniu, Radomiu, Ursusie oraz tablicę na dziedzińcu Uniwersytetu Warszawskiego. „Solidarność” była w systemie politycznym PRL ciałem obcym. Nie było dla niej miejsca w ustroju, gdzie istniała jedna partia, uzurpujająca sobie prawo do określania potrzeb i powinności obywateli, form ich aktywności, strzegąca treści prasy, radia, telewizji, książek, programów szkolnych, tematyki zebrań, kierująca wszystkimi ogniwami państwa i życia społecznego oraz gospodarczego za pomocą systemu nomenklatury (mianowania na stanowiska przez odpowiednie instancje PZPR). Niemniej jednak, „Solidarność” powstała, a samym faktem swego istnienia wyrwała spod władzy i kontroli partii ogromne obszary życia i aktywności obywateli.

Już po kilku tygodniach liczyła 3, a w parę miesięcy później 9 milionów członków, przy czym w wielkich ośrodkach przemysłowych dominowała, spychając wierne partii branżowe związki zawodowe na margines. Dominowali w „Solidarności” ludzie młodzi, licznie reprezentowani także w jej kręgach kierowniczych. Bastionami Związku stały się wielkie zakłady przemysłowe, a w nich najmocniejszym ogniwem był sojusz młodych robotników z młodą inteligencją techniczną. To sprzysiężenie zapewniało Związkowi ogromną mobilność i wielką siłę w czasie podejmowanych akcji strajkowych. Do Związku garnęły się wszelkie grupy zawodowe – lekarze i pielęgniarki, nauczyciele i kolejarze, naukowcy i dziennikarze. Bardzo szybko „Solidarność” poczuła się, i w wielkim stopniu była, ogólnonarodową konfederacją¹.

Powstanie „Solidarności” rozbudziło w wielu środowiskach, dotychczas spolegliwych wobec władzy, wolę wybicia się na niezależność. Nowe zarządy wybrali dziennikarze, literaci, aktorzy. Wyłoniono nowe władze na wielu uczelniach. Nowy ton przyjęło wiele tygodników, a nawet niektóre dzienniki. Stosunek do „Solidarności” i związanych z jej istnieniem nadziei na wielkie zmiany w kraju stał się najważniejszym kryterium samookreślenia środowisk i pojedynczych osób.

Źródło: Andrzej Friszke, „Solidarność” 1980–1981 [w:] Janina Jankowska, Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980–1981, Warszawa 2004, s. 15–16.

¹ Por. „Solidarność w ruchu 1980–1981, red. Marcin Kula, Warszawa 2000.

„SOLIDARNOŚĆ” 1980–1981 (FRAGMENT 5)

„Solidarność” rozwijała się i krzepła w konflikcie z władzami, zmniejszając z każdym dniem i tygodniem zasięg kontroli partii nad społeczeństwem. Poczynając od Sierpnia, wydzierała prawo do istnienia i rozwoju strajkami lub groźbą strajku. We wrześniu strajkowało blisko milion ludzi w 800 zakładach¹. Nie były to strajki wielkie ani spektakularne, odbywały się głównie w mniejszych miastach i zakładach, wydaje się jednak, że odegrały dużą rolę w kruszeniu oporu aparatu władzy przed przyzwoleniem na tworzenie „Solidarności” wszędzie, gdzie pracownicy tego pragnęli. Podobne znaczenie miał wprawdzie tylko godzinny, ale niemal powszechny strajk 3 października, demonstracja siły i zdyscyplinowania „Solidarności”.

Do pierwszej poważnej konfrontacji politycznej doszło, gdy 24 października Sąd Wojewódzki w Warszawie, rejestrując statut Związku, dopisał do niego lojalistyczną wobec PZPR deklarację oraz próbował ograniczyć prawo do strajku. KKP złożyła odwołanie do Sądu Najwyższego i zagroziła strajkiem generalnym. W następnych dniach metodami dyplomacji kularowej wypracowano kompromis – do statutu postanowiono dołączyć załącznik zawierający postanowienia Międzynarodowej Organizacji Pracy o wolności związkowej oraz siedem pierwszych punktów Porozumienia Gdańskiego, gdzie m.in. stwierdzano, że niezależne związki zawodowe muszą uznawać konstytucję PRL, w tym fakt sprawowania przez PZPR kierowniczej roli w państwie. W tym kształcie 10 listopada Sąd Najwyższy zarejestrował statut.

Dokładnie 10 dni później rewizja w siedzibie Regionu Mazowsze i zatrzymanie Jana Narożniaka, odpowiedzialnego za powielanie dokumentu prokuratora generalnego PRL o sposobach zwalczania działań antysocjalistycznych, stały się powodem nowego konfliktu. Zalecenia prokuratora były słusznie oceniane jako próba szykowania „spraw” działaczom „Solidarności”, a obronę Narożniaka uznano za sprawdzian zdolności do obrony własnych działaczy. Do strajku powszechnego w regionie nie doszło tylko dlatego, że władze się cofnęły, przystając na poręczenie nowego prezesa Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich Stefana Bratkowskiego. Zdarzenia te dowodziły, że mimo podpisania Porozumień Sierpniowych oraz zarejestrowania „Solidarności” we władzach państwowych nadal żywa jest tendencja do szykowania rozprawy z działaczami Związku. Powstawało pytanie, jak ustosunkować się do instytucji tworzących kompleks policyjno-represyjno-śledczy. Realistycznie myślący działacze Związku rozumieli, że milicja, wojsko, służba bezpieczeństwa są domenami partii, których naruszenie będzie powodem totalnej konfrontacji. Jednocześnie zachowanie ich w nienaruszonym stanie tworzyło bezustanne zagrożenie dla istnienia „Solidarności”. Tej sprzeczności nie zdołano rozwiązać, bo też wobec zależności Polski od ZSRR była ona nierozwiązywalna.

Styczeń 1981 r. przyniósł nowe konfrontacje: spór całej „Solidarności” z władzami o interpretację zapisu Porozumień Sierpniowych o wolnych sobotach oraz regionalne strajki w Jeleniej Górze i Bielsku-Białej dotyczące spraw lokalnych. W styczniu rozpoczął się strajk na Uniwersytecie Łódzkim i innych uczelniach z żądaniem rejestracji Niezależnego Zrzeszenia Studentów oraz poszerzenia autonomii szkół wyższych. Na progu 1981 r. ożywiły się także środowiska chłopskie, czego wyrazem było żądanie rejestracji tworzonej „Solidarności” rolniczej i uregulowania innych spraw wsi. Od początku stycznia trwał strajk okupacyjny rolników w Rzeszowie.

Powołanie 11 lutego 1981 r. ministra obrony narodowej gen. Wojciecha Jaruzelskiego wielu oceniało jako próbę wzmocnienia rządu i zapoczątkowania stabilizacji. Na czym jednak dążenie do stabilizacji miało polegać? Obie strony konfliktu rozumiały to zupełnie inaczej. Jaruzelski zaapelował o 90 spokojnych dni, doprowadził także do zawarcia porozumień ze studentami oraz rolnikami rzeszowskimi, dając im gwarancję nienaruszalności chłopskiej ziemi.

Dla ludzi „Solidarności” Porozumienia Sierpniowe, a także nowo podpisane, tworzyły zręby nowego systemu w relacjach między władzą a społeczeństwem. Oceniano, że zawierając je, PZPR akceptowała autonomię społeczeństwa zorganizowanego w samorządne związki i rezygnowała z prób przywrócenia totalnej kontroli nad życiem publicznym. Wyobrażano sobie, że od tej pory wszelkie istotne problemy dotyczące polityki społecznej, ekonomicznej, oświaty, kultury władze PRL będą uzgadniać z reprezentacjami zorganizowanego społeczeństwa. Oznaczać to powinno głęboką przebudowę systemu politycznego. Jednocześnie jednak istniało bardzo mocne

¹ A. Paczkowski, *Strajki, bunty, manifestacje jako „polska droga” przez socjalizm*, Poznań 2003, s. 113.

poczucie obcości i nieufności wobec tej władzy. Cały tworzony przez „Solidarność” projekt życia społecznego, system dominujących wartości ideowych, stosunek do tradycji, w tym najnowszych dziejów, używana symbolika i język dyskursu były radykalnym przeciwieństwem tego, co od wielu lat lansowała i nadal praktykowała partia. Tworzyło to poczucie głębokiej obcości na poziomie języka, kultury politycznej, obyczaju.

Aparat władzy bynajmniej nie rozumiał pod pojęciem stabilizacji tworzenia nowego systemu na zasadzie kompromisu i układów ze zorganizowanym społeczeństwem.

W kierownictwie PZPR nie było akceptacji dla takiego projektu relacji między władzą a społeczeństwem, jaki lansowała „Solidarność”. Rozkład systemu kontroli nad obywatelami traktowany był jako wielkie zagrożenie, niektórzy działacze PZPR mówili nawet o „kontrrewolucji”. Sztab kierowniczy PZPR, jakim było Biuro Polityczne, koncentrował uwagę na stawianiu zapór ruchowi społecznym i politycznym rewolucyjnym, a nie na projektowaniu nowego ładu.

Źródło: *Andrzej Friszke*, „Solidarność” 1980–1981 [w:] *Janina Jankowska*, Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980–1981, Warszawa 2004, s. 16–18.

TŁUM CZY SPOŁECZNOŚĆ ZORGANIZOWANA?

Dokonując podsumowania [...] skonfrontujmy zachowania „typowego tłumu” znanego z kart historii z zachowaniem zbiorowości strajkujących w sierpniu 1980 roku robotników.

*

Tłum zbiera się, dzieje się bowiem coś złego, bo „coś wisi w powietrzu”. Tłum chce zmienić tę – zdefiniowaną przez siebie jako złą – sytuację. Sęk w tym, że nie wie i wiedzieć nie może, jak tego dokonać. Nie ma konkretnego planu działania, przemyślanej strategii. Najczęściej tłum wyznacza sobie cel działania w biegu, *ad hoc*. Skorelowana jest z tym inna obserwacja. Tłum kieruje się emocjami, działa spontanicznie, jest irracjonalny. Nie ulega wpływom rozumowania. Jest po prostu prymitywny.

Strajkujący w Stoczni Gdańskiej od początku wiedzieli, czego chcą. Już na wstępie strajku przyjęli wyraźne cele, które uzyskały akceptację wszystkich robotników. Tak więc robotnicy zespalały się wokół konkretnych celów. Strajkujący kierują się racjonalnymi przesłankami.

*

Tłum nie ma autorytetu.

Strajkujący w 1980 roku za swój moralny autorytet uznają Jana Pawła II. Wielkim szacunkiem cieszy się Kościół.

*

Tłum nie jest wytrwały. Nie potrafi przez dłuższy czas dążyć do celu. Nie jest skłonny do kompromisu.

Strajkujący w Gdańsku wykazali dużą wytrwałość, spokój, opanowanie. Cierpliwie czekali końca negocjacji. Doprowadzili do rozmów z władzami – skłonni są więc do kompromisu.

*

Tłum jest nieopanowany, skazuje się na działanie własnych emocji.

Opanowanie strajkujących w 1980 r. było zdumiewające. Mimo ogromnego napięcia 14 tysięcy ludzi potrafiło zachować spokój.

*

Tłum jest niszczycielski.

Strajkujący w Gdańsku chronią będące pod ich pieczęcią urządzenia, cały majątek Stoczni.

*

Poziom moralny tłumy jest bardzo niski.

Stoczniovcy mają poczucie własnej godności. Strajk jest dla nich czasem moralnej odnowy.

*

Tłum nie boi się, ma przekonanie, że jest niezwyciężony i wszechmocny.

Strajkujący w Stoczni zwyczajnie „po ludzku” bali się. Potrafili jednak w konstruktywny sposób ze strachem sobie radzić.

*

Schemat działania tłumy: od działań radykalnych do jeszcze bardziej radykalnych.

Wzór zachowania społeczności zorganizowanej w Gdańsku: od idei działań radykalnych do rzeczywistości działań coraz bardziej opanowanych.

*

Działanie tłumy jest samonapędzające się.

Ruch strajkowy w Stoczni Gdańskiej jest samoograniczający się.

Źródło: Dionizy Smoleń, Tłum czy społeczność zorganizowana? Strajkujący w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 [w:] Solidarność w ruchu 1980–1981, red. M. Kula, Warszawa 2000, s. 210–211.

PRYMASOWSKI KOMITET POMOCY OSOBOM POZBAWIONYM WOLNOŚCI I ICH RODZINOM

Wprowadzenie stanu wojennego nastąpiło w okresie, którego jedną z najbardziej charakterystycznych cech był brak środków codziennego życia wśród większości społeczeństwa. Masowe aresztowania spowodowały, że ta sytuacja, upokarzająca większość narodu, w rodzinach internowanych nabrała wręcz dramatycznego wymiaru. Wymogiem ludzkiej przyzwoitości było też zmanifestowanie pozostawionym na wolności członkom rodzin osób uwięzionych czy internowanych społecznych oznak solidarności [...]. To były główne przesłanki moralne działań podjętych przez inicjatorów Komitetu powołanego do istnienia dekretem Prymasa Polski Józefa Glempa 17 grudnia 1981 r., jako Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i Ich Rodzinom. [...] Najważniejszą troską Komitetu byli ludzie, którzy w sposób bezpośredni lub pośredni podlegali represjom władz komunistycznych tamtego czasu. [...] Niewątpliwie twórcom Komitetu szło o złagodzenie personalnych, psychologicznych i społecznych skutków postawy konfrontacyjnej władzy państwowej wobec własnego narodu. [...] Chcę mocno podkreślić, że opieką Komitetu były objęte wszystkie znane nam więzienia i ośrodki internowania, w których przebywali pozbawieni wolności opozycjoniści. Komitetu nie interesował ani światopogląd, ani kierunek zaangażowania politycznego uwięzionych lub internowanych. [...] Przez więzienia i ośrodki internowania w latach 1981–1986 przeszło około 16 000 osób, a każdy z nich był objęty indywidualnie zainteresowaniem Komitetu. Zwolnionych z pracy a objętych trwałą opieką Komitetu było około 15 000 osób. Jeżeli te liczby się doda i pomnoży o członków rodzin osób bezpośrednio dotkniętych restrykcjami stanu wojennego, a więc co najmniej trzy razy, otrzymamy liczbę ok. 100 000 osób objętych skutecznie troską Komitetu Prymasowskiego. [...] Z Komitetem Prymasowskim, który stanowili duchowni, w Warszawie współpracowało na zasadzie wolontariatu ok. 500 osób, w kraju poza stolicą ok. 300 osób, w tym najliczniej bo około 60 osób we Wrocławiu. [...] Komitet Prymasowski podczas swojej działalności współpracował z 45 instytucjami spoza Polski. [...] Całość wpływów pieniężnych Komitetu Prymasowskiego w Warszawie wyniosła 96 572 723 zł, z czego 60% wpłynęło z zagranicy, a 40% z kraju. [...] Środki te, tak finansowe, jak i rzeczowe prawie w całości zostały przekazane na bezpośrednią pomoc dla podopiecznych.

Źródło: ks. Józef Roman Maj, Komitet Prymasowski – charakterystyczny znak polskiej drogi wychodzenia z etatyzmu komunistycznego [w:] Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego, red. Jan Wysocki, Warszawa 2004, s. 171–179.

MIĘDZYSZKOLNY KOMITET OPORU

Pod koniec 1984 roku z inicjatywy uczniów Zespołu Szkół Mechaniczno-Elektrycznych, I i II LO we Wrocławiu uczniowie ponad 20 wrocławskich szkół zamówili w kościele pw. św. Klemensa Dworzaka przy alei Pracy mszę świętą w intencji uczniów i nauczycieli szkół średnich Wrocławia. Skala udziału młodzieży w nabożeństwie zaskoczyła inicjatorów akcji. 20 stycznia 1985 roku do kościoła przybyło ok. 2000 osób, a uroczysta msza święta trwała prawie trzy godziny. Postanowili nie marnować takiego potencjału i założyć młodzieżową organizację uczniowską opozycyjną wobec komunistycznego systemu władzy. Nazwę – Międzyszkolny Komitet Oporu (MKO) wymyślił Robert Prus („Długi”). [...] Szybko przystąpiono do wydawania własnego pisma – pierwszy numer „Szkoły Podziemnej”, której tytuł wymyślił Rafał Kosmański, ukazał się 28 III 1985 roku. [...] „Szkoła Podziemna” już od końca 1985 roku docierała do wszystkich liceów Wrocławia i niektórych szkół technicznych i zawodowych. Na jej łamach poruszano sprawy szkolne, odkłamywano historię Polski, zamieszczano apele i odezwy do młodzieży. [...]

Jedną z form działalności MKO były tzw. bojówki, których zadaniem było, między innymi, malowanie murów i rozrzucanie ulotek w miejscach publicznych, a także malowanie drzwi kolaborantom i funkcjonariuszom szeroko pojętego aparatu władzy. [...]

Z pomocą Krzysztofa Turkowskiego i Henryka Zielińskiego MKO zorganizowała siedem grup samokształceniowych, których zadaniem było prowadzenie szkoleń dla młodzieży kształtujących ich świadomość narodowo-historyczną. Pierwszy tajny wykład o sytuacji w Polsce po powstaniu styczniowym miał miejsce 20 II 1985 roku. W marcu tegoż roku utworzono również niezależną „ruchomą bibliotekę”. Ważnym momentem było wejście MKO w skład Federacji Młodzieży Walczącej (FMW). Doszło do niego w dniu 14 I 1986 roku. Międzyszkolny Komitet Oporu zachował autonomię i nazwę, a w „Szkoła Podziemnej” dodano logo FMW. Na terenie Wrocławia również próbowano skonsolidować działania. [...] Szczególnie bliskie były kontakty MKO z Młodzieżowym Ruchem Oporu (przekształconym później w Młodzieżowy Ruch Oporu „Solidarności Walczącej” – MRO „SW”) oraz Niezależnym Zrzeszeniem Studentów (NZS). Organizacje te wezwały wspólnie do składania w dniu 8 III 1986 roku w rocznicę Marca '68 kwiatów i palenia zniczy pod pomnikiem poległych profesorów we Wrocławiu. Akcja nie powiodła się, pod pomnikiem stała się jedynie garstka osób i milicja.

Źródło: Międzyszkolny Komitet Oporu, red. M. Drozd, W. Kras, B. Sokołowska-Pabjan, Warszawa 2010.

POMARAŃCZOWA ALTERNATYWA

W 1980 r. z inicjatywy studentów Uniwersytetu Wrocławskiego i Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych [we Wrocławiu] powstał Ruch Nowej Kultury. Wśród jego twórców był „Major” – Waldemar Fydrych. W czasie jesiennych strajków 1981 r. RNK zaczął wydawać pismo Pomarańczowa Alternatywa, którego tytuł stał się wkrótce charakterystyczną nazwą dla całego ruchu. Akcje Pomarańczowych określała stworzona przez Majora koncepcja „surrealizmu socjalistycznego” jako obrazu rzeczywistości. Koncepcja ta widoczna była w happeningach, na transparentach i ulotkach Pomarańczowych. Zgodnie z zasadami rządzącymi happeningiem jego organizatorzy nie starali się pozostać jedynymi twórcami i aktorami widowiska. W ramy happeningu wpisany został tłum gromadzący się na ulicy i milicja, która stara się zlikwidować nielegalne zbiegowisko. Aktorami stawali się wszyscy biorący w jakikolwiek sposób udział w happeningu: młodzi ludzie przebrani za krasnoludki i rozdający cukierki czy papier toaletowy, milicjanci próbujący ich aresztować oraz protestujący przeciwko temu widzowie czy przypadkowi przechodnie. Happeningi wyostrzały absurdalność polskiej rzeczywistości lat 80. Działania Pomarańczowych występowały przeciwko obowiązującym regułom, były zaskakujące i bezczelne, na swój sposób prowokacyjne, a jednocześnie trudne do zakwalifikowania jako prowokacja. Pomarańczowi wykorzystywali i parodiowali rzeczywistość z jej konwencjami i językiem. Jako rekwizyty w happeningach służyły im np. oficjalne gazety w rodzaju „Trybuny Ludu”, które były rozrzucane w dużych ilościach, albo papier toaletowy, którego brak na rynku był w owym czasie odczuwany jako mocno uciążliwy. Język propagandy politycznej służył do obrazowania sytuacji, tworzenia ulotek i wygłaszania płomiennych przemówień w duchu rewolucyjnym, które ośmieszały stosowaną przez państwo frazeologię. [...]

Przewrotny humor happeningu okazywał się czasem skuteczniejszą i bezpieczniejszą metodą walki politycznej niż głódówki, „czarne marsze” i różnego rodzaju manifestacje. [...]

Happeningi Pomarańczowych przyczyniły się w istotny sposób do zmiany wzajemnych relacji pomiędzy opozycją a milicją. Aresztowanie krasnoludków czy świętych Mikołajów ośmieszało instytucje represji, specyficzny humor oparty na retoryce partyjnej budził zakłopotanie i bezradność władz. Milicyjne pokazy siły odeszły w przeszłość. Śmiech okazał się najlepszą i mądrą drogą do normalności.

Źródło: Kontrkultura [w:] Władza w ręce wyobraźni. Kontrkultura. Happening. Graffiti, Wrocław 2009, s. 2–3.

ROZKŁAD DYKTATORY KOMUNISTYCZNEJ W POLSCE 1988–1990

Większość dyktatur, których pokaźna liczba naznaczyła dzieje XX wieku, upadała w dramatycznych okolicznościach pod naporem zewnętrznych lub wewnętrznych sił posługujących się przemocą. Zwykle trzeba było wojny lub krwawej rewolucji, a przynajmniej długotrwałych, masowych protestów społecznych postaci demonstracji lub strajków, by skutecznie zniszczyć autorytarny bądź totalitarny reżim.

Na tym tle wydarzenia, jakie nastąpiły w 1989 r. w Europie Środkowo-Wschodniej, a szczególnie w Polsce i na Węgrzech, wydają się zaskakujące. W ciągu kilkunastu miesięcy, prawie bez użycia przemocy, zlikwidowano tam monopolistyczne rządy partii komunistycznej, których zainstalowanie w połowie lat czterdziestych w samej tylko Polsce kosztowało życie kilkudziesięciu tysięcy ludzi. Ten ustrojowy fenomen tłumaczono w przypadku Polski w rozmaity sposób. Dla jednych był to rezultat dalekowzroczej i pełnej altruizmu polityki ekipy Wojciecha Jaruzelskiego oraz skupionej wokół Lecha Wałęsy głównej części solidarnościowej opozycji, dla innych zaś efekt zмовy, w ramach której dokonano nowego podziału władzy, gwarantując jej dotychczasowym dysponentom bezkarność i zachowanie przynajmniej niektórych przywilejów. Obraz wydarzeń sprzed piętnastu lat, jaki wyłania się z dokumentów, jest bardziej złożony od obu tych wizji. Z pewnością jednak dostarcza więcej argumentów tym, którzy od początku nie wierzyli w historię końca PRL jako niezwykle ciągu szczęśliwych przypadków.

Już w lipcu 1986 r. Michaił Gorbaczow, mówiąc na posiedzeniu Biura Politycznego KC KPZR o krajach satelickich z Europy Środkowo-Wschodniej, stwierdził, że dłużej „nie można brać ich na swój kark. Główny powód – to ekonomika”. Gospodarka radziecka, opierająca się na eksporcie surowców, traciła bardzo duże kwoty, dostarczając ropę naftową i gaz ziemny do krajów bloku po sżywnych cenach ustalanych z kilkuletnim wyprzedzeniem. Rosjanie rekompensowali to sobie częściowo, sprzedając na zasadzie monopolu broń państwom Układu Warszawskiego oraz importując z nich artykuły przemysłowe, za które płacono wirtualnym rublem transferowym, ale ogólny bilans był w ich ocenie niekorzystny. Nowa polityka Kremla największe wrażenie zrobiła tam, gdzie reżim komunistyczny był najsłabiej zakorzeniony i opierał się na pamięci radzieckiej interwencji wojskowej (Węgry) lub też na zagrożeniu jej możliwością (Polska). Oba te kraje odznaczały się jeszcze jedną cechą: rządzący nimi przywódcy (Wojciech Jaruzelski i János Kádár), w przeciwieństwie do swoich odpowiedników w Berlinie, Pradze czy Sofii byli skłonni do prowadzenia eksperymentów – oczywiście w pewnych granicach – także w zbudowanych na wzór radziecki gospodarce i systemie politycznym. Rezultaty tych ostatnich bardzo zaś interesowały Gorbaczowa traktującego Polskę i Węgry jako swoiste laboratorium, w którym wynaleźć miano panaceum na przynajmniej niektóre z trapiących ZSRR problemów.

Gorbaczow, przystępując do głębokich reform wewnętrznych, zamierzał też odstąpić od doktryny Breżniewa jako podstawy relacji z krajami satelickimi, wyraźnie wierząc, że sojusz z nimi można oprzeć na innych, bardziej partnerskich zasadach. Oczywiście Moskwa nie zamierzała rezygnować z utrzymania zachodnich rubieży imperium w strefie swoich wpływów, ale – wobec rosnących trudności wewnętrznych – uznano tam, że dominacja nie musi być równoznaczna z podtrzymywaniem reżimów komunistycznych w tych krajach, w których nie potrafią one skutecznie kontrolować sytuacji społeczno-politycznej. W szczególności dotyczyło to Polski, stanowiącej – zarówno z przyczyn politycznych, jak i ekonomicznych – najsłabsze ogniwo socjalistycznej wspólnoty. [...]

Podjęta przez Jaruzelskiego po wprowadzeniu stanu wojennego próba częściowego zastąpienia osłabionej PZPR przez wojsko oraz służby specjalne, doprowadziła do ostatecznego rozregulowania całego aparatu władzy, który podzielił się na rywalizujące ze sobą grupy biurokratyczne. Chaos pogłębiła też działalność OPZZ, które od przełomu 1986/1987 r. pod przywództwem Alfreda Miodowicza coraz brutalniej angażowało się w walkę o względy Jaruzelskiego. Tymczasem sam generał, który do połowy 1989 r. formalnie kontrolował w swoim ręku najważniejsze ośrodki władzy, był w coraz większym stopniu bezradny wobec postępującej erozji podległego mu aparatu. [...]

Istotnym czynnikiem, rzutującym na zachowanie samego Jaruzelskiego i jego otoczenia, była też psychologiczna kondycja, którą sam generał ocenił później mianem „zmęczenia materiału”. Jako jeden z pierwszych dostrzegł to Mieczysław F. Rakowski, który jeszcze w połowie 1987 r. oceniał, że „zespół przywódczy wytracił sporo z dynamiki, którą posiadał w 1981 r. i w latach stanu wojennego. [...] Odnosi się wrażenie, że »bohaterowie są zmęczeni«”. [...]

Okrągły stół miał w planach władz jeszcze jeden istotny cel: powstrzymanie gwałtownie pogarszających się nastrojów społecznych, których wyrazem była rosnąca z miesiąca na miesiąc liczba strajków. [...]

[...] 4 czerwca 1989 r. PZPR poniosła druzgoczącą klęskę wyborczą, rozpoczął się żywiołowy rozpad jej struktur, tworzących szkielet systemu politycznego PRL. Wybory czerwcowe miały dla procesu destrukcji dyktatury komunistycznej w Polsce przełomowe znaczenie. Jaruzelski i jego współpracownicy wielokrotnie podkreślali, że udział w konkurencyjnych wyborach ma się stać dla ociężałego aparatu władzy rodzajem wstrząsowej kuracji. Wstrząs istotnie nastąpił, ale jego rezultaty okazały się odwrotne od oczekiwanych. [...]

Zakulisowe działania Kremla, umiejętna polityka stopniowania ustępstw przez ekipę Jaruzelskiego, wciągnięcie do współpracy umiarkowanej części opozycji, wreszcie słabość jej radykalnego odłamu, który nawet w styczniu 1990 r. – gdy PZPR była już praktycznie martwa – nie był w stanie nakłonić obywateli do masowego udziału w podejmowanych wówczas akcjach okupacji partyjnych komitetów, przesądziły o tym, że wydarzenia z lat 1988–[19]90 zasługują na miano reglamentowanej rewolucji. W jej trakcie, tylko na jeden czerwcowy dzień, duch historii opuścił warszawskie gabinety i salony, by z pomocą milionów Polaków wyposażonych w kartki do głosowania przetrząść kręgosłup komunistycznej dyktaturze. Ten dzień był wystarczająco długi, by skutecznie zburzyć mury peerelowskiej twierdzy, ale okazał się zbyt krótki dla zniszczenia sporej części tego, co się za nim skrywało.

Źródło: Antoni Dudek, Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce w latach 1988–1990, Kraków 2005, s. 482–490.

WYKAZ SKRÓTÓW

CSRS	– Czechosłowacka Republika Socjalistyczna
FMW	– Federacja Młodzieży Walczącej
KC	– Komitet Centralny
KK	– Komisja Krajowa
KKP	– Krajowa Komisja Porozumiewawcza
KKS	– Krajowy Komitet Strajkowy
KKW	– Krajowa Komisja Wykonawcza NSZZ „Solidarność”
KO	– Komitet Obywatelski (przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie)
KOR	– Komitet Obrony Robotników
KPN	– Konfederacja Polski Niepodległej
KSS „KOR”	– Komitet Samoobrony Społecznej „KOR”
KW	– Komitet Wojewódzki
KZ	– Komisja Zakładowa
KZD NSZZ „Solidarność”	– Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”
LDPN	– Liberalno-Demokratyczna Partia „Niepodległość”
MKS	– Międzyzakładowy Komitet Strajkowy
MKR	– Międzyzakładowa Komisja Robotnicza
MKZ	– Międzyzakładowy Komitet Założycielski
MO	– Milicja Obywatelska
MRKS	– Międzyzakładowy Robotniczy Komitet „Solidarności”
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
MSZ	– Ministerstwo Spraw Zagranicznych
NRD	– Niemiecka Republika Demokratyczna
NSZZ „Solidarność”	– Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”
NSZZ RI „Solidarność”	– Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność”
NZS	– Niezależne Zrzeszenie Studentów
OKO	– Ogólnopolski Komitet Oporu
OKOR	– Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników
ORMO	– Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej
PKW	– Państwowa Komisja Wyborcza
PPN	– Polska Partia Niepodległościowa
PPN	– Polskie Porozumienie Niepodległościowe
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PRON	– Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego
PZPR	– Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RKZ	– Regionalny Komitet Założycielski
RKW	– Regionalna Komisja Wykonawcza
RMP	– Ruch Młodej Polski
ROPCiO	– Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela
RP	– Rzeczpospolita Polska
RWE	– Radio Wolna Europa
SKN	– Społeczny Komitet Nauki
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SKS	– Studencki Komitet „Solidarności”
SW	– Solidarność Walcząca
TKK	– Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ „Solidarność”
TKN	– Towarzystwo Kursów Naukowych

Wykaz skrótów

WiP	– Wolność i Pokój
WOSP	– Wyższa Oficerska Szkoła Pożarnicza
WRON	– Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego
WZZ	– Wolne Związki Zawodowe
ZOMO	– Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZR	– Zarząd Regionu

BIBLIOGRAFIA DLA UCZNIÓW (WYBÓR)

1. Ash Timothy Garton, *Polska rewolucja: Solidarność 1980–1981*, Warszawa 1990.
2. *Droga do niepodległości: Solidarność 1980–2005*, oprac. Adam Borowski, Mirosława Łątkowska, Warszawa 2005.
3. Dudek Antoni, *Reglamentowana rewolucja: rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004.
4. Eisler Jerzy, „Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008.
5. Fedorowicz Jacek, *Solidarność – 500 pierwszych dni*, Warszawa 2008.
6. Friszke Andrzej, *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003.
7. Holzer Jerzy, „Solidarność” 1980–1981. *Geneza i historia*, Warszawa 1990.
8. Jankowska Janina, *Portrety niedokończone. Rozmowy z twórcami „Solidarności” 1980–1981*, wstęp, opracowanie i kalendarium Andrzej Friszke, Warszawa 2004.
9. Karpiński Jakub, *Wykres gorączki. Polska pod rządami komunistycznymi*, Lublin 2001.
10. Kosiński Krzysztof, *Nastolatki '81: świadomość młodzieży w epoce „Solidarności”*, Warszawa 2002.
11. Matuszewicz Zdzisław, *Szczecin 1980–1981. Rewolucja „Solidarności”*, Szczecin 1997.
12. Szejnert Małgorzata, Zalewski Tomasz, *Szczecin: Grudzień – Sierpień – Grudzień*, Szczecin 2008.
13. Skórzyński Jan, *Rewolucja Okrągłego Stołu*, Kraków 2009.
14. Paczkowski Andrzej, *Pół wieku dziejów Polski*, Warszawa 2005.
15. *Rodem z Solidarności – sylwetki twórców NSZZ „Solidarność”*, red. Bogusław Kopka i Ryszard Żelichowski, Warszawa 1997.
16. Roszkowski Wojciech, *Najnowsza Historia Polski 1914–2002*, t. 3: *Lata 1980–2002*, Warszawa 2003.

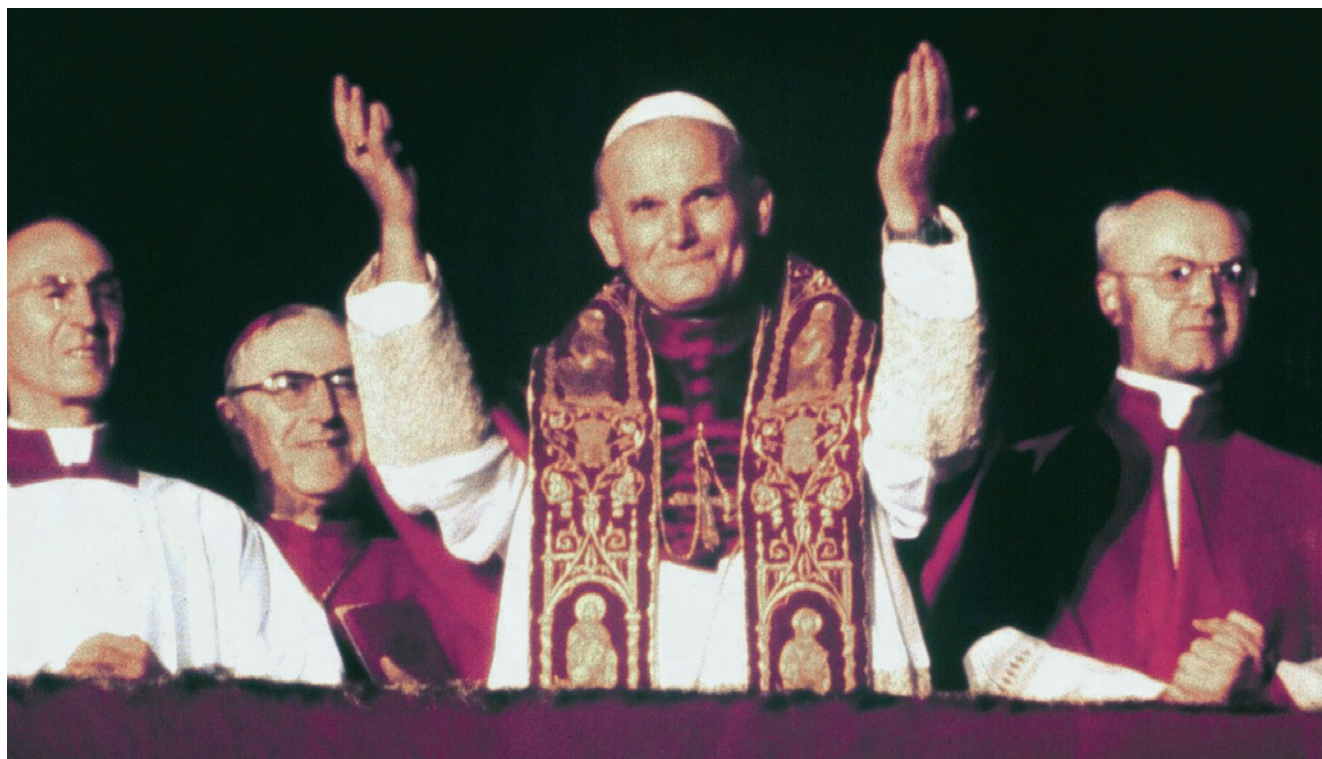
Teka Edukacyjna IPN *Stan wojenny*, Warszawa 2002.

Portale edukacyjne IPN:

www.sierpien1980.pl,
www.13grudnia81.pl,
www.rok1989.pl,
www.kultura-niezalezna.pl.

Przydatne strony internetowe:

Encyklopedia Solidarności – www.encyklopedia-solidarnosci.pl,
Europejskie Centrum Solidarności – www.ecs.gda.pl,
Fenomen Solidarności – www.solidarnosc.gov.pl,
Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego – www.sowiniec.com.pl; www.solidar.pl,
Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność” – www.solidarnosc.org.pl,
Stowarzyszenie Archiwum Solidarności – www.archsol.pl,
Tygodnik Solidarność – www.tygodniksolidarnosc.com,

1. Karol Wojtyła w Watykanie, tuż po wyborze przez konklawe na papieża, 16 października 1978 r. *Zbiory PAP.*

2. Jan Paweł II podczas pierwszej pielgrzymki do Ojczyzny, Warszawa, 2 czerwca 1979 r.
Fot. Jan Morek. Zbiory PAP.

NOWE, wyższe ceny wprowadzone zostały na niektóre gatunki mięsa: na mięso wołowe bez kości, a także golonkę, boczek, bekon, indyki, kaczki i gęsi tzw. eksportowe i niektóre wyroby z drobiu (nie uległy zmianie ceny kur i kurcząt).

Otrzymałiśmy w związku z tym wiele pytań od naszych czytelników. Pytania można sprowadzić do jednego: czy mięso musi drożeć? Jedna może być odpowiedź: niestety tak.

O tej konieczności i o pracach podejmowanych dla uporządkowania rynku mięsnego mówiono wyraźnie na I sesji Sejmu VIII kadencji. Zgodnie z tą zapowiedzią określone rozszerzenie zakresu sprzedaży mięsa według cen komercyjnych związane zostało z decyzją, że uzyskane z tego tytułu środki zostaną przeznaczone na zwiększenie zasiłków rodzinnych, emerytur i najniższych plac.

Jaki jest zakres sprzedaży komercyjnej?

Z przeszło 2 mln ton mięsa, kierowanego w bieżącym roku na rynek, sprzedaż po cenach komercyjnych obejmuje około 420 tys. ton. Tak więc podstawowa, bo wynosząca ponad 1600 tys. ton masa to-

warowa jest i będzie sprzedawana na dotychczasowych zasadach.

Jeśli chodzi o stołówki pracownicze, kuchnie domów wczasowych, kolonii, szpitali, żłobków, przedszkoli, czyli wszystkie tzw. zamknięte punkty żywienia zbiorowego, dokonane zmiany nie będą w żadnym stopniu dotyczyły

konsekwencją wznoszących kosztów hodowli i produkcji żywca. Dopłaty z budżetu państwa, tylko dla wyrównania dysproporcji między ceną płaconą rolnikom w skupie a ceną płaconą przez nabywców w sklepach, osiągnęły w ub. roku średnio 34,40 zł do każdego kilograma. Rolnicy mu-

sa. Do pokrycia są jeszcze olbrzymie, stale rosnące, koszty związane z importem zbóż, koniecznością podejmowania inwestycji, częstokroć bardzo odległych od sklepu mięsnego, ale pracujących na ten sklep i zabudowania inwentarskie.

Import zbóż musimy ograniczyć już w tym roku, równocześnie dążyć się, wszelkimi siłami, do zwiększenia krajowej produkcji żywności, do intensyfikacji produkcji wszystkich pasz, do osiągnięcia samowystarczalności w tym względzie. Ale jest to zadanie trudne, nie do zrealizowania z roku na rok.

Mięso i ceny

konsumentów. Stołówki te zapatrywać się będą w mięso po wyższych cenach niż dotychczas, ale różnice zostaną wyrównane z dopłat budżetowych. Tak więc owa zwykła cen nie obciąża konsumentów.

W restauracjach i innych lokalach tzw. gastronomii otwartej ceny dań mięsnych będą kalkulowane w oparciu o ceny komercyjne.

TAK przedstawiają się obecne zmiany, które zostały wcześniej wyraźnie zapowiedziane. Są one

sieli otrzymywać wyższą cenę w skupie bo inaczej nie byłoby w stanie pokryć kosztów produkcji żywca: pasz, komponentów, dodatków do karmy dla inwentarza, materiału siewnego, sadzeniaków, maszyn... Koszty produkcji rolnej, koszty produkcji żywności — nie tylko zresztą u nas — rosną bardzo szybko. W polskim rolnictwie, jak się szacuje, wzrosły one w latach 1970—79 w cenach bieżących około dwukrotnie.

Wymieniona tu dopłata do każdego kilograma, to przy tym niecały ciężar ponoszony przez państwo dla uzyskania określonej produkcji mię-

SYTUACJA w rolnictwie obecnie i w najbliższej przyszłości nie wskazuje na możliwość szybkiej poprawy dotychczasowego zaopatrzenia w mięso. Dlatego zaopatrzenie to musi być, niestety, regulowane także przy pomocy cen. Jest to konieczne, jeśli chcemy porządkować sytuację rynkową i usuwać dysproporcje między kosztami produkcji i zbytu, tworzyć lepsze bodźce dla wzrostu hodowli i właściwego gospodarowania realnie istniejącą ilością żywności.

EWA FIALA

„Trybuna Ludu”, czwartek 3.VII.1980 r. — Nr 157

3. Komentarz „Trybuny Ludu” dotyczący podwyżki cen na mięso, 3 lipca 1980 r. *Zbiory Książnicy Pomorskiej.*

4. Brama nr 3 w Stoczni Gdańskiej im. Lenina podczas strajku w sierpniu 1980 r. *Fot. Erazm Ciołek.*

5. Strajk solidarnościowy w szczecińskim zakładzie BUMAR w sierpniu 1980 r. Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.

6. Strajk w Stoczni Szczecińskiej im. A. Warskiego w sierpniu 1980 r. Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.

7. Protest w Szczecinie, hasło „Zlikwidować sklepy wewnętrzne milicji, wojska i partii”. Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.

8. Szczecińscy stoczniowcy popierający protesty w Trójmieście w sierpniu 1980 r. Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.

9. Hasła z postulatami strajkujących w Szczecinie w sierpniu 1980 r. Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.

10. Stocznia Remontowa „Parnica” podczas strajku w sierpniu 1980 r. Hasła: „Znieść cenzurę, radia prasy i wydawnictwa w PRL”. Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.

11. Postulaty strajkujących w Szczecinie w sierpniu 1980 r.: „Żądamy powołania wolnych zw. zawodowych, wolne i niezależne związki zawodowe to nośnik prawdy i korektor błędów”. Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.

12. Zajezdnia nr VII Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego we Wrocławiu, ul. Grabiszyńska, sierpień 1980 r. Fot. NN. Zbiory Biura Wystaw Historycznych.

13. Zajezdnia nr VII Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego we Wrocławiu, ul. Grabiszyńska, sierpień 1980 r. Fot. NN. Zbiory Biura Wystaw Historycznych.

14. Mieszkańcy Gdańska pod bramą Stoczni Gdańskiej im. Lenina, sierpień 1980 r. Archiwum IPN.

15. Strajkujący stoczniowcy, Gdańsk, sierpień 1980 r. Archiwum IPN.

16. Tablice z 21 postulatami gdańskimi. Zbiory Ośrodka KARTA.

17. Tablice z 36 postulatami szczecińskimi. Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.

18. Podpisanie porozumienia pomiędzy szczecińskim Międzyzakładowym Komitetem Strajkowym a Komisją Rządową, w Stoczni Szczecińskiej im. A. Warskiego 30 sierpnia 1980 r. Zawarte porozumienie uściskiem dłoni pieczętują Marian Jurczyk, przewodniczący MKS (z lewej) i przewodniczący komisji rządowej, wicepremier Kazimierz Barcikowski (z prawej). Fot. Stefan Cieślak. Zbiory IPN Szczecin.

19. Podpisanie porozumienia pomiędzy gdańskim Międzyzakładowym Komitetem Strajkowym a Komisją Rządową w Stoczni Gdańskiej im. Lenina w Gdańsku 31 sierpnia 1980 r. Na zdjęciu z długopisem – Lech Wałęsa, przewodniczący MKS, z jego prawej strony – przewodniczący komisji rządowej, wicepremier Mieczysław Jagielski. Fot. Zbigniew Trybek. Zbiory PAP.

20. Lech Wałęsa przy bramie Stoczni Gdańskiej po podpisaniu porozumień gdańskich. Archiwum IPN.

21. Podpisanie porozumienia jastrzębskiego pomiędzy Komisją Rządową i jastrzębskim Międzyzakładowym Komitetem Strajkowym w Kopalni Węgla Kamiennego „Manifest Lipcowy” w Jastrzębiu-Zdroju 3 września 1980 r. MKS reprezentował przemawiający Jarosław Sienkiewicz, a stroną rządową siedzący po prawej stronie, wicepremier Aleksander Kopeć. Fot. Stanisław Jakubowski. Zbiory PAP.

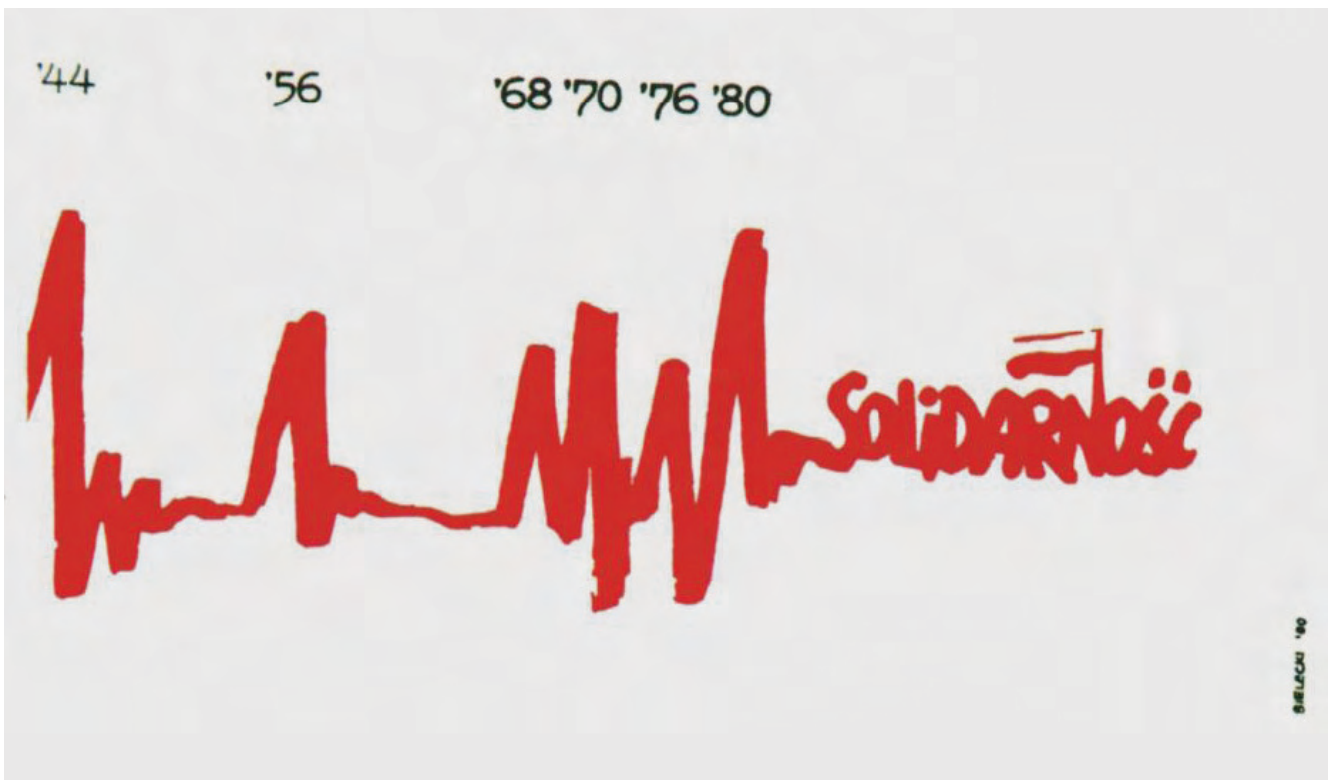
22. Wizyta przedstawicieli „Solidarności” w KWK „Manifest Lipcowy” w Jastrzębiu-Zdroju 18 października 1980 r. Od prawej: Andrzej Gwiazda, Marian Jurczyk, Tadeusz Jedynak, Stefan Pałka, Jarosław Sienkiewicz. Przemawia Lech Wałęsa. Fot. Stanisław Jakubowski. Zbiory PAP.

23. Plakat filmu *Robotnicy '80* w reż. Bogdana Zajączkowskiego (o sierpniowym strajku na Wybrzeżu).
Fot. T. Frankowski. Zbiory Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

24. Plakat Jerzego Janiszewskiego (1980 r.). Zastosowany przez autora krój pisma został później nazwany „solidarycą”.
Zbiory Danuty i Jerzego Brukwickich.

25. Plakat Czesława Bieleckiego (1980 r.). Zbiory Danuty i Jerzego Brukwickich.

26. Lech Wałęsa podczas rejestracji Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie. Obok niego (od lewej): Zbigniew Bujak i Bogdan Lis. 24 października 1980 r. Fot. Adam Szymański. Zbiory Ośrodka KARTA. Kolekcję zdjęć przekazał Adam Szymański.

27. Rejestracja Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w Sądzie Najwyższym w Warszawie 10 listopada 1980 r. Na zdjęciu, od lewej, stoją: Wiesław Chrzanowski, Jan Olszewski, Lech Wałęsa i Tadeusz Mazowiecki. Fot. Cezary Langda. Zbiory PAP.

30. Uroczyste odsłonięcie tablicy upamiętniającej ofiary Grudnia '70 w Szczecinie, 17 grudnia 1980 r. Fot. Ryszard Dąbrowski. Zbiory IPN Szczecin.

31. I sekretarz KC PZPR Stanisław Kania (trzeci z lewej) pod Pomnikiem Poległych Stoczniowców 1970. Gdańsk, 30 grudnia 1980 r. Fot. Stefan Kraszewski. Zbiory PAP.

Jutro wolna sobota!

Zgodnie z uchwałą władz NSZZ „Solidarność” sobota przypadająca w dniu 24.01.81. jest traktowana jako **PIĄTA WOLNA SOBOTA**.

Jednocześnie zwizskujemy, iż uczymy wszystkim, co jest w jego mocy, aby członkowie związku nie ponieśli z tego powodu żadnych strat.

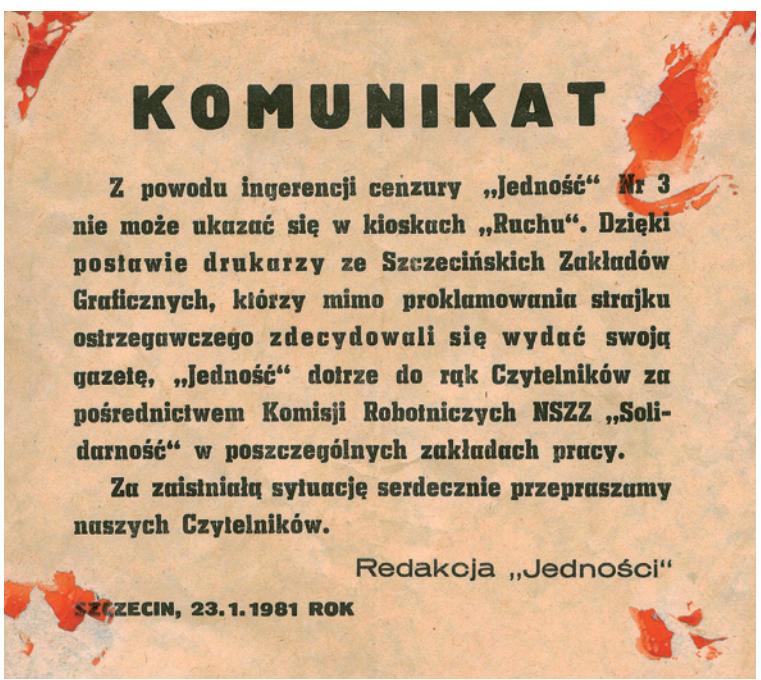
Samorządność — rzeczwiśta czy pozorna?

PROBLEM, który pojawił się w ostatnim numerze biuletynu wydziału robotniczego NSZZ „Solidarność” z okazji obchodów 15-lecia historii Polskiej Federacji Robotniczej, dotyczył sprawy samorządności. Wskazywano na fakt, że w ramach Federacji, która jest organizacją samorządową, nie ma samorządności. Wskazywano na fakt, że w ramach Federacji, która jest organizacją samorządową, nie ma samorządności. Wskazywano na fakt, że w ramach Federacji, która jest organizacją samorządową, nie ma samorządności.

Szósty dzień tygodnia

TRZYDZIENNY strajk w których dniach nie pracowali robotnicy. Zaczęły one przyjeżdżać w autobusach, które obsługiwały w godzinach wieczornych. Wskazywano na fakt, że w ramach Federacji, która jest organizacją samorządową, nie ma samorządności. Wskazywano na fakt, że w ramach Federacji, która jest organizacją samorządową, nie ma samorządności.

Wskazywano na fakt, że w ramach Federacji, która jest organizacją samorządową, nie ma samorządności. Wskazywano na fakt, że w ramach Federacji, która jest organizacją samorządową, nie ma samorządności. Wskazywano na fakt, że w ramach Federacji, która jest organizacją samorządową, nie ma samorządności.

KOMUNIKAT

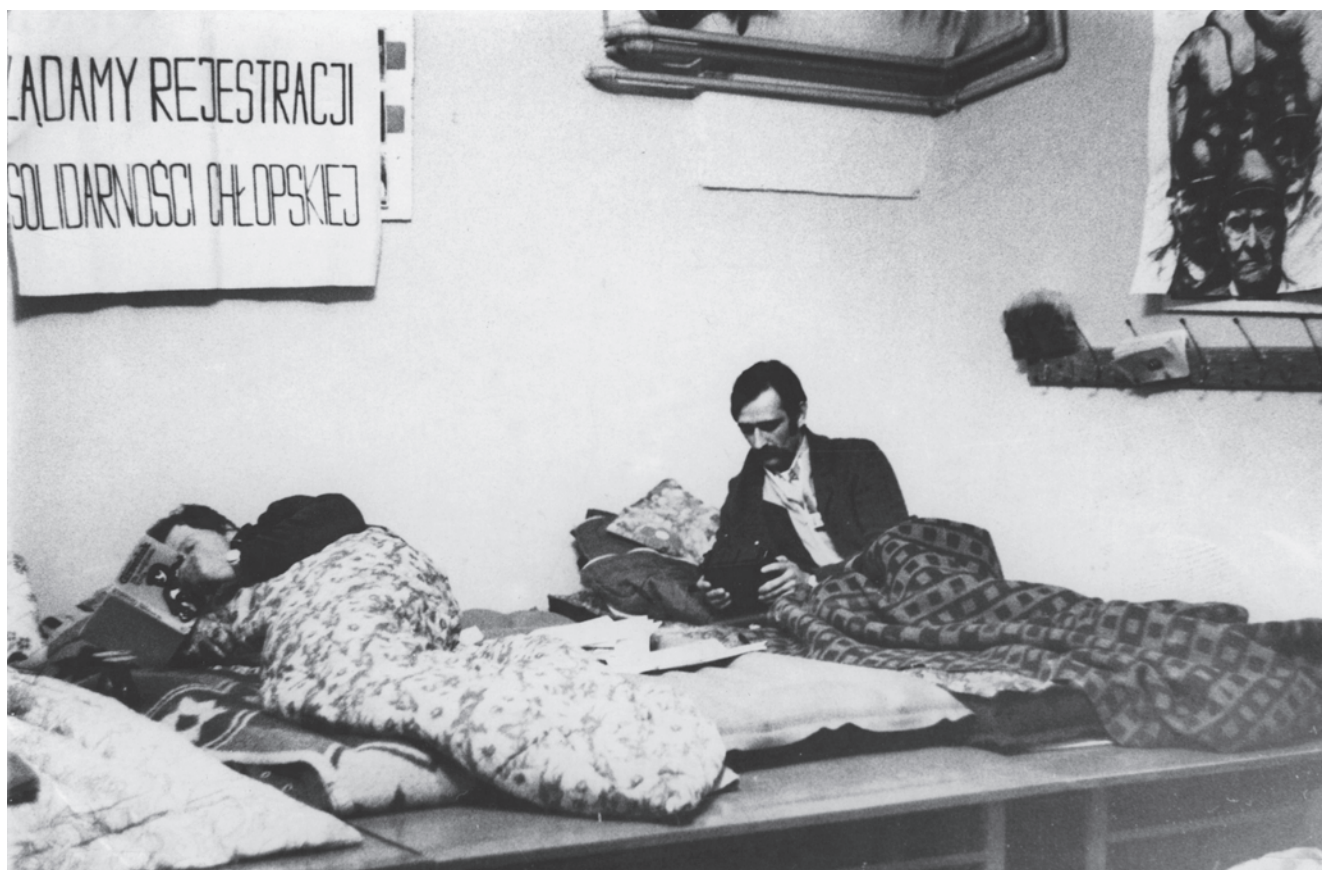
Z powodu ingerencji cenzury „Jedność” Nr 3 nie może ukazać się w kioskach „Ruchu”. Dzięki postawie drukarzy ze Szczecińskich Zakładów Graficznych, którzy mimo proklamowania strajku osirzegawczego zdecydowali się wydać swoją gazetę, „Jedność” dotrze do rąk Czytelników za pośrednictwem Komisji Robotniczych NSZZ „Solidarność” w poszczególnych zakładach pracy.

Za zaistniałą sytuację serdecznie przepraszamy naszych Czytelników.

Redakcja „Jedności”

SZCZECIN, 23.1.1981 ROK

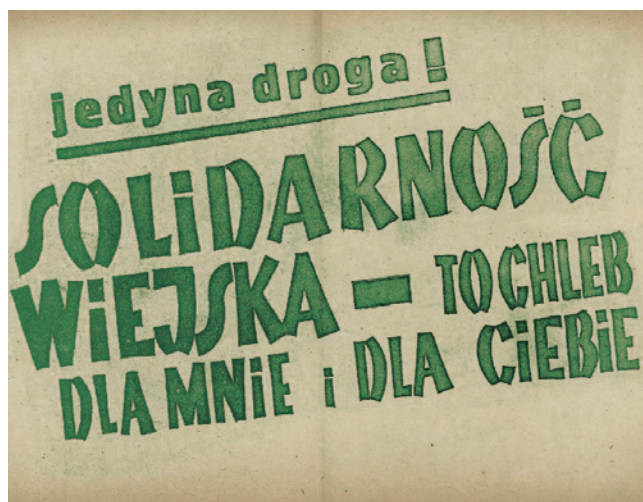
32. Specjalne, strajkowe wydanie szczecińskiej „Jedności” z 23 stycznia 1981 r., które ukazało się poza cenzurą. W tym dniu, wskutek strajku Szczecińskich Zakładów Graficznych, nie ukazał się „Kurier Szczeciński” oraz „Głos Szczeciński”. Zbiory IPN Szczecin.

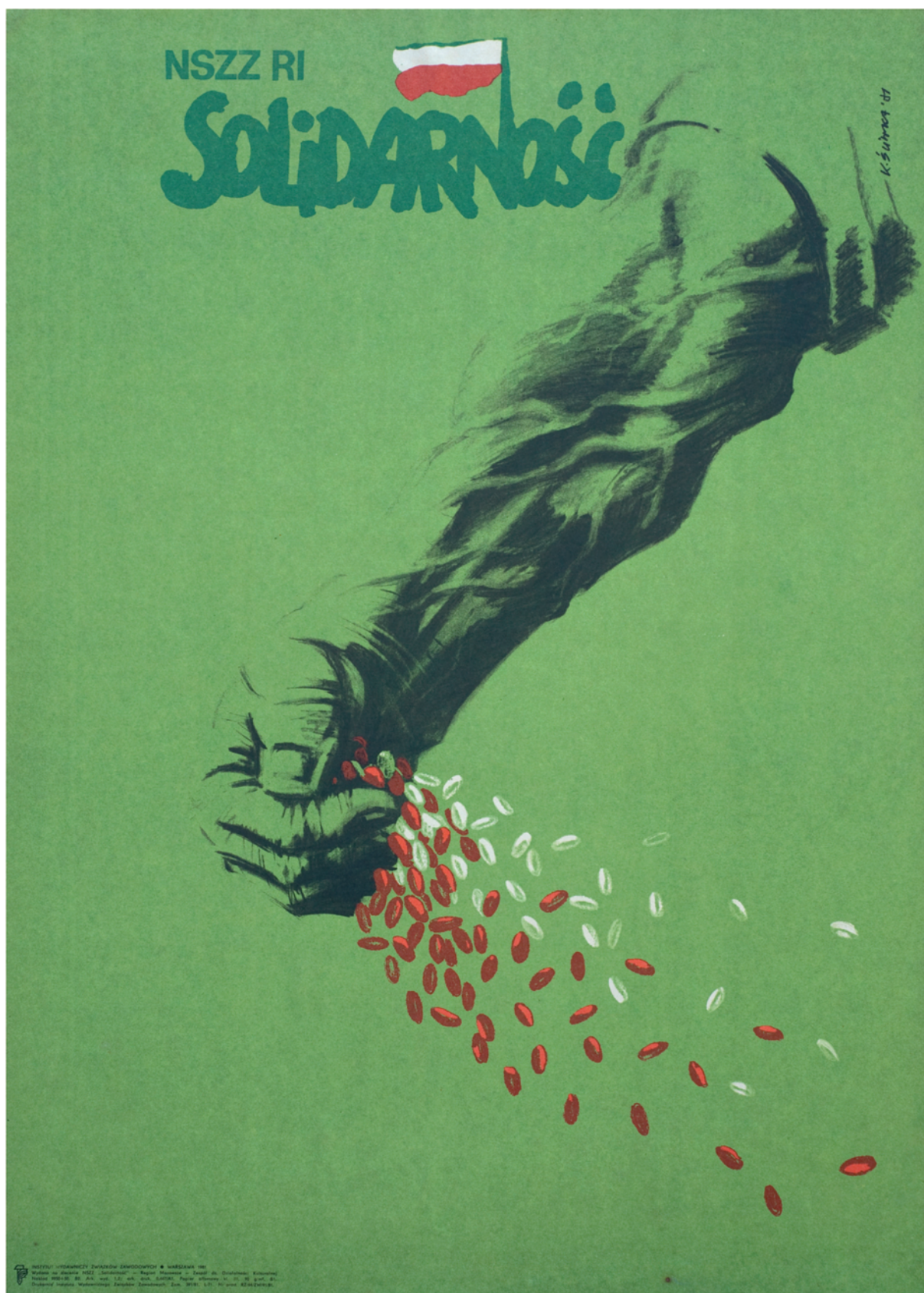
33. Strajk głodowy rolników domagających się rejestracji NSZZ „Solidarność Chłopska” w Świdniku trwający od 27 stycznia do 6 lutego 1981 r. Na zdjęciu, pierwszy z lewej, Tomasz Susłowski, drugi Mieczysław Mróz. Fot. Leszek Walankiewicz. Archiwum IPN.

34. Hasła rolników domagających się rejestracji ich związku podczas strajków ustrzycko-rzeszowskich. Archiwum IPN.

35. Ulotka z okresu strajków ustrzycko-rzeszowskich, podczas których rolnicy domagali się rejestracji ich związku zawodowego. Archiwum IPN.

36. Plakat Karola Śliwki (1981 r.). Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność” powstał w marcu 1981 r. po zjednoczeniu powstałych po Sierpniu 1980 r. związkowych organizacji rolniczych. Zarejestrowany został przez władzę 12 maja 1981 r. *Zbiory Karola Śliwki.*

37. Strajk studencki w Łodzi, w czasie którego protestujący domagali się rejestracji Niezależnego Zrzeszenia Studentów (styczeń/luty 1981 r.). Fot. Jacek Kowner. Zbiory IPN Łódź.

38. Strajk studencki w Łodzi, w czasie którego protestujący domagali się rejestracji Niezależnego Zrzeszenia Studentów (styczeń/luty 1981 r.). Fot. Jacek Kowner. Zbiory IPN Łódź.

39. Działacze „Solidarności” zgromadzeni na sali obrad Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy podczas rozmowy z dowódcą bydgoskiego ZOMO mjr. Henrykiem Bednarkiem, 19 marca 1981 r. *Archiwum IPN.*

40. Wyprowadzenie siłą działaczy „Solidarności” przez funkcjonariuszy MO tylnym wyjściem z budynku Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy, 19 marca 1981 r. *Archiwum IPN.*

PROWOKACJA!

19 marca w gmachu WRN w Bydgoszczy KILKuset MILICJANTÓW
zaatakowało radnych
i przedstawicieli »Solidarności

25 rannych — są wśród nich radni!

Przewodniczący MKZ NSZZ Solidarność Jan Rulewski
W STANIE CIĘŻKIM

Solidarność ogłasza gotowość strajkową w całym kraju!
Lech Wałęsa w Bydgoszczy

DOŚĆ BEZPRAWIA!

41. „Solidarnościowa” ulotka informująca o wprowadzeniu gotowości strajkowej w całym kraju wskutek pobicia bydgoskich działaczy Związku, 19 marca 1981 r. *Archiwum IPN.*

42. Pierwszy numer „Tygodnika Solidarność” z 3 kwietnia 1981 r. Zbiory IPN Szczecin.

43. W 25. rocznicę Poznańskiego Czerwca '56, odsłonięto pomnik upamiętniający ofiary społecznego buntu. Z inicjatywą budowy monumentu wystąpili działacze poznańskiej „Solidarności”. Na zdjęciu Adam Michnik, Anna Walentynowicz i w głębi Marian Jurczyk podczas uroczystego odsłonięcia „pozańskich krzyży”, 28 czerwca 1981 r. Fot. Grzegorz Rogiński. Zbiory PAP.

44. W kwietniu 1981 r. wprowadzono system kartkowy na mięso i jego przetwory. Na zdjęciu ekspedientka wycina kupon z kartki, na którym podawano informację o ilości np. mięsa, które można było kupić. *Zbiory PAP.*

45. Puste półki w sklepie spożywczym, lipiec 1981 r. *Fot. Marek Langda. Zbiory PAP.*

46. W wyniku stale pogarszającej się sytuacji gospodarczej kraju i zapaści w handlu wewnętrznym latem 1981 r. rozlała się na terenie kraju fala „marszów głodowych”, w których przede wszystkim uczestniczyły kobiety. Szczecin, lipiec 1981 r. *Fot. Zbigniew Wróblewski. Zbiory IPN Szczecin.*

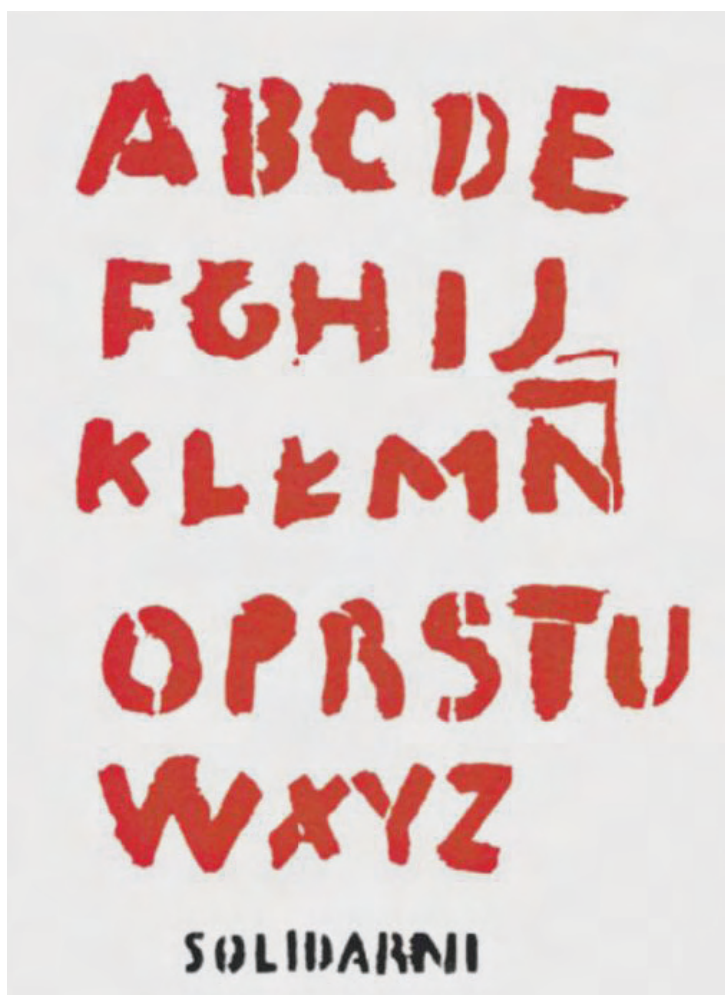
47. Od 14 do 21 lipca 1981 r. trwał IX Nadzwyczajny Zjazd PZPR zwołany wskutek pogłębiającego się kryzysu gospodarczego i narastających napięć społecznych. Podjęto decyzję o wykluczeniu Edwarda Gierka z PZPR. Na trybunie zjazdu w pierwszym rządzie od lewej Wojciech Jaruzelski (premier rządu PRL), Stanisław Kania (I sekretarz KC PZPR), NN, Henryk Jabłoński (Przewodniczący Rady Państwa PRL). Fot. Adam Hawałej. Zbiory PAP.

48. „Trybuna Ludu” z 20 lipca 1981 r. informująca o wyborze I sekretarza KC PZPR, członków Biura Politycznego oraz sekretarzy KC PZPR. Zbiory Książnicy Pomorskiej.

49. Transparenty informujące o „Dniach bez prasy” zawieszono na bramie strajkujących Prasowych Zakładów Graficznych w Gdańsku. Protestując przeciwko oczerniającej propagandzie w środkach masowego przekazu, NSZZ „Solidarność” ogłosiła „Dni bez prasy”, które trwały od 19 do 20 sierpnia 1981 r. W tym czasie wstrzymano druk i kolportaż dzienników na terenie całego kraju. Fot. Stefan Kraszewski. Zbiory PAP.

50. Plakat Piotra Młodożeńca (1980 r.). Zbiory Danuty i Jerzego Brukwickich.

**I KRAJOWY^{GDAŃSK '81}
ZJAZD DELEGATÓW
NSZZ-SOLIDARNOŚĆ.**

51. Plakat Katarzyny Dobrowolskiej (1981 r.). Zbiory Danuty i Jerzego Brukwickich.

52. Gdańsk, 5 września 1981 r. Hala sportowa „Olivia”, w której odbył się I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”.
Fot. Janusz Uklejewski. Zbiory PAP.

53. Gdańsk, 4 października 1981 r. Druga tura I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”, w trakcie której dokonano wyboru Lecha Wałęsy na przewodniczącego Komisji Krajowej. Fot. Stefan Kraszewski. Zbiory PAP.

54. Hala „Olivia” podczas I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”. Archiwum IPN.

55. Hala „Olivia” podczas I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”. Archiwum IPN.

Posłanie

I Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” do ludzi pracy Europy Wschodniej

Delegaci zebrani w Gdańsku na Pierwszym Zjeździe Delegatów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, przesyłają robotnikom Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Rumunii, Węgier i wszystkich narodów Związku Radzieckiego — pozdrowienia i wyrazy poparcia.

Jako pierwszy niezależny związek zawodowy w naszej powojennej historii — głęboko czujemy wspólnotę naszych losów. Zapewniamy, że wbrew kłamstwom szerzonym w waszych krajach, jesteśmy autentyczną, 10-milionową organizacją pracowników, powstałą w wyniku robotniczych strajków. Naszym celem jest walka o poprawę bytu wszystkich ludzi pracy. Popieramy tych z was, którzy zdecydowali się wejść na trudną drogę walki o wolny ruch związkowy. Wierzimy, że już niedługo wasi i nasi przedstawiciele będą mogli się spotkać celem wymiany związkowych doświadczeń.

VI

Samorządna Rzeczpospolita

- TEZA 19** — Pluralizm światopoglądowy, społeczny, polityczny i kulturalny powinien być podstawą demokracji w samorządnej Rzeczypospolitej.
- TEZA 20** — Autentyczny samorząd pracowniczy będzie podstawą samorządnej Rzeczypospolitej.
- TEZA 21** — Samodzielne prawnie, organizacyjnie i majątkowo samorządy terytorialne muszą być rzeczywistą reprezentacją społeczności lokalnej.
- TEZA 22** — Organizacje i ciała samorządowe powinny uzyskać reprezentację na szczeblu najwyższych władz państwowych.
- TEZA 23** — System musi gwarantować podstawowe wolności obywatelskie, respektować zasady równości wobec prawa wszystkich obywateli i wszystkich instytucji życia publicznego.
- TEZA 24** — Sądownictwo musi być niezależne, a aparat ścigania poddany społecznej kontroli.
- TEZA 25** — W Polsce praworządnej nikt nie może być prześladowany za przekonania ani zmuszany do działań niezgodnych z sumieniem.
- TEZA 26** — Osoby winne doprowadzenia kraju do upadku muszą ponieść pełną odpowiedzialność.
- TEZA 27** — Młode pokolenie Polaków musi mieć zapewnione odpowiednie warunki dla rozwoju fizycznego, psychicznego i moralnego.
- TEZA 28** — Kultura i oświata muszą być dostępne dla każdego, wymagają opieki i pomocy Związku.
- TEZA 29** — Związek będzie popierał i chronił wszelkie niezależne poczynania zmierzające do samorządności w kulturze i edukacji.
- TEZA 30** — Związek będzie popierał swobodę badań naukowych i samorządność środowisk naukowych.
- TEZA 31** — Związek będzie walczył z zakłamaniami we wszystkich dziedzinach życia, ponieważ społeczeństwo chce i ma prawo żyć w prawdzie.
- TEZA 32** — Środki społecznego komunikowania są własnością społeczną, muszą służyć całemu społeczeństwu i być pod jego kontrolą.

W NUMERZE KULTURA

Trybuna Ludu

ORGAN KOMITETU CENTRALNEGO POLSKIEJ ZJEDNOCZONEJ PARTII ROBOTNICZEJ

Nr 234 (11572)

Wyd. XXXIII

WARSZAWA, wtorek 29 października 1981 r.

Nakład: 999.669 egz.

Cena 2 zł

A

Zrzeszczymy i zjednoczymy strajków. Nie wyzują one interesu ludzi pracy.

Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!

(Z Apelu IV Plenum KC PZPR)

Przeciw strajkom politycznym

W krytycznej sytuacji, w obliczu nadciągającej zimnej... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

ZBIGNIEW MASTALERZ wiceprez. Zarządu Głównego Włókienników

„Jestem przekonany, że polityczna działalność... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

TADEUSZ JASINSKI Inżynier, Lublin

„Działam, że w obecnych warunkach... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

EUGENIUSZ LISIĄ inżynier-mechanik w Kwaśniewku PZP

„Strajki nie odzwierciedlają... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

ADAM TOMASZEWSKI w Warszawie

„W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

DOKONCZENIE NA STR. 2

Droga do upragnionego spokoju nie prowadzi przez ciągłe napięcia

Sprzeciw wobec decyzji Nadal niepokój w wielu regionach

(INFORMACJA WŁASNA I PAP)

W weekend liczne organizacje i instancje partyjne... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Uchwały organizacji partyjnych

Na posiedzeniu egzekutywy... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Komisja resortowa w Lubogorze

Komisja resortowa... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Incident w pobliżu kopalni „Sosnowiec”

Incident w pobliżu kopalni... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Terenowe grupy operacyjne w działaniu

Terenowe grupy operacyjne... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Pomoc społeczeństwu w rozwiązywaniu trudności

Pomoc społeczeństwu... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

„Goraca linia” Reformy bez tajemnic

„Goraca linia” Reformy bez tajemnic... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Falszywe wezwanie

Falszywe wezwanie... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Plenum KC PZPR

W środę odbyło się IV plenarne posiedzenie Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Podziękowanie W. Jaruzelskiego za gratulacje nadesłane z okazji wyboru na I sekretarza KC PZPR

Podziękowanie W. Jaruzelskiego... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Terenowe grupy operacyjne w działaniu

Terenowe grupy operacyjne... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Pomoc społeczeństwu w rozwiązywaniu trudności

Pomoc społeczeństwu... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

„Goraca linia” Reformy bez tajemnic

„Goraca linia” Reformy bez tajemnic... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Falszywe wezwanie

Falszywe wezwanie... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

„Goraca linia” Reformy bez tajemnic

„Goraca linia” Reformy bez tajemnic... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Falszywe wezwanie

Falszywe wezwanie... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

„Goraca linia” Reformy bez tajemnic

„Goraca linia” Reformy bez tajemnic... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Falszywe wezwanie

Falszywe wezwanie... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

O GŁOSZONY w poniedziałek komunistyczny... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

Na podstawie tego samego... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

W tym celu politycznym... W tym celu politycznym... Powiedzili „Trybunie”

59. Plakat Piotra Młodożeńca (1981 r.). Zbiory Danuty i Jerzego Brukwickich.

60. Strajk okupacyjny studentów Uniwersytetu Warszawskiego solidaryzujących się z protestującymi kolegami z Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Radomiu, zorganizowany 15 listopada 1981 r. przez Niezależne Zrzeszenie Studentów. Protest wywołało złamanie przez władze porozumienia po obsadzeniu stanowiska rektora tej uczelni bez zachowanych i uzgodnionych procedur. Fot. Jan Morek. Zbiory PAP.

61. Napisy z żądaniami Niezależnego Zrzeszenia Studentów dotyczącymi usamodzielnienia uczelni wyższych. Wrocław, 25 listopada 1981 r. Fot. Eugeniusz Wołoszczuk. Zbiory PAP.

62. 25 listopada 1981 r. w Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarnictwa, mieszczącej się przy ul. Słowackiego w Warszawie, rozpoczął się strajk okupacyjny. Studenci domagali się objęcia szkoły postanowieniami ustawy o szkolnictwie wyższym. Na zdjęciu funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej przed budynkiem WOSP, 1 grudnia 1981 r. Fot. Damazy Kwiatkowski. Zbiory PAP.

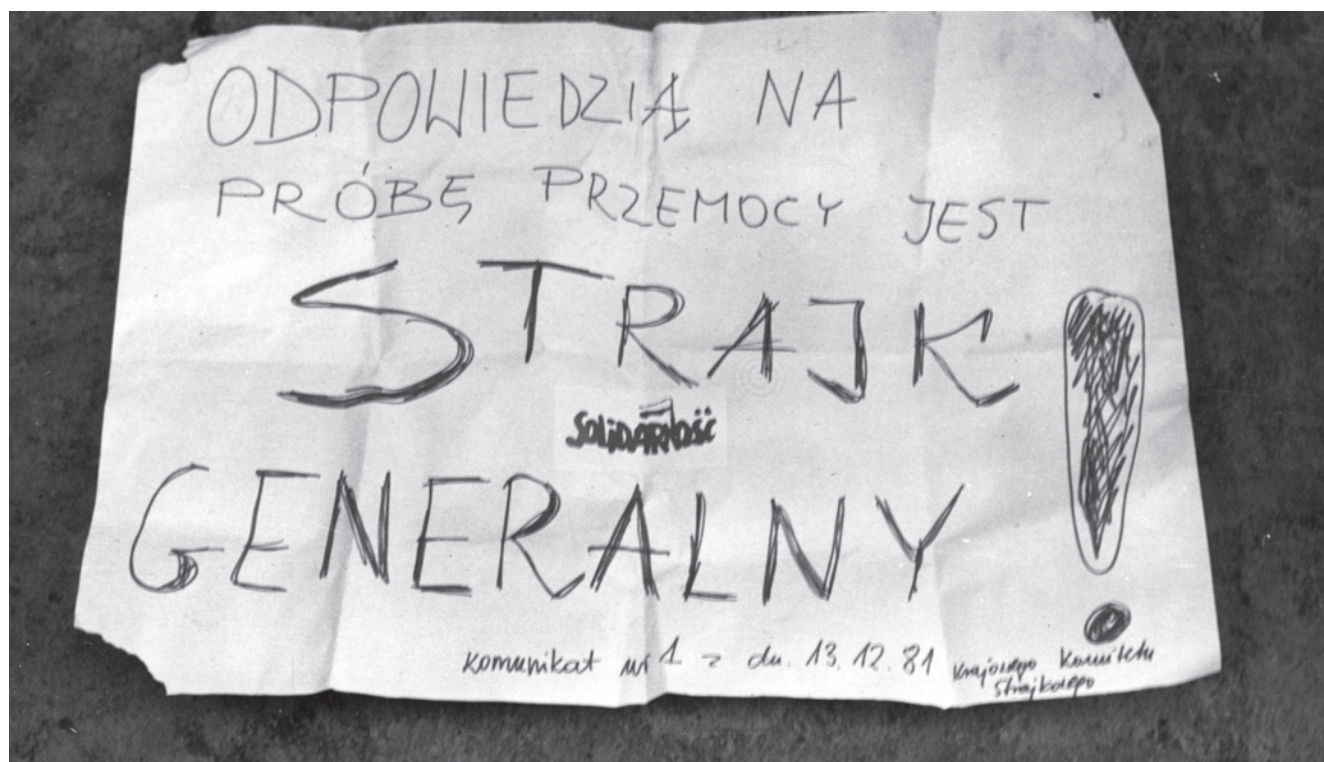
63. Przygotowania do zdławienia strajku studentów z Wyższej Oficerskiej Szkoły Pożarnictwa, 1 grudnia 1981 r. Na zdjęciu po lewej duża grupa warszawiaków, po prawej milicjanci, oddzielający ich od gmachu WOSP. Fot. Damazy Kwiatkowski. Zbiory PAP.

64. Rozpoczęcie działań zmierzających do zdławienia strajku w Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarnictwa, 2 grudnia 1981 r. Na zdjęciu kordon MO przed wejściem do budynku. Fot. Teodor Walczak. Zbiory PAP.

65. 2 grudnia jednostki specjalne Milicji Obywatelskiej spacyfikowały WOSP. Fot. Jerzy Kośnik. Zbiory PAP.

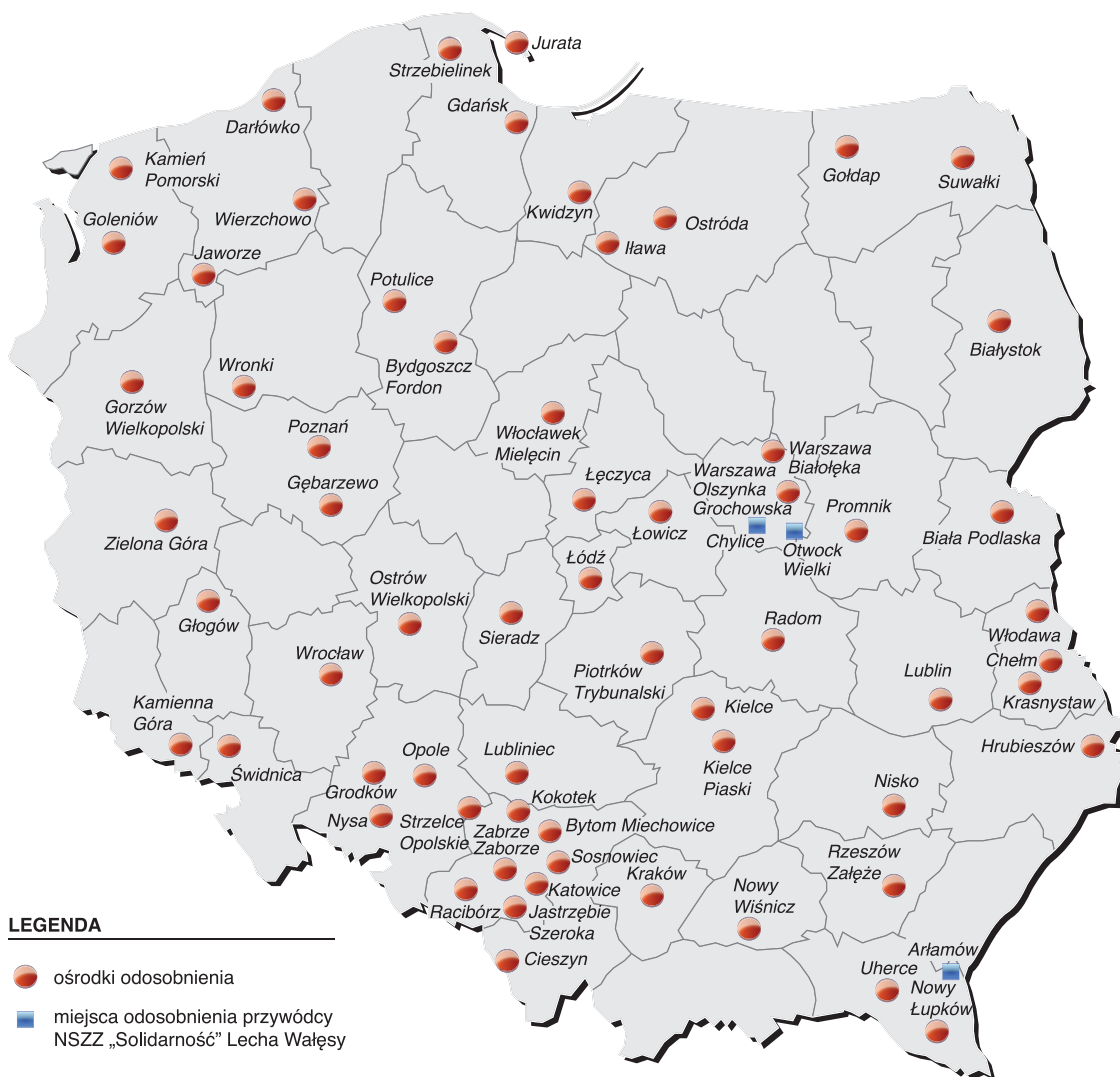

66. Zarekwirowana przez Służbę Bezpieczeństwa ulotka nawołująca do podjęcia strajku generalnego jako odpowiedzi na wprowadzenie z dniem 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego. Archiwum IPN.

67. Brama Stoczni Gdańskiej im. Lenina z hasłami solidarności dla więzionych przywódców Związku. Archiwum IPN.

OŚRODKI ODOSOBNIENIA DZIAŁACZY NSZZ „SOLIDARNOŚĆ” W LATACH 1981–1982

68. Opracował Andrzej Zawistowski na podstawie: Zarządzenie nr 50/81 Centralnego Zarządu Zakładów Karnych Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 grudnia 1981 r. w sprawie utworzenia środków odosobnienia [w:] *Stan wojenny w dokumentach władz PRL (1980–1983)*, oprac. B. Kopka, G. Majchrzak, Warszawa 2001, s. 65–66; G. Wołek, *Ośrodki odosobnienia dla internowanych*, www.encyklopedia-solidarnosci.pl.

69. „Rzeczpospolita kolejkowa”, czyli realia stanu wojennego. Na zdjęciu dwie kolejki po słodycze pod sklepem „Wedla” w Warszawie, 8 listopada 1982 r. Fot. Edmund Uchymiak. Zbiory PAP.

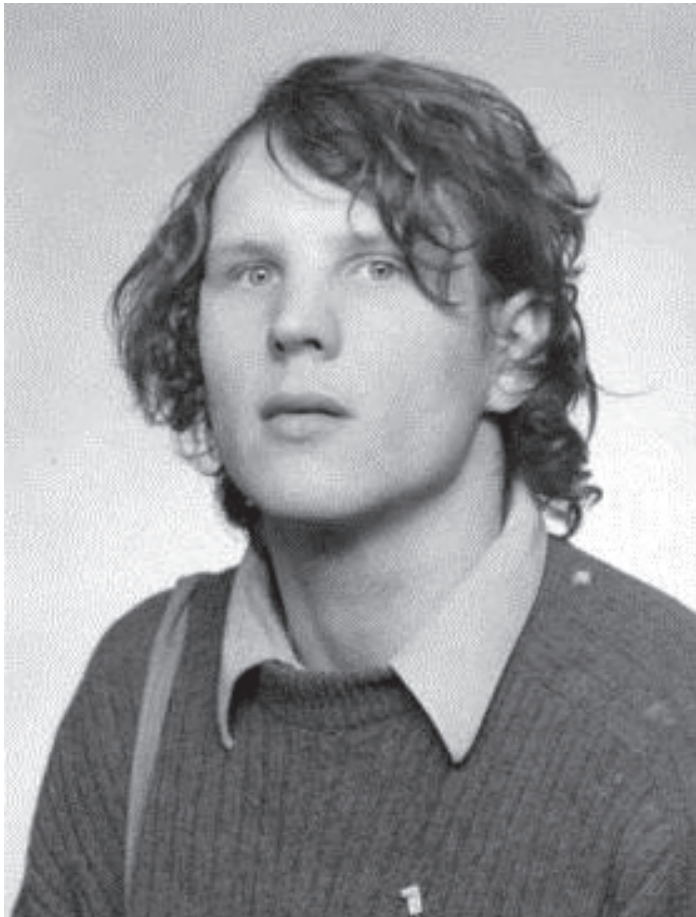
70. Kolejka przed „Domem Książki”, 1 marca 1983 r. Fot. Jerzy Undro. Zbiory PAP.

71. Stan wojenny z perspektywy wymiaru sprawiedliwości. Proces organizatorów Radia Solidarność w Sądzie Warszawskiego Okręgu Wojskowego. Na ławie oskarżonych od lewej: Zbigniew Romaszewski, Zofia Romaszewska, Danuta Jadczyk. Z prawej Jacek Bąk. Obrońcy z lewej: mec. Jan Olszewski, Jacek Taylor i trzeci z prawej mec. Jan Szczuka. Warszawa, luty 1983 r.
Fot. Grzegorz Rogiński. Zbiory PAP.

72. Zdjęcie z albumu z wystawy *Kontrrewolucyjne zagrożenia Polski w latach 1980–1983* przygotowanej przez Służbę Bezpieczeństwa. Archiwum IPN.

73. „Fotografia portretowa Grzegorza Przemka. Fotografia przedstawia młodego mężczyznę w długich kręconych włosach, ubranego w szary sweter, spod którego wystaje kołnierz jasnej koszuli. Na swetrze zaobserwować można wpięty znaczek. Portret wykonany został na jasnym tle”. Opis zdjęcia wykonali funkcjonariusze SB. *Archiwum IPN.*

74. 19 maja 1983 r., Warszawa, Powązki. Pogrzeb 18-letniego Grzegorza Przemka pobitego 12 maja 1983 r. w komisariacie Milicji Obywatelskiej. Nad mogiłą siedzą – ks. Jerzy Popiełuszko i matka Grzegorza, opozycyjna poetka Barbara Sadowska. *Fot. Erazm Ciołek.*

75. Budowa osiedla mieszkaniowego Bemowo, którego wykonawcą był Kombinat Budownictwa Mieszkaniowego. Prace wykończeniowe na dachu wieżowca, Warszawa, 15 lutego 1982 r. Fot. Wojciech Frelek. Zbiory PAP.

76. Wizyta gen. Wojciecha Jaruzelskiego w hali „Olivia” podczas narady członków PZPR w Gdańsku, lipiec 1983 r. Archiwum IPN.

77. Przemarsz członków rządu podczas pochodu pierwszomajowego. W środku idzie gen. Wojciech Jaruzelski, z przodu ekipa Polskiego Radia i Telewizji, Warszawa, 1 maja 1986 r. Fot. Jarosław Tarań. Zbiory Ośrodka KARTA, udostępniła Danuta Kszczot-Tarań.

78. „Uroczyste” obchody 1 maja. Atak funkcjonariuszy ZOMO na ludzi zgromadzonych pod katedrą Świętego Jana Chrzciciela w Warszawie. 1 maja 1983 r. Fot. Andrzej Rybczyński. Zbiory PAP.

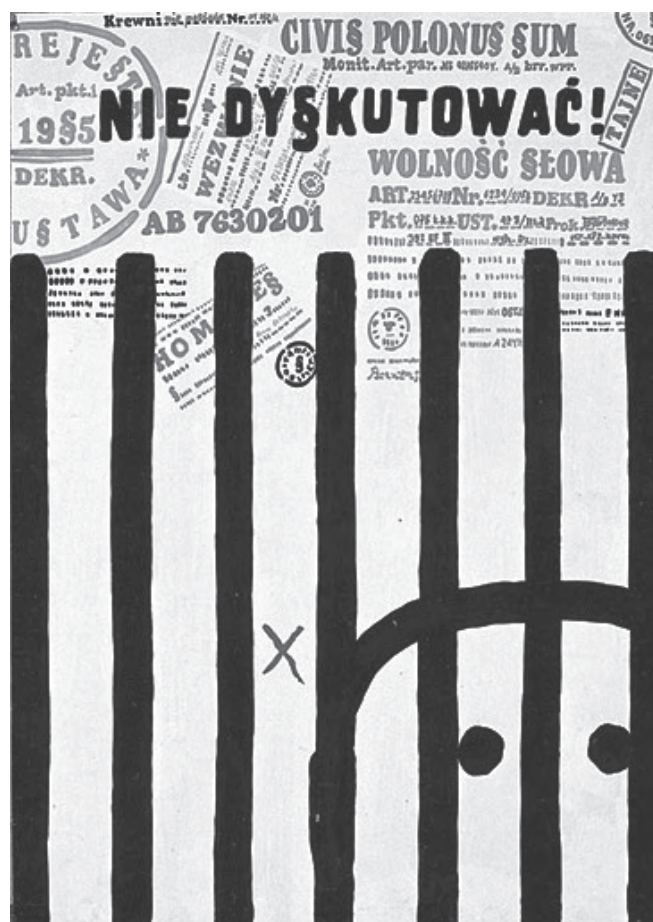
79. Na zdjęciu od lewej: ks. Henryk Jankowski, ks. Jerzy Popiełuszko, Lech Wałęsa po mszy św. odprawionej w trzecią rocznicę strajków sierpniowych. Gdańsk, 14 sierpnia 1983 r. Fot. Paweł Glanert. Zbiory PAP.

80. Kościół na ul. Czerniakowskiej w Warszawie. Rozdział paczek z pomocą przesłanych z Zachodu. Fot. Wojciech Laski. Zbiory East News.

81. Funkcjonariusze ZOMO blokujący demonstrantów 1 maja 1986 r. w pobliżu kościoła pw. św. Stanisława Kostki w Warszawie. Demonstranci trzymają portrety zamordowanego ks. Jerzego Popiełuszki. Archiwum IPN.

82. Wydawnictwo przygotowane w ramach „Tygodnia Więźnia Politycznego”. Od lewej: praca Jana Młodożeńca, praca Eugeniusza Skorwidera (1982 r.); poniżej okładka wydawnictwa przygotowana przez Andrzeja Budka (1985 r.). *Zbiory Danuty i Jerzego Brukwickich.*

nr 141

3 X 1985 r.

TYGODNIK MAZOWSZE

„Solidarność” nie da się podzielić ani zniszczyć – Lech Wałęsa – IKZD

KOMUNIKAT

W dniu 24 IX 1985 r. odbyło się posiedzenie Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”, na którym:

1. Zapoznano się z przygotowaniem do bojkotu wyborów w regionach. Pełnomocnik TKK przedstawił stan przygotowań do kontroli przebiegu głosowania w szlak kraju. TKK wyraża do powszechnej kontroli przebiegu głosowania zgodzie z instrukcjami publikowanymi w prasie zwiszkowej.

2. Przyjęto dokument „Postulaty gospodarcze Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność””.
24 IX 1985 r.

Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ „Solidarność”
Bogdan Borsiewicz (region Górniki), Zbigniew Bujak (region Mazowsze), Marek Muszyński (region Dolny Śląsk).
W posiedzeniu brał udział przedstawiciel regionów: Małopolski i Śląsko-Dąbrowskiego.

Prezentowane poniżej „Postulaty...” są próbą podsumowania dotychczasowych badań i dyskusji nad naprawą polskiej gospodarki. Intencją naszą było wskazanie w formie maksymalnie zwięzłej tych kierunków zmian, których wprowadzenie jest dziś absolutną koniecznością. Punktem wyjścia naszych postulatów jest diagnoza sytuacji gospodarczej zawarta w dokumentach NSZZ „Solidarność”: „Główna gospodarkowa polityka gospodarczej rządu i perspektywy wychodzenia z kryzysu” (tekst opracowany przez ekspertów ekonomicznych TKK) oraz „Raport – Polska 5 lat po Sierpniu” przedstawiony przez Lecha Wałęsę. Sądzimy, że mieszczą się one w granicach gospodarczego realizmu.

POSTULATY GOSPODARZE TKK

Aby gospodarka Polski mogła wydobyć się z kryzysu, musi zostać głęboko zreformowana. Reforma może stworzyć nie tylko szansę wzrostu gospodarczego na dłuższą metę, ale także może przynieść pewne efekty w stosunkowo krótkim czasie. Wprowadzenie warunków, w których dochody pracowników przedsiębiorstw zależałyby od ocenianej przez rynek efektywności gospodarowania, a nie od biurokratycznych decyzji władz państwowych, mogłoby dość szybko dać znaczny przyrost produkcji dzięki zainteresowaniu przedsiębiorstw likwidacją jakiegokolwiek marotawstwa surowców, urządzeń i pracy ludzkiej. Zreformowanie gospodarki przyniosłoby też pewną nadzieję na otrzymanie przez PRL dalszych kredytów z Zachodu, gdyż stworzyłoby szansę, że kredyty te nie zostaną ponownie zamarzane i roztrwonione.

Tymczasem reforma utknęła w martwym punkcie. Daleko jest nawet do zrealizowania – bynajmniej nie radykalnej – rządowej koncepcji reformy, przyjętej przez Sejm w 1981 roku. Niektórych dziedzin w ogóle

nie zaczęto reformować (tj. handlu zagranicznego, transportu, łączności, budownictwa, górnictwa i hutnictwa), co jest krytyczne. Dotychczasowe zmiany mają charakter fragmentaryczny. Reformę gospodarki stanowiłby więc całościowy, powszechny i w dodatku często wewnątrzgospodarczy proces, którego nie mogą przynieść rezultatu. Zwiększenie ilości nakazów okazało się nieskuteczne, gdyż zostały one równie skutecznie nakazami, dla wykonania których przedsiębiorstwa nadal stawiały się wyprzedzając jak największą ilość przy jak najmniejszych nakładach.

Nie zmieniający tu propozycja strategicznego programu reformy gospodarki. Uważamy bowiem, że przeciwności i nieskuteczność biurokratycznej ludzkiej nie trzeba i nie można zaprzeczyć. Trzeba po prostu przestać ją kłapać. Dlatego przedstawiamy tylko generalnie tezy o charakterze postulatów, bez spełnienia których będziemy nadal pograżać się w chronicznym kryzysie.

I. POSTULATY W SPRAWIE REFORMY GOSPODARZEJ

1. Należy przywrócić pluralizm zwiszkowy i prawo NSZZ „S” do legalnego działania. Nowoczesna gospodarka nie może funkcjonować bez organizacji wyrażających autentyczne interesy pracowników. Istnienie takich organizacji jest nie tylko prawem naturalnym i elementarnym wymogiem sprawiedliwości społecznej, ale także koniecznym warunkiem godzenia sprzeczności interesów ekonomicznych i osiągania rzeczywistych kompromisów pomiędzy pracodawcami i pracownikami.

3-10 listopada będzie w całej Polsce tydzień więźni politycznych.

Rada państwa i Rada Główna Byłych Internowanych i Więźniów Politycznych przy Kościele i miaryjnym w Warszawie apeluje, aby w ty dniach szczególnie gorąco modlić się za więźniów politycznych, chociaż więźniowie i ich rodziny przygotowali wszystkie o ich losie, występowanie w ich obronie.

POBICIE WIĘZNIÓW W ŁĘCZYCY

W ZK w Łęczycy, gdzie dzięki godności w początkach sierpnia więźniowie uzyskali możliwości lepsze warunki, sytuacja znów gwałtownie się pogorszyła. 24 IX w obozach miały być młodsze kobiety, które politycy sami wcześniej zdjęli. Naczelnik spodziewając się oporu wysłał przedem atandę, by usunąć wszystkich z cel. Dozło do szarpaniny, w wyniku której pobito więźniów – najdotkliwiej Władysława Frasyniuka. Natychmiast zablokowano kontakty ze światem zewnętrznym, odcinając dopływ paczek i odwiedzanie wszelkie widzenia, nawet adwokackie. Przyjeżdżającym z daleka rodzinom milicja pod groźbą zatrzymania nakazywała opuścić natychmiast Łęczycę. Blokada więziń ma wg naczelnika potrwać do dnia wyborów – 13 X. Wg informacji z 27 IX głódowi rozpoczęł Józef Śreniowski, pozostałi więźniowie zapowiedzieli, że się do niej przyłączy.

SYMBOLICZNA GŁÓDÓWKA NA RAKOWIECKIEJ

W dniu rozpoczęcia jubileuszowej sesji ONZ, 17 IX kilkunastu więźniów politycznych warszawskich aresztu śledczego przy ul. Rakowieckiej przystąpiło do 3-dniowego protestu głodowego. Był to – jak pisał – wyraz ich niezgody na współczesną polską rzeczywistość, a także etap walki o status więźni politycznych.

W OBRONIE MARKA GOGACZA

Z mołotowskiego aresztu śledczego otrzymaliśmy list więźniów politycznych, którzy piszą, że kary regulaminowe „cozaz części” stają się formą rżniczenia więźniów”. Szeregiem prześladowany jest Marek Gogacz. Siedział on na Rakowieckiej od 30 IV br. i ostatnio już po raz trzeci dostał dwa tygodnie twardego łoża. Karę wymierzono mu 18 IX – dwa dni wcześniej oddziałowy wszedł do celi i bez powodu oznajmił, ciał dalszy na stronie 3

JAK NAZWAĆ TEN SEJM?

Bywało tak w historii Polski, że sejmowi obradującym w czasie ważnych wydarzeń nadawano specjalne nazwy. Wielki, Czterokrotny, który uchwalił konstytucję 3 Maja; Niemy, pod hasłami wojsk Piotra I. Zaden z sejmów w PRL nie zdobył jak dotychczas takiej nazwy, pierwszym kandydatem wydaje się być sejm ostatni – ten, który rozpoczął swoją kadencję wiosną 80 r., a zakończył latem roku 1985. Przypomnijmy więc jego zastrę, aby móc ocenić, czy szczególnie wyróżnienie go jest uzasadnione.

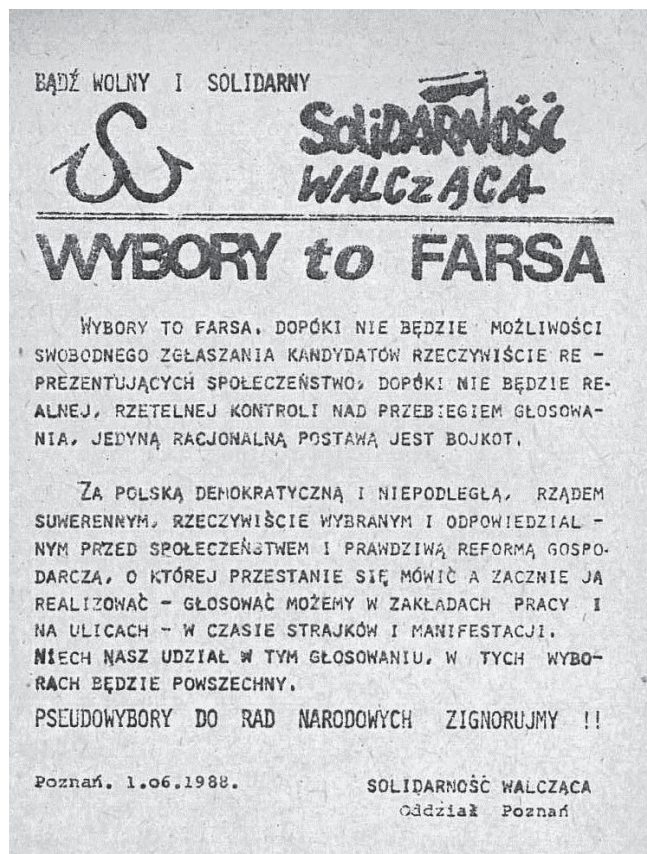
Gdy wiosną 1980 r. nowo skompletowani posłowie (nie chcą ich nazywać ani wybranymi ani mianowanymi) rozpoczęli swoją pracę, mało kto w Polsce przewidywał dalszy bieg wydarzeń. Nie wiem, czy i w jaki sposób odczuwali ciężką i duszną atmosferę dopływającej epoki Gierka, ale – jak sądzić – liczyli na posłowanie spokojne i przyjemne. Kadencję rozpoczęło jak zwykle ślubowanie, tym razem wypadło ono w Prima Aprilis, aby więc nie dać złotym powodów do przyćkówek, przełożono je na dzień następny i wszystko zaczęło się bez trudności. Spokój potrwał tylko niecałe 5 miesięcy, do sierpnia 1980 r. Od tego czasu wszystkie w Polsce potoczyły się szybko i zaskakująco, nie znalazło to jednak wyjątkowego odbicia w działalności ustawodawczej sejmu. W całym roku 1980 wydano tylko 10 ustaw i jeden dekret, a więc raczej niewiele, chociaż więcej niż w roku 1979, który był jednym z najmniej „płodnych” w całej historii PRL (5 ustaw i jeden dekret).

Zarówno w ciągu kilku miesięcy przed Sierpnikiem, jak i podczas szesnastu miesięcy „Solidarności”, sejm nie wyróżniał się niczym w dziedzinie ustawodawstwa. Nazwała się pytanie, jak parlament PRL. przetrwał „czas burzy i napaści”? Odpowiedź nie jest trudna: wraz z partią i rządem trwał na pozycjach socjalistycznych i dawał odpór konrewolucji. W toczącej się wówczas walce o prawo władze skutecznie blokowały najważniejsze inicjatywy ustawodawcze. Nie dotarły na forum sejmu m. in. projekty ustaw o związkach zawodowych i szkolnictwie wyższym, o zmianach w prawie karnym i reformie gospodarczej. Tylko ustawy o przedsiębiorstwach i samorządzie załogi oraz o cenach można uznać za akty prawne wydane pod naciskiem rzeczywistości roku 1981. O tym, że były one w pewnym stopniu wymuszone świadczy fakty z lat następujących, kiedy to sejm korzystał z swego błądnie spominia jako postępowanie uzyskane zdobywcze kontrowersji.

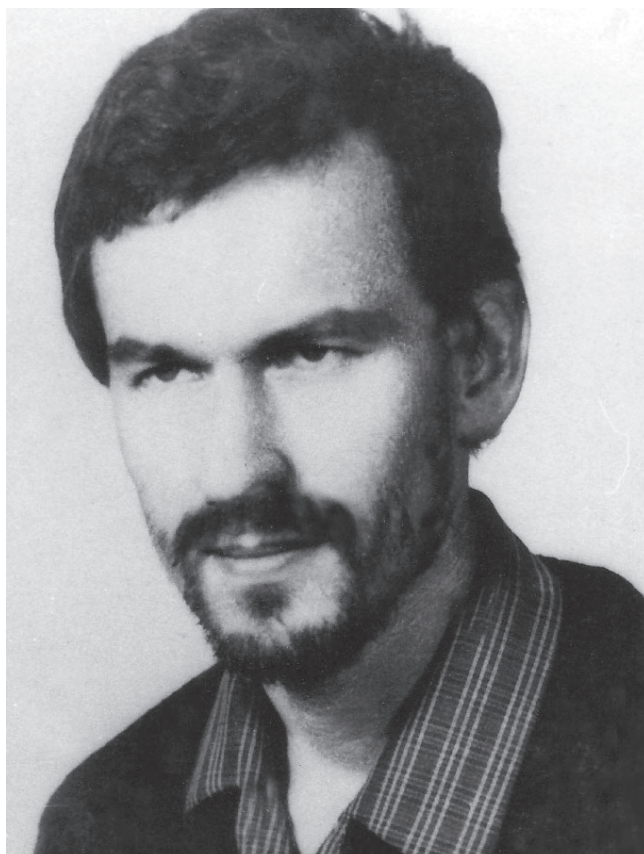
Stan wojenny uwolnił parlament od kłopotliwego nacisku społeczeństwa i pozwolił mu pracować w normalnych warunkach. Sejm rozwinął sztyrdia i przystąpił do niezwykle intensywnej działalności parlamentarnej. Myślę nawet, że partia postawiła przed nim zadanie podobne do znanego z początków historii PRL trzydziestoletniego planu odbudowy. Aby je wykonać, sejm przedłożył w nowej kadencji wydając w tym celu specjalną ustawę zmieniającą konstytucję.

83. Oświadczenia programowe Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”, opublikowane w „Tygodniku Mazowsze”, 3 października 1985 r. Zbiory IPN Szczecin.

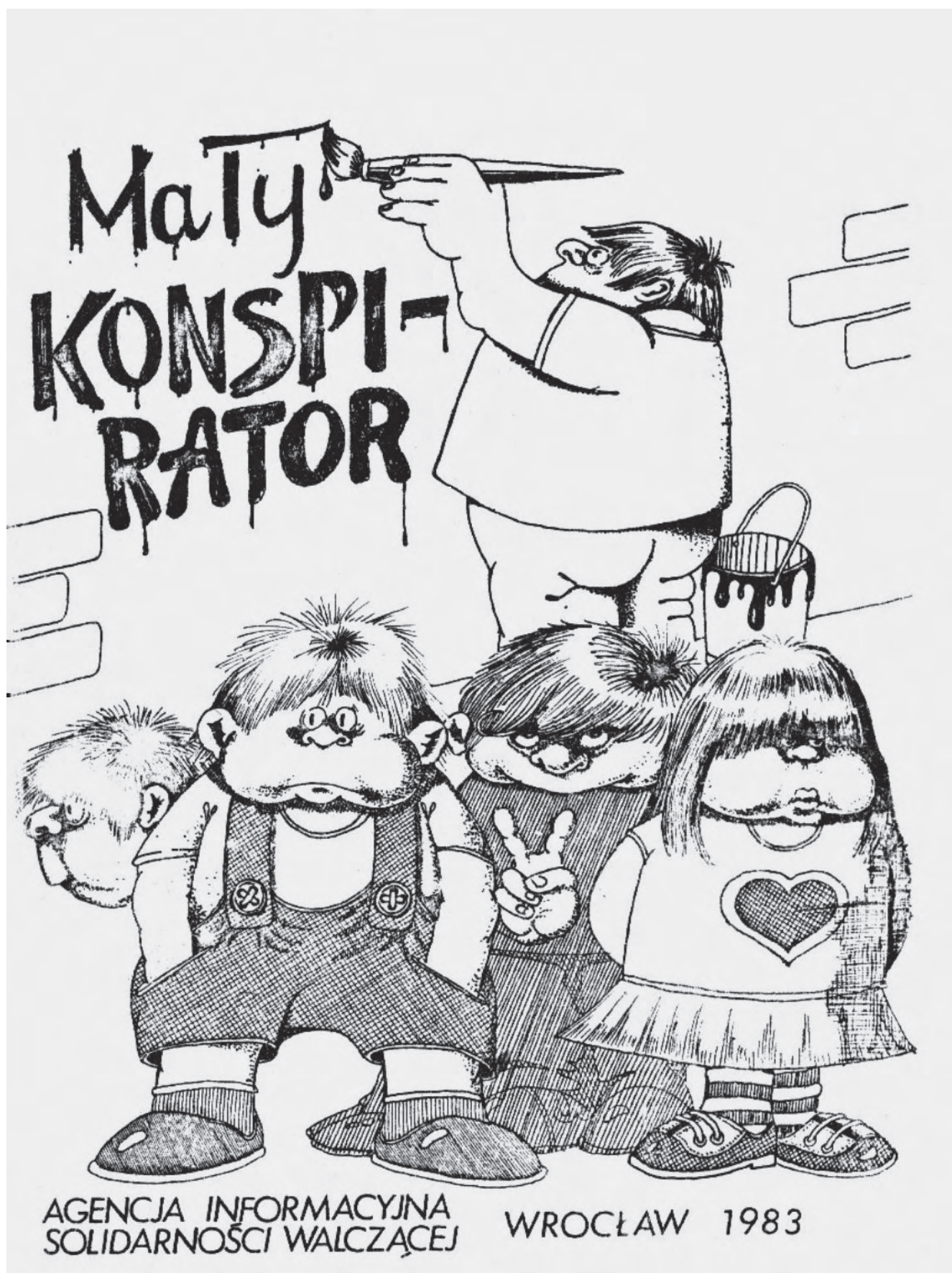
84. Ulotka kolportowana przez Solidarność Walczącą w Poznaniu w 1988 r. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

85. Kornel Morawiecki – przywódca Solidarności Walczącej. Zbiory Stowarzyszenia Solidarność Walcząca.

86. Transparent Solidarności Walczącej niesiony podczas manifestacji w latach osiemdziesiątych. Fot. NN. Zbiory Tadeusza Warszki.

87. Okładka wydawnictwa broszury „Mały konspirator” autorstwa Edwarda Lutczyna (1983 r.). Zbiory IPN Szczecin.

88. Transparenty Niezależnego Zrzeszenia Studentów niesione podczas manifestacji w latach osiemdziesiątych. Fot. Erazm Ciołek.

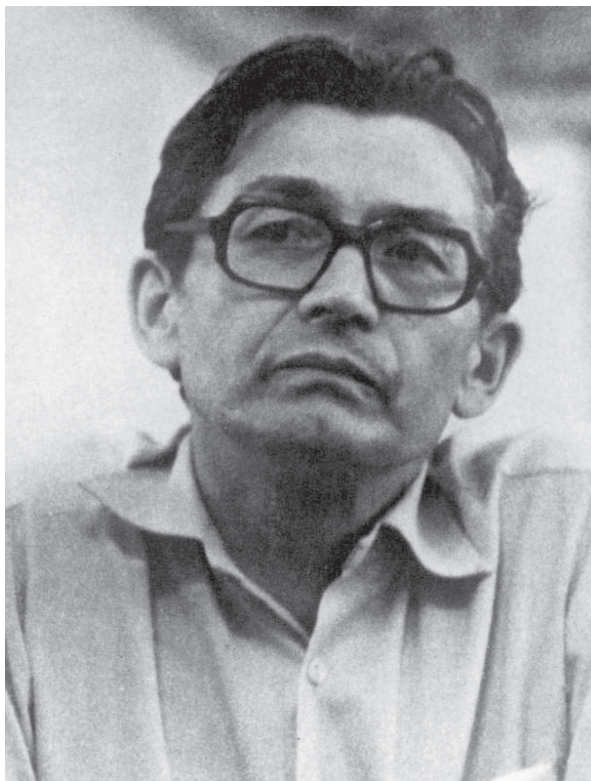

89. Strona tytułowa jednego z pism wydawanych przez Międzyszkolny Komitet Oporu. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

90. Transparenty Międzyszkolnego Komitetu Oporu niesione podczas manifestacji. Wrocław, 25 listopada 1988 r. Fot. Mieczysław Michalak.

91. Leszek Moczulski – przywódca Konfederacji Polski Niepodległej. Archiwum IPN.

92. Znaczek poczty podziemnej wydany w dziesiątą rocznicę powstania Konfederacji Polski Niepodległej. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

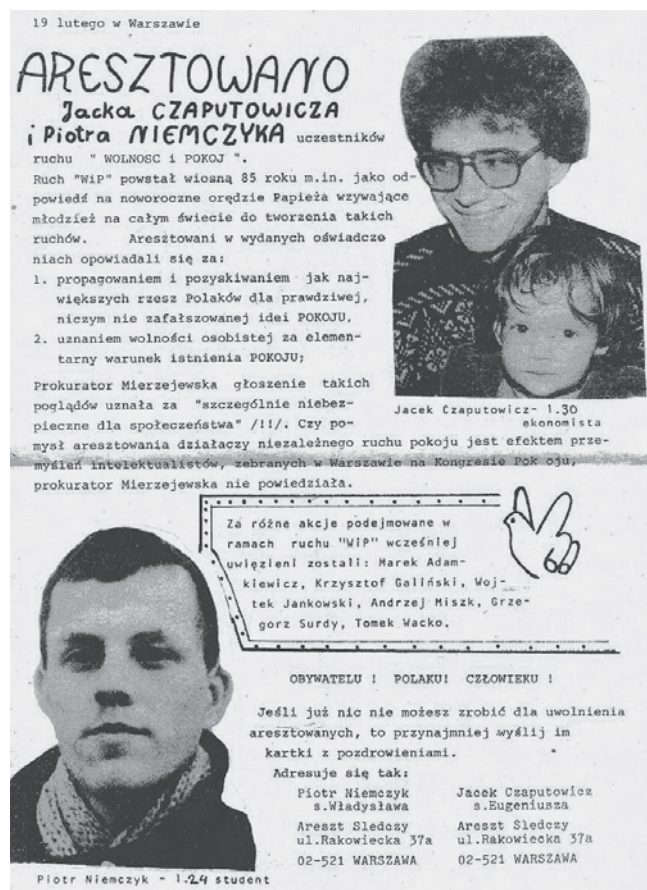
93. Wydawnictwo podziemne wydane z okazji szóstej rocznicy powstania Konfederacji Polski Niepodległej. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

94. Symbol Federacji Młodzieży Walczącej. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

95. Członkowie Federacji Młodzieży Walczącej podczas manifestacji, Szczecin 1989 r. Archiwum IPN.

96. Ulotka Ruchu Wolność i Pokój z 1986 r. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

97. Transparenty Wolności i Pokoju. Zbiory Ośrodka KARTA.

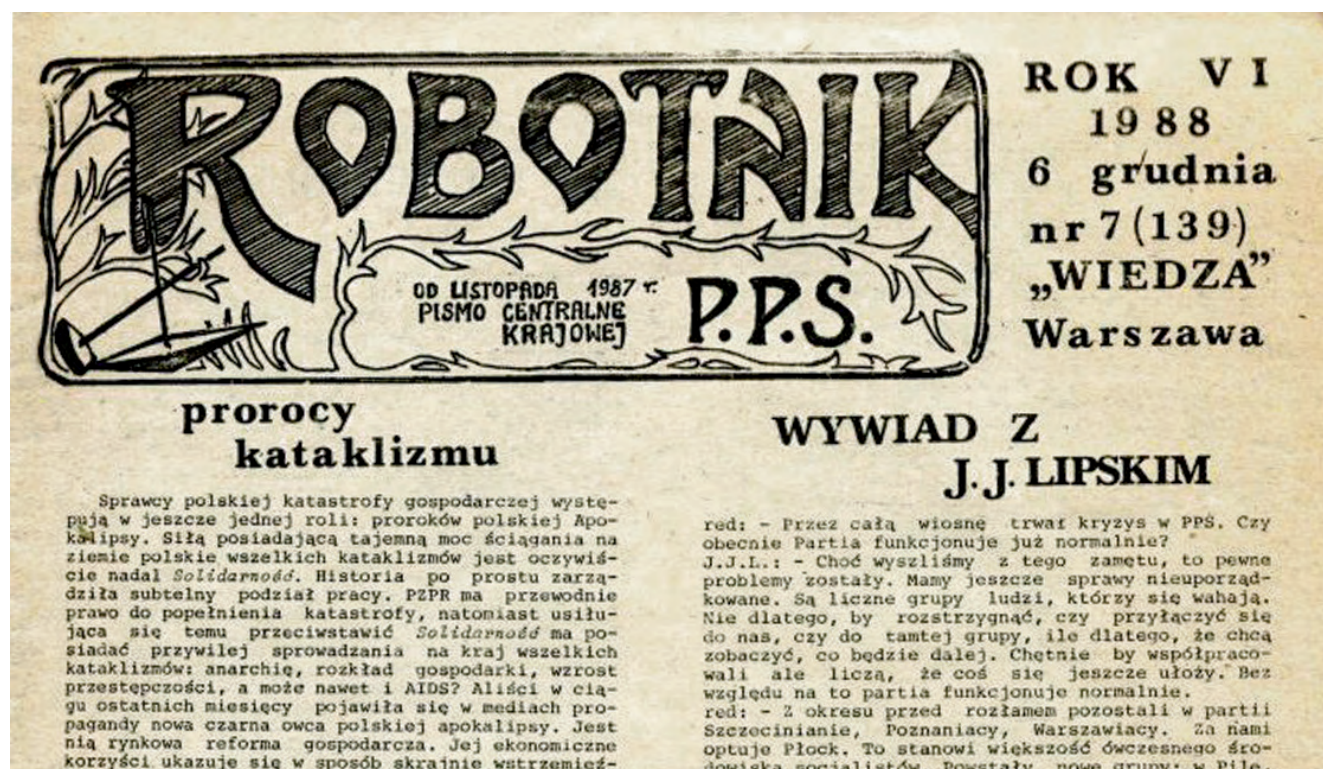
98. Transparenty Wolności i Pokoju. Fundacja WiP.

99. Grupa harcerzy podczas pielgrzymki pieszej na Jasną Górę, 1986 r. Fot. Wojciech Kubrak. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

100. Członkowie IV Zambrowskiej Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego w umundurowaniu nawiązującym do kroju z lat przedwojennych (1988 r.). Fot. NN. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

101. Fragment strony tytułowej pisma Polskiej Partii Socjalistycznej – „Robotnik”. Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

102. Jan Józef Lipski – przywódca Polskiej Partii Socjalistycznej z Lechem Wałęsą, maj 1989 r. Fot. Erazm Ciołek.

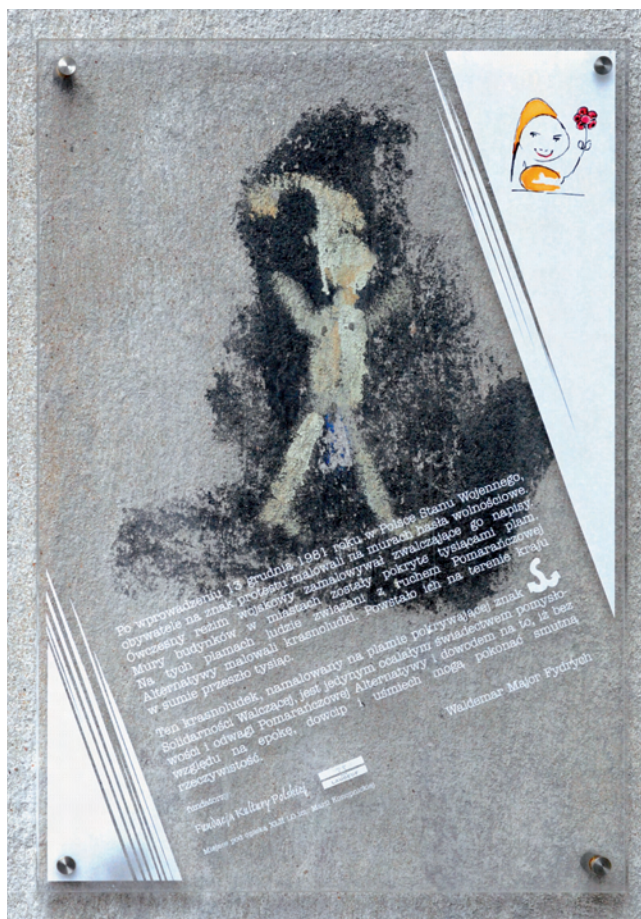
103. Przywódca Pomarańczowej Alternatywy Waldemar Fydrych „Major”. Wrocław, maj 1989 r. Fot. Mieczysław Michalak.

104. Fragment happeningu Pomarańczowej Alternatywy. „Rewolucja krasnoludków”. Wrocław, 1 czerwca 1988 r. Fot. Mieczysław Michalak.

105. Plakat Pomarańczowej Alternatywy zapraszający na kolejny happening. Wikipedia (Wikicommons).

106. Krasnal Pomarańczowej Alternatywy namalowany w Warszawie. Fot. Henryk Domagała.

107. Napis na murze „Precz z rządami biurokratów”, wykonany przez działaczy Ruchu Młodej Polski. Zbiory Ośrodka KARTA.

108. Znaczek pocztowy wydany w drugim obiegu w piątą rocznicę porozumień sierpniowych. Wykorzystano na nim rysunki (w górnym rzędzie od lewej: Wiesława Gołucha, Eugeniusza Get Stankiewicza; poniżej od lewej: Antoniego Rodowicza, Jana Borkiewicza). Zbiory Andrzeja Zawistowskiego.

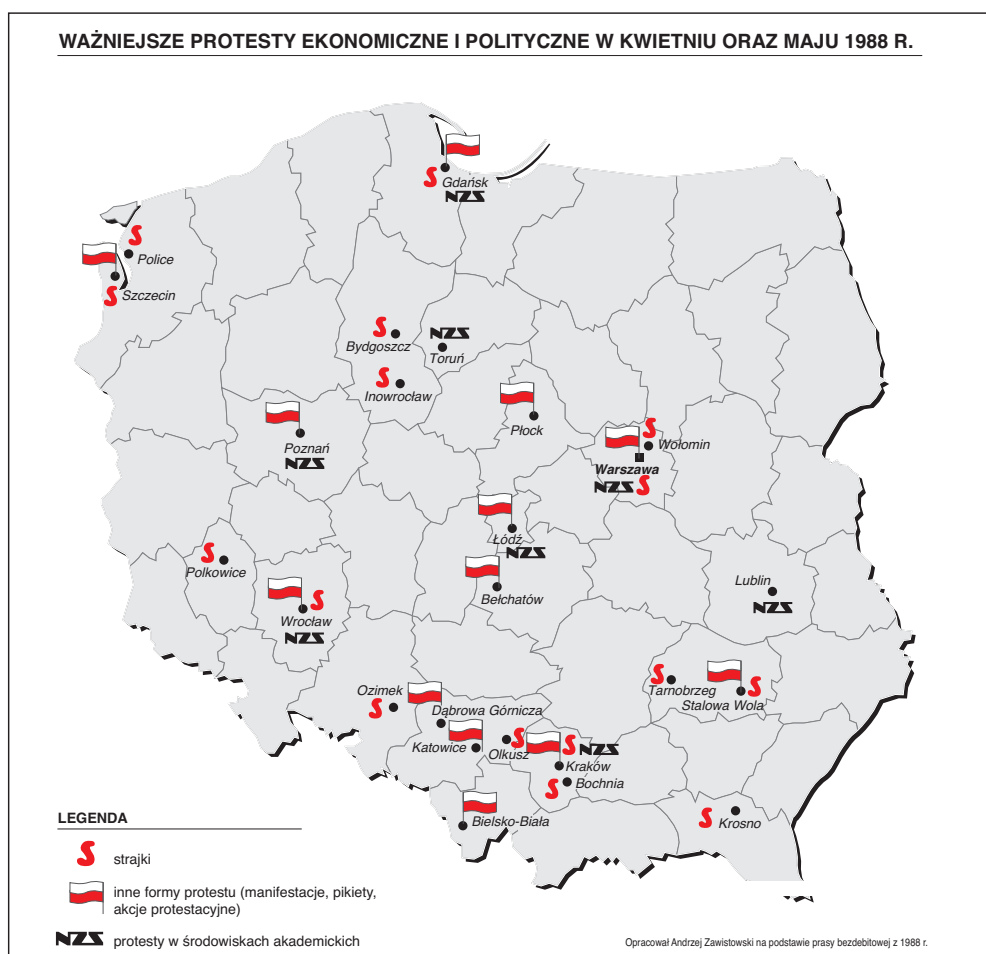
109. W dniach 8–14 czerwca 1987 r. papież Jan Paweł II odbywał trzecią pielgrzymkę do Ojczyzny. Na zdjęciu wierni zebrani przed ołtarzem na gdańskiej Zaspie. Fot. Janusz Uklejewski. Zbiory PAP.

110. W czasie spotkania z papieżem Janem Pawłem II wierni wyrażali swoje poparcie dla idei „Solidarności” – była to tzw. wojna na transparenty, które próbowali zarekwirować pielgrzymom funkcjonariusze aparatu represji. Fot. Janusz Uklejewski. Zbiory PAP.

111. Michał Gorbaczow z małżonką Raisą oraz gen. Wojciech Jaruzelski w trakcie wizyty w Szczecinie, 13 lipca 1987 r. Fot. Stefan Cieślak. Zbiory IPN Szczecin.

112. Opracował Andrzej Zawistowski na podstawie prasy bezdebitowej z 1988 r.

113. Strajk okupacyjny w Stoczni Gdańskiej im. Lenina, 1 maja 1988 r. Fot. Stefan Kraszewski. Zbiory PAP.

114. Tablica na bramie Zarządu Portu w Szczecinie, sierpień 1988 r. Zbiory Wojciecha Woźniaka.

115. Strajk w Kopalni Węgla Kamiennego „Manifest Lipcowy”. Jastrzębie-Zdrój, wrzesień 1988 r. Fot. Stanisław Jakubowski. Zbiory PAP.

116. Początek obrad Okrągłego Stołu, w trakcie których toczyły się rozmowy pomiędzy stroną opozycyjną i stroną rządową. 6 lutego 1989 r. Fot. Erazm Ciołek.

117. Okrągły Stół. Strona opozycyjna, od lewej siedzą: Alojzy Pietrzyk, Adam Michnik, Jan Józef Szczepański, Klemens Szaniawski, Andrzej Stelmachowski, Józef Ślisz, Władysław Liwak, Jacek Merkel, Mieczysław Gil, Tadeusz Mazowiecki, Lech Wałęsa, Władysław Frasyniuk, Zbigniew Bujak, Bronisław Geremek, Jerzy Turowicz. Warszawa, 6 lutego 1989 r. Fot. Erazm Ciołek.

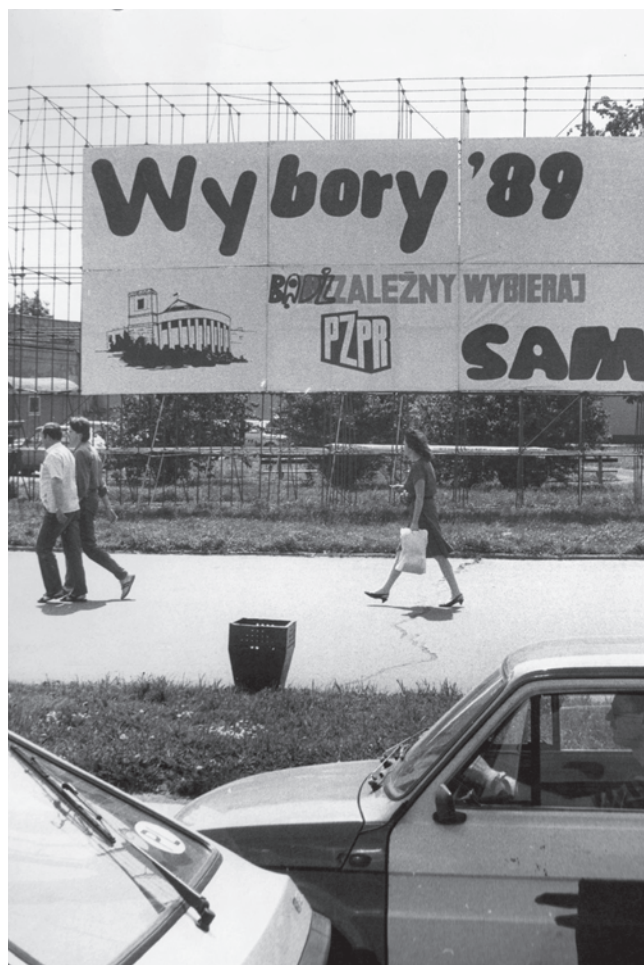
118. Spotkanie kandydatów na posłów i senatorów z ramienia „Solidarności” w Augustowie, maj 1989 r. Przemawia Bronisław Geremek. Fot. Roman Sieńko. Zbiory PAP.

119. Kontrdemonstracja „Solidarności”, 1 maja 1989 r. Fot. Krzysztof Wójcik. Zbiory FORUM.

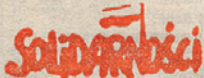
120. Polska 1989 r., wybory parlamentarne. Fot. Eric Feferberg. Zbiory East News.

121. Wyborcze plansze reprezentujące stronę rządową. Wrocław, maj 1989 r. Fot. Adam Hawalej. Zbiory PAP.

Gazeta WYBORCZA

Nie ma wolności bez

Cena 50 zł

Numer pierwszy (1/89)

Poniedziałek

8 maja 1989

Redakcja:

Warszawa, Iwłoka 19,

tel. 412393, 411416

Wydawca: „Agora” s-ka z o.o.

Skład i druk: ZG DSP

Nr indeksu: 350141, A-38

Nakład 150 tys. egz.

Lech Wałęsa:

Drodzy Czytelnicy

Oto, po z górą czterdziestu latach, pierwszy w Polsce, a chyba i w całym bloku wschodnim, wielokomunikacyjny dziennik niezależny. Przez „normalny” rozumiany taki, który stara się przede wszystkim informować — wszechstronnie, szybko i obiektywnie, wyraźnie oddzielając komentarz od informacji. Takie gazety znamy dotąd tylko ze słyszenia. Teraz zamierzamy je robić. W miarę możliwości już teraz, będąc jeszcze gazetą wyborczą i w niedalekiej przyszłości, gdy zostaniemy po prostu dziennikiem.

Jesteśmy grupą kilkudziesięciu dziennikarzy, z różnym doświadczeniem zawodowym. W większości przypadków obejmujemy one również prasę drugiego obiegu. Gazeta powstaje w wyniku porozumienia zawartego przy „okrągłym stole”, ale sami ją wydajemy i redagujemy na własną odpowiedzialność.

Czujemy się związani z „Solidarnością”, lecz zamierzamy przedstawiać poglądy i opinie całego niezależnego społeczeństwa, różnych opozycyjnych kierunków.

Cheśmy na wstępie wyjaśnić parę rzeczy. Gazeta jest mała, bo na taki tylko zamiat, przy nakładzie pół miliona, pozwala ilość papieru, która nam państwo sprzedaje. Jest przy tym droga, gdyż mamy tego papieru za mało, aby drukować ogłoszenia. Jak inne gazety, a nikt nam nie pokryje deficytu. Jeśli chcecie „Drodzy Czytelnicy, mieć wolną prasę, poprzyjcie ją, kupując naszą gazetę.

Zespół redakcyjny

PZPR:

Będą nas skreślać

Zakończona w piątek Krajowa Konferencja Delegatów PZPR po ostrych sporach potępiła okres stalinizmu w Polsce. Rezolucja, choć dość łagodna, wypadła w głosowaniu najslabiej ze wszystkich przyjętych dokumentów. Ponadto w dość nijakiej deklaracji wyborczej napisano dla przeciwwagi: „40-letni trud naszego narodu (...) nie poszedł na marne”.

Gen. Jaruzelski zapowiedział ustawę o „przebaczeniu” (ale nie rehabilitacji) sprzączonych z prawem czynów popełnionych z pobudek politycznych od sierpnia 1980 r. do dziś. Jaruzelski zapisał też, by opozycja „konstruktywna” odcieła się od „ekstremy”. Premier Rakowski popęcił w zamęt całą opozycję za przepięknym programem niemal żywcem” z... uchwał PZPR.

Dwoje delegatów w dramatycznych wystąpieniach ostrzegło, że to program PZPR jest mało nożny, a w wyborach grozi skreślanie wszystkich partyjnych. Opozycja chce pokazać — mówił dyr. Gryzwa — jak małą liczbą głosów wybrani będą kandydaci z mandatów dla PZPR. Ale nikt nie podjął tego wątku, a „Trybuna Ludu” w swej relacji skreślała słowo „skreślać”. (kt)

ZSL:

Wymiana dachu

Czy zmieniać Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, czy też z niego wychodzić? — zapytał jeden z mówców na niedzielnym spotkaniu w auli warszawskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. I odpowiadał sam sobie: — Fundamenty są zdrowe, tylko dach trzeba zmienić.

Było to już drugie spotkanie członków ZSL z całej Polski. Chęć przekształcić Stronnictwo w ogólnopolską partię nawiązującą do tradycji PSL z lat 30-tych i 40-tych. Dążą do zwolnienia nadzwyczajnego zjazdu Stronnictwa (na zwyczajny trzeba by czekać 3 lata) i w tym celu powołali w niedzielę Społeczną Naczelną Komisję Kongresową. Władze ZSL nawiązują do działalności rozbiłkającej i odrzucają żądania zwolnienia zjazdu. (kg)

„Żeby było inaczej i lepiej musimy te wybory wygrać”

Fot. Jarosław M. Góliszewski

Nie ma wolności bez „Solidarności”.

Wypisaliśmy to hasło na naszych sztandarach i pozostaliśmy mu wierni przez długich siedem lat działalności podziemnej. I cnota wytrwałości została wynagrodzona — mamy dzisiaj naszą „Solidarności”.

Miesiąc zaledwie mija od podpisania porozumienia zawartego przy „okrągłym stole”, a już mamy nie tylko swój związek zawodowy, ale i program wyborczy, kandydatów do Sejmu i Senatu, no i wreszcie „Gazetę Wyborczą”, pierwszy niezależny dziennik między Łabą a Pacyfikiem. I on już zostanie na stałe.

Zyje się nam ciężko. Od porozumień „okrągłego stołu” nie przybyło ludziom ani pieniędzy, ani chleba. Ale przybyło troszkę nadziei, że będzie lepiej.

Potrzebujemy teraz mądrości i jedności. Mamy przecież wspaniałych ludzi. Mamy dobrą koniunkturę międzynarodową. Mamy pewność, że proponowane przez nas reformy są w Polsce potrzebne. Przed sobą zaś mamy wybory do Sejmu i Senatu, gdzie po raz pierwszy wybierać będziemy własnych kandydatów.

Ludzie pytają: Co będzie dalej? Co będzie za cztery lata? Żeby było inaczej i lepiej, musimy te wybory wygrać.

Widzę, że każdego dnia szanse nasze rosną i coraz lepiej dajemy sobie radę. Z „Gazetą” pójdzie nam jeszcze lepiej.

Lech Wałęsa

PRYMAS POLSKI

rozmawia z Wałęsą o wyborach

S.V. Prymas Polski, kardynał Józef Glemp, przyjął przewodniczącego NSZZ „Solidarności” Lecha Wałęsę oraz:

Zbigniewa Bujaka, Bronisława Geremka, Tadeusza Mazowieckiego, Andrzeja Sielmachowskiego, Witolda Trzeciakowskiego, Andrzeja Wielowiejskiego.

Jak się dowiadujemy, L. Wałęsa przedstawił prymasowi zasady kampanii wyborczej oraz ograniczenia, jakim jest poddana, związane z czasem jej trwania. Wyjaśnił też jak powstała lista kandydatów do Sejmu i Senatu i rolę, jaką w jej opracowaniu odegrały inicjatywy regionalne.

Kardynał J. Glemp mówił o znaczeniu programów wyborczych dla funkcjonowania zasad etycznych w życiu pu-

blicznym. Wskazał także na wagę sprawy ochrony życia nienarodzonych, przypominając, że ksiądz Jerzy Popiełuszko uznawał ten problem za szczególnie doniośny. Kościół przywiązuje do tego zagadnienia szczególną wagę. Ksiądz prymas podkreślił, że kwestia ochrony życia nienarodzonych nie może być przedmiotem gry politycznej, ani oceny kandydatów na posłów i senatorów.

Wymieniono poglądy na temat spraw organizacyjnych powstającego NSZZ „S”, jego struktur regionalnych i zakładowych oraz na temat formowania się niezależnej prasy.

Gruzja chce znać prawdę

Władze radzieckie wyraziły zgodę na przyjazd do Gruzji delegacji Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, która ma pomóc w określeniu składu chemicznego gazu użytego w Kiewu w niedzielę w Tbilisi 8.IV. Poinformował o tym Andriej Sacharow, uczestniczący w pracach Komisji powołanej na wniosek Rady Najwyższej Gruzji. Według Sacharowa jest to bezpośredni wynik presji ro-

dzin poszkodowanych, które uczestniczą w prowadzonej od tygodnia głodówce. Przypominamy, że w wyniku szarży wojsk MSW na demonstrantów zginęło wtedy 20 osób. Do sepiłali wciąż zgłaszają się nowi poszkodowani z objawami zatrucia toksycznym gazem o nie ustalonym składzie. Nie wiadomo jak je leczyć. Do tej pory zanotowano ponad 2 tys. takich wypadków.

Jerzy Szperkowicz

1 GAZETA 8 maja '89

Tygodnik Solidarności

1(38)

KALENDARJUM LAT 1981-1989

ks. JÓZEF TISCHNER Polski młyn

JAN JÓZEF SZCZEPANSKI Miękkie ładowanie

IRENA WOYCICKA O Indeksacji

Rozmowy z JÓZEFEM ŚLISZEM

i ZDZISŁAWEM NAJDEREM

Reportaże: GDAŃSK — STAŁOWA WOLA — ŚLĄSK

— MAZOWSZE

ANDRZEJ FRISZKE Nasza polityka wschodnia

Falsetony KAZIMIERZA DZIEWANOWSKIEGO, LECHA

FALANDYSZA i JJS

ISSN 0269-8045

NR 1(38) ROK II

2 CZERWCA 1989

CENA 140 ZŁ

Wierność

Począs wielu spotkań, w jakich uczestniczyłem w ciągu ostatnich siedmiu lat, odbywających się zwykle w kościołach lub w mieszkaniach prywatnych, często zadawano mi pytanie, kiedy ukazuje się następny numer „Tygodnika Solidarności”. Odpowiedziałem, że gdyby to ode mnie zależało — choćby jutro. Za tym pytaniem kryło się więcej, w istocie bowiem chodziło o to, kiedy wróci jawna Solidarność, ale również i o Tygodnik, którego stare numery przyniesiono czasem z sobą do podpisania. Dla redaktora pisma, którego zadaniem 37 numerów się ukazało, ale które docierało zapewne do kilku milionów czytelników, ta pamięć o Tygodniku i oczekiwanie, że kiedyś znów wyjdzie, były czymś znaczącym. Teraz mogę za to już na jego łamach podziękować.

Wiedziałem, że pytania te stawiali ludzie, którzy nigdy nie odpałi Solidarności na straty. Nawet jeśli niczego więcej nie robili — a nie zawsze tak było — pozostali jej wierni. Myśle, że i dziś tej wierności należy się refleksja.

Za nami są sprawy bolesne i trudne. Ofiary życia, o których zapomnieć nie wolno. Walka o prawo do istnienia. Trwanie przez te ciężkie lata.

Przeżyliśmy wiele wstrząsów o tej wielkiej wierności, ponieważ staję przed nam pytanie, czy w nowej sytuacji można się do niej odwołać jako do źródła energii potrzebnej po to, byśmy uwierzyli sami w siebie, w to, że możemy Polskę uczynić inną.

Ta wierność istniała w szerokiej skali społecznej. Była silna. O jej rozmiar można się było spierać, można go było pomniejszać i lekceważyć, jak to czynili politycy i dziennikarze ofiśni, ale całkiem jej zaprzeczyć nikomu się nie dało. Jej silność stanowiła oparcie dla wszystkich, którzy działali czynnie w społecznych i politycznych strukturach Solidarności i opierali się w prasie podziemnej i wydawnictwach lub — półlegalnie — w warsztatach i niezależnych ośrodkach. Tam wspaniale, gdzie się dało.

Nie było to wierność bezkrytyczna ani wobec historii, czasami nawet krytyczne, ale wierność intencjonalna, a nie wobec wszechkich jej działań w ciągu tych lat. Powstały na jej wierności niezawodny fundament.

szczyby, podlegała ona kruczości. Osiadła była ją zmniejszenie i społeczna apatia. Ale mimo to istniała cały czas. Była to wierność dla czegoś więcej niż Solidarność, wierność dla pewnej wizji Polski, wierność nadzieją nieszczęsnej z Solidarnością, że w Polsce może być inaczej, lepiej.

W maju 1988, a potem w sierpniu, w protestach strajkowych wypowiedziała się „młoda fala”. Te strajki nie miały takiej sily, oparcia społecznego i wymiaru, jak w sierpniu 1980, ale mówily coś istotnego. Żadne inne odwołanie nie okazało się na tyle społecznie istotne i ważne, jak odwołanie do Solidarności. Krajobrodzi Polak okazał się nie tyle krajobrodzem po bitwie, co raczej przed nią. Solidarność z nową mocą stała się pierwszym postulatem, koniecznym warunkiem zmian.

Od paru lat był to już czas ważnych przeobrażeń na Wschodzie. Świat interesował się nami przede wszystkim, fascynował nawet, zadając zarazem pytanie czy nasz upór w domaganiu się powrotu Solidarności nie prowadzi do tego, że staniemy się przeszkodą dla tych zmian, a przynajmniej ich hamulec. Przekonywanie, że poprzeczka dla polskiej „przebudowy” ustawiona być musi wyżej, nie było wcale łatwe.

Jeli jednak ten upór trwał i okazał się rację nie tylko moralną, lecz i polityczną, to właśnie dlatego, że w tej zwykłej ludzkiej wierności wyrażała się głębsza prawidłowość. W szerszej skali nie powiodły się żadne próby innych rozwiązań podejmowanych przez obcą władzę. Nawet takie, które podpowiadały wręcz: opozycja — tak, Solidarność — nie. Polska konflikt mógł być rozwiązany tylko na głównej linii albo nie mógł być rozwiązany wcale. Raz zdobyte prawa nie były do wymazania ze świadomości społecznej. A te zdobyte prawa umożliwiały Solidarność, jej istnienie i możliwość legalnego działania.

Porozumienia Okrągłego Stołu zamknęły historię tamtych lat. Umożliwiła je zmiana stanowiska władzy. Nie był to bad składany przez rządzących społeczeństwu. Podjętymi ją w wymogi sytuacji politycznej, gospodarczej i międzynarodowej Polski. Ale — uznajemy to — zmiana ta wymagała

TADEUSZ MAZOWIECKI

też od ludzi, którzy o tym zwrócili przeczadli, w końcu — a przede wszystkim — przełamania oporu we własnych szeregach. Nie przyszła łatwo i nie wszędzie została przyjęta. O tym też wiemy.

DOKONCZENIE NA STR. 5

Modlitwa Jana Pawła II po legalizacji Solidarności

Pani Jasnogórska, dziś znowu zwracam się do Ciebie, pielgrzymując sercem do Twego Obojazu umiłowanego przez Polaków. Zwracam się w każdą środę po 13 grudnia 1981 roku, polecając tym samym trudny okres naszej współczesności. Dziś pragnę podziękować Tobie, Matko, za wszystko dobre, które wśród doświadczeń wykształciło w tym okresie. Polecam Twój macierzyński troskę i opiekę nad naszą Ojczyzną, nad Polską, po ponownej legalizacji w dniu 17 kwietnia.

Polecam idącym w parze z tym wydarzeniem proces, który zmierza do ukształtowania życia narodowego w sposób zgodny z prawami suwerennego społeczeństwa. Proszę Cię, Pani Jasnogórska, aby na drodze tego procesu wszyscy wyrażali w dalszym ciągu potrzebę miłości, miłości i rozważań, słuchając wspólnie dobru. Proszę Cię wraz z biskupami polskimi, aby wysłali podjęty przez ludzi, którzy wzięli się ponad złotoczęść uprzedzenia, urazy i krzywdy, otworzyli nową szansę dla kraju i znowocowali przeobrażeniami w życiu społecznym, politycznym, gospodarczym i moralnym społeczeństwa.

Błogosław, Matko, tym, którzy temu celowi służą w prawdzie, nie uczyniając swych sił i ofiar. Błogosław wszystkim. Raz jeszcze weź w Swą opiekę naród cały.

6 maja 1988 r., wybiek strajkujących na Słocim (Gdańsk)

MA ANDRZEJ DZIEWANOWSKI

5 kwietnia 1989 r., zakończenie obrad Okrągłego Stołu

MA ERAZM COLEK

Wybory 1989

JAN DWORAK

Wybory 64 momentem podejmowania decyzji politycznych przez wszystkich obywateli. Dzieje się tak nawet niedemokratycznie, a i tak wynik przynagadony z góry, który to działa się przez długie lata w historii PRL. Rzeczywisty wybór obywateli sprostował się wówczas do decyzji uczestnictwa bądź odmowy udziału. Wielu ludzi brało udział w takich wyborach, inni wstrzeczali do urn pastę koperty, jeszcze inni nie wchodzili do lokali wyborczych. Z biegiem lat proporcje zmieły tymi, którzy w wyborach brali udział, a tymi, którzy je bojkutowali zmieniły się. Ta zmiana, wynikająca z pogarszających się nastrojów społecznych również miała wpływ na sytuację polityczną kraju. Świadome decyzje obywateli nawet w takich zrytualizowanych wyborach, posiadają swój społeczny sens.

Wybory w roku 1989 również nie są demokratyczne w znaczeniu, jakie procedura ta ma w krajach Zachodu. Tam podjął wotum odem jest wylosowanie politycznej sily, która kierować

DOKONCZENIE NA STR. 3

Będziemy mieli taką Polskę, na jaką zasłużymy

— Solidarność jest znowu legalna. Aby tak stać się mogło, wielu ludzi walczyło przez siedem długich lat, niektórzy stracili nawet życie, ponieśli ogromne ofiary, teraz jednak, kiedy to marzenie milionów wreszcie się spełniło, nie ma ani radości, ani entuzjazmu. Dlaczego?

— My lubimy zwyciężyć w walkach bitwach, wśród huków armat i dźwięku werbli, wtedy dopiero cenimy to, co uzyskaliśmy. Natomiast tym razem zwycięzko zostało załatwienie drogi pokojowej, w sposób plynny, na pozór łagodny. To ludzi dźwi. Jak to — pytam — komunistki dłał tak bez białki? I dlatego to zwycięstwo, które było bardzo trudne, lecz w innym stylu, nie wywołuje entuzjazmu, a przeciwieństwo — wzdychanie.

— To pokojowe zwycięstwo zawdzięczamy przecież tamtej twardej walce. Od 13 grudnia nie chodziło nam o nic innego, bo w szelbie powstanie, które zmiażdżyłoby przeciwnika, chyba jak przy zdrowych zmyślach nie wierzył.

— Ma pan rację, tylko że większość ludzi pojmuje świat poprzez obraz, które są bliższe sercu, znajome, więc im teraz brakuje flag, transparentów, utrojonej bramy, modlących się tłumów, brakuje tych wszystkich mocznych uczuć. To jest trochę tak jak z młodością, za którą tęsknimy przez całe życie, lecz ona mała bezpowrotnie i my musimy się z tym pogodzić. Natomiast negocjacje długotrwały preteraj w zamkniętych salach są

bardziej jak wiek dojrzalszy, zmudne, mało efektowne, czasem nudne, ale przeważnie o wiele skuteczniejsze. Niech pan sobie przypomni, jak długo walczyliśmy po sierpniu o rejestrację, o statut, o Solidarność rolników, o telekry, o szwaj Tygodnik. Ile energii zostało zamrożone, ile czasu. Teraz startujemy z innego, wyższego miejsca — mamy to wszystko od razu.

— Tylko ludzi brakuje. Nie garną się — Będziemy ten Związek powoili, bez emocji, bez przepychanki, cęgła po cęgle. Będzie mocniejszy, trwały i może wcale nie aż tak obfity. Dawniei na monopolu miedusidny odpowiadał monopolom. Taką była konieczność chwili. Teraz monopol został rozbity. To zawiadzamy w-

nie Solidarności, ale dzisiaj obok niej mamy już organizację rolników, zaczyna się powstawać stowarzyszenia, będzie NZZ, grupy i partie polityczne. Związek nie musi już być tym walcem, który wszystko cignie.

— A konkretnie: jak wyobraża pan sobie przedstawienie Związku z postawy wojennej na pokojowo?

— No cóż, niewątpliwie mamy pecha. Pod koniec pierwszego okresu Solidarności zaczęliśmy już wykazywać kadro do normalnej pracy, miszcząc się w ramach istniejącego prawa, systematycznie. No a teraz sytuacja jest odwrócona.

— I większość z nich wyjechała. Opiniści tych, którzy ich wybrali, którzy im zasiedli. Czy nie uważa pan, że masowa emigracja działaczy, odebrana przez zwyczajnych członków Solidarności bardzo boleśnie, nawet jako zdrada, pociągnęła się ciężniem na Związek i to gorycz z tego powodu pozostała w ludziach do dziś?

— Jedni wyjechali, bo byli dabi, druzgi zmieszli okoliczności i byłoby może tak, jak pan mówi, gdyby na ich miejsce nie przysli inni, wielu młodszy, którzy w naszczęśliwych chwilach podtrzymali Związek, potwierdzili jego autentyczność. No a teraz sytuacja jest odwrócona.

DOKONCZENIE NA STR. 4

Z Lechem Wałęsą rozmawia Małgorzata Niezabitowska

Małgorzata Niezabitowska

nie Solidarności, ale dzisiaj obok niej mamy już organizację rolników, zaczyna się powstawać stowarzyszenia, będzie NZZ, grupy i partie polityczne. Związek nie musi już być tym walcem, który wszystko cignie.

— A konkretnie: jak wyobraża pan sobie przedstawienie Związku z postawy wojennej na pokojowo?

— No cóż, niewątpliwie mamy pecha. Pod koniec pierwszego okresu Solidarności zaczęliśmy już wykazywać kadro do normalnej pracy, miszcząc się w ramach istniejącego prawa, systematycznie. No a teraz sytuacja jest odwrócona.

— I większość z nich wyjechała. Opiniści tych, którzy ich wybrali, którzy im zasiedli. Czy nie uważa pan, że masowa emigracja działaczy, odebrana przez zwyczajnych członków Solidarności bardzo boleśnie, nawet jako zdrada, pociągnęła się ciężniem na Związek i to gorycz z tego powodu pozostała w ludziach do dziś?

— Jedni wyjechali, bo byli dabi, druzgi zmieszli okoliczności i byłoby może tak, jak pan mówi, gdyby na ich miejsce nie przysli inni, wielu młodszy, którzy w naszczęśliwych chwilach podtrzymali Związek, potwierdzili jego autentyczność. No a teraz sytuacja jest odwrócona.

DOKONCZENIE NA STR. 4

150

OBWIESZCZENIE PAŃSTWOWEJ KOMISJI WYBORCZEJ

z dnia 8 czerwca 1989 r.

o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r.

Na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. — Ordynacja wyborcza do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 19, poz. 103) oraz art. 82 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. — Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji, na lata 1989—1993 (Dz. U. Nr 19, poz. 102) — Państwowa Komisja Wyborcza podaje do wiadomości publicznej wyniki głosowania i wyniki wyborów do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

W 49 okręgach wyborczych stanowiących obszar województw wybierano 100 senatorów spośród 555 kandydatów.

Wybory przeprowadziły: Państwowa Komisja Wyborcza, 49 wojewódzkich komisji wyborczych, 23.353 obwodowe komisje wyborcze; w skład komisji weszło 230.475 obywateli.

I.

Dnia 4 czerwca 1989 r. odbyły się wybory do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Liczba uprawnionych do głosowania wynosiła 27.362.313 osób.

II.

WYNIKI GŁOSOWANIA NA SENATORÓW

Województwo stołeczne warszawskie

Oddano 1.093.876 głosów ważnych:

1. Bem Andrzej Wojciech	15.213, czyli 1,39% głosów ważnych
2. Billewicz Maciej Stanisław	10.200 „ 0,93% „ „
3. Ferenstein Włodzimierz	34.877 „ 3,19% „ „
4. Findeisen Władysław	736.293 „ 67,31% „ „
5. Górecki Mirosław	13.769 „ 1,26% „ „
6. Jułkowski Stefan	4.840 „ 0,44% „ „
7. Karczmar-Perkowska Małgorzata	10.613 „ 0,97% „ „
8. Kąkol Kazimierz	11.200 „ 1,02% „ „
9. Kotański Marek	40.121 „ 3,67% „ „
10. Kwiatkowski Stanisław	122.808 „ 11,23% „ „
11. Łojewski Kazimierz	5.733 „ 0,52% „ „
12. Łopatkowa Maria	121.678 „ 11,12% „ „
13. Martusewicz Tadeusz Andrzej	2.855 „ 0,26% „ „
14. Nowak Jerzy Robert	6.135 „ 0,56% „ „
15. Nowicki Roman	11.134 „ 1,02% „ „
16. Olaszewski Aleksander	23.526 „ 2,15% „ „
17. Pastusiak Longin Hieronim	160.756 „ 14,70% „ „
18. Paszkowski Roman	22.037 „ 2,01% „ „
19. Podkowiński Marian Aleksander	18.803 „ 1,72% „ „
20. Polak Tadeusz	15.155 „ 1,39% „ „
21. Poleć Janusz Bronisław	3.494 „ 0,32% „ „
22. Radziwiłł Anna Maria	733.230 „ 67,03% „ „
23. Rosati Dariusz Kajetan	13.438 „ 1,23% „ „
24. Sandowicz Michał	8.539 „ 0,78% „ „
25. Sznuć Tadeusz	155.657 „ 14,23% „ „
26. Tarnachiewicz Wojciech Antoni	5.158 „ 0,47% „ „
27. Trepczyński Stanisław Bolesław	8.991 „ 0,82% „ „
28. Truksa Marian Mieczysław	3.038 „ 0,28% „ „
29. Trzeciakowski Witold Mieczysław	733.041 „ 67,01% „ „
30. Wiśniewski Stanisław	14.097 „ 1,29% „ „
31. Woy-Wojciechowski Jerzy Marian	41.650 „ 3,81% „ „
32. Wrzosek Zygmunt	13.952 „ 1,28% „ „

124. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej o wynikach głosowania do Senatu, przeprowadzonego 4 czerwca 1989 r. „Monitor Polski”, 1989 nr 21 poz. 150.

149

OBWIESZCZENIE PAŃSTWOWEJ KOMISJI WYBORCZEJ

z dnia 8 czerwca 1989 r.

o wynikach głosowania i wynikach wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej
przeprowadzonych dnia 4 czerwca 1989 r.

Na podstawie art. 82 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. — Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji, na lata 1989—1993 (Dz. U. Nr 19, poz. 102) — Państwowa Komisja Wyborcza podaje do wiadomości publicznej wyniki głosowania i wyniki wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

I.

Dnia 4 czerwca 1989 r. odbyły się wybory do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Wybierano 460 posłów, w tym 425 spośród 1.682 kandydatów w 108 okręgach wyborczych oraz 35 posłów z krajowej listy wyborczej.

Wybory przeprowadziły: Państwowa Komisja Wyborcza, 108 okręgowych komisji wyborczych, 23.353 obwodowe komisje wyborcze; w skład komisji weszło 231.478 obywateli.

Liczba uprawnionych do głosowania wynosiła 27.362.313 osób.

II.

A. WYNIKI GŁOSOWANIA NA POSŁÓW WYBIERANYCH W OKRĘGACH WYBORCZYCH

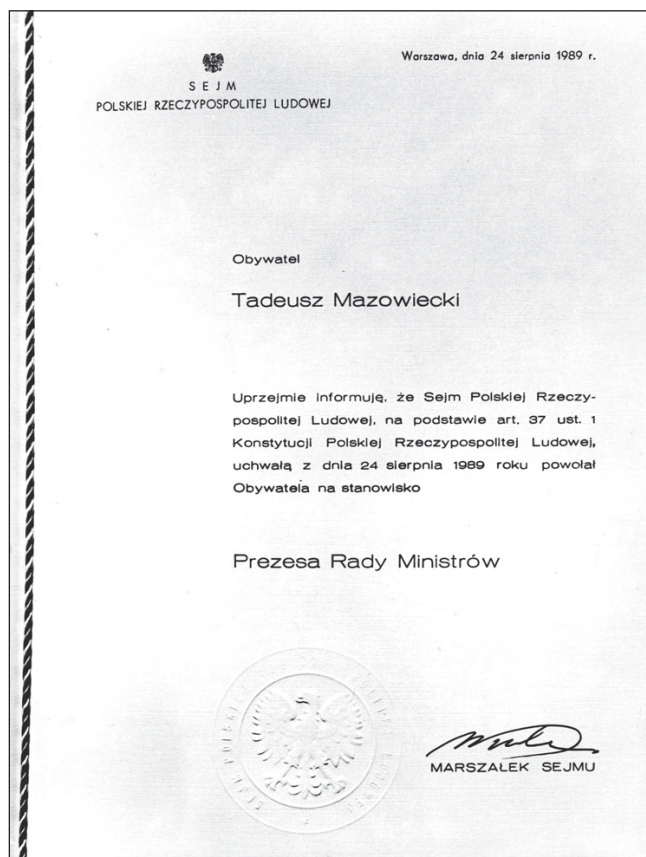
Okręg wyborczy nr 1 Warszawa-Śródmieście

Mandat nr 1

Oddano 208.601 głosów ważnych:

1. Bratkowski Andrzej Wojciech	33.331, czyli 15,98% głosów ważnych
2. Dubois Maciej	29.411 " 14,10% " "
3. Pacuła Maciej Tadeusz	10.594 " 5,08% " "
4. Tuderek Grzegorz	45.754 " 21,93% " "

125. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej o wynikach głosowania do sejmu przeprowadzonego 4 czerwca 1989 r. „Monitor Polski”, 1989 nr 21 poz. 149.

126. Akt nominacji na Prezesa Rady Ministrów Tadeusza Ma-
zowieckiego, z dnia 24 sierpnia 1989 r. For. Erazm Ciołek.

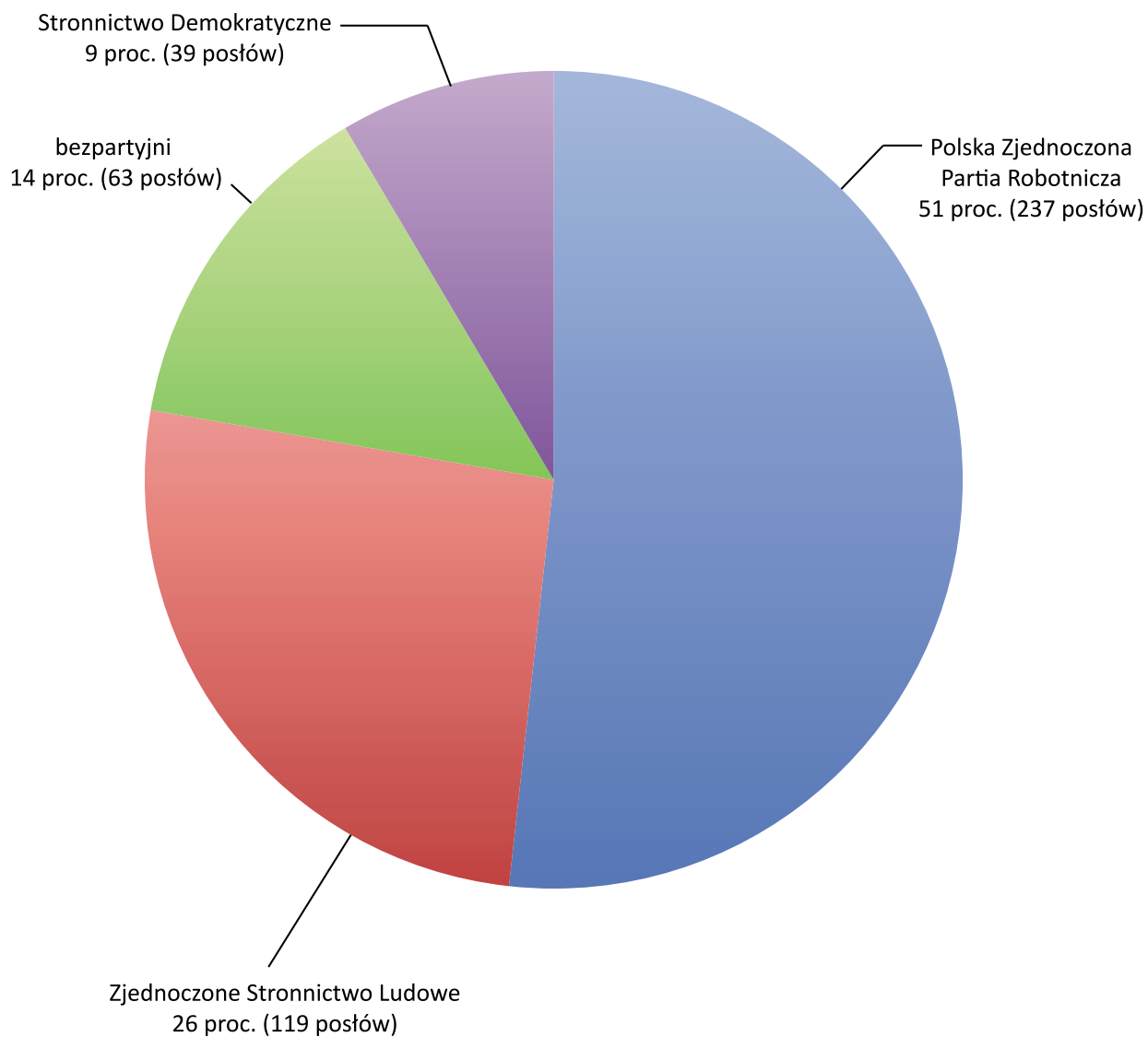

127. Premier Tadeusz Mazowiecki w geście zwycięstwa po
udzieleniu przez sejm wotum zaufania dla jego rządu, War-
szawa, 12 września 1989 r. Fot. Grzegorz Rogiński. Zbiory PAP.

MATERIAŁY POMOCNICZE DO SCENARIUSZA *W SAMO POŁUDNIE. WYBORY 4 CZERWCA 1989 R.*

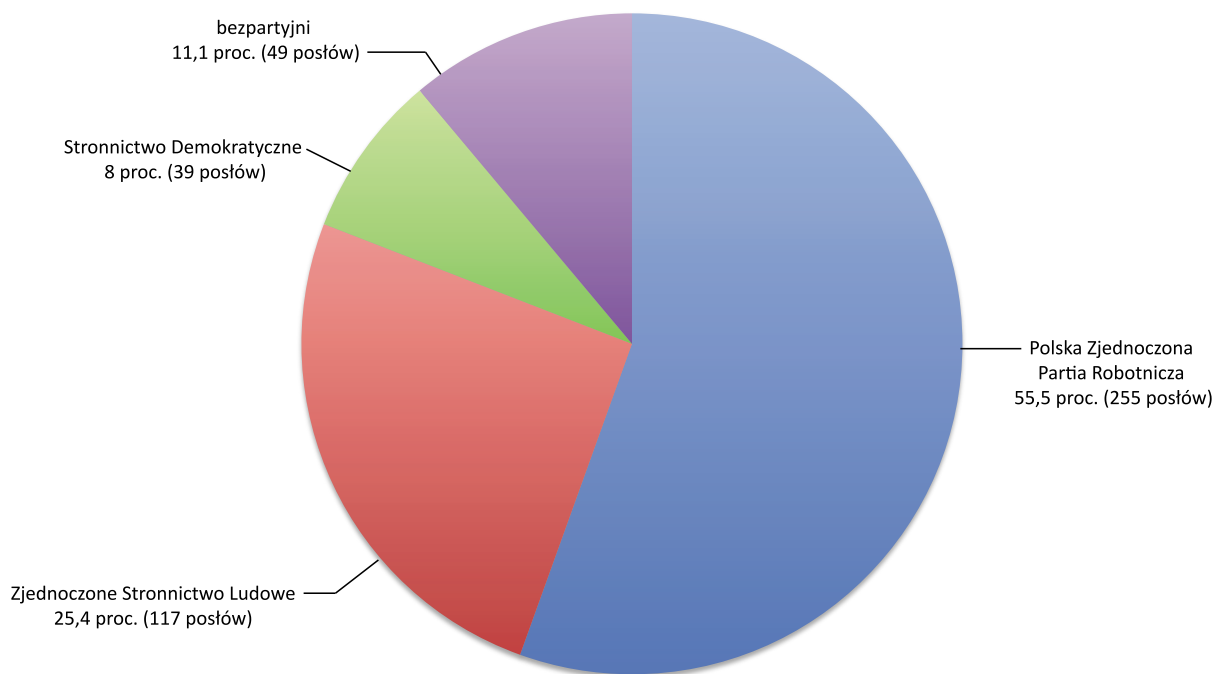
Nr 1

WYBORY 1957 R. – FREKWENCJA 94 PROC.

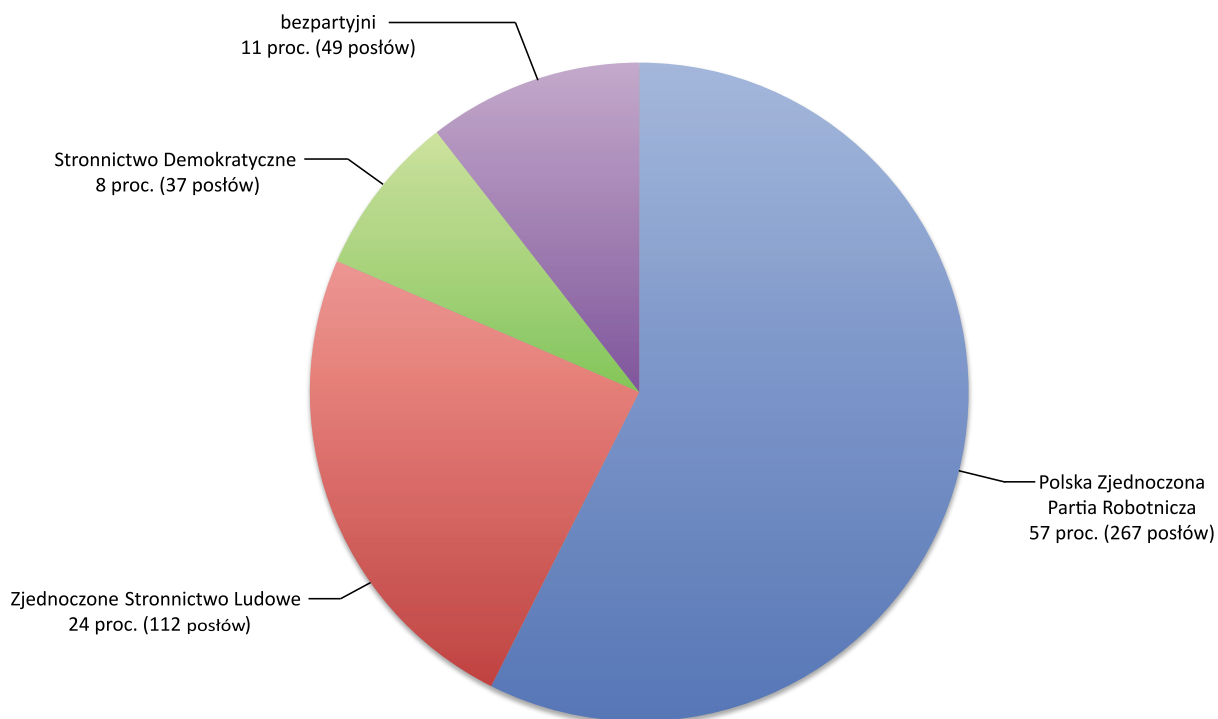
NR 2

WYBORY 1965 R. – FREKWENCJA 96,5 PROC.

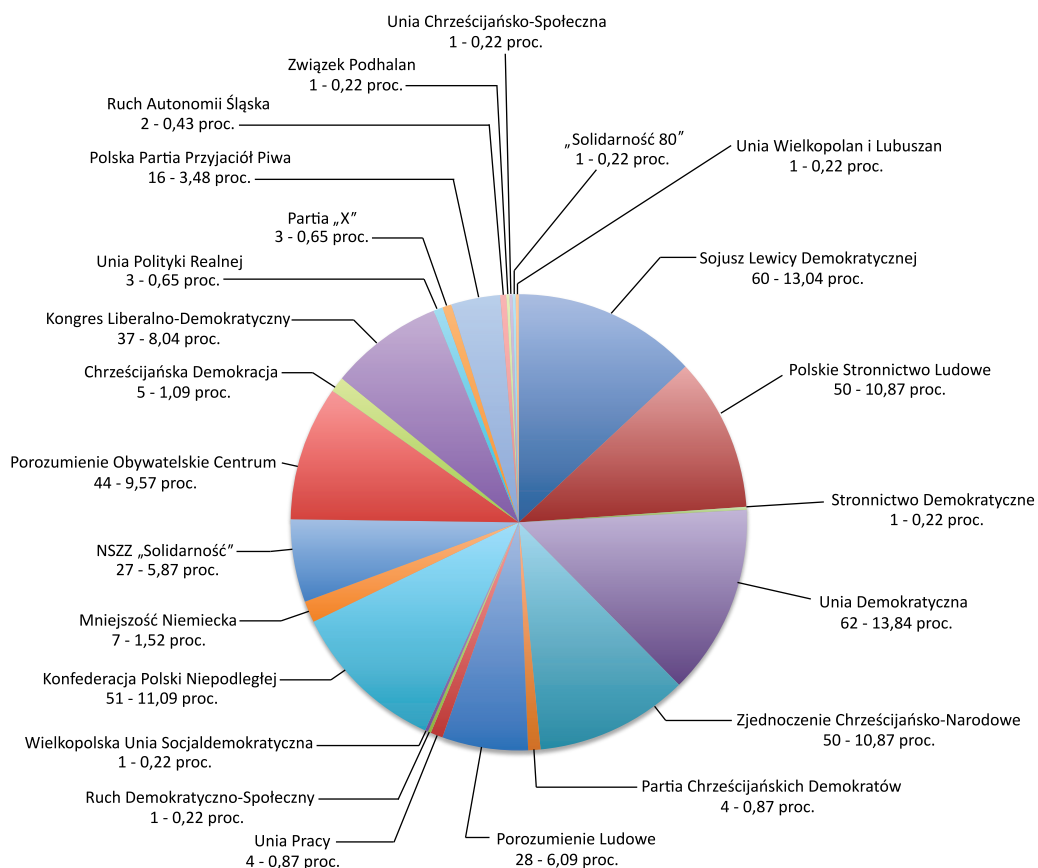
NR 3

WYBORY 1976 R. – FREKWENCJA 98,27 PROC.

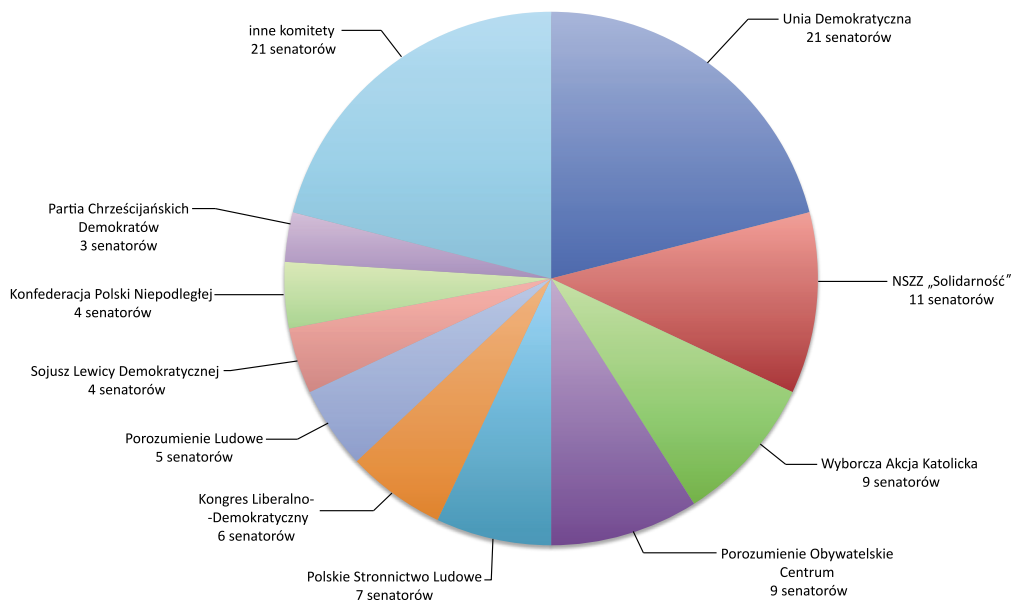
NR 4

WYBORY 1991 R. – SEJM – FREKWENCJA 43,2 PROC. (LICZBA POSŁÓW – PROCENT MANDATÓW)

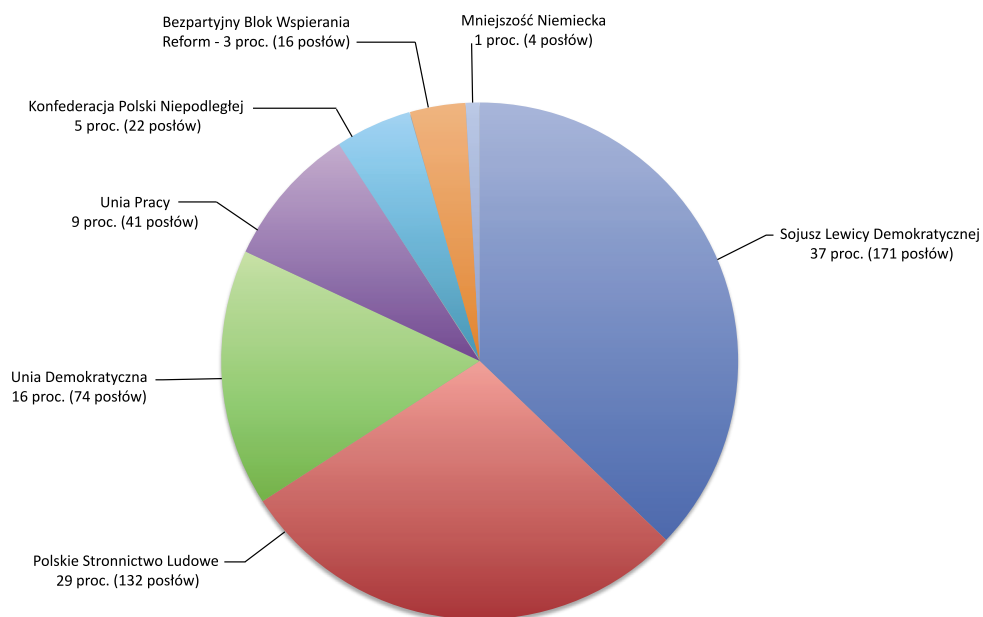
NR 4A

WYBORY 1991 R. – SENAT

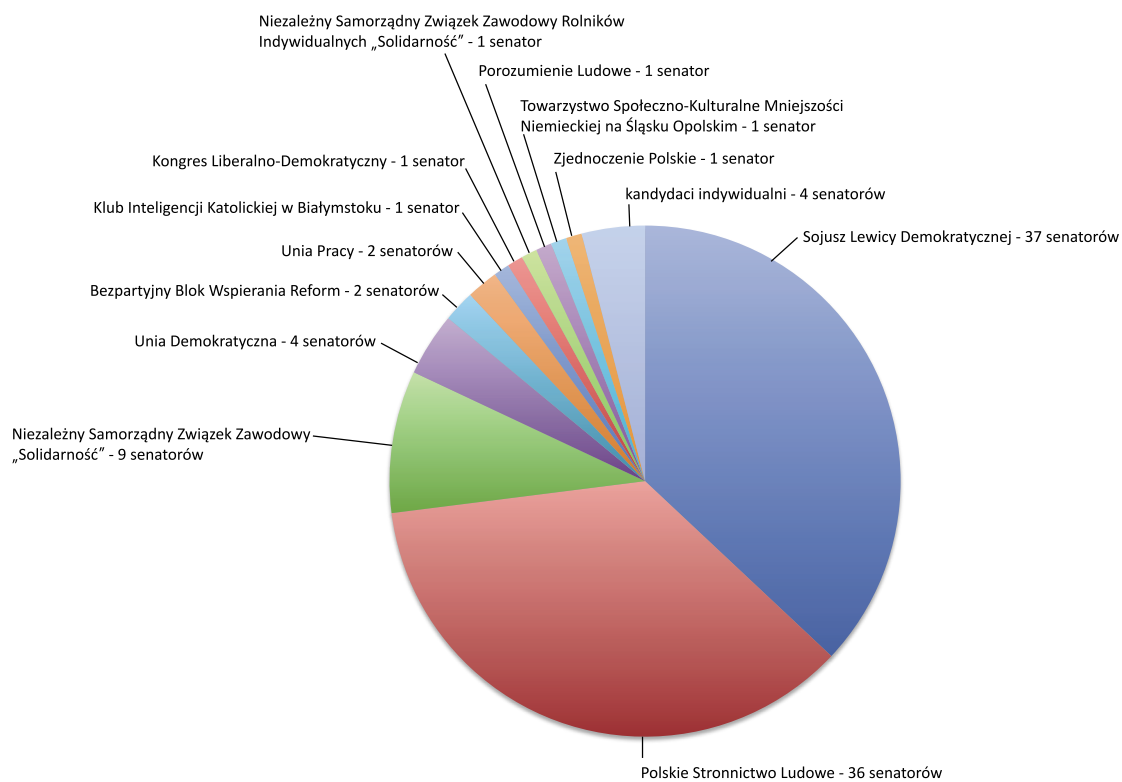
NR 5

WYBORY 1993 R. – SEJM – FREKWENCJA 52,08 PROC.

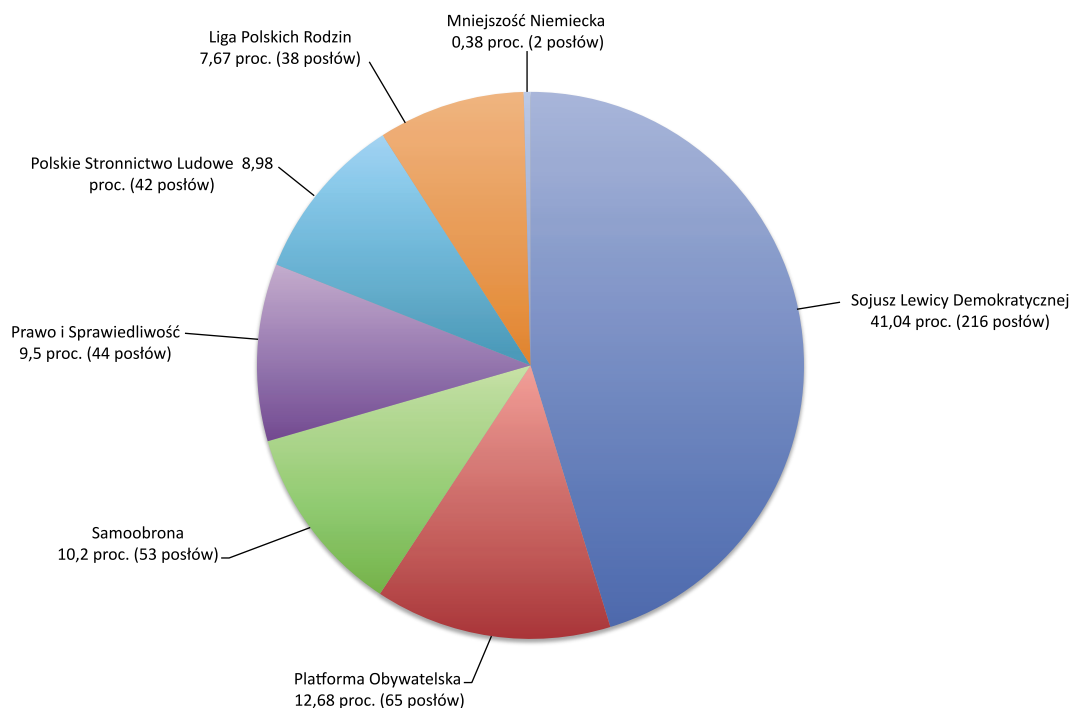
NR 5A

WYBORY 1993 R. – SENAT

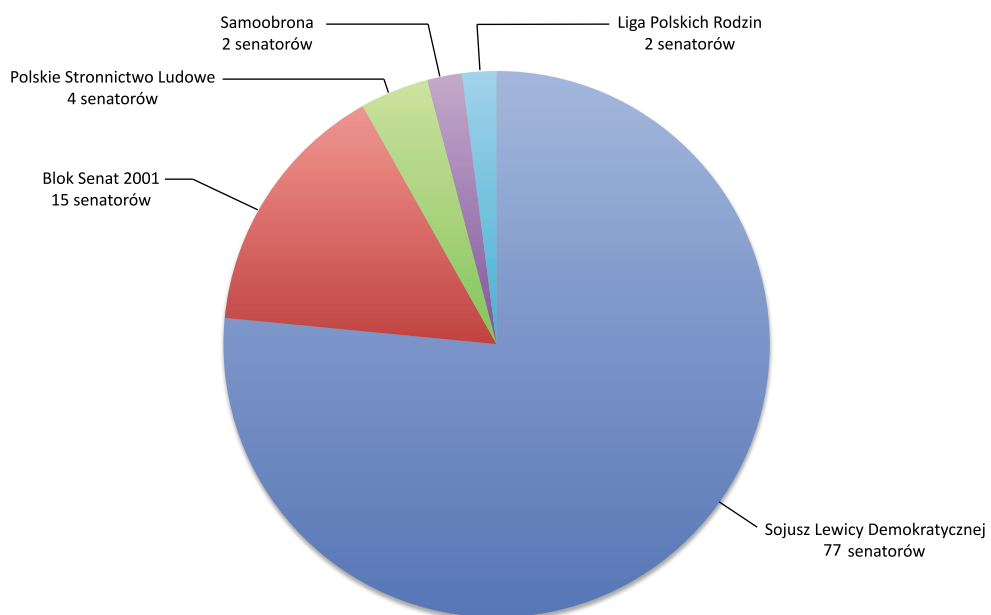
NR 6

WYBORY 2001 R. – FREKWENCJA 46,29 PROC.

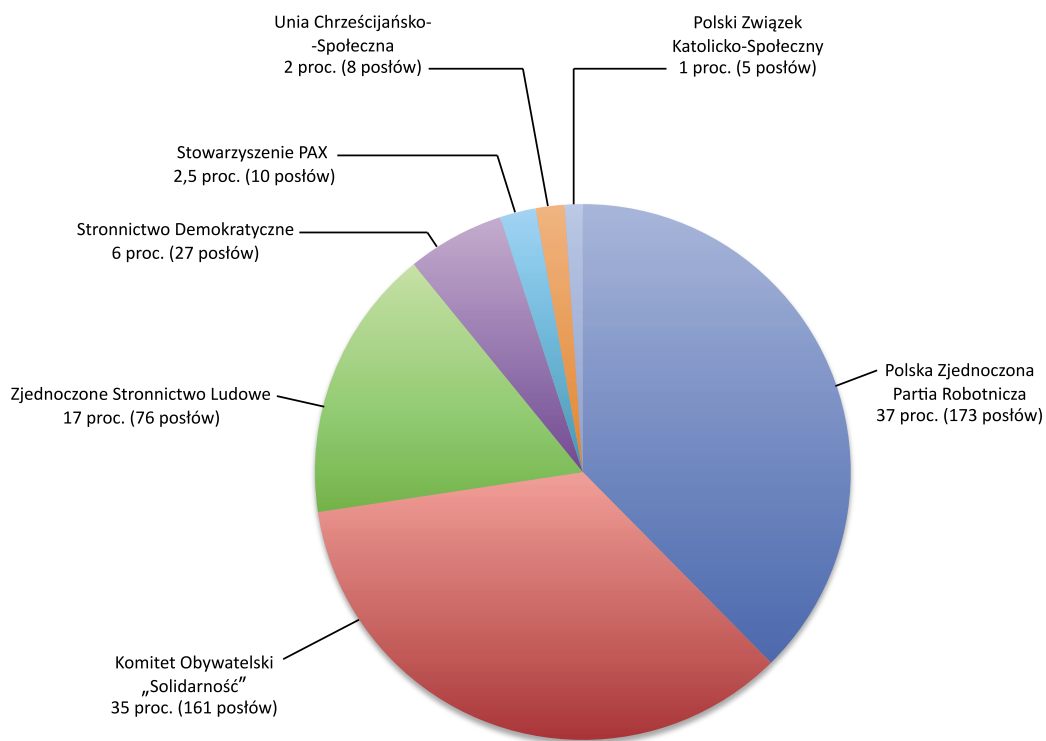
NR 6A

WYBORY 2001 R. – SENAT

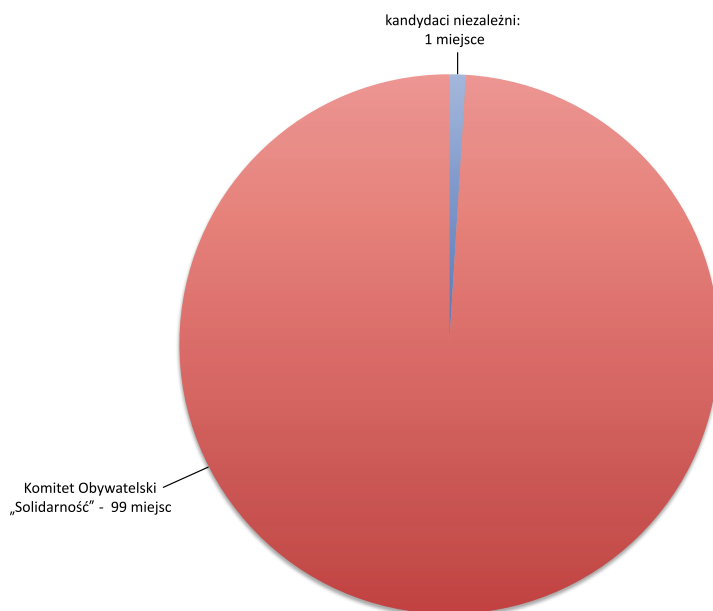
NR 7

WYBORY 1989 R. – SEJM – FREKWENCJA 62,00 PROC.

NR 7A

WYBORY 1989 R. – SENAT

Struktura NSZZ „Solidarność” w pierwszym okresie tworzenia Związku

Już w sierpniu 1980 r. rozpoczęły się prace nad budową niezależnych i samorządnych związków zawodowych. 17 września 1980 r. zrezygnowano z tworzenia zdecentralizowanych organizacji związkowych na rzecz struktury jednolitej – Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Przez cały okres 500 dni „karnawału „Solidarności” trwał proces budowania struktur organizacji związkowej. W pewien sposób kończył ją I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”, który odbył się jesienią 1981 r.

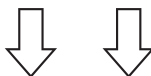
KRAJOWA KOMISJA POROZUMIEWAWCZA NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”

- powołana 17 września 1980 r.
- przewodniczący Lech Wałęsa
- od lutego 1981 r. pracami KKP kierowało prezydium (przewodniczący KKP, dwaj zastępcy oraz 7 członków)
- składała się z przedstawicieli powstających regionalnych struktur Związku (najczęściej przewodniczących międzyzakładowych komitetów założycielskich, a następnie zarządów regionów)
- reprezentowała Związek wobec władz
- koordynowała działania Związku
- tworzyła komisje, zespoły robocze i agendy, np.:
 - Ośrodek Prac Społeczno-Zawodowych
 - „Tygodnik Solidarność”
 - Krajowe Biuro Interwencyjne
 - Biuro Informacji Prasowej „S”

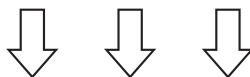
REGIONY NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”

- powstawały z przekształcenia Międzyzakładowych Komitetów Założycielskich (ostatecznie powstało 38 regionów)
- kierowane przez prezydium zarządów regionów na czele z przewodniczącym
- reprezentowały Związek wobec władz regionalnych
- wytyczały kierunki bieżącej działalności organów regionalnych związku

ODDZIAŁY NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”

- grupowały organizacje zakładowe z danego terenu (miasta, gminy)
- kierowane przez zarząd oddziału na czele z prezydium i jego przewodniczącym
- reprezentowały Związek wobec władz lokalnych
- koordynowały lokalne działania Związku

KOMISJE ZAKŁADOWE NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”

- powstawały z przekształcenia zakładowych komitetów założycielskich Związku
- działały na terenie danego przedsiębiorstwa (w przypadku niewystarczającej liczby członków w jednym zakładzie powstawały organizacje międzyzakładowe)
- kierowane przez prezydium komisji zakładowych na czele z przewodniczącym
- reprezentowały Związek wobec dyrekcji przedsiębiorstwa
- w większych zakładach pracy powoływały i koordynowały prace organizacji wydziałowych i kół

Oprócz powyższej struktury o charakterze wertykalnej powstawały struktury horyzontalne. Najważniejszą z nich była struktura branżowa, grupująca przedsiębiorstwa danej branży, np.: węglowo-energetycznej, transportowej, służby zdrowia itp. Struktury te miały swe przedstawicielstwa zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym. W 1981 r. działało ponad 150 struktur branżowych.

TEKI EDUKACYJNE IPN

W „Tekach edukacyjnych IPN” nauczyciele i uczniowie znajdą źródła historyczne oraz materiały dydaktyczne dotyczące najnowszej historii Polski (1939–1989). Są one odpowiedzią na prośby nauczycieli o wyposażenie w pomoce umożliwiające przybliżenie uczniom wszystkich, zwłaszcza najtrudniejszych i kontrowersyjnych, tematów z historii Polski w tym okresie.

Z „Solidarnością” do wolności

Propozycje zawarte w tece edukacyjnej prezentują historię NSZZ „Solidarność” w latach 1980–1989. Pokazana została geneza związku; wiele miejsca poświęcono zwłaszcza porozumieniom sierpniowym i politycznym następstwom ich zawarcia. Scenariusze lekcji pozwalają ukazać legalną działalność związku oraz specyfikę „Solidarności” jako ruchu społecznego. Wskazano również kolejne odstępstwa związku z władzami partyjno-państwowymi oraz wybrane aspekty działalności podziemnej NSZZ „Solidarność”.

Dr Małgorzata Choma-Jusińska

Podjęcie tematyki dotyczącej historii „Solidarności” jest bezsprzecznie bardzo cenne, odnosi się bowiem do zagadnienia będącego nie tylko częścią historii społeczno-politycznej Polski, ale tematem bardzo intensywnie występującym we współczesnej debacie politycznej, często pozbawionej odwołania do faktów. Debatę tę siłą rzeczy obserwują młodzi Polacy niekoniecznie orientujący się w zawiłościach podjętego przez Autorów materiału. Z tego powodu włączenie tej Teki w obieg szkolny będzie miało duże znaczenie w popularyzowaniu rzetelnej wiedzy na temat omawianego zjawiska. Pomoże w realizacji celu, którym jest wspieranie ucznia i nauczyciela w procesie edukacji historycznej.

Agnieszka Jaczyńska

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
BIURO EDUKACJI PUBLICZNEJ

00-839 Warszawa, ul. Towarowa 28
tel. (0-22) 431.83.83, 431.83.86
faks: (0-22) 431.83.80

e-mail: bep@ipn.gov.pl
<http://www.ipn.gov.pl>